

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

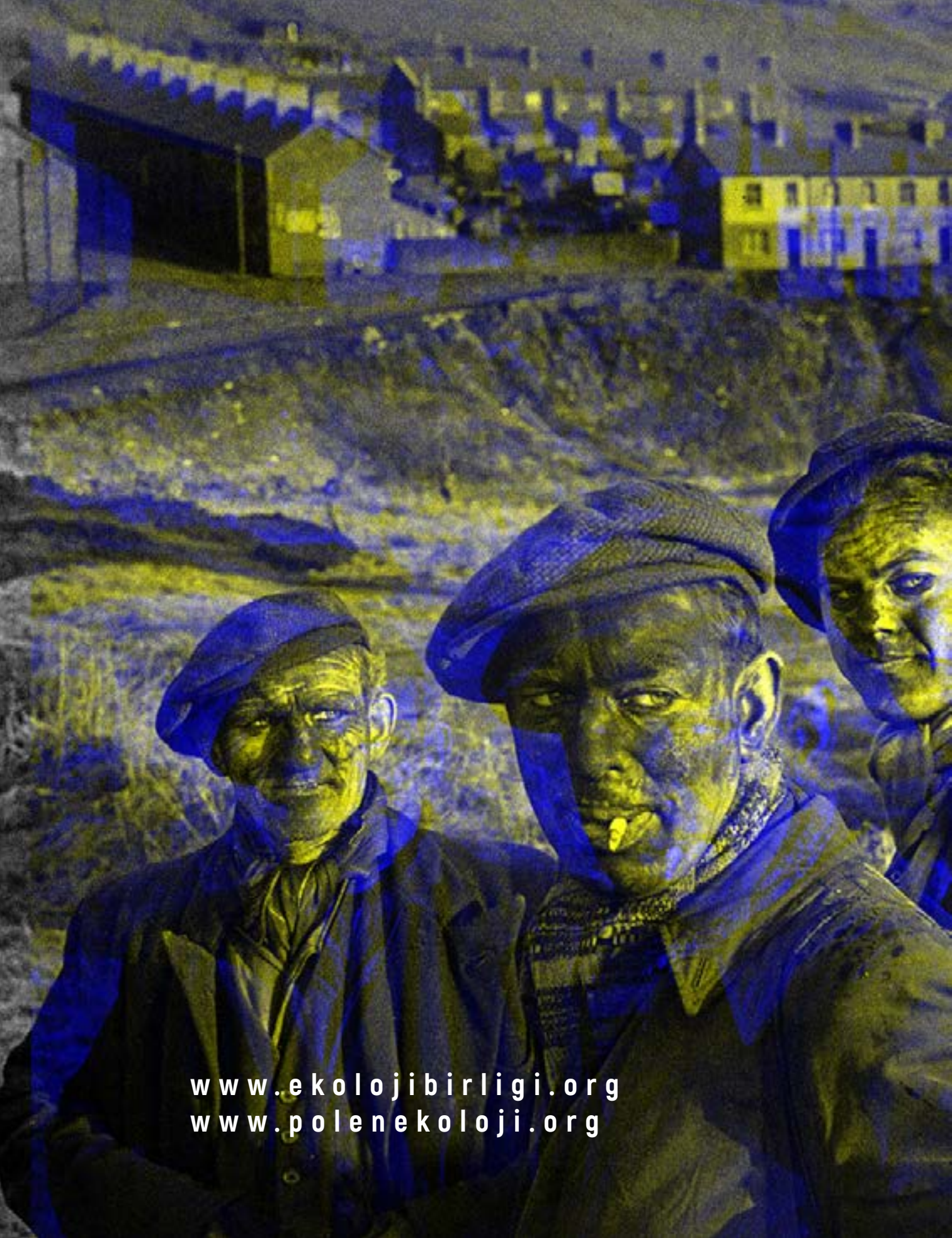
- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

MADENCİLİĞİN POLİTİK EKOLOJİSİ SEMPOZYUMU

26|27 HAZİRAN 2021

Bildiriler Kitabı

www.ekolobirligi.org
www.polenekoloji.org

@ekoloj_birligi

@ekolojibirligi

ekolojibirligi

ekolojibirligi@gmail.com

www.ekolojibirligi.org

@polenekoloji

@PolenEkoloji

polenekoloji

polenekoloji@gmail.com

www.polenekoloji.org

**POLEN
EKOLOJİ**

MARKSİST BİR EKOLOJİ HAREKETİ İÇİN

MADENCİLİĞİN POLİTİK EKOLOJİSİ SEMPOZYUMU

Bildiriler Kitabı

İçindekiler

Sunuş 9-16

Açılış Konuşmaları 11

Süheyla Doğan 11

Derya Akyol 13

Cemil Aksu 15

1. OTURUM: MADENCİLİĞİN POLİTİK EKONOMİSİ 19-68

Ahmet Haşim Köse - Para ve Meta Olarak Altın: Tarihsel Eğilimler 19

M. Gürsan Şenalp - Ekstraktif Kapitalizm Ve Ulusötesi Maden Şirketleri 36

Ali Rıza Güngen - Ekstraktivizmden Yeşil Finansla Dolambaçlı Yollar 45

Onur Yılmaz - İklim Krizi Bağlamında Madencilik, Küçülme Ve Yeşil Düzen Tartışmaları 56

2. OTURUM: MADENCİLİĞİN POLİTİK EKOLOJİSİ 71-131

Begüm Özkaynak - Maden İhtilafları Merceğinden Çevre Adaleti/Adaletsizliği 71

Doğanay Tolunay - Maden Şirketlerinin Söylemleri Ve Gerçekler 86

Ali Osman Karababa - Madencilik Ve Halk Sağlığı 104

Erhan İçöz - Madenlerin Su Varlıklarına Etkisi 114

2.OTURUM FORUM 128

3. OTURUM: EMEK ve EKOLOJİ MÜCADELELERİNİN ORTAKLIĞI 135-185

Aykut Çoban - Adil Geçiş: Emek Ve Ekoloji Mücadeleleri İçin Mayın Tarlası 135

Aslı Odman - Emek ve Ekoloji Gündeminin Ortaklığı: Al-Yeşil Gündem ve Eylem Hatları 154

Başaran Aksu - Maden Sektöründe Emekçiler Ve Ekoloji Gündemi 159

Adnan Çobanoğlu - Ekolojik Yıkım Ve Tarıma Etkileri 174

3. OTURUM FORUM 179

4. OTURUM: EKOLOJİ MÜCADELESİNDE HUKUK 189-219

Cömert Uygur Erdem - Maden Hukukundaki Değişim 189

Arif Ali Cangı - Hukuka Karşı Hukukla Mücadele 195

FORUM 'MÜCADELELER, DENEYİMLER VE NE YAPMALI?' 203

1. Bölüm Deneyimler

Roxana Pancea (Mining Watch Romania) - Maden Şirketlerinin Yerel Halkı
Kandırma Taktikleri 203

Giorgi Ghvinjilia (Khma Collective - Gürcistan) - Chiatura'da Direniş ve Radikal
Protestonun Bir Biçimi Olarak Dudak Dikme Eylemi 205

SUNUŞ

Madenciliğin Politik Ekoloji Sempozyumu

Cerattepe'den Kazdağları'na, Murat Dağı'ndan Munzur'a, Mazı Dağı'na, Fenike'den Fatsa'ya... Ülkemizin her karış toprağı maden şirketlerinin talanı ile karşı karşıya. Muğla'nın yüzde 59'u, Biga Yarımadasının yüzde 79'u, Artvin'in yüzde 71'i maden sahası...

Yaklaşık yirmi yılımız, kentlerimizin inşaat şantiyesine dönüştüren “kentsel dönüşüm projeleri”, “duble yollar”, köprüler, 3. Köprü ve 3. Havaalanı, AVM, site projeleri ile “beton yıllar” olarak geçti. İnşaat üzerinden sermaye birikimi yaratma modeli, hem kentlerimizdeki kamusal alanları, parkları, ormanlık alanları, su kaynaklarını yok etti, hem emekçi yoksul yurttaşlarımızı yerinden etti, hem bireysel ve kamusal olarak devasa borç yükünün altına soktu hem de emekçiler için insanlıkdışı çalışma koşulları yarattı.

Kentlerdeki bu inşaat dalgasının hammadde ve mamul madde ihtiyacı için de bütün ormanlarımız, vadilerimiz, tarım alanları kısacası yaşam alanlarımız maden sahası ilan edildi. İktidar iflas eden bu inşaat sektörünü beslemek için madencilik faaliyetlerini yüzde yüz arttırma hedefi koydu. Ardı ardına yüzlerce ÇED izinleri dağıtılıyor.

İklim krizi, kuraklık, gıda ve su krizi gibi sadece bugünümüzü değil gelecek nesilleri de etkileyecek olan ekolojik krizin ağırlaşan koşulları altında madencilik furçasının yarattığı sonuçları, mücadelemizin sacayakları olan akademisyenler, hukukçular, ekolojistler, emekçiler olarak “Nereye Gidiyoruz?” ve “Ne Yapmalıyız?” sorularına yanıtlar üretmek için Madenciliğin Politik Ekolojisi Sempozyumu'nda bir araya geldik.

Başta siyanürlü altın madenciliğı gelmek üzere madencilik furçasının ekonomi politiğı, şirket-iktidar-bürokrasi-yargı ilişkilerinin ulusal ve küresel durumu; madenciliğın iklim, su ve orman varlıkları üzerindeki etkisi, halk sağlığına zararları; madenciliğın bu sektörde çalışan emekçilerde yarattığı yıkım ve tarıma etkileri ile emekçi köylülerin yaşadığı yıkım, emek ile ekoloji hareketlerinin ortaklığının nasıl sağlanabileceğı; madencilığa karşı verilen mücadele deneyimleri ve bundan sonra neler yapılabileceğı gibi konuları ele aldık.

Elinizdeki kitap, 26-27 Haziran tarihlerinde online olarak gerçekleştirilen Madenciliğin Politik Ekoloji Sempozyumundaki sunumların sonradan elden geçirilerek hazırlanmış bildirileri içermektedir. Kitabı hazırlarken tartışmanın akışı açısından bazı sunumların programdaki yerini değiştirdik. Ayrıca oturumlardan sonraki soru-cevap ve ifade edilen görüşleri de içermektedir. Sadece Necla Kurul ve Arzunur Şimşek'in ortak bildirisi kitaba yetişmediği için eksik kaldı.

Sempozyumda gerçekleşen tartışmaların ve yapılan önerilerin ekoloji mücadelemizi geliştirmesi bakımından son derece yararlı olduğunu düşünüyoruz. Bu nedenle her bir bildirinin bir kez daha hakkıyla değerlendirileceğini murat ediyoruz.

Ekoloji Birliği ve Polen Ekoloji Kolektifi olarak tüm katılımcılara değerli katkıları için teşekkür ediyoruz. Yapılan önerilerin hayata geçirilmesi için çabala-
yacağımızı ifade ediyoruz.

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Süheyla Doğan

Sevgili dostlar günaydın herkese, bir cumartesi sabahı, tatilini yapmak yerine bizimle birlikte olduğu için çok mutluyuz, çok teşekkür ediyoruz.

EB YK adına hepinizi sevgi ve saygıyla selamlıyorum. Derya ile beraber EB'nin eşsözcülüğünü yürütüyoruz.

EB olarak 2017 yılında bir araya geldik. Bergama'daki 11 ekoloji örgütünün bir araya gelmesi ile başlayan uzun tartışmalar sonrasında EByi kurduk. Bergama'da Aykut hocanın sunumu da bize bu yolda oldukça yardımcı olmuştu. Çok teşekkür ederiz birkez daha. Arkasından Ankara ve Eskişehir tartışmalarından sonra Ekoloji Birliğini kurduk. Nisan 2018'deki deklerasyonumuzla kuruluşumuzu duyurduk. Şu anda 66 bileşenimiz var. Türkiye'de yereldeki ekoloji mücadeleleriyle dayanışmak, bir araya getirmek ve bir üst noktaya sıçratmak gibi hedeflerimiz var. Çalışmalarımızın iyi gittiğini de söyleyebilirim.

Yerel mücadelelere destek oluyoruz. Birbirimiz arasındaki bağı kurmaya çalışıyoruz. Web sayfamız üzerinden bütün bu mücadelelerin sesi olmaya çalışıyoruz. Diğer ekoloji hareketlerini duyurmaya çalışıyoruz.

Pandemi nedeniyle yüz yüze meclis toplantılarımızı yapadık. Ancak sanal ortamda da olsa toplantılarımızı sürdürüyoruz. Ankara'da yapacağımız miting pandemi uygulamaları nedeniyle yasaklandı. Pandemi koşullarında ekolojik yıkım faaliyetleri son sürat devam etmesine rağmen bizlerin biraraya gelmesi yasaklandı. İktidar tarafından birçok baskıya maruz kaldık. Cezalara maruz kaldık. Gözaltılara maruz kaldık. Ancak ekoloji mücadelesi önünde kimse duramaz. Bizler de mücadelemize devam ediyoruz.

Bu süreçte uluslararası ilişkilerimiz de oldu. Fransız Yeşilleri ve ekolojistleri ile buluşmalar gerçekleştirdik. Uluslararası Halkların Birliği ağında da Ekoloji Birliği olarak yer aldık. Ve Anti-NATO gününde savaşa ekolojik yıkıma hayır diye sesimizi yükselttik. Yine Fransa'da uluslararası sendikalar forumunun düzenlediği bir sempozyuma katıldık. Burada madencilik, mücadelede ittifaklar ve ekoloji mücadelesinde kadınların rolü üzerine sunumlar yaptık. Uluslararası alandaki bu ilişkiler ülkemizde yürüttüğümüz mücadelelerimizin tanınması

açısından katkı sağlıyor.

Bu dönemde madencilik ve enerji sempozyumları organize etmeyi çok istemiştik ve yüzyüze yapmayı istemiştik. Ancak ne yazık ki olmadı. Fakat daha fazla da beklemeden madencilikle ilgili sempozyumu bu süreçte online da olsa gerçekleştirelim dedik. Bugün ve yarın sempozyum kapsamında birlikte olacağız. Madenciliğin ekonomik, ekolojik boyutlarını, mücadelenin hukuki boyutunu, emek örgütleriyle dayanışma sürecimizi, arkasından da ne yapmalı, yerelde mücadelede nasıl bir yol izleyelim temalı forumla da sempozyumumuzu kapatacağız.

Her panelin arkasından da forum bölümümüz olacak. O forumlardaki tartışmalar ışığında da bir yol haritası belirlemeye, politik metin oluşturmaya çalışacağız. Çıkan sonuçları değerlendirmek için başka toplantılarda bir araya geleceğiz. Madenciliğin türkiye'deki durumu ve ne yapmalı sorusuna birlikte cevaplarız.

Başarılı bir sempozyum olmasını diliyorum. Teknik ekipteki bütün arkadaşlara teşekkür ediyorum. Hazırlık sürecinde de birlikte olduğumuz arkadaşlarımıza ve Polen Ekoloji'ye çok teşekkür ediyorum. Sözü Derya'ya bırakıyorum.

Derya Akyol

Herkese merhaba. Ben de bütün katılımcıları Ekoloji Birliği ve kendi içinde bulunduğum kurum olan Mezopotamya Ekoloji Hareketi adına saydı ve sevgiyle selamlıyorum.

Sempozyumun yüz yüze olması ve bir arada olması dileğimi ve özlemimi de dile getirmek istiyorum.

Ben dün aldığımız mutlu haberle şimdi daha iyi olduğumuzu düşünüyorum. Her yerde her alanda bizlerle birlikte mücadele etmiş Beyza Üstün hocamıza hoş geldin demek istiyorum. Darısı haksız hukuksuz yere tutsak edilen diğer arkadaşlara diyorum.

Süheyla hocam biraz varoluşumuzdan, sürecimizden bahsetti ve sempozyumdan amacımıza da değindi. Ben de hocalarımızdan rol çalmadan kendi bakış açımıyla birkaç konuya değinmek istiyorum. İnsanlık son birkaç yüzyılda sistemli bir yağma ve talan öyküsü ile karşı karşıya kaldı. Yaşadığımız süreçte ekolojik krizden bahsedeceksek, öncelikle felaketin temelinde meta üreten ve doğayı ve emeği meta olarak gören kapitalist sisteminin yattığını özellikle vurgulamamız gerekir. Kapitalizmin yarattığı ekolojik kriz bir yandan küresel ısınma, hava su kirliliğinin artması, asit bulutları, biyoçeşitlilikteki hızlı azalma, toprağın canlılığını kaybetmesi, ormanların tahrip edilmesi ve gıda krizi ile doğayı bir yıkıma sürüklüyor. Ve ne yazık ki doğada yapılan tahribatların çok durumunda geri alınamayacağını da biliyoruz. Ekolojik felaketlerden biri de küresel boyuta ulaşmış olan ve hala içerisinde olduğumuz Covid-19 pandemisi. Pandemi ile başa çıkabilmek için gerek yaşadığımız ülke gerekse de diğer ülkeler kendilerince çeşitli yasaklayıcı kararlar almış ancak bu önlemler salgının yayılımını engellemek için yapılmış olsa da birçoğu temel insan hak ve özgürlüklerinin kısıtlanması haline geldi. Mevcut sistemde sınıf farklılıkları zaten var iken pandemi ile birlikte daha da derinleşti, emekçiler çalışmaya devam etti, kadınlar şiddete daha fazla maruz kaldı.

Kapitalist üretim krizde dahi sermaye birikimini azaltmamak için genişlemeye devam eder. Ülkemizde de sermaye ve ortakları krizi fırsat bilerek gir-medik alan bırakmadı, sömürü ve talanı arttırdı. Yakın zamanda İkizdere'ye kepçelerle giren hepimizin bildiği şirket ve o şirketi koruyan kolluk güçlerini

izledik günlerce. Köylüler ve bölge halkı direniş gösterdikçe pandemi yasakları ile cezalar kesildi ve çeşitli baskı yöntemleri uygulandı. Yine çok yakın bir tarihte Van Gürpınar'da mermer ocağına karşı köylülerin üzerine ateş açılacak kadar gözü dönmüş bir saldırı yaşandı.

İnsanlar tahrip edilen yaşam alanlarına bir toprak parçası olarak bakmıyorlar. Akan bir su o bölgede hayat bulur, o bölgeye hayat verir. Bir ağaç tüm yaşamışlığın hikayesini taşıyabilir. İnançsal boyutuyla, orada yaşayan canlılarıyla tarihi varlıklarıyla ve toplumsallığıyla doğa bir bütündür. Belki hiçbir zaman kullanmayacağımız bir köprü için liman için doğa kurban ediliyor, eko-topluluklar yok ediliyor. Bugün dünyanın her yanında büyüme kalkınma söylemleriyle projeler tasarlanıyor, hayata geçiriliyor. Sermayenin çarklarını döndürmeye çalışmadığı tek bir alan, kepçelerinin yıkım gerçekleştirmediği tek bir bölge kalmadı. Sistem durmadan doğaya yaşama saldırıyor. Ve bizler bu saldırılar karşısında politik bir tutum belirlemeliyiz. Sonuçlarından çok nedenlerini konuşarak, mücadeleyi ortak zeminde tutarak tahakkümün her türlüünü reddederek örgütlülüğü arttırarak büyümeliyiz.

Ben de tüm arkadaşlarıma kolaylıklar diliyorum. Sempozyumda emeği geçen her bir arkadaşına ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Başarılı bir sempozyum geçerceğimize inanıyorum. Ben de sözü Cemil'e bırakıyorum.

Cemil Aksu

Teşekkürler Süheyla ve Derya. Ben de hepinizi Polen Ekoloji Kolektifi adına tek tek selamlıyorum. Katılan hocalarımızı, çağrımıza değer verip sempozyuma katılan bütün katılımcıları selamlıyorum.

Polen Ekoloji Kolektifi olarak 2. Yılımızı tamamlamak üzereyiz. Marksist bir ekoloji hareketi yaratmanın yol yöntemlerini aramak üzere bir araya gelmiş çalışma grubuyuz. Elimizden geldiğince dünyadaki Marksist ekoloji alanındaki, onla etkileşim halindeki tartışmaları hem teorik hem politik önermeleri Türkiye'ye kazandırmaya, Türkiye'deki tartışmaları da diğer tartışmalarla tercüme etmeye çalışıyoruz. Aynı zamanda da Türkiye'deki ekoloji hareketinin yaşadığı hem politik hem örgütlenme sorunlarını hem diğer yerelleşme sorunları gibi sorunları üzerine de yol ve yöntem arayışlarımızı devam ediyoruz.

Bu sempozyumun birçok açıdan önemi var ama ben bir noktaya vurgu yapmak istiyorum. Türkiye'de ekoloji hareketi çoklu bir yapıya sahip. Herkes kendi alanından bir mücadele yürütüyor. Akademisyenlerimiz, köylüler, ekoloji aktivistleri, siyasetçiler... Burada bu parçaları bir araya getirip ortak bir düşünme yaratabilir miyiz ve aynı zamanda da ekolojik sorunların değişik boyutlarını, hem ekonomi, devlet sermaye boyutunu hem çoğu durumda ekolojik yıkımların mağduru olan emekçi köylülerin yaşadığı sorunları, tarım ve gıda sorununu ve aynı zamanda orman su varlıklarının yaşadığı sorunları ele alıp ortaklık zemini nasıl kurulabilir, ortak talepler ne olabilir ve emekçilerin ekolojistlerin ortak mücadelesini nereden kurabiliriz, bütün bu sorulara cevap arıyoruz. Çünkü uzun zamandır ekoloji hareketinin bir patinaj yaşadığını düşünüyoruz. Bu patinajdan çıkmak sadece ekoloji hareketine bağlı bir şey değil, bir bütün olarak toplumsal mücadelelerin başarısına bağlı. Ekoloji mücadelesini kendine mahsus bir departman olarak değil bu toplumsal mücadelelerin bir parçası. Dolayısıyla onların hepsini kesen bir tema olarak nasıl kurabileceğimizi anlamak, bu soruya cevap vermek istiyoruz.

Bu çalışmada bir araya gelen alanda son derece önemli çalışmalar yapan arkadaşlarımız, dostlarımız, hocalarımız olarak iyi bir sempozyum gerçekleştireceğimize inanıyorum. Sadece bu ilişkiyi sağlamış olmamız bile yeni şeylere vesile olacağına inanıyorum. Ben de bütün karanlığa rağmen, aklımızın kötümserliğine rağmen, iradenin iyimserliğine inancımı belirtmek istiyorum. Dün-

yanın her yerinde mücadele sürüyor ve biz de bu mücadelelerin bir parçası olarak mücadeleyi büyütmenin yol ve yöntemlerini arıyoruz.

Hepinizi tekrardan selamlıyorum, hoş geldiniz ve başarılar diliyorum.

1. OTURUM

MADENCİLİĞİN POLİTİK EKONOMİSİ

PARA VE META OLARAK ALTIN: TARİHSEL EĞİLİMLER¹

Ahmet Haşim Köse

Uygarlık tarihinde mübadele ilişkilerinin başlaması ve bu ilişkilerin “denklik” kıstasına göre işlerlik kazanması özel bir öneme sahiptir. Tarihsel açıdan değerlendirildiğinde değişim ve gömüleme (saklama) nesnesi olarak paranın oluşumunu (*zorunluluğunu*) bu ilişkilerin gelişiminde aramak doğrudur. Para’nın anlamı ve işlevi var olduğu toplumsal sistemden ve elbette o sistemin üretim ilişkilerinden bağımsız düşünülemez. Marx’a kulak verecek olursak para “toplumsal bir üretim ilişkisidir” ve bu ilişkilerin düzenleme biçimlerinde gerçek anlamını bulur. Antropolojik açıdan bakacak olursak uygarlık tarihi boyunca çok sayıda nesnenin para işlevini yerine getirdiğini söylememiz mümkündür. Tüm bunların içinde altın (elbette gümüş ile birlikte) özel bir yere sahip nesne, madendir. Bu iki nesne beş bin yılı aşkın süredir doğrudan ya da dolaylı olarak para işlevini üstlenen bir maden yığını oluşturmuştur². Buna rağmen ilk altın sikkenin basıldığı Likya’da altın paranın anlamı ve işleviyle kapitalist toplumdaki altın paranın anlamı ve işlevi (her ne kadar değişim ve saklama işlevlerinde benzerlikler olsa da) elbette aynı değildir. Bunun en önemli nedeni elbette üretim ilişkilerinden mülkiyet ilişkilerine paranın aracılık ettiği toplumsal ilişkiler sisteminin farklı oluşudur.

Hiç kuşkusuz paranın ne olduğu sorusu iktisat disiplinin en önemli konularından biridir. Bu sunuş elbette bu sorunu tartışmayı hedeflemiyor. Bunun yerine Marx’ın yorumlarından hareketle kapitalizmde altının para işlevini kısaca hatırlatmayı ve ardından altın üretimi ve fiyatlarında ortaya çıkan genel eğilimleri paylaşmayı amaçlıyor. Altının uluslararası para standarttı olma işlevinin 1971 yılında Bretton Woods sisteminin çöküşüyle kalktığını biliyoruz. 2021 yılından geriye baktığımızda Bretton Woods sisteminin çöküşünden bu yana 50 yıl geçti. Altının bu sistemin (altın-dolar sisteminin) çıpası kabul edi-

1 Bu yazı, 26-27 Haziran 2021 tarihlerinde çevrimiçi olarak düzenlenen Madencilik’in Politik Ekolojisi Sempozyumunda yapılan sunumun gözden geçirilmiş ve bazı eklemeler yapılmış halidir.

2 Mısır’da MÖ 3200 altın çubukların para olarak kullanıldığı biliniyor. İlk altın sikkenin ise yine MÖ 550’de Likya’da basıldığı kabul ediliyor. Para tarihi için kısa ama yetkin bir değerlendirme için Anwar Shaikh’in “Kapitalizm: Rekabet, Çatışma, Bunalımlar” kitabının beşinci bölümüne bakılabilir.

len 1 ons altın eşittir 35 dolar fiyatı bu 50 yıl içerisinde 50 kat arttı. Yani anlatmaya çalışacağım eğilimler 50 yılda değeri 50 kat artan bir para-metanın genel öyküsüdür. Çağdaş kapitalizmin yaşadığı uzun dönemli bunalım eğiliminin doğrudan yansımalarını içeren bu öykü bugün dünyanın her köşesinde (ve tabii Türkiye’de) açılan yeni altın madenlerin ve bu sürecin doğa üzerinde yarattığı geri dönülmez tahribatlarının (*metabolik yarılmanın*) nedenlerini anlayabilmemiz açısından elbette çok önemlidir.

Başlangıçta şunu belirtmek isterim. Altın bugün klasik anlamda (dolaşımı düzenleyen) para işlevine sahip olmasa da saklama ve birikim aracı işleviyle genel anlamda para işlevini sürdürmektedir. Ancak bu işlevlerinin geçmişten (yani altın standardının hâkim olduğu dönemden) farklı olarak büyük ölçüde bugünün finansallaşmış kapitalizminin temel kurumları olan küresel borsalarda (altın borsası ve bu borsaları yönlendiren şirket spekülasyonlarıyla) şekillendiğini belirtmeliyim. Yani geçmişin değer ve fiyat sisteminin merkezinde olan “eşdeğer ölçütünün” bugün piyasa değeri küresel borsalarda belirlenen bir spekülasyon nesnesidir. Konuşmamın sonunda açmaya çalışacağım. Üretken sektörlerdeki kâr oranları baskılandıkça bu kıymetli nesnenin borsa fiyatları da artmakta ve bu spekülatif artışlar kapitalist kâr hırsını kamçılararak tüm dünyayı deyim yerindeyse bir maden ocağına çevirmektedir. Başka bir deyişle 50 yılda 50 kat artan altın fiyatları dün verimsiz (kârsız) görünen altın havzalarının hızla üretime açılmasıyla kapitalizmin tüm dünyada altına ilişkin “metabolik yarılmasını” hızlandırmıştır. Sunumda sunacağım tabloların bu artışın nedenleri hakkında ipuçları vereceğini umuyorum.

İlk olarak altın üretimine ilişkin uzun dönemli eğilimleri paylaşmayı amaçlıyorum. Bu elbette dünya ekonomisindeki altın madenlerinin keşfi, altının üretim süreçleri yani emek yoğun sistemlerden teknoloji yoğun üretime geçiş ve elbette siyanür kullanımına uzanan uzun bir tarihi içeriyor ve doğrusu benim bu konuda bilgim çok sınırlı. Bu konuları konunun uzmanlarına bırakıyorum. Ama küresel altın üretimindeki tarihsel seyir ve sıçramaları görmek elbette önemli. Bu nedenle Juan E. Castañeda’nın 1492’ye uzanan çalışmasından³ sunulan veriler ile World Gold Concil’in verilerinden derlenen yıllık altın üretimi ve fiyatlarında gözlemlenen eğilimleri paylaşacağım. Ardından Marx’ın *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* ve *Kapitalde* yaptığı yorumlardan hareketle altının “genel eşdeğer olarak” para işlevine değineceğim. Para konusunun Marksist iktisatta da çok tartışmalı olduğunu hemen belirteyim. Burada sunulan tabloların yorumlanmasında Fred Moseley’in Marx’ın para kuramını yorumlayışı

3 file:///Users/apple/Downloads/Gold_Stocks_Estimates_Juan_Castaneda_Madrid_Conference_April_2013%20(4).pdf

ve onunla önemli benzerlikler içeren Anwar Shaikh bulgularından yararlanacağım. Merak edenlere Moseley'in "*Marx'ın Para Kuramı: Modern Değerlendirmeler*" adlı çalışmasını öneriyorum. Farklı Marksist yazarların görüşlerinden derlenen kitap çağdaş marksist düşüncede para konusunda sürdürülen tartışmanın boyutları hakkında geniş bir değerlendirme sunuyor. Anwar Shaikh'in "*Kapitalizm: Rekabet, Çatışma, Bunalımlar*" kitabında sunduğu bulguları ise altın para sistemi ve sonrasında ortaya çıkan birikim çevrimlerinin (enflasyon/deflasyon) değişen karakterini sergiliyor. Shaikh'in sunduğu bulgular altın para sisteminin çöküşüyle kapitalizmde ortaya çıkan "sürekli enflasyon" sürecinin yol açtığı yapısal dönüşümü anlamamıza olanak sağlıyor. Bu sonuçlar altının piyasa fiyatları ve tabii ki üretimindeki sürekli artış eğilimini anlamamız açısından da kanımca çok önemli

1) Altın Üretimi ve Altın Fiyatlarındaki Tarihsel Eğilimler

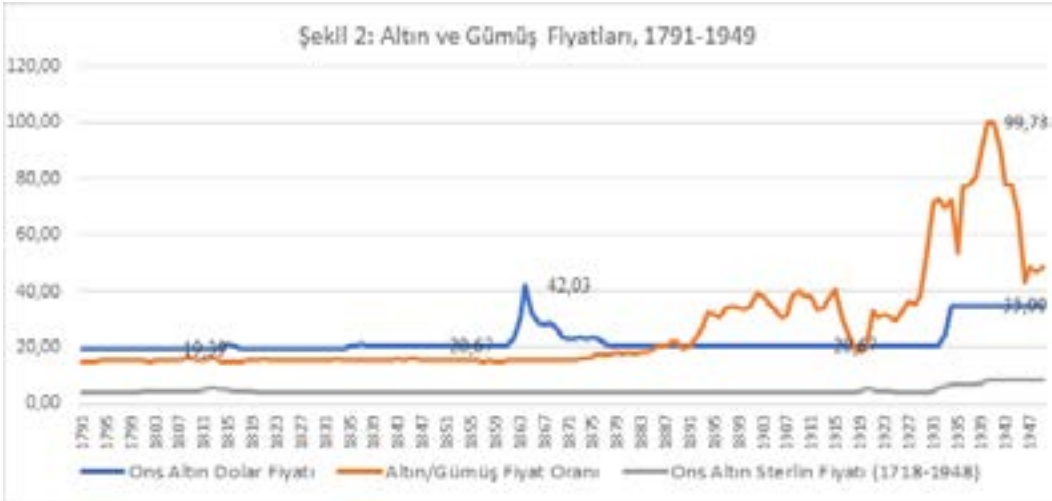
İlk üç şekil Juan E Castañeda'nın çalışmasında sunulan verilerin (1493-2011) günümüze (2020) taşınmasıyla oluşturulmuştur. Şekil 1'den de izlenebileceği gibi 1850'lere değin (yani Kaliforniya altın madenlerinin keşfine değin) küresel düzeyde altın üretimi sınırlıdır. 1500'lü yıllarda yıllık üretim yaklaşık 6; 1600'lerde 9; 1700'lerden Kaliforniya altın madenlerinin keşfedildiği 1848'e değin 20 ton civarındadır. Kaliforniya altın madenciliği ve ardından Avustralya (1851) ve Güney Afrika (1886) altın madenlerinin üretime açılmasıyla küresel altın üretimi de hızla artmıştır. 1492'den 2020'ye uzanan bu gözlemlerin çok farklı toplumsal örgütlenme biçimleri ve maddi üretim olanaklarındaki çok önemli dönüşümlerle birlikte gerçekleştiğini belirtmeliyim. İyi bir iktisat tarihçisi yalnızca bu şekil üzerinden bize çok geniş bir dünya anlatısı sunabilir. Ben şunu hatırlatarak yetineyim: Eğer dünya sistemi analizcilerine (örneğin Fernand Braudel, Immanuel Wallerstein ya da Giovanni Arrighi gibi) kulak verecek olursak, burada sunulan gözlemlerin başlangıç tarihinin bugün bildiğimiz kapitalist dünya ekonomisinin oluşmaya başladığı yıllara uzandığını söyleyebilir. Sömürgecilik, merkantilizm ve klasik kapitalizm ve tabi emperyalizm bu tarihin 20.yy'a değin süren farklı dönemleri olmuştur. 20.yy bildiğimiz gibi İngiliz hegemonyasının (dünya sisteminin) çöküşü ve yeni bir dünya sisteminin, Amerikan hegemonya döneminin oluşumuna tanıklık etmiştir. Uzun bir tartışma ama şunu belirteyim: Birçoklarının kabul ettiği gibi bugün deneyimlediğimiz dünya yani 21.yy'ın ilk çeyreğine yaklaştığımız "bugünün dünyası" yeni bir hegemonya krizi eşliğinde yoluna devam etmektedir. Dünya Sistemcilerinin çalışmalarında beni hep Giovanni Arrighi'nin analizleri (ve tabi artık bir klasik olan *Uzun Yirminci Yüzyıl* çalışması) çok etkilemiştir. Arrighi'nin Marx'ın sermayenin devreleri (*para-meta-para*) üzerinden yaptığı çözümleme bana hep ufuk açıcı analitik bir çözümleme olarak gelmiştir. Onun kapitalizmdeki her finansallaşma dönemini aynı zamanda kapitalist dünya sisteminin

bir hegemonya kriz dönemi olarak yorumlayışı bence son derece önemlidir. Bugünün finansallaşan dünya sistemi de Arrighi'nin bu uzun dönemli gözleminin kendine has bir tezahürü niteliğindedir. Elbette benim büyük ölçüde katıldığım bu yorum tartışmaya açıktır. Ama sunumu dinleyenlerin ve sonradan okuyanların kapitalizmin uzun dönemli kriz eğilimlerini bu perspektiften de düşünmelerini öneririm. Bu analizde Marx'ın dünya parası olarak tanımladığı "genel eşdeğere" ne olduğu sorusu merkezi bir öneme sahiptir ve "genel eşdeğerin" bir sistem içinde düzenlenmesi sermaye birikiminin sürekliliği açısından hayati öneme sahiptir. Bugün finansallaşma olarak anlattığımız mevcut küresel kapitalist sistemin büyük ölçüde yitirdiği şey budur. Uzatmadan söyleyeyim: yaşadığımız süreç 1960'lı yılların sonundan günümüze ardışık olarak uzanan *aşırı üretim, değersizleşme, finansallaşma* süreçlerinin yarattığı temel üzerine yükselen hegemonya krizi ve yeni emperyalist bir süreçtir. Sermayenin ontolojisinde değersizleşme bir tür varlık sorunudur. Bu süreçler sermayenin Marx'ın tanımıyla ilk birikim sürecindeki en ilkel ve tabi en saldırgan şekliyle "özel mülkiyet" tutkusunun canlandığı dönemlerdir. Yani insan topluluklarının yağmalanması, her şeyin özel mülkiyete dönüşmesi ve bunları var kılan örgütlenmiş şiddet (yani her türden baskıcı rejimler) bu dönemlerin karakteristik özellikleridir. Bugün küresel düzeyde yaşadığımız doğanın talan edilmesi ve bunları olanaklı kılan örgütlenmiş şiddet bu eğilimin en net kanıtı niteliğindedir. Suyun, ormanların, madenlerin ve tabi ki atmosferin başına gelenler sermayenin genel öyküsünden bağımsız düşünülemez. Yani doğanın diyalektiği toplumun diyalektiğinden bağımsız anlaşılamaz.

Şekil 1'in yakın tarihine ilişkin eğilimlerine bakarsanız şunu göreceksiniz:

İçinde bulunduğumuz “altına hücum” dönemi neoliberalizm ile başlamıştır. 1980’de dünya altın üretimi 1220 ton iken bu üretim bugün 3200 tona ulaşmıştır. Altına hücum geçmişte olduğu gibi özel bir coğrafyaya duyulan iştahla gerçekleşmemektedir. Bugün dünyanın her yeri (her ölçekteki altın madenleri) sermaye açısından bir hücum alanıdır. Bu elbette üretimin yoğunlaştığı mekanların olmadığı anlamına gelmemektedir. Şu bilgiyi paylaşayım: Bugün yaklaşık 3 bin 200 ton olan küresel altın üretiminin en önemli on ülkesi Çin (yaklaşık 400 ton), Rusya (yaklaşık 330 ton), Avusturalya (yaklaşık 325 ton), ABD, Kanada, Peru, Gana, Güney Afrika, Meksika ve Brezilya olarak sıralanmaktadır. Ama bu üretimin içinde Türkiye’de vardır. Yani Artvin (*hot*), Balıkesir (Çoraklık, Kuşbaşlar, Kızıltepe, *Ivrindi*), Çanakkale (*Lapseki, Kirazlı, Akbaba*), Erzincan (Çöpler), Eskişehir (*Kaymaz, Sivrihisar*), Farsa (*Alıntepe*), Gümüşhane (*Mastra, Midi, Mescitli*). Bunlar ve benzeri alanlar bugün ya fiilen üretimdedir ya da gelecekte daha da yükseleceği umulan altın fiyatlarıyla üretime geçecek olan havzalar olarak sermayenin kontrolüne teslim edilmişlerdir. Bu alanlarda direnenlerin nasıl bir “meşru” devlet şiddetle karşılaştıklarını hepimiz biliyoruz. *Buradan direnenleri selamlıyorum.*

İkinci şekilde 1718-1949 arasındaki dolar ve pound cinsinden altın fiyatları ile altın-gümüş fiyat oranlarını sunuluyor. Verinin başlangıç yılı Isaac Newton’un İngiliz Darphanesinin başkanı olduğu 1717’ye uzanıyor. 18.yy’da yaygın olarak kullanılan para sistemi gümüştü⁴. Newton altının gümüş karşısındaki değişim değerini düşürerek gümüşün zaman içinde dolaşımdan çekilmesine neden olmuştur. Newton için şu notu düşmeme müsaade edin: Bu büyük bi-

4 Altın ve gümüş para standartlarının tarihçesi için bkz., Larry Allen (2003) Keseden Bankaya Tezgâhtan Borsaya: Küresel Finans Sistemin Öyküsü, Kitap Yayınevi: İstanbul.

limcinin aynı zamanda bazı metalleri altına çevirmenin yolunu arayan bir simyacı olduğunu da not edeyim. Ölümüne değin bu konuda çalıştığı biliniyor; ne kadar ironik değil mi? İngiltere’de bu yıllarda gayri resmi olarak başlayan altın sisteminin oluşumu aslında 19.yy’da bankacılık sisteminin gelişimiyle mümkün oldu. Bu süreç aslında parasal araçların çeşitlendiği bir süreciydi: Altın ve gümüşün (sikkelerin) yanında banknotların (ticari banka senetleri) ve altın ya da gümüşe çevrilebilir ya da çevrilemez itibari paralar bu süreçte tüm dünyada çoğalarak gelişti. Tüm bu parasal araçlar aslında örgütlendikleri sistemin asıl kurallarında bir tür parasal hiyerarşi oluşturdular. Yani son kertede üzerine temellendikleri sistemin asıl para kuralına tabi oldular. Bu çerçevede altın standardının kurumsal kimlik kazanımı İngiltere’de Napolyon savaşlarının ardından 1816’da altın standardının resmen kabul edilmesiyle gerçekleşti. Bu dönemde İngiltere’nin hegemonya olduğunu unutmayın. Altın standardı ve serbest ticaret başlangıçta İngiltere için “tek taraflı” bir kuraldı. Ama elbette genel kural olmasa da dünya ticaret ve sermaye hareketlerini denetleyin İngiltere’nin dünyayarettiği *de facto* bir yaptırımdı. Altının uluslararası bir sisteme dönüşümü ise 1870’de başladı ve 1914’e değin sürdü. Bu sisteme de aslında sterlin-altın sistemi demek elbette daha doğrudur. Unutmayalım hegemonyanın ulusal parası her zaman küresel sistemin örgütlenmesinde merkezi öneme sahip olmuştur. Sterlin altına, küresel paralarda aslında sterlin üzerinden altına endekslendiği bir sistemdi bu. Kurumsal yapıları (yani düzenleme ve denetleme mekanizmaları) farklı olsa da Bretton Woods anlaşmasıyla yapılmak istenen de biçimsel olarak bu eşleşmenin bir benzeriydi. Yeni ulusal paraları hegemonyanın (ABD’nin) ulusal parası dolar üzerinden altına endekslenmek. Ancak Amerikan devletinin dolar üzerindeki otonomisi (özellikle kamu finansmanı amacıyla) İngiltere’nin sterlin üzerindeki otonomisinden çok daha fazla olduğunu söylemeliyim. Şunu söyleyerek yetineyim: İngilizler liberal iktisatçıların fiyatlar ve ticaret dengeleri arasında kurdukları “otomatik stabilizasyon” bağına karşı inatçı bir sadakate sahiptiler. Oysa otomatik stabilizasyon Karl Polanyi’nin mükemmel tanısıyla “liberal bir düştü” ve İngiliz hegemonyasının çıkarlarına hizmet ediyordu. Polanyi *Büyük Dönüşüm*’de “altın kulübü” olarak tanımladığı grubun (elbette başta İngiltere ve İngiliz mali sermayesi) neden I. Dünya Savaşı sonrası altın standardına yeniden dönmek için çabaladıklarını son derece güzel anlatır.

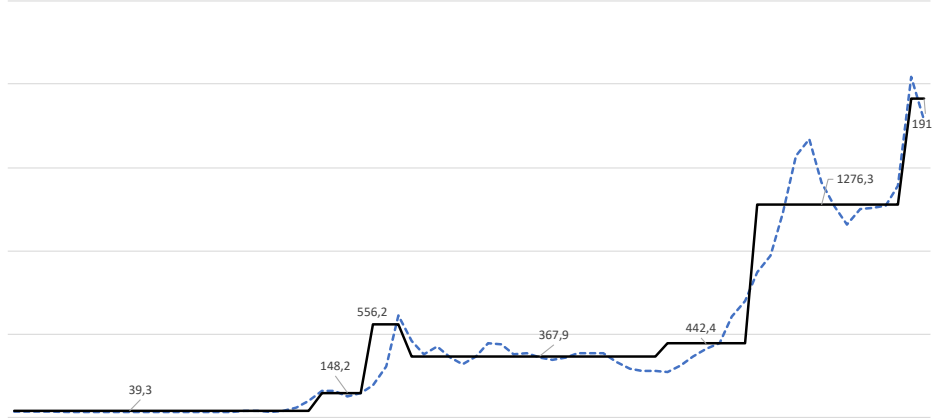
Şimdi Şekle 2’ye biraz daha yakından bakıp ve bazı tarihlere ilişkin hatırlatmalar yapalım:

- 1718-1914 arasında İngiltere’nin altın karşısında fiilen bir sabit kur sistemi (bir oms 4,26 sterlin) uyguladığı görülmektedir. Dönem içindeki en önemli oynama Napolyon Savaşlarının sonu olan 1814’de kısa dönemli sıçrama olarak gerçekleşmiştir (1 oms 5,21 sterlin).

- Altın standardının uluslararası bir sisteme dönüştüğü 1870 yılını izleyerek altın fiyatlarının gümüş karşısında hızla değerlenmeye başladığı bir başka önemli gözlemdir. Bu eğilim aynı zamanda ikili maden para sisteminde (gümüşün para rolünün) fiilen tümüyle ortadan kalmasının da bir ifadesidir.

- Şekilde dolar cinsinden altın fiyatlarının tarihi 1792'e uzanıyor. Nedeni ilk Amerikan merkez bankasının kuruluş tarihinin (The Bank of North America'nın ulusal bankaya dönüşümü) 1791'de gerçekleşmesidir. Amerika'da ülke genelinde ilk kâğıt para 1861 tarihinde iç savaşı finanse etmek için dolaşıma çıkmıştır. Şekilden de izlenebileceği gibi bu süreçte doların altın karşısında değersizleşmesi (altının dolar fiyatının artışı) yaşanır. Savaş sonrası altın dolar paritesi 20,67 gibi bir oranda sabitlenir.

- 1870'de kurulan sterlin-altın uluslararası para sistemi I. Dünya Savaşıyla fiilen sonlanır. İngiltere (ve Amerika) her ne kadar sistemi korumaya çaba harcasa da kapitalist dünyanın geri kalanında sistem işleyemez durumdadır. Savaş sonrası başta İngiltere (ve Fransa) olmak üzere (Karl Polanyi'nin Altın Kulübü olarak tanımladığı ekonomiler) uluslararası altın para sisteminin yeniden kurulması için yoğun çaba harcamışlardır. Ancak İngiltere'nin fiilen altın-sterlin sistemini uygulaması yüksek ticaret açıklarıyla sonuçlanmış, 1929 Büyük Krizini izleyerek sürdürülemez duruma gelmiş ve sonuçta 1931 yılında önce İngiltere'nin ve ardından 1933 yılında Amerika'nın altın sistemini terk etmesiyle sonlanmıştı. Konuşmamın diğer bölümünde değineceğim. Altın standardından bu kopuş fiyat hareketlerinin doğasını değiştirmiştir. Küresel ekonomi bir tür sürekli enflasyon sürecine girmiştir. Anwar Shaikh'in burada paylaşacağım yorumu bu açıdan son derece önemlidir. Eş değer nesnesinin (altının) para işlevinin kural olarak yitirilmesi sermaye birikim ve değerlenme süreçlerinde çok önemli yapısal dönüşümlere yol açmış ve bugünün aşırı finansallaşma sürecinin de hazırlayıcısı olmuştur.

Şekil 3’de Temmuz 1944’de kurulan Bretton Woods anlaşmasının ardından yeni dünya parası olan dolar ile altın arasındaki fiyat ilişki sunulmuştur. Bu şekli aslında bugün halen (yara alsa da) süren Amerikan hegemonyasının ve bu hegemonya altında işleyen küresel kapitalizmin para üzerinden okuyabileceğimiz soyut bir öyküsü olarak görmek mümkündür. Bu süreç önceki dönemlere kıyasla daha iyi bilindiği için üzerinde uzunca durmayacağım. Oktar Türel hocamızın “Küresel Tarihçe: 1945-1979” adlı çalışması bu sürece ilişkin inanılmaz bir envanter sunuyor. İlgili arkadaşların bakmasını öneririm. Şunu hatırlatarak ilerleyeyim. Dolar-altın standardı sterlin-altın standardına kıyasla ABD’ye İngiltere’den çok daha fazla özerklik tanımıştır. Kural olarak 1 ons altın 35 dolara eşitlense ve ABD’nin dolar yaratma gücü elindeki altın stoklarıyla sınırlıymışçasına düşünülse de (ABD Merkez Bankası çıkardığı dolar için % 25 altın stoku bulundurma koşulu) ABD aynı zamanda ulusal parası olan doları sürekli olarak artırmıştır. Yani doların ABD’nin hem ulusal parası ve hem de dünya parası olma rolü (*ikili rolü*) ABD’nin kendi sermaye brikim süreçlerine müdahale kapasitesi olarak dolar yönetimi ile doların bir istikrar çıpası olarak dünya parası olma rolü arasında sürekli bir çelişkinin yaşanmasına neden olmuştur. Sonuçta sistem 1971 yılında ABD’nin sabit kurlar sistemini terk etmesiyle çökmüştür. Tıpkı İngiliz sterlin-altın sisteminde olduğu gibi Bretton Woods sisteminin de çöküşü ilk olarak hegemonyanın (ABD’nin) kendi kuralını terk etmesiyle (*sabit kurları*) gerçekleşti. Bugün sürmekte olan para sisteminde (*buna bir sistem demek ne kadar mümkünse!*) altının merkez bankaları için rezerv rolünün son derece küçük olduğunu belirtmek isterim. Ortaya çıkan ve

bugün halen hüküm süren sistem aslında dönüştürülemez (*altına çevrilemez*) bir dolar sistemidir. Küresel altın talebinin dağılımı bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Merkez bankalarının rezerv payı yüzde 8-9 bandında gerçekleşmektedir. Altın talebinin asıl kaynağı yaklaşık yüzde 50'si yatırım amaçlı, yine yaklaşık yüzde 35'i mücevherat şeklindedir. Altın bugünde şirketler ve hane halklarının değer saklama ve spekülasyon aracıdır. Ama konuşmamın başında da söylediğim gibi bu tür gömüleme ve spekülasyon özelliği de geniş anlamda elbette parasal bir "sığınak" işlevi de görmektedir. Altın talebinin üretim için kullanılan oranı yüzde 8'ler düzeyindedir. Yani mevcut üretimin yalnızca yüzde 8'i maddi hayatın toplumsal yeniden üretimi için aslında yeterlidir. Böyle bir gerçek karşısında elbette dünyayı bir maden çukuruna çeviren şirketlerin asıl amaçları da netlik kazanmaktadır: *Kâr, kâr, daha fazla kâr...*

Şekil 3'e ait son bir gözlemi paylaşarak konuşmamın ikinci kısmına geçeyim. Şekilde sunulan (koyu renkli) doğrusal grafik 1950 sonrasını izleyen belirli alt dönemlerin altının ortalama dolar piyasa fiyatlarını vermektedir. Bretton Woods sisteminin fiilen çalıştığı dönem (1950-72: 1 ons 39,3 dolar, her ne çıpa 1 ons 35 dolar olsa da); çöküş, stagflasyon ve petrol şokları (1973-80: 1 ons *sırasıyla* 148,2 ve 556,2 dolar), uzun neoliberal yapılanma (1981-2000: 1 ons 367,9 dolar) ve neoliberal kriz ve finansallaşma (2000 ve sonrası: 1 ons *sırasıyla* 442,4; 1276,3 ve 2020 yılında 1913 dolar) Noktalı çizgi şeklinde sunulan yıllık verileri izlersek 2000'li yılların (ki bugünkü çılgın finansallaşmanın da miladıdır) ardından altın fiyatlarının düzenli olarak arttığı görülecektir. Şekilden de izleyebileceğiniz gibi altın fiyatlarındaki asıl radikal artışlar 2008 krizinin ardından gerçekleşmiştir. 2007'de 695 dolar olan 1 ons altın 2008 kriziyle 1276 dolara yükselmiş ve 2020 yılında 2044 dolara kadar tırmanmıştır. Tekrarlayarak konuşmamın ikinci kısmına geçeyim: Bir para nesnesi olan altın bugün evrensel eşdeğer rolünü yitirmiş bir tür spekülasyon nesnesine dönüşmüştür. Bu nesnenin borsa endeksi ve bu endeksler üzerinden gelecek için tahmin edilen spekülasyon fiyatları bugün altın madenciliğinin ardındaki "kazıp çıkarma" çılgınlığının da temelini oluşturmaktadır.

II) Altın Standardının Çöküşü: Sürekli Enflasyon ve Değersizleşme

Konuşmanın bu kısmında asıl olarak altının para işlevini yitirmesi sonucu ortaya çıka eğilimleri değerlendirmeyi amaçlıyorum. Konuşmanın bu kısmında büyük ölçüde Moseley ve Shaikh'in görüşlerinden yararlanıldığını yeniden belirtiyim⁵.

5 Fred Moseley [2018] Marx'ın Para Kuramı: Modern Değerlendirmeler, Heretik: Ankara (Çev: Aydın Ördek). Alıntılar Moseley'in "Griş" yazısından yapılmıştır. Yazıda doğrudan [sayfa] referansları verilmektense

Altın üretimi ve fiyatındaki değişimin toplumsal üretim sisteminden bağımsız düşünülmemeyeceğinin en net (dönemine ve bugün yaygın para teorilerine göre çok daha gelişmiş, devrimci) yorumunu Marx'ın *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* (1859) ve tabi *Kapitalde* (1867) bulmak mümkündür. Kapital'de olgun halini alan bu yorumlar altın (meta) para sisteminin varlığı üzerinden kurgulanmıştır. Marx'ın kuramını oluşturduğu tarihte (1859-1867) henüz altın standardı evrensel bir sistem olmasa da Marx'ın gelmekte olan sistem için erken öngöründe bulunduğunu görmemiz kanımca ilginç olacaktır. Moseley'inde vurguladığı gibi Marx para kuramını "*Kapital*'in birinci cildinin birinci bölümünün önemli fakat ihmal edilmiş üçüncü kesiminde, bir meta (piyasa) ekonomisi için paranın gerekliliğinin temel varsayımı olan emek değer kuramından türetmiştir". Bilindiği gibi Marx bu bölüme şu tespitle başlamaktadır⁶:

"Bu eser boyunca, basit olsun diye, altını para-meta sayıyorum.

Altının ilk görevi, metalara değerlerinin ifadesi için gerekli malzemeyi sağlamak veya metaların değerlerini, nitel bakımdan aynı, nicel bakımdan ise karşılaştırılabilir olan aynı adlı büyüklükler olarak temsil etmektir. Altın böylece, değer genel ölçüsü olarak iş görür ve bu özel eş değer meta, yalnızca bu işlevi sayesinde para haline gelir.

Metaların ortak bir ölçüye sahip olmaları, paranın eseri değildir. Tersine geçerlidir. Bütün metalar değer olarak nesnelleşmiş insan emeği olduklarından ve dolayısıyla da ortak bir ölçüyle ölçülebilir olduklarından, kendi değerlerini hep birlikte aynı özel metayla ölçülebilir ve böylece bu metayı kendi ortak değer ölçülerine, yani paraya dönüştürülebilirler. Değer ölçüsü olarak para, metalarda içkin değer ölçüsünün, yani emek zamanının zorunlu görünüş biçimidir"

Marx'ın para kuramının merkezinde aslında aktardığım o son cümle yani "*değer ölçüsü olarak para, metalarda içkin değer ölçüsünün, yani emek zamanının zorunlu görünüş biçimidir*" tespiti yer almaktadır. Moseley altına dönüştürülemez (çevrilemez) kâğıt para sisteminde de sistemin işleyişi farklılaşsa da özü itibarıyla kuramın çalıştığını savunmaktadır. Moseley'in yorumuna büyük ölçüde katıldığımı belirtmeliyim ve ilk olarak Moseley'i izleyerek altın para sisteminde paranın değeri ve fiyatlar arasındaki ilişkiyi tarif etmeye çalışayım.

Bir birim eşdeğer metasının (yani altının) üretimi için gerekli emek zamanı

ifade ve yorumların önemli kısmının Moseley'e ait olduğunu belirtmekle yetinilmiştir. Anwar Shaikh (2018) Kapitalizm: Rekabet, Çatışma, Bunalımlar, Kırmızı Yayınları, İstanbul (Çev: Ümit Şeneken).

6 Karl Marx (2013) Kapital, Cilt I, Sermayenin Üretim Süreci, Yordam Kitap, İstanbul (Çev: Mehmet Selik ve Nail Satlıgan).

L_g olduğunu varsayalım. Bu durumda bir birim emek zamanıyla üretilebilecek altın miktarı yani emek zamanın parasal ifadesi (EZPİ) (ya da para metanın değeri) bu ilişkinin tersine eşittir.

$$EZPİ = (1 / L_g)$$

Diğer metaların fiyatı (P_i) ise emek zamanın parasal ifadesiyle (EZPİ) bu metalarda içerilen toplumsal olarak gerekli emek zamanının (L_i) çarpıyla bulunur.

$$P_i = (EZPİ) L_i$$

Böylelikle Marx'ın kuramına göre, metaların fiyatları... metalarda ve altında içerilen toplumsal olarak gerekli emek zaman miktarlarının birer fonksiyonu olarak belirlenir.

Sunuşun bu kısmını uzatmak istemem. Okuyucuyu Moseley'in kitabıyla ve elbette Marx ile baş başa bırakıyorum. Ama son olarak şunları da belirtmek isterim: Marx'ın para kuramı Hume ve Ricardo gibi klasik miktar kuramcılardan ve günümüze uzanan miktar teorisyenlerinin düşüncesinden radikal olarak farklıdır⁷. Öncelikle Marx'ın kuramında para sisteme içsel bir değişkendir. Para ve fiyatlar arasındaki ilişki miktar kuramcılarında olduğu gibi para (altın) arzından fiyatlara doğru bir ilişki değildir, *fiyatlardan gerekli para miktarına uzanan bir ilişkidir*. Marx'ın parayı sadece dolaşım aracı olarak gören (değer saklama -gömüleme/saklama ve gömüden çıkarma işlevini yok sayan) miktar kuramcılarından en önemli farklarından biri budur. Dolaşımdaki para miktarını fiyatlar toplamından türeten Marx'ın kuramına göre *para (altın) miktarındaki her artış fiyat artışlarıyla sonuçlanmak zorunda değildir*. Dolaşım için gerekli olandan fazla altın biriktirme (*gömüleme*) eğilimiyle tutulur. Ayrıca altın üretimindeki artış (para arzını ve harcama kapasitesini etkileyerek) üretim artışlarının da teşvik edebilir. İlk sunduğum şekillere geri dönecek olursak altın standardının fiilen ya da yasal olarak geçerli olduğu zaman diliminde üretilen altının dolaşım için gerekenden fazlasının ağırlıklı bankalarda birikim/spekülasyon amacıyla ve hazine/merkez bankalarında ihtiyat/rezerv olarak tutulduğunu söylemem depolama (biriktirme, spekülasyon) ilişkisinin anlaşılması açısından önemlidir.

Altına dönüştürülemez kâğıt para sistemindeyse EZPİ bu kez şöyle tanımlanmaktadır:

$$EZPİ_p = (1 / L_g) (M_p / M^*)$$

Bu ilişkide M_p dolaşıma sokulan kâğıt para miktarıdır. Yani dolaşıma soku-

7 Bu konuyu merak eden okuyucuya Shaikh'in Kapitalizm kitabındaki 5. Bölümü okumasını öneririm.

lan kâğıt para miktarı değerler cinsinden dolaşım için gerekli para miktarını (M^*) aştıkça emek zamanının parasal ifadesi ($EZPİ_p$) ve böylelikle de fiyatlar genel düzeyi artmaktadır. Moseley'in vurgusunu aktarayım: "Bu nedenle, altına dönüştürülemez olan kâğıt para durumunda, Marx'ın para kuramı, para miktarının dışsal bir değişken olması ve fiyatları (kısmen) belirlemesi anlamında, paranın miktar kuramına benzemektedir." Ama elbette Marx'ın kuramının miktar kuramıyla tümüyle farklı bir öze sahip olduğu unutulmamalıdır. Bu farkın en temel karakteri Marx'ın kuramının bir artı değer kuramına temel teşkil ediyor olmasıdır.

Anwar Shaikh'in *Kapitalizm* kitabından sunduğu analiz aslında Moseley ile oldukça yakınlıklar içermektedir. Shaikh kitabın 5. bölümünde altının para işlevinin sürdüğü dönem ve sonrası için fiyat hareketleri ve kapitalist çevrimlerin görünüşleri hakkında önemli bulgular sunmaktadır. Shaikh'in anlatımını izleyelim:

Marx mutlak fiyat düzeyini (uzun dönem ortalama fiyat düzeyini) iki değişkenin çarpımı olarak ifade eder: sıradan metallerin altına göre fiyatı (p') (yani ortalama mata birimi başına düşen ons altın miktarı) ve ons başına ifade edilen altının parasal (simgesel, dolar ya da sterlin gibi) fiyatı (p_G). Bu ilişkideki, metallerin uzun dönem altın fiyatı (metallerin altın cinsinden görelî fiyatı, p') yapısal koşullarla (üretim ve rekabet koşullarıyla gerçekleşen kâr oranlarıyla), altının parasal fiyatı ise makro iktisadi etmenlerce (yürürlükte olan çevrilebilir ya da çevrilemez para sisteminde) belirlenmektedir.⁸

$$p = p' \cdot p_G$$

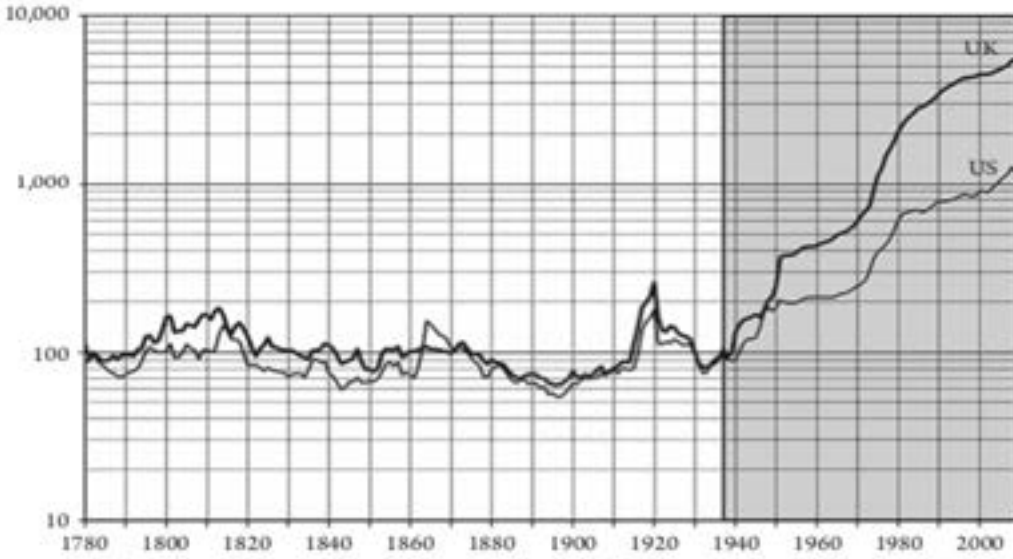
Çevrilebilir itibari para sisteminde (altın standartlında olduğu gibi) altının parasal fiyatı (p_G) sabit kaldığı sürece, fiyat düzeyindeki (p) uzun dönemli hareketler temelde metallerin altın fiyatındaki (p') değişimleri yansıtır. Yapısal değişimler (teknik değişme ya da reel ücretlerdeki değişim gibi) görelî olarak istikrarlı olduğundan metallerin altın fiyatlarında yine görelî olarak yavaş değişimlere (görelî olarak istikrarlı değişimlere) yol açarlar. Ama böyle bir sistemde 1840'larda Kaliforniya'da altının bulunması sonucu ortaya çıkan hızlı bir altın arzı artışının etkileri çok farklı olur. Bu yeni üretken madenler altın üretiminin birim maliyetini düşürüp metallerin altın cinsinden görelî fiyatını (p') yükseltti. Fakat aynı zamanda bu yeni altın seli küresel satın alma gücünü artırıp küresel çıktı miktarını da yükseltti. Sonuç olarak (Shaikh'in vurguladığı gibi) küresel fiyat düzeyi miktar kuramcılarının tahminine aykırı olarak küre-

8 Bu kısımda aktardığım ifadelerin önemli kısmı Shaikh'in kitabının 5.bölümü 3.kısımdan alınmıştır. Tam aktarım olmadıkça sayfa numarası verilmemiştir.

sel para miktarından daha az arttı.

Diğer taraftan para, “büyük ölçüde çevrilemez itibari paradan oluşuyorsa Marx’ın görüşüne göre itibari parayla altın arasındaki mübadele değeri oynaktır. Böylesi bir durumda metaların uzun dönem görece fiyat yapısı (p') yapısal etmenlerce belirlenmeye devam ettiğinden (yani görece istikrarlı olduğundan), sıradan metaların fiyat düzeyindeki hareketlerin belirleyicisi, artık altın fiyatlarındaki (p_c) hareketlerdir⁹”.

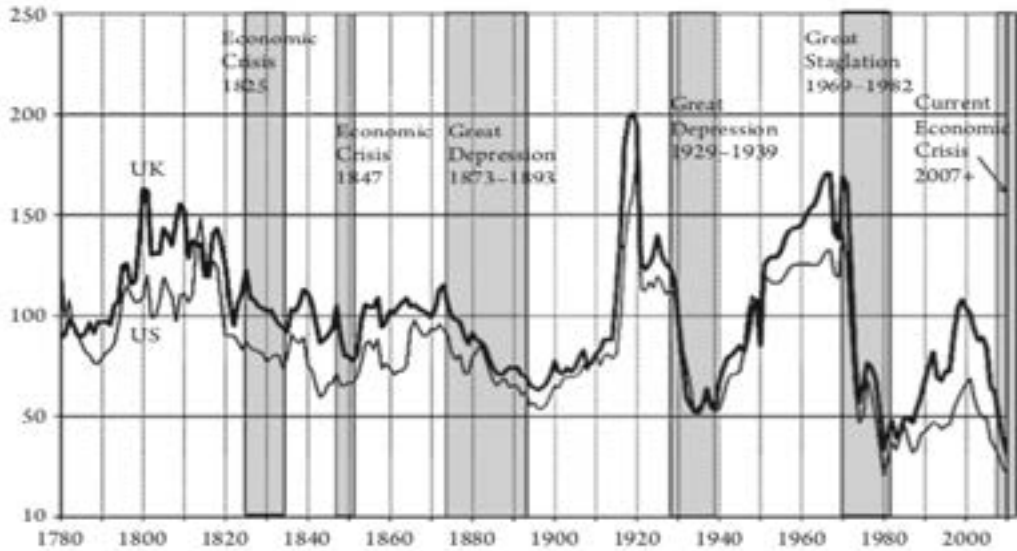
Şekil 4: ABD ve İngiltere’de Toptan Eşya Fiyat Endeksi (Log Ölçeği, 1930=100)

Şekil 4’de İngiltere ve Amerika için toptan eşya fiyat endekslerindeki hareketlilik sunulmuştur. Burada sunulan toptan eşya fiyat endeksi Marx’ın kuramındaki mutlak fiyat düzeyi (uzun dönem ortalama fiyat düzeyi, p) şeklinde düşünülebilir. Görüldüğü gibi 1790’dan 1940’a uzanan 150 yıllık zaman diliminde fiyat artışlarında (*enflasyon*) uzun dönemli yapısal bir kırılma yoktur. Fiyatlardaki yükselme ve düşme eğilimleri uzun dönemli çevrimlere uygun olarak ılımlı ritimler sergilemektedir. Yükselme dönemleri olduğu gibi büyük bunalımları (durgunluk dönemlerini) izleyen (1870 ve 1929’u izleyen yıllarda olduğu gibi) düşüş dönemleri de vardır. Bunalımlar ile uzun uzun fiyat çevrimlerinin ilişkisi 1940’larda bir daha geri dönülemez biçimde kopmuştur. Tüm bu süreçte aslında altının para sitemini düzenleme rolü (konuşmamın birinci bölümünde vurgulandığı gibi) başta İngiltere olmak üzere doğrudan ya da dolaylı olarak sürmektedir. Sistemin mutlak terki Altın standardının terki 1931

yılında önce İngiltere'nin ve ardından 1933'de Amerikanın altın standardından ayrılmasıyla gerçekleşmiştir. Bu yılları isleyen süreç fiyatlarda (p) uzun dönemli bir yapısal yükselme (enflasyon) dönemidir. Geçmişin çevrimlerinden farklı olarak kapitalist ekonomiler durgunluk içinde enflasyon (1970'de ve günümüz kriz dönemlerinde -2008 ve sonrası- olduğu gibi) dönemlerine tanıklık etmişlerdir. Bu eğilim Moseley ve Shaikh'ten yaptığım Marx'ın yorumlarını doğrular niteliktedir. Yani çevrilebilir (altın) para sistemi çalıştığı durumlarda altının parasal fiyatı (p_c) sabit kaldığı sürece, fiyat düzeyindeki (p) uzun dönemli hareketlerin temelde metaların altın fiyatındaki (p') değişimleri yansıttığı ve bu değişimlerin kapitalizmin (sermaye birikime içkin) yapısal koşullarca belirlendiği için daha ılımlı olduğu görülmektedir. Ama çevrilemez para sistemi bugün olduğu gibi kural olmaya başladığında (bu aslında fiilen Bretton Woods sistemi içinde geçerliydi) metaların fiyat düzeyindeki (p) hareketlerin belirleyicisi, artık altın piyasa fiyatlarındaki (p_c) hareketlerdir. Konuşmamın başında Bretton Woods ve sonrası için altın fiyatlarındaki elli yılda elli kat artış olgusunu paylaşmıştım. Bu gerçeklik bugün giderek derinleşen durgunluk (kriz) ve enflasyon sarmalının da kanımca önemli açıklayıcısıdır.

Şekil 5: ABD ve İngiltere'de Altın (ons cinsinden) Toptan Eşya Fiyat Endeksi, 1780-2010.

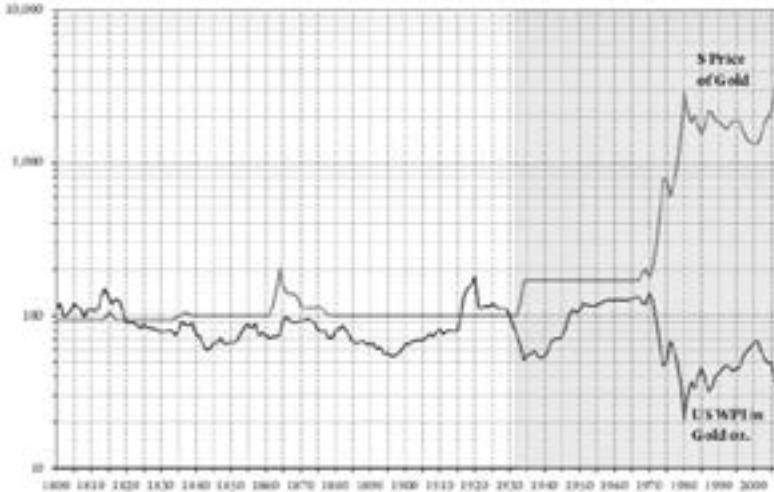

Shaikh'in Şekil 5'de sunduğu bulgular altın ve değer/fiyat sistemi arasındaki ilişkiyi anlamamıza olanak sağlıyor. Piyasa fiyatları (sterlin ve dolar fiyatları) altın üzerinden endekslediğinde (yani iki ülkedeki fiyat düzeyleri ilgili ülke parasıyla ifade edilen altın fiyatlarına bölündüğünde) ortaya ilginç bir gözlem çıkmaktadır. 1940 sonrasında da altın cinsinden meta fiyatları önceki döne-

min yükselme ve düşüş eğilimlerini (klasik brikim çevrimlerinin) tekrarlandığı görülmektedir. 1970'deki durgunluk içindeki enflasyon eğilimi, fiyatlar altına göre yeniden düzenlendiğinde fiyat artışlarının yerini fiyatlardaki düşüş eğilimine bıraktığı, metaların altın fiyatlarının çöktüğü görünür. Aynı eğilim 2007/2008 küresel bunalımında da tekrarlanır. Bu nedenle altının fiili bir para sistemi olmasa da örtük bir eşdeğer işlevi gördüğü söylenebilir. Metaların piyasa fiyatlarının (ve bu fiyatların eşlik ettiği kaynak dağıtım süreçlerinin) her şeyden önce bir görelilik durumu olduğu düşünülürse altın fiyatlarının (spekülatif eğilimlerle) cılgınca arttığı yakın dönemin bir taraftan üretimdeki kâr sıkışmasının (brikim krizinin) sonucu olduğu ama aynı zamanda bu eğilime metaların mutlak fiyatlarındaki artışla katkı sağladığını söylememiz mümkündür.

Bu bulgular Shaikh'in ABD için sunduğu Şekil 6'daki bulgularla birlikte değerlendirildiğinde daha anlamlı olacaktır. Burada 1809-2009 yılları arasında Amerika için toptan eşya fiyat endeksini Marx'ın kuramına uygun olarak iki bileşenine yani metaların altına göre fiyatı (p') ile altının dolar fiyatına (p_c) ayırmaktadır ($p = p' \cdot p_c$). Bizim daha önce paylaştığımız verilerde gördüğümüz gibi altının dolar fiyatı (p_c) Bretton Woods sisteminin çöküşüyle hızla artmış, 1980-2000 arasında kısmi bir baskılanma yaşamış ve asıl olarak 2000 sonrası finansallaşma süreciyle artış hızlanmıştır. Altın fiyatlarına göre düzenlenmiş toptan eşya fiyat endeksi ise beklenildiği gibi bu eğilimin tersi yönünde bir eğilim göstermiştir. 1970-1980 arasında düşmüş, neoliberal brikim rejiminin başlangıcı ve henüz tıkanmadığı 1980-2000 arasında kısmen baskılanmış ve 2000'lerde yaşanan periyodik krizlerle (elbette en önemlisi 2008 krizidir) düşüştür.

Şekil 6: ABD'de Toptan Eşya Fiyat Endeksi, Altın Ons Cinsinden ve Altın Dolar Cinsinden (Log Ölçeği, 1930=100)

Metaların altına göreli fiyat baskılanmasının bugün de sürdüğünü sunuşun başındaki tablolardan kolayca anlaşılacaktır. Küresel altın fiyatlarının ve dolaşısıyla üretiminin belirlenmesinde küresel altın borsacılığı başlı başına önemli bir konudur. Altın hisseleri ve altın fiyatları üzerine kurulan borsa yatırım fonları (Exchange Traded Funds, EFT) altın fiyatlarının belirlenmesinde spekülasyon bir işlem alanıdır. Bu piyasalarda (özellikle geleceğe yönelik işlem yapan *futures piyasalarda*) geleceğe yönelik altın fiyatları ve tabi üretim beklentileri oluşmaktadır. New York, Zürih, Londra ve Paris borsaları bu açıdan çok önemli işlem hacimlerine sahiptirler. Amerikalı iki büyük şirket (SPDR ve iShares Gold Trust) bu işlemlerde önemli bir paya sahiptir. Bu şirketler altın varlıklarına sahip olup altının borsa fiyatları üzerinde belirgin bir güce sahiptirler. Bu nedenle tarih içinde bir tür değer saklama nesnesi olan altının kendi piyasa değeri de finansal bir enstrüman haline gelmiştir. Yani altının bugün birbiriyle çelişen ikili bir işleve (*değer saklama ve spekülasyon*) sahip olduğunu söylememiz yanlış olmaz.

Uzun bir konuşma oldu ve müsaade ederseniz şöyle toplayayım. Anlatmaya çalıştığım tarihsel olarak para işlevi yüklenmiş bir “eşdeğer nesnesinin” dünden bugüne ana eğilimleriydi. Bunu anlamamızın ön koşullarından birisi elbette tarihsel gözlemlere sahip olmaktır. Ama çıplak gözlem elbette tek başına yeterli değildir. Altının para işlevinin dün ve bugün için anlamını anlayabilmemiz için paranın (elbette kapitalizm de paranın) ne olduğu konusunda da bir teorik arka plan gereklidir. Konuşmamın başında söylemiştim. Para ilişkisini üretim ilişkilerinden bağımsız anlamamız mümkün değildir. Bu nedenle bugün altının üretim ve fiyat artışları da kapitalizmin genel üretim ilişkileri ve bu ilişkilerin örgütlenme biçimlerinden bağımsız anlaşılamaz. Doğaya altın ya da başka bir doğal kaynak için yapılan her saldırıyı (*extractivism*) anlamamızın kanımca ön koşulu budur. Bu nedenle doğa mücadelesi kapitalizme karşı mücadeleden bağımsız sürdürülemez. Toplantıyı düzenleyenlere, emeği geçen herkese çok teşekkür ediyorum. Saygılarımla.

EKSTRAKTİF KAPİTALİZM VE ULUSÖTESİ MADEN ŞİRKETLERİ M. Gürsan Şenalp¹⁰

Giriş

Bu sunumda küresel üretim, ticaret ve yatırım eğilimlerinin madencilik, tarımda monokültür ve toprak gaspı gibi olguların yaygınlık kazanması üzerindeki etkileri hakkında genel bir değerlendirme yapmaya çalışacağım.

Ekstraktivizm: İlkel Birikimden Neoliberalizme

Ekstraktif faaliyetlerin geçmişten bugüne evrimi günümüz kapitalizminin öne çıkarttığı bazı pratikleri daha iyi anlamamıza yardımcı olabilir. Muhtemel bir yanlış anlaşılmanın önüne geçmek için söze ‘ekstraktif’ sıfatını kapitalizmin yeni bir aşamasını vurgulamak için kullanmadığımı ifade ederek başlamak isterim. Eleştirel yazında terim genellikle çağımız kapitalizminin sömürgecilik dönemlerini hatırlatan, “çıkarmaya (*extraction*) dayalı yeni bir birikim dönemi”ne girmiş olduğunu ima etmek üzere kullanılıyor. İnsanlık tarihinde toprakta gömülü/saklı birtakım değerleri çıkarma/yağmalama/sömürme faaliyetleri elbette yeni değil. Bilakis, avcı-toplayıcılardan bu yana insanın doğayla ilişkisi böylesine ‘tek-yönlü’ bir sömürü ilişkisi üzerine kurulu. Feodal üretim tarzının hüküm sürdüğü orta çağlar boyunca toplumların ekonomileri farklı gelişme düzeyleri sergileseler de tarımsal yapılar olarak karşımıza çıkıyorlardı. 16. yüzyıldan itibaren Batı-dışı uzak coğrafyaların yağmalandığını, yerli halkların topraklarının sistemli bir şekilde gasp edildiğini gördük. Bu, Marx’ın “ilkel birikim” dediği ve kapitalizmin doğumuna ışık tutan en önemli gelişmelerden birisiydi. İktisat tarihçilerinin ‘Merkantilist’ aşama dediği bu dönemin alametifarikası olarak ‘sömürgeler için yarış’ ya da kolonyal genişleme *feodalizmden kapitalizme* geçişte anahtar rol oynamıştır. Bu yağmalama yarışının itici gücünü güç, servet ve şöhret hırsıyla gözü dönmüş girişimci tüccarlar ve asker/sivil devlet seçkinleri oluşturuyordu. Egemen sınıflar ve devlet aygıtının mutlak biçimde iç içe geçtiği merkantilizm – Sovyet kolektivizminden birkaç

yüzyıl önce – bir kumanda ekonomisi uygulamaları sistemi olmak zorundaydı. Zira Hobbes’un *Leviathan*’ı (1651) kaleme alırken resmettiği merkantilist devlet de güneşin altında ne var ne yoksa hükmetmek isteyen bir canavar gibiydi. Avrupa’daki önde gelen devletlerin merkantilist politikaları – kimi önemli farklılıklar gösterebilir de – sürekli bir ‘ticaret fazlası’ sağlamak ve başta altın ve gümüş olmak üzere değerli maden stoklarını büyütme şeklinde özetlenebilir. Merkantilizmin zihniyet dünyasında milletlerin zenginliğinin kaynağında üretimden ziyade sahip oldukları kıymetli maden miktarı bulunuyordu. Diğer deyişle, merkantilist çağların politika yapıcıları herhangi bir üretim perspektifinden yoksundu. Üretim, bu dönemde kesinlikle yararlı bir etkinlik olarak görülmemiş; devletler Fransız tarihçi Fernand Braudel’in deyişiyle “mücadele oyunlarına” odaklanmıştı.¹¹ Sömürgelerle ticaret adı altında yüzyıllar boyunca Afrika, Latin Amerika ve Uzak Doğu’nun halkları köleleştirilirken, doğal zenginlikleri (kıymetli madenler, tarım ürünleri, hammaddeler, vb.) sonu gelmeyen savaşlar, işgal ve talan veya ‘ticaret’ vasıtasıyla Avrupa’ya taşınmıştır.¹² Bu süreç Avrupa’da sosyal sınıflar ve iktidar blokları arasındaki güçler dengesini yükselen burjuvazi lehine değiştirerek feodalizmden kapitalizme geçişi mümkün kılacaktır.

Devletin merkezi rol oynadığı bu geçiş sürecinde ‘birincil mallar’ gücün anahtarı olarak görüldü. Bu bakış açısı belirli açılardan günümüzde hala geçerliliğini koruyor. Geçmişte sanayi devriminin ilerleyen aşamalarında kömürün buharlı makineler için taşıdığı anlamı, günümüzde petrol ve lityum, sırasıyla, motorlu taşıtlar ve elektronik ürünler için taşıyor. Bu bağlamda, insan ve doğa arasındaki, Engels’in deyişiyle, “metabolik etkileşimi” (*metabolic exchange*) ortadan kaldırması ve onun yerine “kendi kendini düzenleyen piyasaları” (Polanyi, 1944) ikame etmesi, kapitalizmin dünden bugüne taşıdığı (eski ve yeni) ekstraktivizm biçimlerinin de ortak bir özelliği olarak karşımıza çıkıyor.

Kalkınma sorununun çaresi kapitalist ekstraktivizm midir?

Önemli bir başka nokta ise sömürgeci güçlere bağımlı (sömürgeleştirilmiş) toplumların ilerleyen dönemlerde kayda değer bir sanayileşme gösterememiş olmasıdır. Bunlar daha ziyade yeniden yapılandırıldılar. Örneğin bu ülkelerde ulaştırma altyapıları iç bölgelerde çıkarılmakta olan hammaddeyi liman böl-

11 Daha doğrusu endüstriyel üretim olarak görülebilecek bütün çaba ve girişimler, başta deniz olmak üzere ticaret filolarını büyütme ve çok daha kuvvetli/öldürücü silahlara sahip olmak gibi bir hedefle sınırlı idi (Hunt, 2018).

12 Afrikalı kölelerin Kuzey ve Güney Amerika’daki madenlere ve çeşitli üretim plantasyonlarına ‘ihraç edilmesinden’ kazançlar, 18. ve 19. yüzyıllarda İngiltere’nin dış ticaret gelirleri içerisindeki en önemli kalemlerden birini oluşturmaktaydı (O’Brien ve Williams, 2016: 54-5).

gelerine taşımak için kuruldu. Söz konusu hammaddeler sonra gemilerle merkezdeki ülkelere akacaktı. Kısacası mümkün olan her koşulda birincil malların (madencilik, balıkçılık, tarım) aranması, çıkarılması ve yağmalanması kapitalist rekabetin temel dinamiğini oluşturdu. Dünya ticareti 18. yüzyılın son çeyreğinden 1870'lerin 'ilk küreselleşme dalgasına' kadar olan dönemde İngiliz sanayi devrimi ve diğer rakip merkantilist devletlerin mücadeleleri ile belirlendi. I. Dünya Savaşı, emperyalist mücadelelerin kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkan yıkıcı bir süreç oldu. II. Dünya Savaşı sonrasında ise ABD öncülüğünde Panitch ve Gindin'in (2019) tercih ettiği ifadeyle "küresel kapitalizmin oluşturulduğuna" şahit olduk. Temelleri 1944'te Bretton-Woods kasabasında atılan küresel yönetim çerçevesi 1970'li yılların sonuna kadar sürecek olan ve kapitalizmin tarihinin 'Altın Çağı' diye bilinen Keynesçi bir uğrağa işaret edecektir (bkz. Türel, 2017). 1980'li yıllarda neoliberal yeniden yapılanma Dünya Bankası (DB), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi uluslararası finansal kuruluşlar ve ulusötesi şirketlerin (UÖŞ) işbirliğiyle yürütüldü. Bu yeni mimarinin 1950'li ve 60'lı yıllar boyunca sanayileşmeyi ithal ikameci politikalarla sağlamaya çalışan "Üçüncü Dünya" ülkelerini ve 1990'larda Sovyetlerin dağılmasıyla ortaya çıkan "geçiş ülkelerini" neoliberal prensipler doğrultusunda dönüştürmek gibi acil bir gündemi vardı. Ne de olsa bu ülkeleri "ticari engellerinden kurtararak" dışarıya açık pazarlar ve ucuz emek gücü kaynağı haline getirebilmek, Batı'daki kapitalist kriz dinamiklerini tersine çevirebilmek demekti. Yeni uluslararası işbölümü, Washington Uzlaşısı başlığı altında ticaret engellerinin ortadan kalktığı bir küresel yönetimi beraberinde getiriyor ve bu ülkeleri iğneden ipliğe, gıdadan mikroçiplere uzanan 'ulusötesi tedarik zincirleri' hiyerarşisi içerisinde yerleştirmeyi vaat ediyordu. Yeni-ekstraktivizmin yükselişi, doğal zenginliklerin küresel piyasalarda giderek daha fazla metalaştığı böylesine bir süreçte tartışılır hale geldi. 2000'li yıllar boyunca UNCTAD, DB ve benzeri uluslararası kuruluşların ekstraktif endüstrilere yönelik giderek yoğunlaşan ilgisinin ardında da aynı kaygı bulunuyordu. Örneğin DB madencilik yasalarını, vergilendirme, imtiyaz hakları ve sermayenin ülkesine dönüş esaslarını düzenleyen hükümleri yeniden yazarak ekstraktivizmi cesaretlendirmekte idi (Upchurch, 2020).

Yeni uluslararası işbölümü Gelişmekte Olan Ülkeler (GOÜ'ler), Çevre, Küresel Güney, vb. terimlerle tanımlanan ülkeleri birincil ve tarımsal ürünlerin üretimi ve dünya pazarlarına satışında uzmanlaşmaya itmiştir. Bunun söz konusu ülkelerin doğası üzerinde (hava, su, toprağın kirlenmesi, vahşi yaşam ve ormanların yok olması, sera gazı salınımının kritik düzeylerin çok üzerinde artması gibi) vahim etkileri vardır. Örneğin geçmişte çeşitli ve sürdürülebilir bir tarımsal yapıya sahip olan Fildişi Sahilleri ve Gana günümüzde kakaoya dayalı tarımsal monokültüre bağımlı hale gelmiştir. Dünya kakao üretiminin 2/3'ünü

gerçekleştiren bu ülkelerde yoğun çocuk emeği sömürüsü ve ormansızlaşma el ele gitmektedir. Papua Yeni Gine ve Kolombiya’da yerli halkları hedef alan şiddet, hepsi adeta birer “Davul ve Golyat” hikâyesi olan trajedileri ortaya çıkarmaktadır (Aboa ve Maytaal, 2019). Elbette sözünü ettiğimiz şiddet, sömürü ve sefalet bu ülkelerde yaşayan herkesin ortak hikâyesi değil; siyasal seçkinler ve sermaye sınıflarından oluşan çok küçük bir azınlık petrol gelirleriyle zenginleşiyor. Yeni sermaye birikim merkezleri olarak Körfez’deki ve Arap yarımadasındaki petrol emirlikleri/prenslikleri bunlara güzel bir örnek teşkil ediyor (Hanieh, 2016).

Özetle; neoliberal dönüşüm ekstraktif yatırımları küresel düzeyde artıran en önemli tetikleyici rolünü oynamaktadır. Andığımız dönemde Küresel Güney’den çok sayıda ülke ihracata yönelerek sözüm ona “serbest ticaret” ve “mukayeseli üstünlükler”den yararlanmak istemektedir. Bu ülkelerdeki siyasal iktidarlar geçmişte örneklerini gördüğümüz üzere kendi ‘yerli’ sanayi altyapılarını oluşturmak/geliştirmek için ‘ithal ikameci’ yollara girmek yerine ekonomiye gelir sağlamanın kestirme bir yolu olarak ekstraktif faaliyetleri görüyorlar (bkz. WTO, 2016). Kaynak çıkarma faaliyetlerini uluslararası yatırımcılar için daha ucuz ve cazip hale getirmek için çevre düzenlemelerini birer birer iptal ediyor; buralardaki çevreci hareketleri suçlulara dönüştürüyorlar.¹³ Andığımız türden bir kalkınma stratejisi Küresel Güney’i tarihsel olarak birincil mal ihracatına bağımlı hale getirmiş olan ve eşitsizlik üreten ilişkileri derinleştirmiştir. Bu stratejinin “sürdürülebilir” olmadığı apaçık ortadadır.

Literatürde “yeşil alan” (*greenfield*) olarak tarif edilen Uluslararası Doğrudan Yatırım (UDY) türlerine ait son yılların rakamlarına baktığımızda – 2008’deki büyük çöküşten sonra kalıcılaşan kriz ortamına rağmen – ekstraktivizme doğru bir küresel eğilimi rahatlıkla gözlemleyebiliyoruz. Örneğin, UDY’lerin gözde yatırım alanlarının başında fosil yakıt çıkarma faaliyetleri bulunuyor. UNCTAD (2019)’un verilerine göre 2017-2018 arasında kömür ve rafineri petrol ürünleri ticareti %480 artarak 15’ten 86 milyar dolara çıkarken; maden, taş ocağı ve petrole yatırımlar %100 artış göstererek 41 milyar dolara ulaşmıştır. Aynı dönemde imalat ve hizmet sektörlerindeki yeşil alan yatırımlarının artış hızları ise – sırasıyla %35 ve %43 gibi – çok daha düşük düzeylerde gerçekleşmiştir. Bu noktada ulusötesi sermayenin çevre açısından ‘yıkıcı’ ekstratif yatırımlarının yanı sıra ‘doğa dostu’ yenilenebilir (*renewable*) enerji konularına da yatırım yapmakta olduğunun; ancak bu konuda Birleşmiş Milletler’e bağlı bazı kurumların genel çerçevesini çizdiği son derece ılımlı “Sürdürülebilir Kalkınma

13 Covid sürecinde dönemin ABD Başkanı Donald Trump’ın Amerikan otomotiv sanayi üreticilerinin lehine çevre standartlarını rahatlatması, olgunun sadece Küresel Güneyle sınırlı olmadığına en güzel kanıtlardan bir tanesini sunuyor.

Hedefleri”nin bile çok gerisinde kaldığının altını çizmekte yarar var.

Sermaye çevrelerinin ve hükümetlerin, her şeye rağmen ekstraktivizmden vazgeçemiyor olmaları elbette nedensiz değil. Bu alana yatırımlardan elde edilen karlar tarihsel olarak imalat sanayii yatırımlarından elde edilenden çok daha fazla (Roberts, 2016). Dolayısıyla günümüzde risk sermayesi, varlık fonları ve kurumsal finanstan kaynaklanan devasa miktardaki para gidecek yerler aramaya devam ettiği müddetçe küresel ekstraktivizm dalgasının durulması olanaklı görünmüyor. Ancak özellikle Covid salgınıyla birlikte ortaya çıkan emtia fiyatlarındaki sert dalgalanmalar ve belirsizlikler, kalkınma yolunu ekstraktif yatırım çekmeye bağlamış devletleri zor duruma düşürüyor. 2020 yılının mart ayında petrolün varil fiyatını 20 doların altına kadar çeken fiyat şoku ve metal fiyatlarındaki sert düşüşler, “yükselen piyasaları” ciddi biçimde sarsmıştı.

Ekstraktivizm Eleştirileri: Farklı Modeller

Bu başlık altında günümüzde (kapitalist) ekstraktivizme eleştirel yaklaşan başlıca (Liberal ve Marksist) kuramsal modeller üzerinden giriş düzeyinde genel bir değerlendirme sunmaya çalışacağım.

Liberal eleştiri için ekstraktivizm eleştirisinin en fazla taraftar toplayan “ana akım” yahut sistem-içi yorumu olduğu söylenebilir. Uluslararası kapitalizmin tarihsel ve güncel eğilimlerini, sınıfsal dinamiklerini ve devlet-sermaye ilişkilerinin özgüllüklerini dert edinmeyen bu muhafazakâr “eleştiri” için konu, ağırlıklı olarak, ‘kaynak laneti’ (*resource curse*), ‘bolluk tuzağı’ (*trap of abundance*), ‘Hollanda Hastalığı’ (*Dutch Disease*) gibi kavram ve temalar etrafında ele alınıyor (bkz. Acosta, 2013). Buna göre kısaca varoluşlarını sahip oldukları belli başlı kaynaklara yaslayan ekonomiler emtia fiyatları ve kur dalgalanmalarına karşı oldukça kırılgan olmakla kalmayıp; genellikle siyasi yozlaşma, yoğun ve yaygın yolsuzluk, şeffaf olmayış ve dolayısıyla “zayıf” kurumları ile tanımlanıyorlar. Liberal (ve yeni-kurumsalcı) eleştiriye göre işte bu sebeplerle söz konusu ülkelerin sahip oldukları kaynakların getiri/götürü dengesi daima negatife dönüyor. UNCTAD, DB vb. kurumların “küresel yönetim” söyleminde andığımız yaklaşımlar ziyadesiyle belirgindir ve alana hâkim/ana akım ekstraktivizm söylemi bu merkezler tarafından üretilmektedir.

Son yıllarda ekstraktivizme yönelik eleştirel ekonomi-politik tahlillerde Marksist ve neo-Marksist geleneklerden beslenen çalışmalar göze çarpıyor. Örneğin David Harvey’in “mülksüzleştirme yoluyla birikim” (*accumulation by dispossession*) kavramı üzerinden yürüyen tartışma, karşımızdaki olguyu “yeni-emperyalizm” pratikleri içerisinde ilkel birikimin canlanması veya geri dönüşü olarak okuyor. 1960’lardaki ‘bağımlılık’ sorunsalını belirli açılardan ye-

niden-üreten bu ve benzeri açıklama çabalarına karşı kayda değer eleştiriler mevcut. Bu eleştiriler esasen doğayı, emeği ve kadın bedenini kapsamlı şekilde yağmalayan ekstraktivizm dalgasının, ‘dışarıdan-içeriye’ bir bakışla çözümlenmesi gayretine yöneliyor. Oysaki mesela Kanadalı maden şirketleri sadece ‘dışarıda’ değil kendi ülkelerindeki doğal varlıkları yağmalarken de aynı derece acımasız oldukları gözden kaçabiliyor (Upchurch, 2020). Öte taraftan, örneğin James Petras ve Henry Veltmeyer (2005) Güney Amerika’nın yeni-ekstraktivizmini içerisinde yerel yönetici sınıfların da son derece önemli roller oynadığı bir bağlamda tartışıyor. Bu bakış açısı, açıktır ki, olguyu ağırlıklı olarak ‘dışarıdan kaynaklı’ emperyalist bir talan öyküsü olarak görme eğilimindeki ‘bağımlılık’ tezlerini bir hayli zayıflatıyor.

‘Yükselen piyasalar’ ve ekstraktivizm çeşitleri

Ekstraktivizm tartışmasında ‘çeşitlilik’ (*varieties*) sadece olguya açıklamalar getirmeye çalışırken başvurulan kuramsal modellerle ortaya çıkmamaktadır. Ekstraktif girişimler dünyanın farklı ülke ve bölgelerinde farklı biçimlerde tezahür etmekte ve bunlar günümüz küresel ekonomi politiğinin barındırdığı önemli kırılmalara işaret eder niteliktedir. Aşağıda kısaca aktarmaya çalıştığım ülke deneyimlerinin ekstraktif faaliyetlerdeki bu çeşitliliği anlamaya yardım edeceğini umuyorum.

Latin Amerika, ekstraktivizm ve ‘Pembe Dalga’

1980’lerdeki ‘neoliberal dönüş’ değin Latin Amerika ülkeleri devletin sağladığı teşvikler ve korumacı politikalar eşliğinde ithal ikameci bir kalkınma modeli uyguladılar. Bu model otoriter/cunta rejimleri(nin) emek hareketlerini (ve ücretleri) baskı altında tutan politikalarıyla birlikte yerli sermaye birikimi için oldukça elverişli bir ortam oluşturmıştı. 1950’li ve 60’lı yıllar boyunca bölge ekonomilerinin büyüme performansı sanayileşmiş Batı ülkelerinden yüksekti (Upchurch, 2020). Ancak, yerel seçkinler ve ulusal burjuvaziler uluslararası sermayeyle ortaklıklar kurmaya başladıkça işler değişmeye başladı. Ekonomileri yabancı sermayeye açmak yoluyla serbestleşme furysı 70’ler ve 80’ler boyunca derinleşerek ilerledi. 1964-85 yılları arasında askeri diktatörlük tarafından yönetilen Brezilya’nın dış ticareti iki ana kaleme yaslanıyordu: sanayi malları ve tarım ürünleri (özellikle de kahve) ihracatı. Lakin 1985 sonrasındaki dönüşümü, içerisinde tarımın asli para kaynağı olarak görüldüğü, bir “yeniden ekstraktivizm” dönemi olarak değerlendirmek mümkün. Petras sözünü ettiğimiz süreci, “askeri rejimin mirası devlet kapitalizminin kalıntıları ile yükselen liberal ‘serbest piyasa’ burjuvazisi arasındaki çekişme” olarak resmediyor. Buna göre borç krizleri, hiper-enflasyon, devasa yolsuzluklar ve ekonomik durgunluk ilerleyen dönemde, kendi deyimiyle “agro-mineral ser-

maye” ve finans ittifakının yükselişin önünü açacaktı. Bu ittifakın bir tarafında yabancı sermaye diğer tarafında ise denizaşırı piyasalarla bağlantıları olan yerli sermaye unsurları bulunuyordu. Süreç 1990’lardaki büyük ölçekli özelleştirmeler ve finans piyasalarının kuralısızlaştırılmasıyla genişletildi. Böylelikle yabancı fonların tarımsal ticaret (*agribusiness*), mineral çıkarma, finans ve emlak sektörlerine doğru akması kolaylaştı. Benzer şekilde Arjantin’de de 1976-83 yılları arasında cunta kontrolündeki *Ulusal Yeniden Yapılanma Süreci* ve 1991’deki ünlü Cavallo Planı ülkeyi imalat sanayiden ödün vermek pahasına tarımsal ticarete, mineral çıkarma faaliyetlerine ve yabancı ulusötesi şirketlere bağımlı hale getirmeyi yaramıştı. Bu geçişin çevre üzerindeki olası yıkıcı sonuçları da önemsenmedi. İthal ikamecilikten ihracata dayalı bir ekonomiye doğru bu “yapısal uyum” hikâyeleri diğer Latin Amerika ülkelerinde ve bütün Kuresel Güney’de benimsenen bir gelişme patikası olarak gözlemlendi.

Yeni binyıla girildiğinde 21. yüzyıl sosyalizminin Pembe Dalga’sı Latin Amerika’yı etkisi altına almıştı. Venezuela’da Hugo Chavez, Brezilya’da Lula da Silva, Bolivya’da Eva Morales ve Ekvator’da Rafael Correa liderliğindeki solcu hükümetler yeni ve ‘ilerici’ bir ekstraktivizm modelini ortaya attılar. Söz konusu model kömür, mineraller, petrol ve ticari tarım gibi doğal varlıklara bağımlı ulusal ekonomi stratejilerini devam edeceği anlamına gelmekteydi. Amaç bu sektörlerden elde edilen gelirlerin nüfusun en fakir kesimleri lehine yeniden dağıtılmasını sağlamaktı. Telafi edici politikaların finansmanı da büyük ölçüde ekstraktif şirketlerin vergilendirilmesi yoluyla sağlanacaktı. Emekçi kesimler açısından kimi kısmi iyileşmeleri sağlamış olsa da, Latin Amerika’daki ‘ilerici ekstraktivizm’ deneyiminin hedeflenen sonuçları sağlamadığını ifade etmek mümkün. Ne de olsa bu stratejiler ne bu sektörlerdeki özel mülkiyet haklarını ne de sermaye birikiminin dinamiklerini tehdit eder nitelikteydi. Dahası ne yazık ki Latin Amerika’nın Pembe Dalga temsilcileri de tıpkı önceki neo-liberal hükümetler gibi ekstraktif faaliyetlerinin sosyoekonomik maliyetlerini ve yarattığı temel insan hakları ihlallerini önemsemediler. Sonuç olarak okyanus-aşırı Batı sermayesinin finansal yatırımları ve getiri peşindeki yerel güçler, ekstraktif büyüme ve endüstriyel gelişmenin itici gücü olmayı sürdürdü. Söz konusu gelişmelere imalat sanayinin büyümesine daha az vurgu yapılması ve kentlerdeki örgütlü işçi sınıfının gücündeki gerileme eşlik etti (bkz. Upchurch, 2020).

Afrika

Uluslararası yazında “kaynak milliyetçiliği” (*resource nationalism*) olarak anılan politikalar Güney Afrika gibi ülkelerde ekstraktif imtiyazlara sahip yabancı yatırımların ve bu faaliyetlerde kazançlar sağlamakta olan ancak vergi ödemek istemeyen şirketlere yaptırımlar uygulanması ve bunlara ait varlıkla-

rın ‘millileştirilmesi’ çabaları olarak ortaya çıkmıştır. Bağımsızlık hareketlerini izleyen dönemde 1960’lar ve 70’ler boyunca birçok Afrika ülkesinde madenler ve diğer doğal varlıklarda bir millileştirme dalgası yaşanmıştı. 1990’lardaki neoliberal özelleştirme uygulamalarıyla birlikte Batılı maden şirketlerinin bu sektörlere yatırımlar yaparak mülk edindiklerine şahitlik edildi. 2000’li yıllarda ise kaynak milliyetçiliğinde ikinci bir aşamaya geçildi. Bu süreçte vergilendirme ve bir dizi başka destekle mevcut varlıkların mülkiyetinin yerli sermaye gruplarınca ele geçirmesini sağlamak amaçlandı (Caramento ve Saunders, 2019). Kuzey Afrika da birincil mallar açısından oldukça zengin bir bölge olmakla beraber, Tunus, Fas ve Cezayir gibi ülkelerde son yıllarda yoğunlaşan ekstraktif faaliyetlerin uluslararası finansal kuruluşların raporları ve önerileri doğrultusunda ihracata dönük olarak ve özel mülkiyetin önündeki engelleri kaldırmak amacıyla gerçekleşmekte olduğunun altını çizmekte yarar vardır.

Sonuç itibarıyla Latin Amerika, Kuzey ve Güney Afrika örnekleri bize ekstraktivizme dönük devlet politikalarında çeşitliklerin olduğunu görüyoruz. Diğer bir deyişle, Güney Afrika’nın ve Latin Amerika Pembe Dalgasının ‘ilerici’ yaklaşımının benimsediği “kaynak milliyetçiliği” politikalarının tersine Kuzey Afrika devletleri genel olarak ‘neoliberal’, ‘serbest’ piyasacılığa çok daha açık bir yol izlemektedir. Bütün bu yaklaşımlar – farklı derecelerde olsalar ve değişen araçları kullansalar da – yatırımları ve birikim sürecini yerlileştirmek isteğini yansıtmaktadır. Hepsi toprağı sömüren ve bozan bir mahiyetteki politika ve uygulamaları içermektedir. Bu politikalar kaçınılmaz olarak yerli halkların mülksüzleşmesiyle sonuçlanmaktadır. Son olarak, “yükselen ekonomilerde” son dönemlerde gözlenen ekstraktivizme doğru bu genel kayış, çoğu zaman yerli imalat sanayilerin gelişimi pahasına gerçekleşmekte ve bu ülkeleri Batılı devletler ve uluslararası finansal kuruluşların cesaretlendirdiği ithalata-dönük model içerisinde yeniden biçimlendirmektedir.

Sonuç

Güncel veriler doğal varlıkları çıkarma faaliyetlerine dönük yatırımlar, genellikle imalat ve hizmet sektörlerinin aleyhine geliştiğini göstermektedir. Dünya ekonomisi karların düştüğü yeni bir finansal belirsizlik dönemine COVID salgını öncesinde girmişti. Eldeki artık fonlar imalat sanayiinde yeni teknoloji ve teçhizata değil de, potansiyel olarak çok daha karlı olabilecek emlak piyasaları ve finansal araçlar gibi mecralara akmaktaydı. Benzer biçimde ekstraktif faaliyetlere yapılacak yatırımlar da büyük yatırımcılara oldukça yüksek spekülatif getiriler vaat ediyordu. Bu, özellikle emtia fiyatlarının arttığı dönemlerde geçerliydi. Ancak sermaye birikimi açısından ekstraktivizm uzun dönemde ciddi birtakım sorunlar da getiriyor. Şüphesiz meta üretimi kendi başına çağımız uluslararası kapitalizmini ileri götürebilecek dinamizmi barın-

dırmıyor. Geçtiğimiz yılın mart ayında petrol fiyatlarında yaşanan şok düşüş bunun en güzel göstergelerinden birisi. COVID salgının derinleştirdiği mevcut durgunluk ortamında petrol fiyatları çakıldı. Kısacası, görgül düzeyde yeni bir ekstraktivizm eğiliminden söz edebiliyor olsak da, bunun mutlak bir şekilde kapitalizmin tarihinde yeni bir aşamayı ifade ettiğini söylemek mümkün değil. Lakin ekstraktivizm yeni bir aşaması değilse bile mevcut kapitalizmin sınırları ve çelişkilerinin bir yansımasıdır.

Kaynakça

Aboa, A. ve A. Maytaal (2019) "Ivory Coast, Ghana Looking to Regulate Cocoa Industry's Sustainability Schemes: Sources", Reuters (10 Eylül), <https://uk.reuters.com/article/us-ivorycoast-ghana-cocoa-sustainability/ivory-coast-ghana-looking-to-regulate-cocoa-industrys-sustainability-schemes-sources-idUKKCN1VV29H>

Acosta, A. (2013) "Extractivism and neoextractism: two sides of the same curse," M. Lang ve D. Mokrani (der.) Beyond Development Alternative visions from Latin America, Transnational Institute / Rosa Luxemburg Foundation içinde, ss. 61-86.

Arboleda, M. (2020) Planetary Mine: Territories of Extraction under Late Capitalism, Verso.

Caramento, A. ve R. Saunders (2019) "Capitalism and Resource Nationalism in Africa", Review of African Political Economy, <http://roape.net/2019/10/17/capitalism-and-resource-nationalism-in-southern-africa>

Hanieh, A. (2015) Körfez Ülkelerinde Kapitalizm ve Sınıf, çev. B. Ahıska ve S. Doğan, İstanbul: Notabene.

O'Brien, R. ve M. Williams (2016) Global Political Economy: Evolution and Dynamics (5. Basım), Palgrave.

Petras, J. ve H. Veltmeyer (2005) Empire with Imperialism: The Globalizing Dynamism of Neoliberal Capitalism, Zed Books.

Roberts, M. (2016) Long Depression, Haymarket Books.

Türel, O. (2017) Küresel Tarihçe, 1945-79, İstanbul: Yordam.

UNCTAD (2019) World Investment Report 2019, United Nations Conference on Trade and Development

Upchurch, M. (2020) "Is there a new extractive capitalism?" International Socialism, sayı 168.

EKSTRAKTİVİZMDEN YEŞİL FİNANSA DOLAMBAÇLI YOLLAR

Ali Rıza Güngen¹⁴

Çok teşekkürler

Benden önce konuşanların değindiği konuları kendi odak noktama bağlamaya çalışacağım. Birlikte olmak çok güzel. Davetiniz için teşekkür ediyorum. Hocalarımla, arkadaşlarımla, aktivistlerle bir arada olmanın mutluluk verici olduğunu söylemek isterim.

Konumuz hakikaten doğa ile kurduğumuz metabolik ilişkinin nasıl akılcı bir şekilde düzenleneceği. Paranın örgütlenmesinde ve yönetilmesinde 1970lerde altın-dolar standardının çöküşü sonrasında önemli bir değişiklik görüyoruz. Özel finansal kuruluşların para yaratım sürecinde baskın hale gelmesi ve dünya parası haline gelmiş ABD dolarının altın gibi bir değerli madene göndermede bulunmaksızın başlı başına ana değer referansı kılınması dünya-tarihsel bir önem taşıyor. Ayrıca 20. yüzyıl sonunda bireylerin refahı ile şirketlerin refahının özdeşleştirilmesi gibi çok önemli, çok boyutlu bir dönüşüm gerçekleşti. Söz konusu dönüşüm kapitalizm tarihi açısından bir parantezin kapatılmasını imliyordu. 20. yüzyılın sonundaki bu değişime ve paranın örgütlenmesindeki dönüşüme merkez bankalarının müdahale yöntemlerindeki değişiklikleri ekleyelim. Ortaya şöyle bir şey çıkıyor. Kapitalist üretim doludizgin sürer, yeni piyasalar inşa edilirken, ekstraktivizmin teşvik edildiği ve maliyetin doğaya ödetilmeye devam ettiğini görüyoruz. Ancak aynı zaman zarfında herhangi bir finansal kriz ortaya çıktığında ya da kapitalizmin krizleriyle karşılaşıldığında şirketlerin hisse senetlerinin fiyatlarının çökmesinin engellendiği bir müdahale tarzı biçimleniyor. Bu müdahaleler piyasaya büyük miktarlarda para enjekte edilerek finansal piyasaların kurtarıldığını gösteriyor; bu süre zarfında şirketlerin doludizgin üretimlerine devam ettiklerini, faaliyetlerinin bizzat kendisinin, riski yönetme ve toplumsallaştırma mekanizmaları aracılığıyla daha büyük, daha genişleyen finansal piyasalar ortaya çıkardığını görüyoruz. 20. yüzyılın sonu ve 21. yüzyılın bizim önümüze çıkardığı resmin şöyle bir önemi var. Artık

ufkumuz, yani problem çözme ufkumuz, müdahale etme ufkumuzun kendisi daha ziyade finansal piyasalar aracılığıyla biçimlenen bir şeye dönüşüyor. Biz finansal piyasa standartları üzerinden konuşmaya, finansal piyasalardaki gelişmeler üzerinden tartışmaya başlıyoruz. Söz konusu değişimin kendisi aynı zamanda son kırk yılda gerçekleşen sürdürülebilir kalkınma ya da sürdürülebilir büyüme tartışmalarını da biçimlendiriyor. Yeşil finans adıyla anılan ve 21. yüzyıla damgasını vurmuş olan, etkisi önümüzdeki yıllarda daha da fazla hissedilecek olan değişim de esasında karşılaştığımız varoluşsal tehdidin çeşitli finansal araçlar kullanarak çözülebileceği umudunu vermeye çalışıyor.

Siyasal iktisadi tartışmalarda yeşil finans kavramının giderek öne çıkmasının arkasında kısaca değinmeye çalıştığım bu tarihsel dönüşümler bulunuyor. Biz 21. yüzyılda büyük bir iklim krizi içinde olduğumuza yönelik daha fazla veriyle karşılaşıyoruz. İnsanlığın varoluşunu tehlikeye sokan bir krizin içinden geçiyoruz. Buna karşın uluslararası finansal kuruluşlardan, ya da üniversitelerde ve araştırma enstitülerinde gündemi belirleyen büyük kuruluşlardan şöyle bir yanıt geldiğini görüyoruz. “İklim krizine yanıt üretecek olan sürdürülebilir bir büyümeyi gerçekleştirebilecek araçlar hâlihazırda elimizde.” 2030 gündemi, Paris anlaşmasının kendisi, Kyoto anlaşmasından beri gelen ve Paris anlaşmasında cisimleşen dönüşümler ve onlar üzerine bina edilmiş olan yeşil finans tartışması bu bağlamda büyük bir hamlenin başladığını ve piyasa araçları kullanılarak iklim krizinin çözülebileceğini deyim yerinde ise müjdeliyor.

Sera gazı salımının azalması, çevreye verilen zararın azalması sadece içinde yaşadığımız sistemi eleştiren aktivistlerin ve eleştirel araştırmacıların kendilerine biçtiği birer görev değil. Ana akım diyebileceğimiz tartışmayı biçimlendiren kurumların, örneğin uluslararası finansal kuruluşların çok uzunca bir süredir bu konuda bilgi ürettiğini ve gündemi belirlemeye çalıştığını her zaman aklımızda tutmalıyız. İddia şu ki, yeşil finans, önümüzdeki bu büyük varoluşsal krizi çözebilir. Uluslararası finansal çevreler ve politika ağları iklim krizini aşabilmek için kurumsal hamlelerin görülmesi gerektiğini vurguluyorlar. Mevzuat değişikliklerinden tutun da yeni finansal araçların ortaya çıkarılmasına kadar çok sayıda adımın birbirini takip eder şekilde gelmekte olduğunu görüyoruz. Farklı ekonomik coğrafyalarda bu adımlar neredeyse eşgüdümlü bir şekilde atılıyor.

Yeşil finans derken iki boyuttan bahsetmek mümkün. Birincisi, karbon ticareti olarak ifade edilen ekonomik büyümeyi sera gazı salımlarından arındırma uğraşı, ya da bu uğraşın sonucu olarak inşa edilen karbon piyasaları. Karbon ticareti konusu kendimi yetkin hissetmediğim bir alan olduğu için burada fazla ayrıntıya girmeyeceğim. Çevreyi kirleten şirketlerin, bu kirletmeyi dengelemek üzere çevreye duyarlı projelere destek olmasına vesile olacak bir düzenle-

me olarak tasarlandığını söyleyebiliriz. Devletin doğrudan bir müdahalesinin gerekli olduğu karbon piyasasından, yani kirletme hakkının düzenlenmesinin gerekli olduğu bir piyasa inşası sürecinden bahsediyoruz. Bu tarz bir müdahale olmadığı durumda –bakınız Türkiye- bir başka deyişle devletin doğrudan doğruya önceliklendirip karbon piyasasını inşa etmediği bir durumda da gönüllü bir karbon piyasasının oluşması söz konusu olabilir. Yani bir şirket kendi sera gazı salımını ölçüp bunu azaltmak üzere girişimlerde bulunabilir ya da bunu dengelemek amacıyla karbon piyasasında çeşitli işlemler yaparak kendi itibarını korumaya çalışabilir. Türkiye’deki gönüllü karbon piyasasının yakında resmi bir karbon piyasasına dönüşeceği ya da Avrupa Birliği kaynaklı düzenlemelerle Türkiye’deki şirketlerin yeni önlemler almaya başlayacağını biliyoruz. Şu an bu geçişin ve AB mevzuatıyla uyumun maliyetini hesaplıyorlar. Çeşitli sermaye örgütlerinin açıklamalarından bu uğraşı takip edebiliyoruz. Ancak nasıl adımlar atılabileceği ortada bir yol haritası olmasına rağmen tamamen netleşmiş değil.

Ben yeşil finansın diğer alanına, yeşil tahvil piyasaları ve yeşil krediye odaklanmak istiyorum. Burada odaklanılan alan yeşil büyüme olarak tarif edilen ya da yine sürdürülebilir ve yeşil kalkınma olarak tarif edilen geçiş ve dönüşüme hizmet edecek programların finanse edilmesi. Sadece iklim değişikliğine karşı mücadele ile sınırlandırmayarak iklim değişikliğine adaptasyon amacı barındıran programları ve bu alandaki finansman girişimlerini de buraya dâhil etmek gibi bir eğilim var. İfade ettiğim alanda projelerin finanse edilmesi için çıkarılan tahviller yeşil tahvil olarak adlandırılıyor. Ya da özel olarak bu tür projeler aracılığıyla geçişi ya da iklim adaptasyonunu hedefleyen krediler yeşil kredi olarak adlandırılıyor. Açıkçası yeşil finans dediğimizde bu iki boyuttan – karbon piyasaları ve yeşil tahviller ve krediler – bahsediyoruz. Yeşil tahvil piyasası özellikle Avrupa Yatırım Bankası ve Dünya Bankası gibi kurumların yoğun desteğiyle 2007’den sonra oluşturulmuş olan bir piyasadır. Bu piyasa son on yılda çok daha likit hale geldi. Bugün 71 ülkede çeşitli kurumların, şirketlerin, bankaların parçası olduğu kabaca 1 trilyon doları aşmış olan bir piyasa ortaya çıkmış bulunuyor.

Türkiye bağlamında da yeşil tahvil piyasası giderek derinleşmeye başlıyor. 2016’da Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (TSKB) ilk yeşil tahvili çıkarmıştı. 2021’de Nisan ayında, ilk defa imalat sanayiinden bir şirket yeşil tahvil çıkardı. Ağır aksak da olsa Türkiye’de de bu piyasanın derinleşmekte olduğunu görüyoruz.

Yeşil finans konusunda, bilhassa yeşil tahvil, yeşil krediler konusunda, süregiden bir tartışma var. Benim burada değinmek istediğim ve çok önemli olduğunu düşündüğüm üç nokta var. Birincisi, finansallaşmanın geldiği boyut ve

merkez bankalarının krizler karşısında müdahalesi ile ilgili 21. yüzyıl özellikle 2008-09 krizi sonrasında alternatif yatırım araçları arayışına güç veren bir ortam yarattı. Bu ortamın temelleri 1980lere kadar gidiyor. Krizler karşısında piyasaya Merkez Bankası parasının enjeksiyonu ve ekonomiyi canlandırmak için verilen temel tepkilerin kürenin merkezlerinde süregelen bir düşük faiz ortamı yaratması alternatif arayışlarını canlandırıyor. Bir başka deyişle düşük faiz ortamı ve dönemsel olarak daha da bollaşan likidite yatırımcıların alternatif proje arayışlarına destek oluyor. Düşük faiz ve bol likidite döneminde yeşil finansın, geçiş projelerine ve iklim adaptasyonuna nasıl bir katkısı olduğu tartışmalı. Şunu söylemeye çalışıyorum: yeşil finans adı altında gruplayabileceğimiz finansal işlemler olmaksızın aynı geçiş projeleri finanse edilebilir miydi, bunu sormak gerekiyor. Şirketlerin ya da devletlerin yeşil tahviller aracılığıyla yarattıkları imkân birçoklarının daha düşük maliyetle yeni projelere girişmesini sağlamış olabilir, ancak son 15 yıla baktığımızda, yeşil tahvil piyasaları olmasaydı da birçok proje başlayabilirdi demekle bir sakınca görmüyorum.

İkinci nokta benden önceki konuşmalarda çok iyi bir şekilde ifade edildiği üzere küresel Güney ve Kuzey arasındaki hiyerarşiye ve karşılıklı bağlantılarla ilgili. İçinde bulunduğumuz ulusötesileşme ile tarif edilebilecek dönemin sonunda artık içerisi-dışarısı ayrımı yapmanın çok zor olduğu aşikâr. Aktörler birbirlerine geçmiş, birbirlerinden beslenir duruma gelmişler. Ancak halen bir hiyerarşik işbölümü var. Yeşil tahvil piyasası küresel Güney ile küresel Kuzey arasındaki hiyerarşiye bir müdahalede bulunuyor mu sorusunun yanıtı olumsuz. Özellikle aralarında Türkiye'nin de bulunduğu küresel Güney ülkelerinde aktörler başka ülkelerin para birimleri cinsinden borçlanmaya itiliyorlar daha ağırlıklı olarak. Örneğin yeşil tahvil piyasasında da o ülkelerdeki şirketler daha başka ülkelerin para birimleri cinsinden borçlanmak zorunda kalıyorlar. Yeşil tahvil piyasasından faydalanma konusunda Güney ülkelerinin daha geride kalmasının arkasında bu hiyerarşi yatıyor. Güney ve Kuzey arasındaki ilişkilere ve hiyerarşiye müdahale eden bir şeyden bahsetmiyoruz, yeşil tahvil ya da yeşil kredi dediğimizde. Böyle bir müdahale olmaksızın iklim krizinden daha ağır bir şekilde etkilenen ve etkilenecek Güney ülkelerinde yeşil geçiş projelerinin hızla yol almasının kolaylaştığını söylemek mümkün durmuyor.

Ama en önemlisi, daha da önemlisi, hakikaten yeşil bir araçtan mı bahsediyoruz? Bu da üçüncü noktayı oluşturuyor. Otopark genişletilmesinden tutun da çevreye zararlı çeşitli HES'lerin yapılmasına, ya da Çin'de bizzat petrokimya tesislerinin inşasına varan projelerde yeşil tahvil çıkartıldığını görüyoruz. Kısacası yeşil tahvillerin yeşil olmayan bağlamlarda kullanılabildiğini görüyoruz. Peki, neden böyle bir şey oluyor? Çünkü yeşil tahvil piyasasını ya da yeşil kredi piyasasını düzenleyenler esasen sektörün kendi oyuncuları. Bankalar, kurumlar ve bunların bir araya gelerek oluşturdukları ağlar. Dolayısıyla onlar yeşil

dediği için, bu ağlar o standardı belirlediği için bir tahvilin, kredinin ya da bir finansal aracın yeşil olduğu sonucuna varılıyor. Bu alanda tek bir standart da yok, onlarca standart var ama bazıları çok daha ön planda ve uluslararası kabul görmüş durumda

Söz konusu tartışmalı boyutlara bir ölçüde değinerek birkaç somut örnekten bahsetmek istiyorum. Sürdürülebilir kalkınma ve Paris anlaşmasının hedeflerinin tutturulması gündemlerinin bir uzantısı olarak çok taraflı yatırım bankaları ve aynı zamanda çok uluslu şirketler ve bankalar çeşitli hedefler açıklamaya başladılar. 21. yüzyılda zaman zaman gördüğümüz ama son dönemde yoğunlaşmış olan hedef açıklamaları bunlar. Örneğin sempozyuma hazırlanırken baktığım bir örnek Asya Altyapı Yatırım Bankası. Nasıl bir hedef açıkladı bu banka? “2025’e kadar verdiğim bütün kredilerin yarısını yeşil krediye dönüştüreceğim!” Yeni bir banka, Çin’in karar alma mekanizmasında ağırlığa sahip olduğu bir çok taraflı banka, ve 103 üyesi olan bir nevi alternatif Dünya Bankası girişimi, bilhassa küresel güneye odaklanmış bir şekilde faaliyetlerini sürdürüyor. Ne yapmaya çalışıyor? Yeşil kredi piyasasının en başat aktörlerinden birisi olmaya çalışıyor. Peki, bu iradenin farklı ülkelere etkisi nasıl gerçekleşiyor?

Tek bir etkiden, tek bir sonuçtan bahsetmek mümkün değil. Bir tarafta Mısır örneği, bir tarafta Brezilya örneği var. Yansıda Asya Altyapı Yatırım Bankası’nın Mısır’daki ana işbirlikçisi olan Mısır Ulusal Bankasının reklamını görüyorsunuz. Buna bakınca bir şüphe oluşması normal. Bir banka reklamında silahlı adamların ne işi var diye sorabilirsiniz? Reklamın içeriğine girmeden şunu ifade etmek istiyorum: Asya Altyapı Yatırım Bankasının bazı projelerinde o projenin yeşil olduğuna karar vermek için başvurduğu mercii oradaki işbirlikçisi olan Mısır Ulusal Bankası. Bir yandan Mısır’da dünyanın en büyük 4. güneş enerjisi parkının inşası için verilen krediler söz konusu ve Asya Altyapı Yatırım Bankası Mısır’da yeşil finansın kök salması için gerekli can suyunu temin ediyor olabilir. Sonuç olarak Mısır’daki üretim süreçlerinde çevreye duyarlı işletmelerin biraz daha öne çıkmasına neden olabilecek bir değişim dönüşüm hamlesi gerçekleşebilir. Ama öte yandan Mısır Ulusal Bankasının ya da Asya Altyapı Yatırım Bankasının yeşil dediği kredinin, yeşil olduğuna kim karar verecek?

Mısır örneği Brezilya’ya göre iyi bir örnek gibi kalıyor. Yansıda Brezilya’da Vale şirketine karşı bir kampanya posterini görüyorsunuz. “Quanto vale a vida?” bir hayat ne kadar eder demek. Eski bir şarkı sözüne de gönderme yapılıyor. Vale, dünyadaki en büyük demir cevheri üreticisi. Brezilya menşeli çokuluslu bir şirket. Brezilya’nın üyesi bulunduğu Yeni Kalkınma Bankası Asya Altyapı Yatırım Bankası’na yeşil hedefler bakımından benzer ve yeni kurulmuş bir çok taraflı kalkınma bankası. Yeni Kalkınma Bankası yeşil projeler yanı sıra, Va-

le'nin Brezilya'daki operasyonlarını genişletmesine yol açacak yatırımlar için de kredi temin ediyor. Burada Vale'nin parçası olduğu projenin çevresel ve toplumsal değerlendirmesinin yapılmasında sadece Yeni Kalkınma Bankasının uzmanları değil aynı zamanda Vale'nin kendi personeli de yer alacak. Dolayısıyla sektörün oyuncularının bir arada olması ya da yeşil kredi vermeye kendisini hasretmiş bir kuruluşun sadece yeşil kredi vermemesinin aynı zamanda başka faaliyetleri de başka ekstraktivist faaliyetleri de destekliyor olduğu bir resim çıkıyor karşımıza.

Çelişkiler-dolambaçlı yollar derken bunu kastetmek istiyorum- karşımıza şöyle bir şey çıkarıyor: Asya Altyapı Yatırım Bankası, çok kısa bir süre içinde kredilerinin yarısının yeşil kredi olacağını ilan edecek. Yeşil finansa odaklandığını ilan etmiş Yeni Kalkınma Bankası sürdürülebilirlik doğrultusunda kredi politikası güttüğünü ilan edecek. Bu sırada Vale Brezilya'daki operasyonlarının çevreye duyarlı olduğunu ve en azından çeşitli çok taraflı bankaların onayını aldığını beyan edecek, öte yandan birçok taraflı yatırım bankası Mısır'da yenilenebilir enerji anlamında büyük bir altyapı hamlesini tetikleyenlerden olabilecek.

Dolayısıyla farklı ölçeklerde, farklı ülkelerde, farklı etkilerde bulunabilecek bir yeşil kredi hamlesinden söz ediyoruz. Aynı şeyi Dünya Bankası da yapıyor, Avrupa Yatırım Bankası da, İslam Kalkınma Bankası da yapıyor. Buradaki sorun alanlarından birisi yerel işbirlikçilerinin kim olduğunun karar verme süreçlerini biçimlendirici etkisinin bulunması. Daha önemlisi yeşil olarak adlandırılan o standardın belirlenmesi konusunda geniş toplum kesimlerinin hiçbir söz hakkının olmaması.

Asya Altyapı Yatırım Bankası Türkiye'de de şu ana kadar on adet projeyi desteklemiş durumda. AAYB'nin kendi verileri üzerinden bunların hangisinin yeşil kredi olarak kodlandığını bulamadım, araştırmaya devam edeceğim. Ama bazı veriler var elimizde. Örneğin TSKB'nin sürdürülebilir enerji projesi ya da Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası'nın enerji projelerinin yeşil kredi olarak tasnif edildiğini tahmin edebiliriz. Ancak yeşil kredi olarak tasnif edilmese dahi işbirlikçisinin kendi faaliyetini yeşil faaliyet olarak pazarlamasına vesile olabilecek bir mekanizma da burada göze çarpıyor. Örnek olarak Tuz Gölü Doğal Gaz Depolama Projesi'ni verebilirim. AAYB'nin Türkiye'ye verdiği en yüksek kredi miktarı, 600 milyon ABD doları. Kime verildi? Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi'ne (BOTAS'a) verildi. Yani petro-kimya sektörünün simge kurumu olan, Türkiye'de polipropilen üretimi için yapılan yatırımlarının altyapısını hazırlayan kurum, AAYB'nin verdiği krediye dayanarak kendi faaliyetlerinin ne kadar çevreye duyarlı olduğunun propagandasını yapabiliyor. Başka bir örnek vereyim: Efeler Jeotermal Santral Projesi. Bu proje bizzat orada yaşayan halkın

topraklarına el konulmasını da barındırdığı için yüksek riskli bir proje olarak tanımlanmış AAYB tarafından. Fakat, bununla birlikte söz konusu riske rağmen projenin çevresel ve toplumsal çerçeve metinlerine uyumluluğuna ilişkin denetimin nasıl yapılacağı belirsiz. Üstelik 2018’de santral inşası iptal edilmiş olmasına rağmen AAYB ve diğer çok taraflı yatırım bankaları bu krediyi verdi. Sonrasında tekrar izin çıktı, yasal süreç sempozyumun birkaç hafta öncesine kadar devam ediyordu.

Değindiğim projeler nedeniyle yeşilden kahverengine çalan bir kredi hamlesi görüyoruz diyebiliriz. Bununla birlikte uluslararası standartlara uygun ve yeşil olduğu iddiasında bulunabilecek, en azından çevreye yönelik gerekli hassasiyetin sergilendiğinin iddia edildiği projelerden bahsediyorum. Bize düşen buradaki geçişkenliği gözler önüne sermek. Bunu yapmak da deyim yerindeyse biraz fazla mesai gerektiriyor.

Önümüzde toplamda 200’ü aşkın yeşil finans standardı var. Karbon piyasasından yeşil tahvil ve kredilere kadar bütün ilişkili mekanizmalar Türkiye’ye de geliyor. Dolayısıyla bizim kendi yeşil standartlarımızı belirlememiz ve ilan etmemiz gerekiyor. Kendi standartlarımızda ısrarcı olmamız gerekiyor. Her yeşil kredi verilen projeye, her yeşil olduğu iddiasında bulunan projeye kendi standartlarımız üzerinden bakabilmemiz gerekiyor. Söz konusu projelerin yeşil olup olmadığına, çevreye zarar verip vermeyeceğine bizim karar verebiliyor olmamız lazım. Çünkü geniş toplum kesimlerinin söz hakkının olmadığı, bilgisinin olmadığı ve örneklerini vermeye çalıştığım üzere dünyanın en büyük demir cevherini üreticisinin ya da Türkiye’de petro-kimya sektöründeki en büyük şirketlerden birisinin kendi faaliyetlerini çevreye duyarlı faaliyetler olarak pazarlamasına vesile olan standartlardan ve pratiklerden bahsediyoruz. Hayır, onlar sizin standartlarınız olabilir ama bizim yeşil standartlarımız bunlar, bunlara uygun mu, diyebilmemiz lazım.

Dolayısıyla ilk somut önerim kendi yeşil standartlarımızı belirlememiz. Bunun uzantısı olarak ikinci önerim de izleme komiteleri oluşturmak olacak. Karbon piyasasının gönüllü olmaktan çıkıp devlet eliyle düzenlenmiş bir piyasa olarak inşa edilmesi ve yeşil tahvil piyasasının genişlemesi sürecinde bizim izleme komiteleri oluşturmamız gerekiyor. Bu komitelerin düzenli olarak her işlemi, haberi takip etmesi, işlemleri belgelemeleri, dosyalamaları ve tutarsızlıkları serip ifşa etmeleri gerekiyor. Bunu yapabilirsek ekstraktivizmden yeşil finansa uzanan o dolambaçlı yollarda, karşımızdaki labirentte kaybolmayı engelleriz. Çünkü bizim kaybolmamızı hedefleyen, buna aracı olacak bir mekanizma ile geliyor ve derinleşiyor yeşil finans. Bunun gelmesinin arkasında daha önceki konuşmalarda belirtilmiş olduğu üzere paranın örgütlenmesinin dönüşümü de yatıyor. Bu dönüşüm nedeniyle, varoluşsal bir krizle karşı karşı-

ya bulunmamıza rağmen çözümün ancak ve ancak finansal piyasalar ve piyasacı mekanizmalar sayesinde yaratılabileceğine inanmamızı isteyen bir müesses nizam var. Bunun karşısında kendi standartlarımızı oluşturmamız ve kendi standartlarımızda ısrarcı olmamız lazım.

SORU-CEVAP

Merih Akın: Herkese merhaba, güzel bir panel oluyor. Ben ekolojistim. Ali Rıza hocama bu yeşil ekonomi hakkında iki sorum olacak. Birincisi, özel bir şirket karbon piyasasına giriyor, bir jeotermal şirketi kuruyor ama daha önce termik santral şirket olduğunu farz edelim ve bu jeotermal şirket ile dünya piyasasına giriyor ve yeşil ekonomi diye yeşil finans almaya hak kazanıyor. Ama biraz önce gördük ki Efeler’de 100 milyon dolar verilmiş bu şirkete. Bu banka denetlemiyor mu, dünya denetlemiyor mu? Bir de bu tür şirketler rüzgâr enerji şirketleri jes ges şirketleri yeşil ekonomiye geçtik diye dünya piyasalarında karbon piyasasında beyaz olur belgesi aldıklarını okumuştum, bu karbon piyasası başladığı dönemde, bu hala devam ediyor mu?

Ali Rıza Güngen: Önce yatırımların çeşitlendirilmesi, yatırımların fosil yakıt barındıran projelerden başka yerlere kaydırma üzerine Onur Yılmaz’ın sorusu vardı. 14 trilyon dolardan bahsediyorlar. Böyle bir *divestment* hamlesi olarak. Yeşil tahvil piyasası 1 trilyon doları yeni geçmiş durumda. Onunla karşılaştırıldığında çok büyük bir mecra gibi görünüyor. Ama bazı emeklilik fonları, yatırım fonları, bazı kurumlar sivil toplum kuruluşları bazı kararlar almış olabilirler. Yine de bunların içeriğine bakmak gerekir. Örneğin sadece ve sadece kömüre yatırım yapılmasının yasaklanması gibi karar alabiliyor bir emeklilik fonu. Diğer fosil yakıtları kullanan şirketlere yatırım yapmaya devam edebiliyor. Sadece belirli bir fosil yakıtın barındığı projelere yatırım yapılmaması gibi böyle bir karar alındığında o gerçekten fosil yakıtlara hiç yatırım yapılmaması anlamına gelmeyebilir. Dolayısıyla söz konusu olan 14 trilyon dolar rakamı maalesef şişirilmiş bir rakam. Yani bunu göz önünde bulundurmak lazım. Finansal büyüklükler göz önünde bulundurulduğunda halen ufak bir rakamdan söz ediyoruz.

Diğer soru, karbon piyasaları hakkında çok fazla bilgi sahibi olmadığım için çekinceli yanıt vereceğim. Şunu biliyoruz. Çevreyi kirleten şirketler karbon piyasalarına girip çevreyi kirletme hakkı alabiliyorlar ve bu sayede kendi yaptıkları kirletme faaliyetlerini olduğundan daha az gösterebiliyorlar. Bu konuda olur belgesi olarak ifade ettiğiniz şey zannediyorum bu. Bu, zaten piyasanın kendi kurucu mantığı.

Nasıl oluyor da AAYB yüksek riskli bir projeye üstelik Türkiye’de mahkeme

tarafından izni iptal edilmişken 100 milyon dolarlık bir kredi verebiliyor ve nasıl oluyor da o proje çevreye duyarlı bir proje olarak lanse edilebiliyor? Şundan emin değiliz, yeşil kredi olarak AAYB uzmanları tarafından tasnif edildiğinden emin değiliz, ama çevreye duyarlı ve çevresel ve toplumsal çerçeve metinlere uygun olduğunu iddia eden belgeler var, onlara ulaşmak mümkün. Açıkçası en temel sorunlardan biri bu. Burada bir denetim yok. Denetimi JES şirketi ve krediyi veren banka yapıyor. Burada uluslararasılaşmanın getirdiği ilginç bir durum var. Standartların uluslararasılaşmış olduğunu görüyoruz. Örneğin AAYB, büyük oranda Dünya Bankasının standartlarını kullanıyor, onlar da onları referans gösteriyor ve çok taraflı yatırım bankalarının bir araya gelerek oluşturdukları bir kulüp var. Açıkçası bu kulüp gündemi belirleyen en önde gelen birlik. Bunların standartlarını nasıl oluşturdukları ve denetimlerini nasıl gerçekleştirdiklerine dair kamuoyunun yeterince bilgisi yok. Bizim bilgimiz yok. Ortaya çıkan sonuç, Aydın'daki çevrecilerin yıllardır protesto ettikleri, davalık olmuş bir projenin, çok taraflı bir yatırım bankasının çevreye duyarlı projesi olarak görülebilmesidir. Bu nedenle zaten bizim bağımsız bir izleme komitesi kurmamız ve ısrarla peşine düşmemiz gerekiyor. Ben şimdi sadece 10 projeden ve bir bankadan bahsediyorum ama burada kalmayacak bu. Türkiye'de ISO 100'e girmiş bütün şirketlerin yeşil tahvil çıkardıklarını göreceğiz. Hepsi de uluslararası standartlara uygun çevresel ve toplumsal etki değerlendirmesi bakımından standartlara uygunmuş gibi gösterecekler ve bunun kendisi bir meşruiyet devşirme aracına dönüşecek. Yani bu işlemler ekolojistlerin mücadelelerinin altını oymaya başlayacak. "Bakın uluslararası standartlar, dünyada işler böyle dönüyor" denmeye başlayacak. Dolayısıyla bizim müdahale etmemiz ve peşine düşmemiz gerekecek.

Bir örgütlenme modeli önerebilecek durumda değilim. Hele hele bu heyete model öneremem. Benim önerim, burada söylenenleri tamamlayabilecek bir şey, genel ve bir bütünün parçası olan ekoloji mücadelesinin içinde bizim yapabileceğimiz bazı önemli, kritik olduğunu düşündüğüm şeyler var. Online görüşmenin sohbet kısmında devam eden yazışmaya atıfta bulunayım, Süheyla Doğan çok önemli bir deneyimi aktarmış, bu girişimleri sürekli kılmanın yolu, bahsettiğim izleme çalışma grubunu oluşturmak. Bu sayede uluslararası finansal kuruluşlarla ve Türkiye'deki çeşitli şirketler ve yapılar arasındaki ilişkileri dökmeye çalışmak. Bu aynı zamanda kendimizi de örgütlemeye çalışmanın bir yolu, sistematik bir çaba sürdürerek daha büyük bir mücadeleye katkıda bulunmanın bir yolu. Ben özel olarak şu tartışmaları takip etme taraftarıyım açıkçası: fosil yakıtların yer altında nasıl bırakılacağından tutun da yeşil finansın, Dünya Bankası ya da AAYB tarafından sunulmuş olan yıldızlarını dökmeye kadar birçok hususun bir demokratik kamusal mülkiyet tartışmasına uzandığını düşünmekteyim. Ekoloji hareketinin bu tartışmalardan mümkün olduğun-

ca beslenmesi ve aynı zamanda katkıda bulunmayı hedef olarak benimsemesi gerekiyor. Örneğin kişisel olarak böyle bir çalışmaya katkıda bulunmaya, bilgi üretmeye çalışıyorum. Ama buradaki toplamın yapabileceği önemli bir şey olduğunu düşünüyorum. Bu birlikteliğin sürmesi aynı zamanda başka meselelerde de sistematik olarak takip, döküm, izleme ve ifşa çabasının sürdürülmesi ve bunun hem uluslararası tartışma ile hem Türkiye’deki süregiden demokratikleşme mücadelesi ile de kademeli olarak sürdürülmesi gerekli... Kolay değil ama zaten kimse işimizin kolay olduğunu söyleyemez. Teşekkürler.

İKLİM KRİZİ BAĞLAMINDA MADENCİLİK, KÜÇÜLME VE YEŞİL DÜZEN TARTIŞMALARI Onur Yılmaz¹⁵

Diğer pek çok boyutuyla ele alınması gereken madenciliğin iklim krizi ile ilişkisi onun sistemin bütünü içindeki yerini anlamada çok önemli bir gösterge. Zira bugün iklim krizine değinmeden tasavvur edilemeyecek bir geleceği düşünürken diğer tüm başlıkların onunla ilişkisi kapitalizm açısından da belirleyici. İklim krizinin güncel görünümüne dair sayısız veri ve iklim felaketi sıralanabilir. En basitinden 1850-1900 yılları arasındaki küresel yıllık sıcaklık ortalaması olan 13,8 °C'nin 2020'de 14,94 °C olarak ölçülerek 2020'yi en sıcak ikinci yıl yapması. Son birkaç yıllık ortalamalar 19. yüzyıl ortalarına göre artışın artık 1,1 °C'nin üzerinde olduğunu gösteriyor. Dünya Meteoroloji Örgütü, o meşhur 1,5 derece eşiğinin 2025'te, yani 4 yıl sonra, aşılma olasılığının %40 olduğunu söylüyor. Normalde 2022'de yayınlanması beklenen ama erken bir şekilde sızdırılan IPCC 6. değerlendirme raporu taslağına göre karbon salımlarını ne hızla azaltırsak azaltalım, bazı eşik noktaları her halükârda aşılarak birbirini tetikleyecek ve gıda, göç, su, biyoçeşitlilik krizleri önceki hesaplamalara göre çok daha erken yaşanacak.

Tabi bir de buralardaki durum var. Geçenlerdeki habere göre meclisteki "iklim değişikliği ve kuraklıkla mücadele komisyonu" küresel ısınmayı maden şirketlerinden öğrenmeyi tercih etmiş. Sektör temsilcileri sunumlarında 79 yıl yaşayan bir insanın ömründe 797 ton maden kullandığını anlatmış. Yani, olmasaydık olmazdınız demişler bize. Ve iklim değişikliğinin de Güneş'in radyasyondaki değişiklikten kaynaklandığını iddia etmişler.

OECD'nin Küresel Kaynak Görünümü raporunda GSYİH'nin 2060'ta üç katına çıktığı 'olağan seyir' senaryosunda verimlilik ve geri dönüşümdeki ciddi sıçramalara rağmen küresel ekonominin mineral, metal, fosil yakıt ve biyokütle kullanımı büyük ölçüde artacak. Öyle ki bu senaryoda 2011'den 2060'a yıllık

topraktan çıkarılan kaynak miktarı 79 milyar tondan 167 milyar tona çıkacak. Bu artışta fosil yakıtlar 14'ten 24 milyar tona, metaller 8'den 20 milyar tona, mineraller 37'den 87 milyar tona ve biyokütle 20'den 37 milyar tona yükselecek.

Kapitalizmin Krizi ve Madenciliğin Yükselişi

Madenciliğin iklim kriziyle nasıl bir ilişkisi var? Madencilik faaliyetinin kendisi elbette enerji yoğun bir faaliyet; yani arama, kazma, çıkarma, taşıma, vb. her aşamasında sera gazı salımı açısından iklim krizine doğrudan bir etkisi var. Dahası madenlerin açıldığı ekosistemlerdeki tahribat oranın karbon depolama kapasitesini azaltıyor. Elbette bu doğrudan salım ve depolama kaybı etkilerinin diğer sektörlere oranla ne büyüklükte bir etki olduğu ayrı bir tartışma konusu, yani bir kazanç-kayıp dengesine bakılabilir. Sonuçta, bu sera gazı emisyonları ile iklim krizinin sebeplerinden olma ilişkisi ilk mesele.

Ancak bunun dışında son yıllarda bir de iklim krizine çözüm olma boyutu öne çıkarılıyor. Yani o kayıp-kazanç dengesindeki kazanç olma faktörü. Nasıl? Enerji ve altyapı dönüşümüyle. Yani fosil yakıtların kullanımını azaltmak için yenilenebilir enerji sistemleri kurmalıyız, e bunun için de fotovoltaiik panel yapmalıyız, rüzgar türbini pervanesi yapmalıyız, bunlar için kablolar, akıllı şebekeler yapmalıyız, bu elektrikle çalışan ulaşım araçları yapmalıyız. Bunların hepsi için belirli mineraller gerekiyor. Artan talep için de daha fazla madencilik gerekiyor. Örneğin, silisyum madeni ile yapılan güneş panelleri bir termik santralin kapanmasına yol açıyorsa burada madenciliğin ilk bakışta iklim krizini önlediği bile iddia edilebilir.

Peki bu dönüşümde kazanç ağır basıyor mu? Aslında bütün tartışma işte buradaki kazancın nasıl ve kimin için tanımlandığından ibaret.

Son dönemdeki iklim hareketi bilimsel bir gerçeklikle önümüze gelen zaman kısıtlarına bakarak her şeyin önüne bu sıcaklık eşiklerinin yakalanmasını koyan bir hatta ilerledi ağırlıkla. Enerji geçişini merkeze koyan 'iklim endişeleri', bazen sermayenin de desteğini arkalarına alarak bir tür felaket tellallığı da yapıyorlar. Bunların karşısında da tabi kapitalizmin bu aşamaya gelmesini sağlayan fosil yakıt endüstrisinin dinozorları var. Yani bir bakıma *doomer*larla *boomer*lar arasında kaldık...

Salgın dünya ekonomisini küçülttü. İklim krizinin etkileri de yine sermaye maliyetlerini artırıyor. Ama aslında tüm dünyada salgından önce başlayan bir ekonomik kriz vardı. Salgın ve iklim krizi, kısa vadede böyle bir zarar veriyor görünse de sistemdeki 2008'den bu yana süren uzun bunalımı aşmada gereken yapısal değişiklikler için nihayet zorunlu da olsa bir yol göstererek kapi-

talistlere iki kullanışlı araç oldu. Ekstraktivizmin dünyada bugünkü yükselişini doğrudan bu ekonomik krize bağlayabiliriz bu nedenle. Krizle birlikte emek gücü, çıkarma maliyetleri, toplumsal direnişlerin neden olduğu gecikme maliyetleri ve diğer sosyal maliyetler ucuzluyor. Böylece tıkanan sermaye birikimi için yeni sömürü alanları ortaya çıkıyor. Bu yaklaşım iklim krizi bağlamında bize küçülme ve yeşil anlaşmalar tartışması için de bir zemin sunuyor.

Örneğin ABD’de bir maden şirketi temsilcisi şöyle diyor: “Eğer yeşil yeni anlaşma geçerse bankalar bizim için bir *reset* çekecek ve yolumuz tekrar açılacak.” Ali Rıza Hoca’nın ilk oturumdaki sunumunda bahsettiği mesele. Maden şirketleri özellikle kendilerini “siyahtan yeşile geçiş devriminin” başrol oyuncularını olarak görüyorlar.

Madenin ne için kullanıldığı onun çıkarılmasındaki çevresel ve toplumsal zararları değiştirmiyor elbette. Madencilik teknolojileri gelişiyor ve giderek daha az iş cinayeti yaşanıyor, enerji daha verimli kullanılıyor ama özellikle emperyalistlere bağımlı mali-ekonomik sömürge olan ülkelerde madencilik bu standartlarda işlemiyor. Ve tabi madencilik sadece oralarda değil, G7, Çin ve Rusya’da da bir yükseliş yaşıyor. Keza altın, petrol ve diğer geleneksel metal ve minerallerin madenciliği de ekonomilerin toparlanması için bir fırsat olarak görülüyor ancak bunların madenciliğini olağan ‘büyüme’ seyrinde olarak düşünebiliriz.

Enerji geçişi için öncülük ederek dünyaya erdem satmaya çalışan AB için iklim krizi meselesine bakalım. Sorun önce evde azaltım için sera gazı kaynağı üretim süreçlerinin dışarı transferi şeklindeydi. Ancak bunun bir aldatmaca olduğu ortaya çıktıkça tedarik zincirleri boyunca olan bitene de bakan düzenlemeler getirildi. Sadece sera gazı salımı açısından da değil, insan hakları, ayrımcılık, vb. açısından da. Adil meta zincirleri dendi buna. Örneğin en son kabul edilen Avrupa Yeşil Mutabakatı’nda 2023’ten itibaren sınırda karbon vergisi uygulaması olacak. AB, ticaret yaptığı tüm taraflara kendi standartlarını dayatıyor, tabi kabul ederseniz bunu iklimi kurtarma adına yapıyor.

Başta gayet emekçilerin lehine görünen bu takip aslında üretim sürecinin yeşillenmesi adı altında AB’nin mali gücü ve tek alıcı konumu nedeniyle yeni bir tür bağımlılık ilişkisinin gelişmesini getiriyor. Yani yeşil fonlarla borçlandırarak yeşil teknolojilerin zorunlu tutulması. Tabi büyüyen bir küresel ekonomide bu kirli teknolojilerin yerine geçme değil, bir üstüne eklenme şeklinde oluyor.

‘Yeşil’ Geçişte Hangi Madenler

Dünyadaki doğal kaynak kullanımı 1970’ten bu yana 3 katın üzerinde art-

miş ve artmaya da devam ediyor. Uluslararası Kaynak Paneli'ne göre biyoçeşitlilik kaybının ve su stresinin yüzde 90'ı kaynak çıkarımından ve işlenmesinden kaynaklı. Yine bu faaliyetler sera gazı salımlarının da yaklaşık yarısına neden oluyor. Yani madencilik böyle devasa etkileri olan bir sektör.

Uluslararası Enerji Ajansı'nın geçtiğimiz ay çıkan son raporu 1,5 derece eşiği için 2021'den sonra hiçbir yeni fosil yakıt çıkarma faaliyetinin olmaması gerektiğini belirtiyordu. Buna göre örneğin Paris Anlaşması hedeflerine uyulması için önümüzdeki 20 yılda, bakır ve nadir toprak elementlerinde, temiz enerji teknolojilerinin toplam talepteki payı yüzde 40'a yükselecek. Bu nikel ve kobalt için yüzde 60-70, lityum için ise yüzde 90.

Bunun nedeni şu: Örneğin tipik bir elektrikli araba, konvansiyonel arabaya göre 6 kat daha fazla mineral içeriyor, bir rüzgar santrali aynı güçteki doğalgaz santraline göre 9 kat fazla mineral gerektiriyor. Yani bu bahsedilen kritik minerallerin kullanımının yıllık büyüme hızı %3 olsa bunların madenciliği her 25 yılda kendini ikiye katlıyor.

Tüm bu enerji ve altyapı geçişi için artan madencilik şu 4 ana başlık için gerekiyor esasen: güneş ve rüzgar enerjisi, elektrikli araçlar ve enerji depolama. Hazır değinmişken minerallerin adlarına, hızlıca diğerlerini de sayayım.

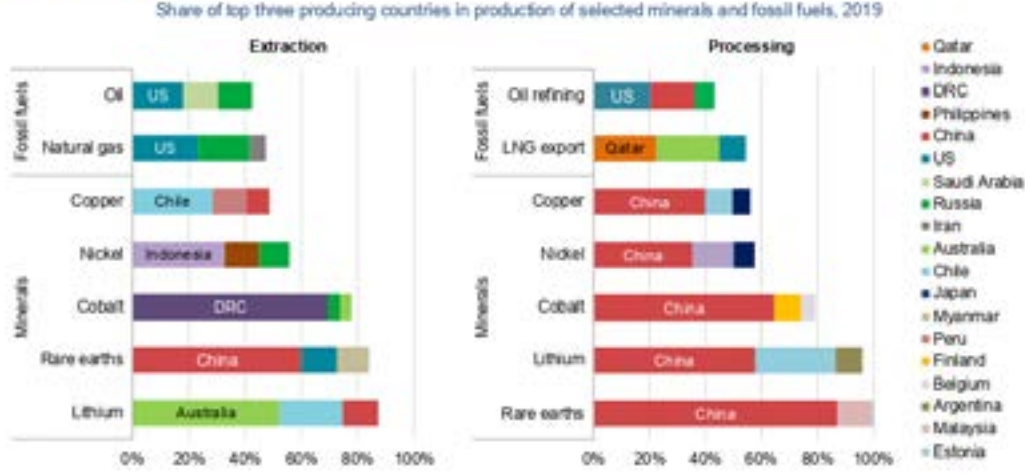
Örneğin güneş panelleri için Boksit, Alumina, Kadmiyum, Bakır, Galyum, Germanyum, İndiyum, Kurşun, Nikel, Selenyum, Silisyum (silikon), Gümüş, Tellür, Kalay ve Çinko. Rüzgar türbinleri için yine Boksit, Alümina, Krom, Kobalt, Bakır, Demir, Kurşun, Manganez, Molibdenum, Çinko ve nadir toprak elementleri. Elektrikli araç ve bataryalar için yine Boksit, Alümina, Kobalt, Bakır, Grafit, Demir, Kurşun, Lityum, Manganez, Nikel, Silisyum, Titanyum ve nadir toprak elementleri.

Nadir toprak elementleri denen elementler 17 adet. Genelde yer kabuğunda birlikte bulunuyorlar. Bunlardan Disprosyum, Neodimiyum ve Praseodimiyum özellikle rüzgar türbini, batarya ve elektrikli araçlardaki güçlü mıknatısları üretmek için kritik önemde.

Demir, alüminyum ve bakır gibi geleneksel sanayide yoğun kullanılan metaller için görece az kayıp ve belli bir düzeyde geri dönüşüm varken bu yeni temiz teknolojilerin gerektirdiği minerallerde bunlar geçerli değil. Geri dönüşümün az olması bu minerallerin madenciliğinin talebi karşılamak için özellikle hızlanması anlamına geliyor.

Resim 1: Enerji geçişi için gereken mineraller fosil yakıtlara göre coğrafi olarak daha yoğunlaşmış şekilde bulunuyor. Geçiş belirli ülkelere daha çok zarar veriyor ve sömürü oranını yükseltiyor.

Production of many energy transition minerals today is more geographically concentrated than that of oil or natural gas

Bu 4 başlık için gereken bahsettiğimiz mineraller çoğunlukla kırılgan ülkelerde bulunuyor. Buradaki kırılganlık, BM'nin tanımladığı ekonomi, iç politika, demografik baskılar, göçmenler, dış müdahaleler gibi 12 indikatöre göre belirlenen bir ölçüt. Buna göre Latin Amerika, Sahraaltı Afrika ve Güneydoğu Asya bu açıdan kırılgan bölgeler. Elbette Çin, ABD ve Avustralya da bu minerallerin bazıları açısından zengin rezervler barındırıyor ama çevresel ihtilaflar buralarda kırılgan bölgelere göre daha az.

Türkiye örneğin en son Aralık 2020'de Eskişehir'deki Eti Maden tesislerinde lityum karbonat üretimine başladı. Daha önce uygun teknoloji olmadığı için bor yataklarındaki lityum değerlendirilemiyordu. Şimdi ise bu lityum karbonat bordan çıkan atık sudan elde edilecek imiş. Buna göre yıllık 10 tonla başlayıp 600 tona kadar bir lityum üretimiyle Türkiye'nin ihtiyacının yarısı buradan karşılanacakmış. Yerli ve milli otomobil TOGG'un bataryaları için yine Ekim 2020'de Çinli Farasis şirketi ile anlaşılmıştı. Bu şirket Türkiye'de bir lityum-iyon batarya fabrikası kuracak.

Yeşil Yeni Anlaşma ve Küçülmede Yaklaşımlar

Şimdi iklim krizi, enerji geçişi, kritik minerallerin madenciliği ilişkisini kurduktan sonra Yeşil Yeni Anlaşmaların ve küçülme ekolünün meseleyi nasıl ele aldığı üzerinde duracağım biraz. Elbette her ülkede farklı içeriklerde Yeşil Anlaşmalar geliştiriliyor, kimisi daha soldan, hatta ekososyalist içerikle radikal değişimler öngörüyor, kimisi ise tipik yeşil kapitalizm örneği olarak yeni yeşil metalar ortaya koyuyor sadece. Keza küçülme ekolünde de meseleyi daha sistemsel bir değişiklikle ele alanlar olduğu gibi önceki kuşakta daha fazla olan,

kapitalizm içinde küçülme mümkün mü diye tartışanlar da var. İklim krizine, ekolojik çöküşe çözüm olarak sunulan bu her iki geniş kampın örtüşen yanları olmakla birlikte küçülme ekolü sıklıkla zorunlu kemer sıkma ile Yeşil Anlaşmalar ise kalkınmacılıkla itham ediliyor.

Şu an için ABD ve AB'nin hakim tartışması olan Yeşil Anlaşmalar esasen sera gazı salımlarını büyük oranda azaltmak için gereken kapsamlı enerji ve altyapı hamlesini, içeride artan işsizliğe karşı bir istihdam hamlesi olarak görüyor. Son dönemde devletin sunduğu trilyon dolarlık salgın paketleriyle de yinelenen neoliberalizmin sonu mu geldi tartışmaları, işte bu Yeşil Anlaşmaların neo-Keynesçi olduğu, yani devletin bir ekonomik aktör olarak talebi artıracak şekilde yeniden devreye girdiği tartışmalarıyla örtüşüyor. Ama bu tartışmaya zamanımız olmayacak.

Elbette bu yollar çok engebeli. Mesela ABD daha bu hafta Çin'in Sincan bölgesinde faaliyet gösteren 5 şirkete ekonomik kısıtlamalar getirdi. Bunlar oradaki fotovoltaik panel fabrikaları olan şirketler. Yani bir yandan güneş enerjisine hızlı geçiş, ama diğer yandan ana üreticiye yaptırım. Emperyalist çıkarlar neyi gerektiriyorsa önce o yönde adım atılıyor. NATO, Çin'i baş düşman ilan ettikten sonra hem bu tür çelişkiler hem de artacak silahlanma ile Yeşil Anlaşmalardan beklentiler daha da düştü denilebilir. Tabi şu an açık ara en çok sera gazı salımı yapan ülke olan Çin, ihracata yönelik meta üretiminden iç piyasaya yönelik üretime yöneldi son dönemde. Bu başlı başına küresel salımları azaltmada en büyük adımken kimse bundan Yeşil Anlaşma vs. diye bahsetmiyor tabi ki. Çin artık dış piyasada doğrudan sermaye yatırımcısı olarak da varlığını hissettirdiğinden ABD-AB emperyalistlerinin pazar rekabetinde Çin'e karşı daha sert adımlar atmasına neden oluyor.

Şu ana kadar tartışma konusu olan Yeşil Anlaşmalar'ı savunanlar yüzde yüz yenilenebilir enerjiye geçerken ortaya çıkacak bu madencilik furasına karşı cılız sesler dışında pek fazla itiraz geliştirmiyorlar. Elleri mahkum. Örneğin Tesla'nın sahibi Elon Musk, Bolivya'daki lityum madenleri için "nerede istersek orada darbe yaparız" derken Ocasio-Cortez ve Sanders gibi isimlerden güçlü bir ses çıkmadı. Yeşil Anlaşmacıların ana derdi bu işin finansmanı, ve bunun için de en ilerisinden önerileri servet vergileri.

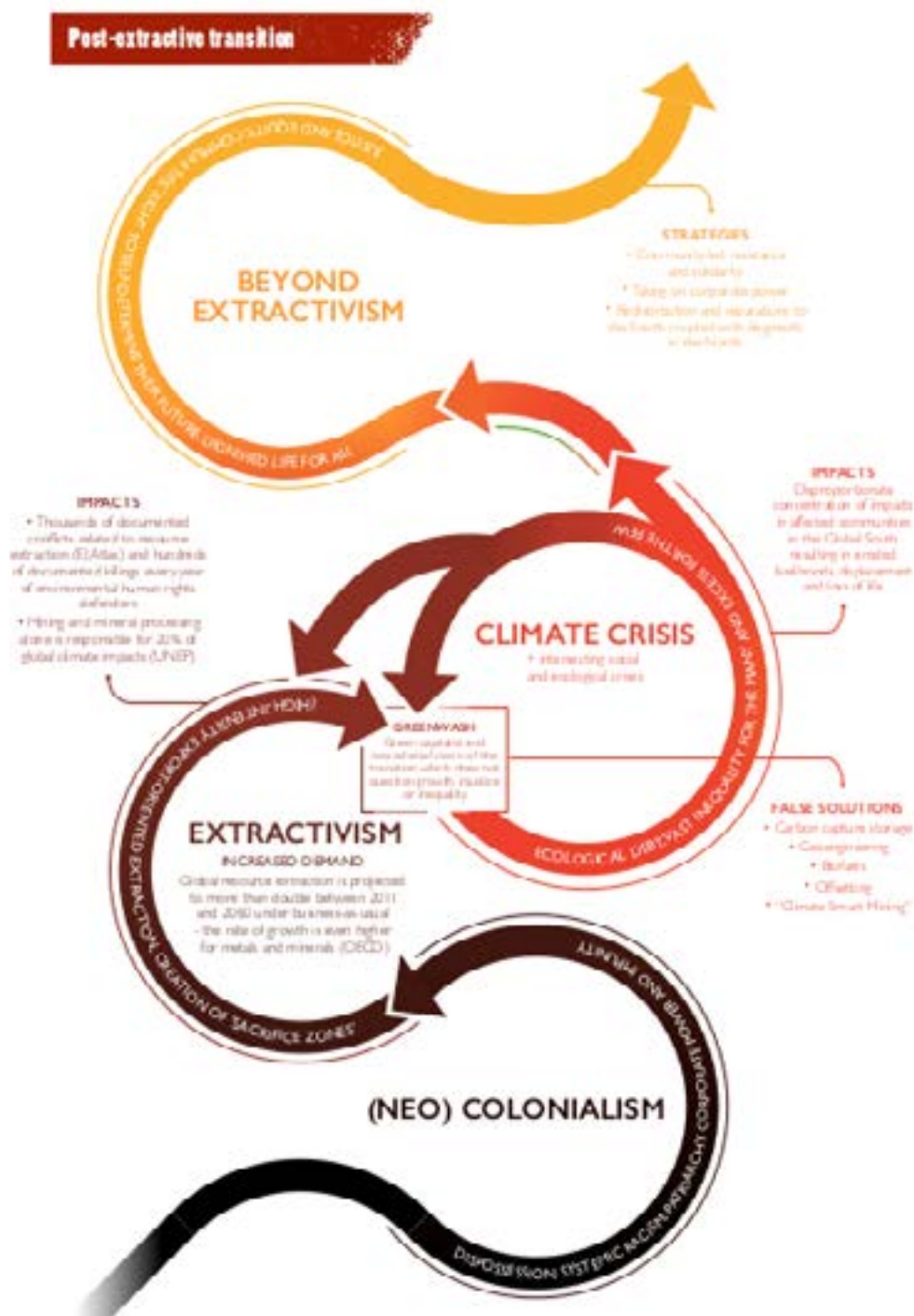
Yeniden dağıtımcı bu tür planların göremediği kapitalizmin içine düştüğü krizin herhangi bir vergi reformu için dahi esneyecek mecalinin kalmaması, bunu kazanmak için bile sınıf mücadelesinin şiddetlenmesi gerekliliği. Ancak bir kez bunu kazanacak noktaya geldiğinde işçi sınıfı neden her şeyi almak varken azına razı olmalı?

ABD'de başkanlık seçimlerinde bile belli düzeyde bir etkisi olan Sunrise

Hareketi örneğin, İlerici Enternasyonal'in de bir parçası. Ve burada radikal küresel bir Yeşil Yeni Anlaşma'nın çağrısını yapıyor. Biden üzerinde yeterince baskı kurarsak iklim yasalarını çıkartırız, salımları düşürtmeyi başarırız diye düşünüyorlar. Biden da o sihirli istihdam sözüyle yenilenebilir enerji ve alt-yapısı için trilyonlarca dolarlık görülmemiş paketler açıklıyor. Ama ertesi gün bir bakıyoruz ABD ordusu, geçelim artık ABD kamuoyu için görünmezleştirilen dünyanın dört bir yanında sürdürdüğü savaşları, okyanusun ortasında dev bombalar patlatıyor, tek seferde dev bir katliam yapıyor. E nerede kaldı iklim krizine çözüm?

Küresel çapta Yeşil Yeni Anlaşmalar'ın içinde belirtilen iklim adaleti ve eşitsiz ekolojik değişimin tazminatı gibi ilkeler de mevcut. Ama geri bırakılmış ve ekolojik yıkımı en ağır yaşayan ülkelere sağlanması için Biden üzerinde nasıl bir baskı oluşturuluyor? İşte, gücünü yalnızca kitlesellikten ve demokratik baskıdan alan bu tarz hareketler burada tıkanıyor. Evet, kitlesellik bir siyasi güç olma açısından çok kritik ama bu kitlesellik hangi sınıf uzlaşmalarıyla ya da neleri talepler manzumesi içinde geri sıralarda bırakarak sağlanıyor? Peki ya iklim krizine, yani siyasi anlamıyla emperyalizme karşı emperyalist ülkelerdeki proletaryanın, gerçek ittifak ilişkileri olarak dünya ezilenleriyle olan bağı nasıl sağlanacak? Pratik dayanışma ve eylemler için iletişim kanalları tarihte hiç olmadığı kadar gelişkin. Emperyalist ülkelerdeki ekolojistlerin mücadelede bu yeni ekstraktivizm dalgasını durdurmak için ikili görevi dengeli şekilde yürütmeleri en kritik olan şey.

Resim 2: Sömürgecilik-iklim krizi-ekstraktivizm ilişkisi ve çıkış için önerilen bir yol. Maden karşıtı kampanyalar düzenleyen bir STK'nın hazırladığı ve küçültmecî ekolün önerileriyle örtüşen bu görselde 'nasıl' sorusu ve emperyalist ilişkilere çok değinilmiyor.

Geçtiğimiz haftalarda Avrupa Parlamentosu ilk defa AB'nin tüketimini azaltmaktan bahsettiler. Vekiller 2030'a kadar kaynak kullanımının azaltılması ve 2050'de gezegen sınırlarıyla uyumlu hale getirilmesine onay verdiler. Bu küçülmeciler tarafından yeni madencilik furyasını yavaşlatmak açısından olumlu bir adım olarak görüldü. İlk kez en yüksek makamdan küçülmeden bahsedilmişti.

Önce küçülme nedir biraz ondan bahsedeyim kavrama aşına olmayanlar için. Yunan akademisyen ve bu ekolün en bilinen isimlerinden Kallis'e göre küçülme makro düzeyde ekonomik ve politik işleyişin değişmesi ama mikro düzeyde de kişisel değer ve arzuların değişmesine yönelik bir yaklaşım. Yani ilk akla geldiği itibarıyla sadece toplumsal üretimin, kaynak kullanımının, insanın doğaya müdahalesinin küçültülmesi demek değil; bunlarla birlikte bunları yapmak için gereken ideolojik dönüşüme dair de bir şeyler söylüyor kişisel değerlerden bahsederken, ki sanırım bu kavramın son dönemde popülerliği bence daha çok bu ikinci sebepten.

Zira kavram meşhur 1972 Büyümenin Sınırları raporundan bu yana tartışılrsa da daha çok teknik anlamda materyal ve sera gazı salımları küçülürken ekonomi büyümeye devam edebilir mi, yani bunlar arasında bir ayrışma (*decoupling*) mümkün mü üzerinden, yani kapitalizmde küçülme mümkün mü üzerinden yapılmıştı.

Son 10 yıldaki küçülmecilere göre mesele gezegenin taşıma kapasitesi değil, doğaya mevcut el koyma biçimi. Yani büyümeye bir sınır konulacaksa bu, gezegendeki kaynak sınırı değil; politik bir sınır olmalı.

Ayrışmanın mümkün olmadığı, bunca teknolojik gelişmeye rağmen meydana gelmediği, bunun da üretim sürecindeki artan verimliliğe rağmen pompalanmış tüketim ve toplumun örgütlenme biçiminin buna izin vermemesinden kaynaklandığı görüldü. Yani küçülmecilerin büyük kısmı artık tartışmalarını kapitalizmin aşılması düzlemine taşıdılar.

Tabi bunun nasılına dair cevaplarındaki yetersizlik sürmekle beraber yaşamdaki değer, anlam, arzular üzerine söylemleri kimi insanları cezbediyor. Bu bir yandan soldaki üretimci, kalkınmacı anlayışlara da bir eleştiri getirdiğinden aslında ekolojik çöküş koşullarında ellerini güçlendiriyor.

Bu yaklaşım ekstraktivizmi bir tür büyüme modeli, iktidar ilişkilerinin bir parçası olarak görüyor. Alternatif toplum modelleri, müştereklerin artması, *nowtopia* dedikleri bugünden somut ütopyalar kurulmasını salık veriyor. Onların bocalaması elbette toplumsal mülkiyet ilişkilerinin nasıl el değiştireceği sorusunu böyle muğlak cevaplar vermelerinden kaynaklanıyor. Küçülme zaten

tahayyül olarak post-ekstraktivist bir yaklaşımdır diyorlar. Yaşamın üretim ve yeniden üretim alanlarının baştan kurgulanması olarak görüyorlar. Böylelikle enerji geçişi gerekliliğinde önceliği geçiştten çok enerji talebinin niceliksel azaltmasına veriyorlar.

Daha yerel ve ulusala odaklanıyor; ama dünya pazarı ve emperyalist ilişkiler de dönüşmeli sorusuna, bugün üretimin küresel düzeyde örgütleniyor oluşuyla zaten emperyalist merkezlerdeki küçülmenin tüm kürenin hayrına olacağı cevabını veriyorlar. Yani küresel eşitsizliklere kör, yekpare bir küçülmeden bahsetmiyor kimse, ama güç ve hegemonya ilişkilerine dair pek bir şey söylemiyorlar. Yine küçülme yaklaşımı tüm sektörlerde bir küçülmeden bahsetmiyor, örneğin bakım emeği, sağlık, eğitim gibi alanlarındaki büyümeden bahsediyorlar. Daha sade ve anlamlı bir yaşam, işte daha az meta ihtiyacına ideolojik vurgu burada devreye giriyor.

AB'nin ilk kez küçülmeden bahsetmesi aslında eğer buna uygun koşullar varsa hakim mâli sermayenin buna yol verebileceğinin işareti. Ancak AB tarihsel sorumluluklarıyla ilgili bir şey söylemiyor. Sera gazı salımlarını evet yetersiz de olsa hızlı bir şekilde azaltacak ama iklim krizinin etkileri tüm kürede devam edecek. Bu, AB'nin tarihsel sorumlulukları nedeniyle de olacak. İşte burada AB'nin tutumu finansallaşma üzerinden yeni bağımlılık ilişkileri kurmak, yeşil emperyalizm üretmek oluyor.

Devrimsiz Geçiş Madenciliği-İklim Krizini Durdurur mu?

Batılı emperyalistlerin sahte kurtarıcı rolü ve ahlaki üstünlük konumlarını, mevcut eşitsizliklerin tarihsel kökenleriyle birlikte teşhir etmek bu nedenle önemli. AB enerji ve kaynak kullanımında küçülmeyi öngörüyor, daha doğrusu verimliliğini artırıyor ama sınır polisi Frontex kuruyor, Afrika'ya yeşil duvar örüyor, mali sermaye gücünü kullanarak ülkeleri bağlıyor, kendi içinde sistematik ırkçılık sürüyor, köprü yakıtı olarak ilan ettiği doğalgaz projelerine East-Med'de olduğu gibi halen fon aktarıyor.

Peki, iklim krizini madem durduramıyoruz, etkileriyle başa çıkmaya çalışacağız, ama bir yandan da hızla yavaşlatmazsak her şey için çok geç olacaksa tüm bu bahsedilenler üzerine "adil bir geçiş" nasıl olacak? Yani kirletici sektörlerdeki işçilerin işsiz kalmasının önüne geçmenin ötesine geçmeyen bir adillik anlayışı yeterli midir? Enerji ve altyapı dönüşümündeki kaynak kullanımı hesaba katılmazsa bu geçiş dünyanın bazı bölgelerinde kurban edilmiş bölgeleri varsaymak anlamına gelecektir. Gezegeni kurtarma bahanesiyle sermaye için daha fazla kurban.

Küresel bir moratoryuma ihtiyaç var. Özellikle inşaat, havacılık, elektronik

ve silah sanayindeki tüm minerallerin yeniden kullanımını üretim süreçlerinde düzenlemeye ve mevcut kullanımdakilerin geri dönüşümü için bu alandaki şirketlere getirilecek ek vergiye ihtiyaç var. Uzun bir talepler listesine de gerek yok. Temel toplumsal ihtiyaçlar temelinde demokratik merkezi planlı bir ekonomi bunları içerecektir. Ancak bugün böyle bir demokrasi istiyorsak devrimci olmaktan başka yol yok, ara yol kalmadı.

Müsilaja dönüşmüş burjuva siyaset kronikleşen ve içinden çıkılmaz hale gelen eşitsizliği yönetemiyor. Kimi bölgelerde daha keskin olsa da aslında tüm dünyada kopacak bir fırtınanın beklentisi var, 2019 isyanları salgına kadar bunun bir habercisi gibiydi. Baskılar arttıkça saflar netleşiyor, adeta bir savaşa hazırlanıyor taraflar, dünya güçleri. Ve Yeşil Yeni Anlaşma ve küçülme tartışmaları şu an için bu fırtına öncesi sessizlikte bir tampon bölge rolü oynuyor, safların kimi noktalarda bir araya geldiği alanlar sunuyor ama herkes sorunun böyle çözülmeyeceğinin de farkında.

Resim 3: Bazı krritik minerladeki geri dönüşüm oranları ve potansiyelleri

Battery and EV material intensity and recycling								
Materials	Al	Cu	Li	Co	Ni	Mn	Dy	Nd
	Aluminium	Copper	Lithium	Cobalt	Nickel	Manganese	Dysprosium	Neodymium
Current materials intensity [t/GWh]	220	220	113	124	415	406	0.083 kg/ vehicle	0.695 kg/ vehicle
Future technology [t/GWh]	220	220	411	0	0	0	0.083 kg/ vehicle	0.695 kg/ vehicle
Current recycling rate [%]	70%	70%	0%	90%	90%	0%	0%	0%
Potential recycling rate [%]	95%	95%	95%	95%	95%	95%	95%	95%

Note: Current materials intensity based on an assumed market share of a range of LIB technologies: NMC (60%), LMO (20%), NCA (15%), and LFP (5%)⁴⁶. Future technology based on introduction of Li-S batteries.⁴⁷ Current recycling rate based on a collection efficiency of 100% and recovery rates from various studies. Potential recycling rate based on assumption of 95%.

Source: Dominish, E., Florin, N. and Teske, S., 2019. Responsible Minerals Sourcing for Renewable Energy, Earthworks, Institute for Sustainable Futures, University of Technology Sydney.

Herkes bir geçişten bahsediyor, biz ise bu maden furçasına karşı bir kopuştan bahsetmeliyiz. Yaşamı dönüştürmek için gereken geçiş dönemi aslında mantıken mevcut üretim ilişkilerinden, yani kapitalizmden bağımsız tartışılabilir. Kapitalizmden bağımsız bir küçülme ya da Yeşil Anlaşmayla dönüşüm, ya ayrışma temelinde ekonomik büyümeyle, teknolojik bir iyimserlik taşıyor,

eko-modernist bir bakış açısıyla tekno-fiks denilen çözümler arıyor, ya da krizin gerektirdiği çaptan uzak, utangaç mütevazı bir alternatif öneriyor.

Öte yandan yine de bu tartışmalar bizim kapitalizmin egemenliğine son verme sürecimizde içinden kullanışlı araçlar çıkaracağımız, geçmiş deneyimleri bugünkü toplumsal şekillenişle harmanlayan, bize geleceğimizi planlamada bazı ipuçları veren tartışmalar. O yüzden bir gözümüz buralarda olmalı. Yani bir açıdan böyle bir amaçla olmalı, diğer açıdan da bu tartışmaların ideolojik muğlaklığı ile düzeniçi dönüşümlere ehven-i şer olarak rıza gösterecek kitleleri hem teoride ama esas olarak da eylemde saflaştırmak için olmalı.

İklim krizi tartışmasını sadece sera gazı miktarı, ısınma eşikleri olarak görmeyen aksine bir bütün olarak ekonominin, ekolojinin bütün meseleleriyle ilgili toplumsal bir olgu olarak gören, bilimsel verileri politik mücadeleye tercüme eden bir bakış açısı doğru mücadeleyi örgütleyecektir. Ve bu doğru mücadeleyi yürüten hareket, merkezinde ilgili sektörlerin emekçilerini ve onların öncü örgütlerini barındıran bir hareket olacaktır. Bugün bu şekilleniş dünyada da Türkiye’de de daha fazla bilince çıkarılıyor. Madenciliğin doğrudan faşizmin bir yönetme biçimi olduğunu bizzat deneyimleyen insanlar ile aynı faşizmin yumruğunu tepesinde hisseden işçiler, işsizler mücadelede yan yana düşüyor. Durduracağımız her maden projesi, stratejik hedefi faşizmden kurtulmak olan bu hareketi büyütürken küçülmecilere yürünecek yolu gösterir, diğer yandan ise yükselen işçi mücadelesinin kazanımları Yeşil Anlaşmacılara haklar için yeni uzlaşma alanlarına ihtiyaç olmadığını gösterir.

Kaynakça

F. Demaria, G. Kallis, K. Bakker (2019) Geographies of degrowth: Nowtopias, resurgences and the decolonization of imaginaries and places. *Nature and Space*, Vol. 2(3) 431–450.

Church C., Crawford A. (2020) Minerals and the Metals for the Energy Transition: Exploring the Conflict Implications for Mineral-Rich, Fragile States. Şu derleme içinde: Hafner M., Tagliapietra S. (editör) *The Geopolitics of the Global Energy Transition*.

International Energy Agency (2021) *The Role of Critical Minerals in Clean Energy Transitions*, World Energy Outlook Special Report.

London Mining Network, Yes to Life No to Mining (2021) *A Materials Transition: Exploring supply and demand solutions for renewable energy minerals*, War on Want.

London Mining Network, Yes to Life No to Mining (2019) *A Just(ice) Transition is a Post-Extractive Transition*, War on Want.

Fidan A, Bayrak G, (2019). Türkiye’de Madencilik Faaliyetlerinde, Madencilik Sonrası Ekolojik Rehabilitasyona İlişkin Sorunsallar ve Çözüm Önerileri, Journal of Environmental and Natural Studies, Volume, 1, Issue 1, Pages, 1-10.

Kübra Y. Ö. (2019) Yeşil Yeni Düzen ve Yeşil Büyüme Bağlamında Kayseri, Sakarya, Hatay ve Samsun Örnekleri, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi Cilt 23, Sayı 3, 1013-1031.

Ucal, M., An, N., Kurnaz, L. (2017) İklim Değişikliği Sürecinde Ekonomideki Yeni Kavramlar Ve Yaklaşımlar, DEÜ SBE Dergisi, Cilt: 19, Sayı: 3.

Brand, Boos and Brad (2017) Degrowth and post-extractivism: two debates with suggestions for the inclusive development framework. Current Opinion in Environmental Sustainability 2017, 24:36–41.

Gerber J.F. (2020) Anti-Mining Conflicts and Degrowth. Commodity Frontiers 1: 28-31.

2. OTURUM

MADENCİLİĞİN POLİTİK EKOLOJİSİ

MADEN İHTİLAFLARI MERCEĞİNDEN ÇEVRE ADALETİ/ADALETSİZLİĞİ

Begüm Özkaynak¹⁶

Giriş

Davetiniz ve organizasyona ilişkin tüm emekleriniz için öncelikle çok teşekkür ederim. Sempozyumun açılışında belki söylendi. Ben de altını bir kez daha çizmek isterim. Doğrudan çevre mücadeleleri içindeki gruplarla beraber düşünmek; yaptığımız akademik çalışmaları paylaşmak ve tartışabilmek gerçekten çok değerli. Konuya basit bir tespit ile giriş yapalım.

Madencilik, çok eski bir faaliyet olmakla birlikte, son yıllarda ölçeği ve doğası çok değişti. Çalışma şartlarının ve ücretlerin sosyal politikanın ana odağı olduğu yıllarda, madencilik tartışmaları daha çok ekonomik bölüşümdeki eşitsizlikler üzerineydi. Ancak, 1980'lerden itibaren dünya ekonomisindeki enerji ve materyal talebindeki ciddi artış, madenciliğin sınırlarını daha da genişletti. Artan emtia fiyatları ve neo-liberal reformlar ile birlikte teknolojik gelişmeler daha önce ekonomik olmayan rezervleri erişilebilir kıldı (Arsel et al., 2016; Bridge, 2004a; de los Reyes, 2017; Schaffartzik et al., 2014) Maden endüstrisinin daha önce kaçındığı bazı büyük madencilik projelerinin şimdilerde geliştirilmesi böyle bir eğilimin göstergesi. Yeraltı kaynaklarını çıkarmak için nispeten daha savunmasız alanlara kayışı da tetikleyen bu durum, maden projelerinin destekçileri ve muhalifleri arasındaki gerilimleri arttırırken, ekonomik eşitsizliklerin ve güvensiz çalışma koşullarının yanına sosyal ve ekolojik kaygıları da ekledi (Bebbington et al., 2008; Martinez-Alier, 2001; Pegg, 2006; Urkidi, 2010).

Bu çerçevede, sizlere bu bölümde süre/yer elverdiği ölçüde, Çevre Adaleti Atlası'ndaki (EJAtlas - Environmental Justice Atlas) 346 maden ihtilafından hareketle yaptığımız genel analiz ve değerlendirmelerden, çevre adaleti/adaletsizliği eksenli kalitatif küçük bir kesiti aktarmak istiyorum. Sunumumun başlığı da bu nedenle "Maden ihtilafı merceğinden çevre adaleti/adaletsizliği". Veri kümemiz, EJOLT proje ömründe (2011-2015) Ağustos 2014'e kadar

girilmiş minerallerin çıkarılması, işlenmesi ve taşınması ile ilgili 346 madencilik ihtilafının yanı sıra yerele özgü, büyük ölçekli madencilik projelerinde atık yönetimi ile ilgili olanlardan oluşmaktadır.

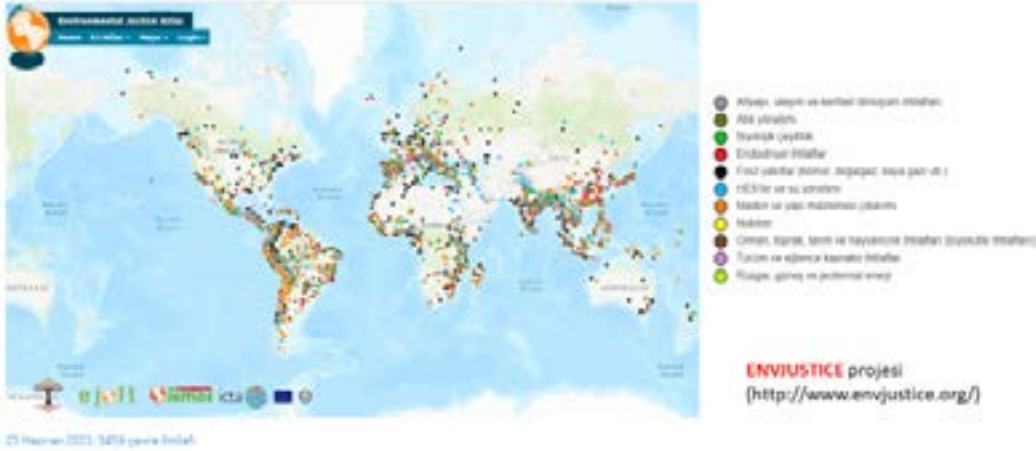
Tam başlamadan önce, şunu da belirtmekte yarar var. 2012-2016 yılları arasında yürüttüğümüz ve AB 7. Çerçeve programı tarafından desteklenen “Çevresel Adalet Örgütleri, Sorumluluk ve E-Ticaret” (EJOLT) araştırma projesinden arkadaşlarımız ile yaptığımız tüm detaylı inceleme ve değerlendirmeleri hem iki ayrı rapor olarak (Özkaynak et al., 2015, 2012), hem de bir kitap bölümü (Özkaynak and Rodríguez-Labajos, 2017) ve dergi makaleleri (Aydın et al., 2017; Özkaynak et al., 2021; Rodríguez-Labajos and Özkaynak, 2017) olarak yayınladık. Bu çalışmalar aslında birbirlerini bütünler nitelikte. Bu sunuma/yazıya ek, dilerseniz onlara da erişim sağlamak ve bakmak tabii mümkün.

Çevre Adaleti Atlası (EJATLAS)

Aramızda EJOLT projesinin bir çıktısı, www.ejatlas.org adresindeki EJAtlas haritalama çalışmasını bilenler, yakından takip edenler belki vardır. Dünyadaki çevre adaleti mücadelelerini, çevre savunucusu aktivistlerin ve araştırmacıların bilgi birikiminden yararlanarak belgelemeyi amaçlayan Çevre Adaleti Atlası’nda Haziran 2021 itibari ile 3500’in üzerinde ihtilaf belgelenmiş durumdadır (Martinez-Alier, 2021; Martinez-Alier et al., 2016; Temper et al., 2015) it is entropic. Since the industrial economy is entropic, it continuously looks for new energy and material sources at the “commodity extraction frontiers”, and for waste disposal sites. There are counter-movements of resistance, which become also “valuation system contests” since the participants in such movements (environmental organizations, indigenous peoples, peasants, neighbors and citizens. Bu ihtilaflar, doğal kaynakların tahribatı ve kirliliğe ilişkin olabildiği gibi, mülksüzleştirme, mutenalaştırma, özelleştirmeler çerçevesinde ya da nükleer santraller ve GDO benzeri konulardaki risklere dair olabilmektedir. Şekil 1’de gördüğünüz haritadaki her yuvarlak nokta, renklerine göre, bir çevre ihtilafını ve ait olduğu sınıflandırmayı temsil etmektedir. Görüldüğü üzere, ihtilaflar 11 ana ihtilaf kategorisinde toplanmıştır. Ana kategorilere ek, alt kategoriler de var. O detaya burada girmiyorum. Bir noktaya tıkladığınızda ilgili vaka için detaylı vaka künyesi hemen haritanın yanında açılıyor. Bu haritaya, Türkiye uzantılı adresten (tr.ejatlas.com) Türkçe erişmek de mümkün. Eksikler tabii var; gelişmekte olan kolektif bir çaba içindeyiz demek yerinde olur.

Şekil 1: EJAtlas ve raporlanan çevre ihtilafları

EJATLAS: Çevre Adaleti Atlası (www.ejatlas.org)

Kaynak: www.ejatlas.org

Haziran 2021 itibariyle harita üzerinde raporlanan çevre adaleti mücadelelerinin kategorilere göre dağılımı Tablo 1'deki gibidir. Haritadaki ihtilafların beşte birinden fazlası maden ve yapı malzemesi çıkarımı ile ilgilidir. Bu çerçevede, maden ihtilafları Çevre Adaleti Atlası'nda ilk sıradadır. Bu ihtilaflara konu olan metaller, genel olarak, temel metaller (örneğin, bakır ve çinko) ve büyüyen enerji ve inşaat endüstrileri için gerekli malzemeler (örneğin, kömür, uranyum ve kum) ile birikim ya da spekülasyon değeri olan kıymetli metallerden (örneğin, altın ve gümüş) oluşmaktadır.

Tablo 1: Çevre Adaleti Atlası'nda ana kategoriler

İhtilaf türü
Maden ve yapı malzemesi çıkarımı
Fosil yakıtlar ve iklim adaleti/enerji ihtilafları
Orman, toprak, tarım ve hayvancılık (biokütle) ihtilafları
Su yönetimi ihtilafları
Altyapı, ulaşım ve kentsel dönüşüm ihtilafları
Endüstriyel ihtilaflar
Atık yönetimi ihtilafları

Nükleer

Biyolojik çeşitlilik ve doğa koruma ihtilafları
Turizm ve eğlence kaynaklı ihtilaflar

Kaynak: www.ejatlas.org

Tabii, bu vakaların üzerinden tek tek çok detaylı ya da karşılaştırmalı gitmek mümkün. Madencilikle ilgili çatışmalara yoğunlukla tanık olmak da şaşırtıcı değil; çünkü madenciliğin potansiyel faydaları hakkında birkaç incelikli kavramsal argümanla karşılaştırıldığında, madencilik faaliyetlerine karşı şikayetlerin çok sayıda, karmaşık ve çeşitli olduğu ilgili literatürde de somut tespit etmiştir (Bebbington et al., 2008; Bridge, 2004b). Madencilik faaliyetlerinin bölgede kısa, orta ve uzun vadeli yarattığı yıkıcı etkiler (ekolojik, sosyo-ekonomik, sağlık ve kültürel) hakkında sanırım sempozyum boyunca detaylı aktarımlar ve sunumlar olacak. Dolayısıyla bu bölümde bu hususlara ben değinmiyorum.

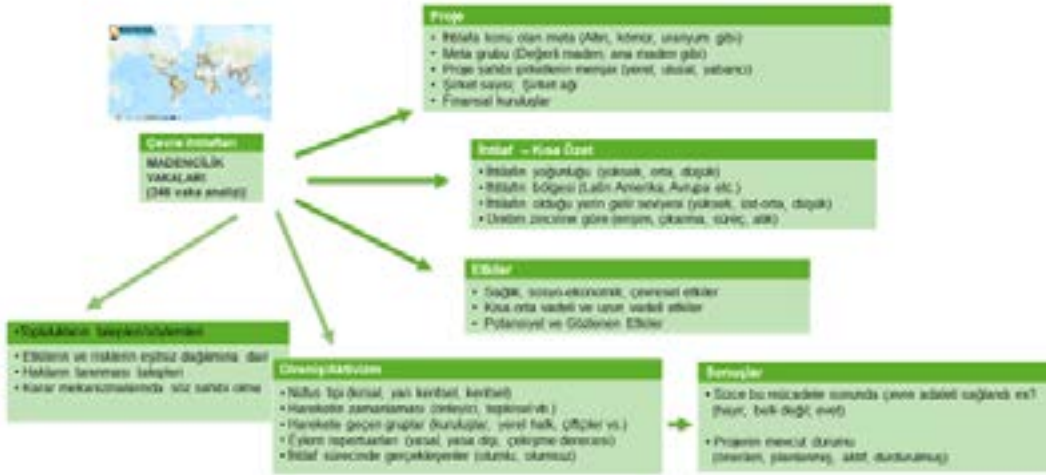
Yazının/sunumun devamında, sizlere ilk olarak Çevre Adaleti Atlası'ndaki 346 maden ihtilaflarını nasıl ele aldığımızı; çalışmanın analitik çerçevesini genel olarak tanıttacağım. Daha sonra da derlediğimiz verilerden yaptığımız analizleri ve çıkarımlarımızı dört temel soruyu cevaplayacak şekilde kısaca aktaracağım. Sorulardan birincisi, farklı yerel toplulukların çevre adaleti talepleri nasıl ortaklaşıyor; bu talepler arasında önemli yer tutan 'hakların tanınması' farklı kesimler için ne anlama geliyor? İkincisi, mücadele içindeki grupların çevre adaletine/adaletsizliğine ilişkin algıları, duygu durumları nasıl? Üçüncüsü, çevre adaleti/adaletsizliğinin hangi şekillerde ve alanlarda ortaya çıktığını düşünüyorlar? Son olarak da, maden ihtilaflarında önerilen alternatifler/çözüm yelpazesi nedir?

Maden ihtilafları merceğinden çevre adaleti/adaletsizlikleri

Şüphesiz, haritada ele alınan vakaların her biri birçok açıdan oldukça benzersiz ve kendine özgü. Ancak, ortak yönleri de fazlasıyla var. Karşılaştırmalı analizi mümkün kılmak adına, her biri için ortak bir bilgi formu/vaka künyesi doldurulmuş durumda. Şekil 2'de detayları verilen künyede, ilk olarak, projenin genel çerçevesine ilişkin (ihtilafa konu olan meta, şirket, projenin finansman kaynağı) temel bilgiler bulunuyor. Ayrıca, ihtilafların arka planı/özeti, ihtilafların olduğu yerin bölgesel özellikleri, projenin görünen ve potansiyel etkileri aktarılıyor. Eylemsellik tarafında ise hareketin zamanlaması, harekete geçen gruplar ve eylem repertuarları, ihtilaf boyunca olumlu/olumsuz gerçekleştirenler, sosyal hareketin araçları, harekete geçen toplulukların talepleri/söylemleri ana başlıklar halinde bilgi kartlarında yer alıyor. Son olarak, künyede

elde edilen sonuçlara dair bilgi veriliyor. Yani, proje durdurulabilmiş mi ya da mevcutta ne durumda ve sosyal hareket perspektifinden çevre adaleti ne derece sağlanabilmiş sorularına cevap aranıyor.

Şekil 2: EJ Atlas'ta vakaların analizi için kullanılan ana tanımlayıcılar/künye

Kaynak: Özkaynak vd. (2012)'den adapte edilmiştir.

Farklı yerel toplulukların çevre adaleti talepleri neler ve kapsam nasıl ortaklaşıyor?

Haritada incelediğimiz 346 maden vakası, maden ihtilaflarının altında yatan temel nedenleri; maden endüstrisi, hükümetler ve sivil toplum/yerel toplumlar arasındaki anlaşmazlıkları ve projeden etkilenen kesimlerin adalet arayışlarını somut bir şekilde ortaya koyuyor. Adalet talepleri, belki ilk bakışta sadece, fayda ve zararların dağılımı ve bilimsel belirsizlikler göz önüne alındığında, bilgi, önlem ve risk üzerindeki mücadeleler gibi gözüküyor. Ancak, daha detaylı incelemede, madencilik çatışmalarının sadece fiziksel etkilerden ve eşitsiz dağılım sorunlarından kaynaklanmadığı anlaşıyor. Bu hususta, Bridge (2004b) de sorunun her zaman 'daha temiz üretim' veya 'çevresel standartlar' olmadığına altını çiziyor. Schlosberg (2007)'in çalışmalarında belirttiği gibi, aslında çevre adaleti, fayda ve maliyetlerin dağılımdaki adaletsizliklerin ötesinde, tanınma ve katılım hakları arayışını da kapsayan çok boyutlu bir kavram. Dolayısıyla, ihtilaflarda, projeden olumsuz etkilenen yerel toplumlar, sadece eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasını değil, doğa-insan ilişkisinde dene-

yim çeşitliliğinin tanınmasını, kültürel ve etik değerlerin korunması eksenindeki haklarını ve yerel kalkınma ya da doğa söz konusu olduğunda karar alma/politika oluşturma süreçlerine katılımı da talep ediyorlar.

Burada özellikle hak temelli talepleri irdelemek, çevresel adalet tartışmalarının zaman içinde nasıl geliştiğini, çoğunlukla göz ardı edilen azınlıkların ya da toplulukların temel insan haklarından doğaya kendi haklarının tanınmasına kadar çeşitlendiğini göstermek açısından değerli. Farklı vaka örneklerinden yola çıkarak, bu boyuttaki taleplere baktığımızda ve bir araya getirdiğimizde—ki bence Türkiye’deki durum ile oldukça uyumlu bir çerçeve—aşağıdaki gibi bir tablo karşımıza çıkıyor.

Tablo 2: Maden ihtilaflarında hak temelli talepler

<i>Hak tanıma boyutu</i>	<i>Talepler</i>
Temel haklar	İnsan hakları
Sağlıkla ilgili haklar	Yeterli sağlık hizmeti talepleri Sağlıklı çalışma koşulları talebi Sağlıklı bir çevre ve ekolojik bütünlük talepleri
Doğaya erişim hakları	Temiz su, suya erişim ve su kullanımı ile ilgili talepler Yerli toplulukların bölgesel hakları Mülkiyet hakları
Geçim kaynağı güvenliği hakkı	Geçim ve çalışma Köylü geçim ve yaşam biçimi hakkı; tarımsal üretim hakkı
Doğanın ve kutsal yerlerin hakları	Yerelde alternatif kalkınma talepleri İyi yaşam; toplulukçu yaşam tarzları ve yerli geçim kaynakları talepleri Doğa hakları Kutsal ve dinî yerlerin korunması talepleri

Kaynak: Özkaynak vd. (2012)’den adapte edilmiştir.

Talep edilen haklar içerisinde en öncelikli temel haklar. Maden faaliyetlerinden olumsuz etkilenen toplulukların insan hakları üzerinden bir söylem geliştirmesi çok doğal. Buna ek, özellikle altın madeni işletmelerindeki gibi siyanür kullanımı söz konusu ise, sağlıkla ilgili haklar da ön plana çıkıyor. Ayrıca, Soma kömür madeni örneğinde olduğu gibi sağlıklı bir çevre ve çalışma ortamında olma talebi ya da genel olarak doğayla/ekolojik bütünlük içinde yaşama isteği de bu kategoride düşünülebilir. Hak talepleri içerisinde doğaya erişim haklarına da kuşkusuz yer var—temiz suya erişim, su kullanımı gibi. Doğaya erişim, kimi zaman, örneğin Latin Amerika’daki yerel toplulukların direnişlerinde görüldüğü gibi, bölgesel mülkiyet hakları tartışmalarını da beraberinde getiriyor.

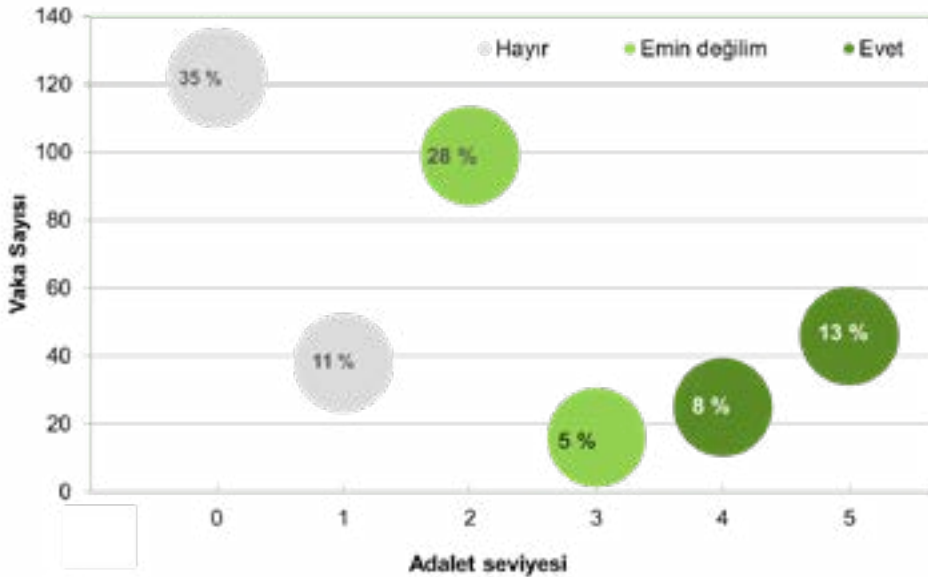
Maden karşı hareketlerde, önemli bir başka hak talebi de, günlük geçim ve güvenliği hakkı üzerine. Örneğin, Türkiye’de Bergama, Cerattepe ya da Kaz Dağları’ndaki maden karşıtı hareketlerde (Avcı et al., 2010; Çoban, 2004; Özen

and Özen, 2009) Buna benzer, Latin Amerika da ya da Hindistan'da örnekleri çokça görülen iyi yaşam tarzını savunma (Kothari et al., 2015; Walter and Urkidi, 2017)ve Türkiye'de Hasankeyf benzeri bir ihtilafta gördüğümüz tarihi-kültürel-kutsal yerlerin korunması (Aksoy, 2019) ve son olarak doğanın kendi haklarının savunuculuğu önemlidir.

Projeden etkilenen grupların çevre adaletine ilişkin görüşleri; adaletsizlik algıları nasıl?

Çevre Adaleti Atlası'nda yer alan 346 madencilik vakasından derlenen bilgilerden yararlanılarak, maden ihtilaflarında çevre adaleti algılarını araştırdık. Genel olarak, "Sizce, bu dava çevresel adalet için bir başarı mıydı?" sorusuna verilen cevapları gerekçeleriyle sistematik olarak inceledik. Cevaplar "hayır, emin değilim, evet" olarak üç alternatifliydi. Devamında da "Peki, Neden?" sorusu ile verilen cevabın gerekçelendirilmesi isteniyordu. Evet denmişse neden evet, hayır denmişse neden hayır gibi. Verilen açık uçlu cevapları da inceledik; algılanan adalet seviyesini 0-5 skalasında tekrar kodladık ve aşağıdaki gibi 6'lı bir kategorizasyon yaptık.

Şekil 3: Çevre adaleti sağlandı mı?

Kaynak: Rodriguez-Labajos ve Özkaynak (2017)

346 vakanın analizi sonucunda ortaya çıkan genel resim şu şekilde. Öncelikle, çevre adaleti açısından baktığımızda her 5 vakadan 1 tanesi çevre adale-

tinde başarılı olarak görülüyor (koyu yeşil renkli %21'lik kesim). %33'lük kesim (açık yeşil renkli) emin olmadığını dile getirmiş, %46'lık bir kesim de (gri renkli) çevre adaleti sağlandı mı sorusuna hayır cevabını vermiş. Ve tüm vakaların %35'inde maalesef rapor edilen tek bir olumlu unsur yok. Açık olarak, bu vakalar çevre adaleti başarısı açısından olumsuz olarak değerlendirilmiş durumda. Çevre adaleti sağlandı mı "emin değilim" diyenler arasında en yaygın gerekçe olarak %28lik bir kesim, projenin ya da madencilik faaliyetlerinin devam ediyor olmasını gösteriyor. Çevre savunucularının emin değilim cevabına gerekçe olarak gösterdiği unsurlar arasında projenin durdurulmasına karşın uzun vadede tehdidin devam etmesi de var. Projenin yeniden başlama ihtimali, %5'lik bir kesimi mutlak başarı duygusundan geri tutuyor. Son olarak, rapor edilen madencilik ihtilaflarının toplam %21'inde çevre adaleti başarısı var değerlendirmesi yapılıyor. %13'lük bir kesim özellikle sosyal ağ oluşturulmasını ve hareketin gündem yaratarak ön plana çıkmasını olumlu buluyor ve başarı algısına gerekçe gösteriyor.

Çevre adaleti/adaletsizliği hangi alanlarda ortaya çıkıyor?

Analizin devamında, verilen cevaplardan çevresel adaletin/adaletsizliğin anahtarlarını daha iyi kavramaya çalıştık. Direniş hareketlerinin belirli bir durumu neden çevresel adalet açısından bir başarı veya başarısızlık olarak değerlendirdiğini anlamak istedik. Gerekçeler projenin durdurulması, tazminatın güvence altına alınması ve mevzuatın güçlendirilmesi gibi çevresel adalet açısından 'olumlu' bir takım nedenleri içeriyordu. Açıklama olarak aktarılan gerekçeler arasında, projenin devam etmesi, bölgede sosyal dokunun bozulması ya da projenin yeniden başlaması tehdidi, mevzuata uyum eksikliği gibi 'olumsuz' olanlar da vardı. Değerlendirmemiz, madencilik operasyonlarında adaletin veya adaletsizliğin dört kapsayıcı alanda gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Şekil 4'de görüldüğü gibi, bu alanlar (1) projeye dair, (2) etkilere ve bunların nasıl yönetildiğine ilişkin, (3) kurumsal verilen tepkilere ilişkin ve (4) topluluk-güç ilişkileri üzerinedir.

Şekil 4: Madencilik ihtilaflarında çevresel adaletin/adaletsizliğin anahtarları

Kaynak: Rodriguez-Labajos ve Özkaynak (2017)

Bu dört alanda, farklı gelişmeler, çevresel adaleti iyileştirme veya engelleme potansiyeli taşımaktadır. Bu çerçevede, her alanda adaleti/adaletsizliği etkileyen unsurları veri tabanında tespit edilen deneyimlerin/içsel kaygıların belirtilme frekansına göre en iyiden en kötüye doğru sıraladık. Şekil 4'teki dört alan yer alan dikey başlı oklar, ilgili koşulların olumlu ve nispeten daha adil mi yoksa olumsuz ve nispeten daha az adil mi olduğunu gösteriyor. Şekildeki yatay oklar ise bu dört alan arasındaki etkileşimi gösteriyor. Bu dört adalet/adaletsizlik alanı ayrı ayrı incelediğinde - sırasıyla projeden başlayarak ok yönünde önce etkilere, daha sonra topluluk-güç ilişkilerine ve kurumsal mücadele—şu tespitleri yapmak mümkün.

- **Projeye dair:** Projeye dair adalet duygusunu etkileyen en önemli iki unsur kutuda iki uçta verilmiş durumda. Proje askıya alınır veya durdurulursa çevre adaleti duygusu sağlanmış oluyor; ama proje işletimde veya yapım aşamasında devam ediyorsa adaletsizlik duygusu güçlü oluyor. Ve bu iki uç arasındaki olası gelişmelerin potansiyel olarak adaletsiz algısını arttırması konusu. Örneğin, proje durdurulsa bile yeni proje tehditleri varsa bu durum çevre adaleti sağlandı duygusunun azalmasına yol açıyor (kısmi kapatma, ya da mevcut projede kapasite artırımı vs.).

- **Etkilere ilişkin:** Proje durdurulamamışsa, maden faaliyeti devam ederken, çevresel adaletsizliklerin giderilmesinde etkiler nezdinde yapılabilir iyileştirmelerin olduğunu söylemek mümkün. Sosyal hareket açısından en önemlisi kuşkusuz projenin hiç gerçekleşmemesi ve dolayısıyla gözlenen hiçbir etki olmamasıdır. Proje hayata geçirilirken yerelde gerçek, gözlemlenebilir etkilerin olması, çevre adaletsizliğine neden olan önemli bir unsur ve şüphesiz en az istenen durum. Bu alanda adalet duygusuna olumlu yansıyan unsurlar arasında iyileştirilmiş süreçler ilk sırada. Dikkat ederseniz tatmin edici tazminat ilk sıralarda yer almıyor. Yani, yerel halk/topluluklar aslında verilen zararın parasal karşılığı peşinde değil. Esasen, zararların baştan önlenmesini; süreçlerin iyileştirilmesini istiyor.

- **Topluluk – güç ilişkileri:** Çevre adaleti bakımından sürecin sosyal anlamda nasıl işlediği de hem genel olarak, hem güç dengeleri bağlamında çok kıymetli gözüküyor. Örneğin, sosyal ağların, aidiyet duygularının güçlendirilmesi başarı öyküsünün önemli bir parçası. Dolayısıyla, çevre adaleti algısını da olumlu etkiliyor. Buna karşın, hükümet ya da hegemonik güç tarafından terörize edilme ve baskı çevre adaleti algısını çok baltalıyor. İktidardakilerle dengeli bir diyalog, garanti edilen bir sosyal uyum düzeyini sürdürmek çevre adaletin tesisinde faydalı gözüküyor. Bu bağlamda, maden şirketleri ve devlet, çevre adaletinin sağlanmasının anahtar aktörleridir denebilir.

- **Kurumsal müdahale:** Adaleti ve adaletsizliği yaratan dördüncü alan, kurumsal çerçeve. Topluluk-güç ilişkilerine de etkileşim içinde çok can alıcı unsurları içinde barındırıyor. İlgili kutuda gördüğünüz gibi burada da kurumsal tepkiler en istenenden (mevzuatta iyileştirmeler veya mücadeleye hükümetin desteği gibi) en az istenene (var olan yasaların uygulanmaması ve hükümet tepkilerinin eksikliği gibi) doğru bir yelpazede değişiyor. Aslında, devletin çeşitli birimlerinden kurumsal tepkinin nasıl geldiği adaletin temel belirleyicilerden. Bir şekilde devletten ya da hükümetten iyileşme talep edildiğinde, hükümet, desteğini toplumdan değil şirketten yana verince adaletsizlik duygusu çok yoğun yaşanıyor. Şaşırtıcı değil, çünkü dış baskılar karşısında devlet tarafından korunma hakkı adalet arayışındaki madencilik karşıtı hareketlerin önemli bir söylemi.

Şunu da tabii belirtmekte yarar var. Sunulan bu dört adalet/adaletsizlik alanı, çevresel adaletin geleneksel boyutlarına (dağıtım, tanıma ve katılım) alternatif bir çerçeve sunmaktan ziyade, madencilik faaliyetlerinde adaletin/adaletsizliğin nasıl tezahür ettiğine dair insanların doğal kaygılarını ve algılarını daha şeffaf hale getirmeyi amaçlamakta. Dağıtım, tanınma ve katılım unsurları, dört alanın tamamında—çeşitli ölçülerde—doğal olarak yerleşiktir. Örneğin, proje ve etkileri açıkça çevresel adaletin dağıtım yönü ile ilgiliyken, tanınma

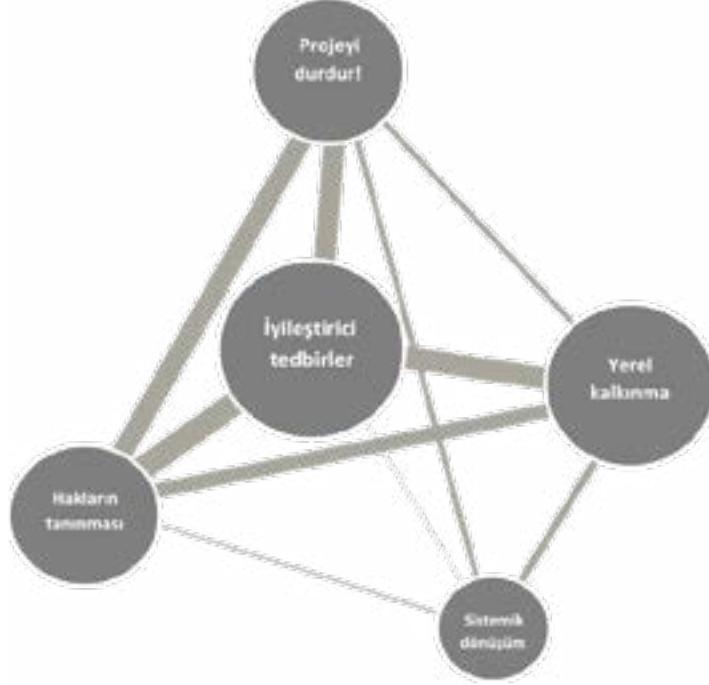
ve katılım stratejik olarak diğer iki alanın kapsamındadır. Dahası, perspektiflerdeki çeşitliliklerine ve karmaşıklıklarına rağmen, bu alanların hiçbirisi tek başına madencilik çatışmalarında çevresel (adaletsizlik) yeterli şekilde açıklayamaz. Ancak bunların birleşimi, çevresel adaletin kapsamının nasıl genişletileceği ve geleceğini nasıl şekillendireceği hakkında düşünmenin farklı yollarını kesinlikle ortaya koyuyor.

Madencilik ihtilaflarında alternatif önerilerin yelpazesi

Peki, maden karşı hareketlerin amacı sadece belirli bir bölgedeki projeyi engellemekle mi sınırlı yoksa mevcut politik düzleme etki edip sistemde daha geniş dönüştürücü politikaları da hedefliyorlar mı? Yukarıda yaptığımız gibi, çevre adaleti/adaletsizliğinin farklı bileşenlerini ve ayaklarını tartışmak bizi toplulukların geleceklerini nasıl tahayyül ettiklerine de götürüyor. Mücadele eden topluluklar istenmeyen madencilik gelişmelerine direndikçe ve daha istedikleri bir geleceği yaratma yönünde çaba harcadıkça çevresel adalet hareketlerinin dönüştürücü potansiyeli de daha fazla ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, bu son bölümde, direniş hareketlerinin çözüme yönelik verdikleri tepkileri ve bunların sürdürülebilirliğe giden yolda oynayabileceği rolden kısaca bahsetmek istiyorum.

İhtilaflarda ilgili topluluklara alternatif/çözüm olarak ne istedikleri sorulduğunda öneriler beş ana kategoride ön plana çıkmaktadır: projenin durdurulması, iyileştirici tedbirler, yerel kalkınma, hakların tanınması ve son olarak sistemik dönüşüm. Bu kategoriler Şekil 5'te eldeki verideki göreceli frekanslarına ve birlikte oluşlarına göre verilmiştir. Genel olarak düşünüldüğünde, alternatif öneriler yelpazesi öncelikle nispeten daha kolay uygulanabilecek eylemleri kapsıyor. İyileştirici önlemler veya yerel kalkınma projeleri gibi mevcut sosyo-ekonomik sistem içindeki öneriler ilk akla geliyor ve söyleniyor. Radikal dönüşümler ise sistemsel bir değişiklik ve uyum gerektirdiğinden en geriden geliyor.

Şekil 5: Madencilik ihtilaflarında alternatif önerilerin yelpazesi

Daha fazla detay vermeden önce belki şunun da altını çizmek yerinde olur. Yerel topluluklar, madencilik projesine bir alternatif üretmeye zorlandıklarında, aslında temel bir adaletsizliğe de maruz kalıyorlar. Çünkü direniş hareketlerinin amacı madencilik alternatif kalkınma üretmek tabii ki de değil; her şey olduğu gibi kalsa diyen topluluklar da şüphesiz var. Temel amaçları da sorunlu görülen madencilik projelerini baştan durdurmak. Kaçınılmaz olarak, bir projeyi durdurma arayışında, bazı protestocular ‘benim arka bahçemde değil (NIMBY)’ konumuna daha yakınken, diğerleri daha bilinçli, madencilik tetikleyen etmenlerin ve etkilerinin küresel olduğunu farkında ve ‘kimsenin arka bahçesinde olma (NIABY)’ söylemine daha yakındır.

Getirilen alternatif önerilerinde, devam eden bir projeyi durdurmak bir seçenek değil ise ve kirlilik riskiyle ilgili endişeler devam ediyorsa, o zaman dikkatler en çok madencilik sektörünün göz ardı ettiği haklar ve yükümlülükler üzerine yoğunlaşıyor. Topluluklar, projenin neden olabileceği zarara odaklanıp, hak temelli deliller ile şirketlerden daha çok sorumluluk ve önceden iyileştirici tedbirler—genişletilmiş şeffaflık, özen ve teknolojik standartlar veya azaltılmış atık gibi—talep etmektedir. Gerekli durumlarda, verilen zararı onarmak için sonradan tazminat da tabii istendiği durumlar söz konusudur.

Kendi bölgelerinde madencilik dayattığı ekonomik kalkınmayı sorunsal-

laştıran yerel mücadeleler, yerel kaynaklar üzerinde daha fazla kontrol içeren yerel kalkınma alternatiflerini de ön plana çıkarmaktadır. Bu yaklaşım, yalnızca yerelde dayatılan yukarıdan aşağıya ve sömürücü kalkınma modelini sorgulamakla kalmaz; aynı zamanda insanların kendi toplulukları için ne tür bir değişim arzuladıkları hakkında tartışmayı da gerektirir. Bu aşamada öneriler, bazen eko-turizm girişimleriyle birlikte korunan alanlar oluşturmayı; sürdürülebilir tarımı korumayı; ve topluluk planlaması gibi yenilikçi yöntemler yoluyla yerel kurumları güçlendirmeyi de içerebilir. Şüphesiz, madenciliği tümünden yasaklama veya moratoryum koyma önerileri, gıda egemenliği veya bir enerji devrimi benzeri çağrılarda olduğu gibi kapitalist dünyada daha büyük sistemik değişiklikleri gerektirdiğinden en son akla gelen alternatif öneri konumundadır.

Sonuç yerine

Madencilik faaliyetlerinin sınırlarını genişlettiği ve çeşitlendirdiği göz önüne alınırsa maden ihtilaflarının önümüzdeki yıllarda kesinlikle gündemde kalacağını, ve, uzun vadeli çevresel adalet ve sürdürülebilirlik tartışmalarında önemli rol oynamaya devam edeceğini söylemek mümkün. Elimizdeki ampirik bulgular, adaletsizliğin üstesinden gelmek için kimi zaman siyasi dönüşüm gerekmesi de, nihai çözümün daha derin kavramsallaştırma ile sosyoekonomik ve kurumsal dönüşümler gerektirebileceğini göstermektedir. Belirli hakları korumak, ihmal edilen hakları savunmak veya alternatif yerel kalkınma projelerini geliştirmek kimi zaman işe yarayabilir; bunları başarmak için verilen çaba da yeterince övülemez. Ancak daha radikal bir dönüşüm vizyonu, adaletsizliğin kaynaklarının tümüyle ortadan kaldırılması bakımından da önemlidir. Yerel hareketler, bu bağlamda, bölgelerindeki çevresel adalet girişimlerini küreselleştirmenin ve ortaklaşmanın yollarını da aramaktadır. Konuya girerken bahsettiğimiz Çevre Adaleti Atlası bu yolda önemli bir araç olabilir. Maden mücadelelerinin görünürlüğü ve işbirlikleri, politik gündemi değiştirerek kapitalist endüstriyel dünyayı dönüştürmeye umarız yardımcı olacak. Bu sempozyumda ele alınan sorunlar ve konular, şüphesiz diğer sosyo-politik alanlardaki ilerlemelere de katkıda bulunacak. Bu yönde çalışmaya hep birlikte devam.

Kaynakça:

Aksoy, O., 2019. "Wake Up!" and "Nomad": Competing Visions of Turkish and Kurdish Environmentalism in the Music of Tarkan and Aynur. *Contested Spaces Contemp. Turkey*. <https://doi.org/10.5040/9781350985841.ch-013>

Arsel, M., Hogenboom, B., Pellegrini, L., 2016. The extractive imperative and the boom in environmental conflicts at the end of the progressive cycle in Latin America. *Extr. Ind. Soc.* 3, 877–879. <https://doi.org/10.1016/j.exis.2016.10.013>

Avcı, D., 2017. Mining conflicts and transformative politics: A comparison of Intag [Ecuador] and Mount Ida (Turkey) environmental struggles. *Geoforum* 84, 316–325. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2015.07.013>

Avcı, D., Adaman, F., Özkaynak, B., 2010. Valuation languages in environmental conflicts: How stakeholders oppose or support gold mining at Mount Ida, Turkey. *Ecol. Econ.* 70, 228–238. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2010.05.009>

Aydın, C.I., Özkaynak, B., Rodríguez-Labajos, B., Yenilmez, T., 2017. Network effects in environmental justice struggles: An investigation of conflicts between mining companies and civil society organizations from a network perspective. *PLoS One* 12. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0180494>

Bebbington, A., Hinojosa, L., Bebbington, D.H., Burneo, M.L., Warnaars, X., 2008. Contention and ambiguity: Mining and the possibilities of development. *Dev. Change*. <https://doi.org/10.1111/j.1467-7660.2008.00517.x>

Bridge, G., 2004a. Mapping the bonanza: geographies of mining investment in an era of neoliberal reform. *Prof. Geogr.* 56, 406–421. <https://doi.org/10.1111/j.0033-0124.2004.05603009.x>

Bridge, G., 2004b. Contested Terrain: Mining and the Environment. *Annu. Rev. Environ. Resour.* 29, 205–259. <https://doi.org/10.1146/annurev.energy.28.011503.163434>

Çoban, A., 2004. Community-based Ecological Resistance: The Bergama Movement in Turkey. *Env. Polit.* 13, 438–460. <https://doi.org/10.1080/0964401042000209658>

de los Reyes, J.A., 2017. Mining shareholder value: Institutional shareholders, transnational corporations and the geography of gold mining. *Geoforum* 84, 251–264. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2016.12.004>

Kothari, A., Demaria, F., Acosta, A., 2015. Buen Vivir, Degrowth and Ecological Swaraj: Alternatives to Development and the Green Economy. *Development* 57, 362–375. <https://doi.org/10.1057/dev.2015.24>

Martinez-Alier, J., 2021. Mapping ecological distribution conflicts: The EJAtlas. *Extr. Ind. Soc.* <https://doi.org/10.1016/j.exis.2021.02.003>

Martinez-Alier, J., 2001. Mining conflicts, environmental justice, and valuation. *J. Hazard. Mater.* 86, 153–170. [https://doi.org/10.1016/S0304-3894\(01\)00252-7](https://doi.org/10.1016/S0304-3894(01)00252-7)

Martinez-Alier, J., Temper, L., del Bene, D., Scheidel, A., 2016. Is there a global environmental justice movement? *J. Peasant Stud.* 43, 731–755. <https://doi.org/10.1080/03066150.2016.1141198>

Özen, Ş., Özen, H., 2009. Peasants Against MNCs and the State: The Role of the Bergama Struggle in the Institutional Construction of the Gold-Mining Field in Turkey. *Organization* 16, 547–573. <https://doi.org/10.1177/1350508409104508>

Özkaynak, B., Rodríguez-Labajos, B., 2017. Mining conflicts, in: Spash, C.L. (Ed.), *Routledge Handbook of Ecological Economics. Nature and Society*. Routledge, London & New York, pp. 414–424.

Özkaynak, B., Rodríguez-Labajos, B., Arsel, M., Avcı, D., Carbonell, M., Chicaiza, G., Conde, M., Demaria, F.,

Finamore, R., Kohrs, B., Krissshna, V., 2012. Mining conflicts around the world, Ejolt.

Özkaynak, B., Rodríguez-Labajos, B., Aydın, C.I., Yanez, I., Garibay, C., 2015. Towards environmental justice success in mining conflicts: An empirical investigation, EJOLT Report No. 14.

Özkaynak, B., Rodríguez-Labajos, B., Erus, B., 2021. Understanding activist perceptions of environmental justice success in mining resistance movements. *Extr. Ind. Soc.* 8, 413–422. <https://doi.org/10.1016/j.exis.2020.12.008>

Pegg, S., 2006. Mining and poverty reduction: Transforming rhetoric into reality. *J. Clean. Prod.* 14, 376–387. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2004.06.006>

Rodríguez-Labajos, B., Özkaynak, B., 2017. Environmental justice through the lens of mining conflicts. *Geoforum* 84, 245–250. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2017.06.021>

Schaffartzik, A., Mayer, A., Gingrich, S., Eisenmenger, N., Loy, C., Krausmann, F., 2014. The global metabolic transition: Regional patterns and trends of global material flows, 1950–2010. *Glob. Environ. Chang.* 26, 87–97.

Schlosberg, D., 2007. Defining environmental justice: theories , movements , and nature, Oxford University Press. Oxford University Press, Oxford. <https://doi.org/10.1093/acprof>

Temper, L., Del Bene, D., Martinez-Alier, J., 2015. Mapping the frontiers and front lines of global environmental justice : the EJAtlas. *J. Polit. Ecol.* 22, 256–278.

Urkidi, L., 2010. A glocal environmental movement against gold mining: Pascua-Lama in Chile. *Ecol. Econ.* 70, 219–227. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2010.05.004>

Walter, M., Urkidi, L., 2017. Community mining consultations in Latin America (2002–2012): The contested emergence of a hybrid institution for participation. *Geoforum* 84, 265–279. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2015.09.007>

MADEN ŞİRKETLERİNİN SÖYLEMLERİ VE GERÇEKLER

Prof. Dr. Doğanay Tolunay¹⁷

Özet

Son birkaç yıldır çeşitli maden şirketleri ve dernekleri platformlar altında birleşerek madenlerin yaşam için son derece önemli olduğu ve orman alanlarındaki madencilik faaliyetlerinin çok fazla olmadığı, maden ocağı açılan ormanların faaliyet sonrasında rehabilite edilerek orman dönüştürüldüğü gibi iddialarla lobi faaliyetlerine başlamışlardır. Ancak bu lobi faaliyetlerinde hiçbir zaman Orman Fakülteleri, STK'lar ya da madencilik faaliyetlerinden etkilenen vatandaşlarla iletişime geçilmemiş, madenciliğin ormanlara zarar vermediği yönündeki iddialarını doğrudan konuyla ilgili aktörlere aktarmamışlardır. Bunun yerine çoğu doğru olmayan iddialarını siyasi aktörlere aktarmayı tercih etmiş, ülkemizin doğal varlıklarının yok edilmesini ihracat yapıyoruz gerekçesine dayandırmış, bir bakıma yeni tür sömürgecilğe dönüşen madencilik faaliyetlerini haklı göstermeye çalışmışlardır. Buna karşılık ülkenin dört bir yanında yaşam alanları yok edilen köylülerin haklı isyanları görmezden gelinmiş, hatta çoğu yerde köylüler yatırım düşmanı ilan edilmiş ve haklarında davalar açılmıştır. Bu çalışma ile çeşitli maden dernekleri ve platformlarının orman alanlarındaki madencilik faaliyetleriyle ilgili iddiaları irdelenmiş ve gerçekler ifade edilmiştir.

1. Giriş

Ülkemizin Orman Genel Müdürlüğünün resmi rakamlarına göre 22,9 milyon ha kadar olduğu ve sürekli olarak arttığı açıklanan orman alanları son yıllarda büyük baskı altındadır. Bu baskıların başında ormanlardan ormancılık dışı uygulamalara verilen izinler, aşırı odun üretimi, aşırı odun üretimini desteklemek için geliştirilen endüstriyel ağaçlandırma spekülasyonu, Orman Kanunun 2/B maddesi uygulamaları, özel ağaçlandırmalar ve Orman Kanunu'na eklenen Ek 16. Madde uygulamaları gelmektedir. Orman alanlarını ve ormanlardaki ağaç servetini tehdit eden bu baskı faktörlerinin her biri Orman Kanunun 16., 17. ve 18. Maddelerine göre kamu yararı var denilerek ormanlardan çeşitli ormancılık dışı uygulamalara izin verilebilmektedir. Kamuoyunun giderek artan bu baskılara karşı tepkileri üzerine maden şirketlerinin oluşturduğu platformlar

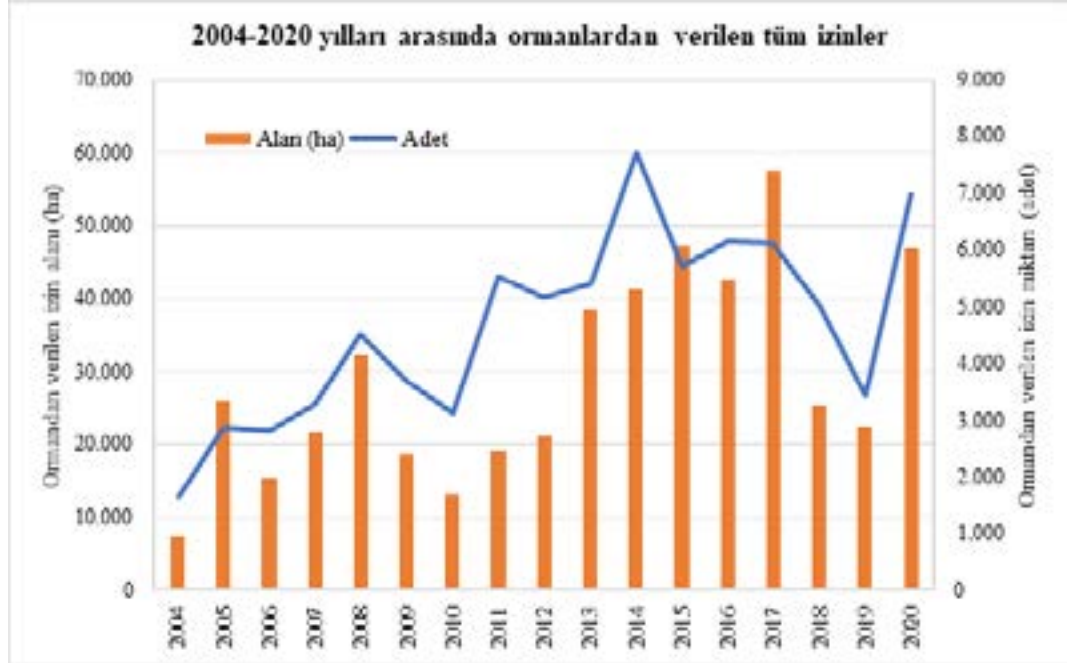
ihracat yapıldığı, istihdam oluşturulduğu, ormanlardan verilen izinlerin aslında çok fazla olmadığı, bozulan ormanların rehabilite edildiği şeklinde iddialarla kendilerini haklı göstermeye çalışmışlardır. Özellikle Orman Kanunun 16. Maddesinin Uygulama Yönetmeliğinde değişiklik yapılması gündeme geldiğinde söz konusu platformların lobi faaliyetleri giderek yoğunlaşmış iktidar ve muhalefet partileri fark etmeksizin ormanları yok eden ve parçalayan faaliyetlerini haklı göstermeye çalışmışlardır. Ancak bu iddiaları önemli bir kısmı gerçeği yansıtmamaktadır. Günümüzde neredeyse taş ocağı olmayan köy kalmamış, hatta köylülerin tapulu arazileri acele kamulaştırma adı altında maden şirketlerine devredilmiştir. Madencilik faaliyetlerinden sadece köylüler değil orman, tarım, mera ekosistemleri ile sulak alanlar da zarar görmüştür ve maden platformlarının siyasi lobi faaliyetleri nedeniyle de zarar görmeye devam edeceklerdir.

Maden platformlarının da belirttiği üzere maden olmadan yaşam olması mümkün değildir. Ancak vahşi madencilığa ve yabancı ortaklıklarla yeni tür sömürgecilığe dönüşen madencilik faaliyetleri yaşamı ve doğayı tehdit eder hale gelmiştir. Bu çalışma ile maden platformlarının ormanlarla ilgili çeşitli iddiaları cevaplandırılmaya çalışılmıştır.

2. Türkiye’de ormanlardan verilen izinler

Orman Kanunun 16., 17. ve 18. Maddelerine göre kamu yararı var denilerek ormanlardan çeşitli ormancılık dışı uygulamalara izin verilebilmektedir. Bunlardan 16. Madde ile maden arama, işletme, tesis ve altyapı tesis izinleri, 17. Madde ile enerji tesisi, enerji nakil hattı, yol, havaalanı, trafo, mezarlık, çöplük gibi onlarca tesis izinleri, 18. Madde ile de devlet ormanları içindeki; balık üretim tesis, odun kömürü ocakları, define arama, arkeolojik kazı ve restorasyon yapılması izinleri düzenlenmektedir (Tolunay, 2017). 2012 öncesindeki verilen izinlerin yıllık dökümlerine Orman Genel Müdürlüğü (OGM) Stratejik Planlarından ulaşılabilmektedir (OGM, 2009 ve 2012). 2012 yılı sonrasındaki veriler ise Ormancılık İstatistikleri adı altında düzenli olarak yayınlanmaktadır (OGM 2021). Bu açık kaynaklardan derlenen verilere göre orman alanlarından bugüne kadar 96.066 izin verilmiş ve toplamda 747.977 ha orman alanı fiilen orman niteliğini kaybetmiştir (Şekil 1). Bu izinler içinde madencilik tesislerine verilen izin sayısı 48.597 adet olup toplam izinlerin yaklaşık yarısını oluşturmaktadır. Yaklaşık 748 bin ha kadar olan izin miktarının 141.810 ha’ı da madencilik izinleridir (Şekil 2). Madencilik izinlerinde 2004 sonrasında hem sayı hem de alan olarak önemli miktarlarda artış bulunmaktadır. Bu durumun temel sebebi 2004 yılında 5177 Sayılı Maden Kanunu’nda orman alanlarındaki madencilik faaliyetini kolaylaştırıcı yöndeki değişikliklerdir. Daha detaylı verilerin bulunduğu 2012 yılı sonrasında ise 51.663 adet izinle 342.845 ha orman

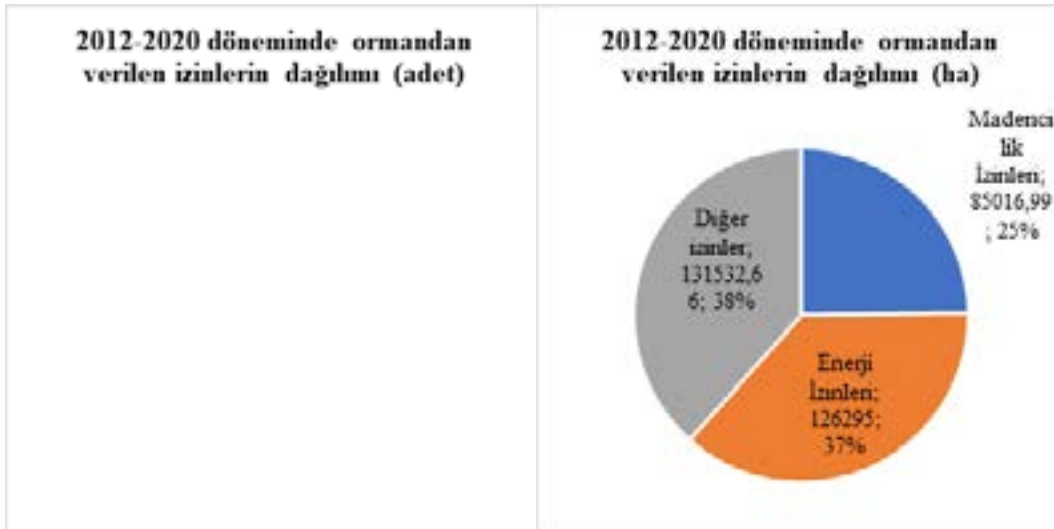
alanı başka kullanımlara açılmıştır. İzin verilen alanların %25'i madencilik tesisleridir. Ancak sayı açısından incelendiğinde 2012-2020 yılları arasında verilen toplam 51.663 adet iznin %44'ü madencilik izinleri olduğu görülmektedir (Şekil 3).

Şekil 1. Türkiye’de 2004-2020 yılları arasında ormanlardan verilen izinlerin sayı ve alanları (OGM 2009, 2012 ve 2021’den derlenmiştir)

Şekil 2. Türkiye’de 2004-2020 yılları arasında ormanlardan verilen madencilik izinlerinin sayı ve alanları (OGM 2009, 2012 ve 2021’den derlenmiştir)

Şekil 3. Türkiye’de 2012-2020 yılları arasında ormanlardan verilen izinlerin sayı ve alanları (OGM 2021’den derlenmiştir)

3. Maden şirketlerinin söylemleri

Maden şirketleri kamuoyunda doğaya verilen zararları nedeniyle gittikçe artan tepkiler ve 2018 yılındaki ekonomik kriz sonrasında bir araya gelerek değişik zamanlarda bir araya gelerek çeşitli kararlar almışlar ve bir nevi lobicilik faaliyetine başlamışlardır. Orman Kanunu'nun 16. Maddesinin Uygulama Yönetmeliğinde Değişiklik yapılmasına dair çalışmalar başlayınca Türkiye Madenciler Derneği tarafından Haziran 2019 tarihinde "Orman İzinlerinde Madencilik Sektörünün Sorunları ve Çözüm Önerileri" başlıklı bir rapor yayınlanmıştır (TMD, 2019). Sonrasında Temmuz 2019'da "Madencilik Sektörü İstisare Toplantısı" gerçekleştirilmiştir (URL-1). Sonrasında 28 Ocak 2021 tarihinde T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Maden Platformu olarak bir sunum gerçekleştirmişler, Tarım ve Orman Bakanlığı nezdinde girişimlerde bulunmuşlar, çeşitli siyasi partilerle görüşmüşlerdir. Haziran 2021'de TBMM Küresel İklim Değişikliği Araştırma Komisyonunda sunum yapmışlardır (Maden Platformu, 2021). Bu raporlar ve sunumlarda özetle aşağıda özetlenen iddialara ve planlanan bazı faaliyetlere yer verilmiştir (Tolunay, 2019).

- Sektörün küçüldüğü, ciroların düştüğü, ihracatta da 5 milyar dolardan 4 milyar dolarlara gerilediğini, S.O.S. sinyali verdiği, tüm zorluklara rağmen "İnadına Üretim, İnadına İhracat" inancı ile çalıştıkları (URL-1),
- Ülkemizin ithal kömür, demir cevheri, altın, bakır, kurşun, çinko ve birçok maden ve metale her yıl yaklaşık 25 Milyar USD bedel ödediği, ulusal maden potansiyelimizi değerlendirmede değeri düşük takdirde bu bedel her geçen gün daha da artacağı (TMD, 2019),
- Orman bedellerinin ödenemeyecek seviyede yüksek olduğu, orman izin başvurularının sonuçlanmasının yıllar aldığı, güvenlik soruşturmalarının çok uzun sürdüğü, Zeytincilik Kanunu'nun madencilik yapılamaz boyutta uygulandığı, kamu kurumlarının madencilğe olumsuz yaklaştıkları (URL-1),
- Madencilik kamusal yararı çerçevesinde partiler üstü bir anlayışla ele alınması gerektiği (TMD, 2019),
- Madensiz yaşamın mümkün olmadığı (TMD, 2019),
- Günlük yaşamda kullanılan tüm araç ve gereçlerin yer kabuğunun derinliklerinde bulunan madenlerden yapıldığı ve yer kabuğunu kazmadan madenleri bulundukları yerden çıkarmanın mümkün olmadığı (TMD, 2019),
- Madenlerin bulundukları yerlerde işletilmek zorunda oldukları (TMD, 2019),
- Ülkemiz orman alanların sadece binde 2,9'nda (%0,29) geçici süre ile madencilik faaliyetlerine tahsis edildiği ve bu alanın 65.883 hektar kadar olduğu (TMD, 2019),
- Orman Genel Müdürlüğüne 2020 yılında sanayinin odun ihtiyacını

karşılama için ormanlarımızdan 28,5 milyon m³ ağaç kesimi yapıldığı (Maden Platformu, 2021),

- Ülkemiz genelinde orman alanlarının ve ağaç servetinin arttığı (Köse, 2019)

- Orman alanlarında madencilik faaliyetleri tamamlanan kısımların faaliyetin tamamen bitmesi beklenmeksizin etap etap rehabilite edilerek orman idaresine teslim edildiği (TMD, 2019),

- Tahsis edilen alanların büyük çoğunluğunun çok bozuk baltalık ve bozuk baltalık alanlar olduğu, orman alanlarındaki madencilik faaliyetleri için 2018 yılı itibarı ile Orman İdaresine 1 milyar 639 milyon TL bedel ödendiği ve bu bedelin yaklaşık 295 milyon TL'si ağaçlandırmalar için harcandığı (TMD, 2019),

- Kömür, petrol, jeotermal vb. enerji kaynaklarının keşfedilip üretilmesi ile dünyada ısınmaya yönelik ağaç ihtiyacı giderek azaldığı, mobilya, kâğıt gibi birçok sektör için ağaç yetiştirildiği ve yetiştirilenlerin de zamanı geldiğinde kesildiği (TMD, 2019),

- Madencilik için kesilen ağaç miktarı yüz binde bir seviyelerinde olduğu, kesilen alanların rehabilitesi ve alınan bedellerin ağaçlandırmaya ayrılması ve ağaçlandırma çalışmalarına devam edilmesiyle ülkemiz orman alanlarının ve varlığının istenilen büyüklüğe ulaşmasının sağlanacağı (TMD, 2019),

- Maden işletmesinde çevre ve insan sağlığını korumak için yasalarda öngörülen önlemler alınmıyorsa o faaliyetin durdurulmasının çevreye ve topluma saygının bir gereği olduğu, ancak tepkiler, bilimsel verilerden uzak, yanlış, eksik bilgi ve iddialarla, kamuoyunu ve yöre halkını değişik amaçlar doğrultusunda kullanmaya yönelik ise bunun kimin çıkarına olduğunun, kime yarar sağladığının ve bu kişilerin niyetlerinin ne olduğu üzerinde düşünmenin gerektiği (TMD, 2019),

- Orman izin bedellerinin çok yüksek olduğu (URL-1),

- Cezai yaptırımların çok ağır olduğu (URL-1),

- “Madenler olmazsa hayat olmaz” görüşünü kamuoyuna anlatmak için etkinlikler yapılacağı (URL-1),

- Madencilik sektörünün cari açığı düşürücü yönünün halka anlatılacağı (URL-1),

- Türk ekonomisinin büyümesi ve refahın artmasının ancak öz kaynaklarımız olan madenlerin üretilmesi olduğunun yüksek sesle dillendirileceği (URL-1),

- Tarım ve Orman Bakanı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı'ndan randevular alınarak sektörün yaşadığı zorluklar anlatılacağı ve destek isteneceği (URL-1),

- Madenler olmadan halkın refahının artmayacağının, basın ve sosyal medya yoluyla anlatılacağı ve halkın bilgilendirileceği (URL-1)

Ancak ülkemizde vahşi madencilik uygulamalarının giderek arttığını, neredeyse taş ocağı açılmayan köy kalmadığını, denetimsiz madencilik faaliyetlerinin tarım, orman ve mera alanlarına zarar verdiği, ormanları paramparça ettiği, su kaynaklarını olumsuz etkilediğini göz ardı etmektedirler. Vahşi madenciliği denetim altına almak için çalışacaklarına birçoğu hatalı bilgiler içeren raporlarla karar vericileri de yanıltmaya çalışmaktadırlar.

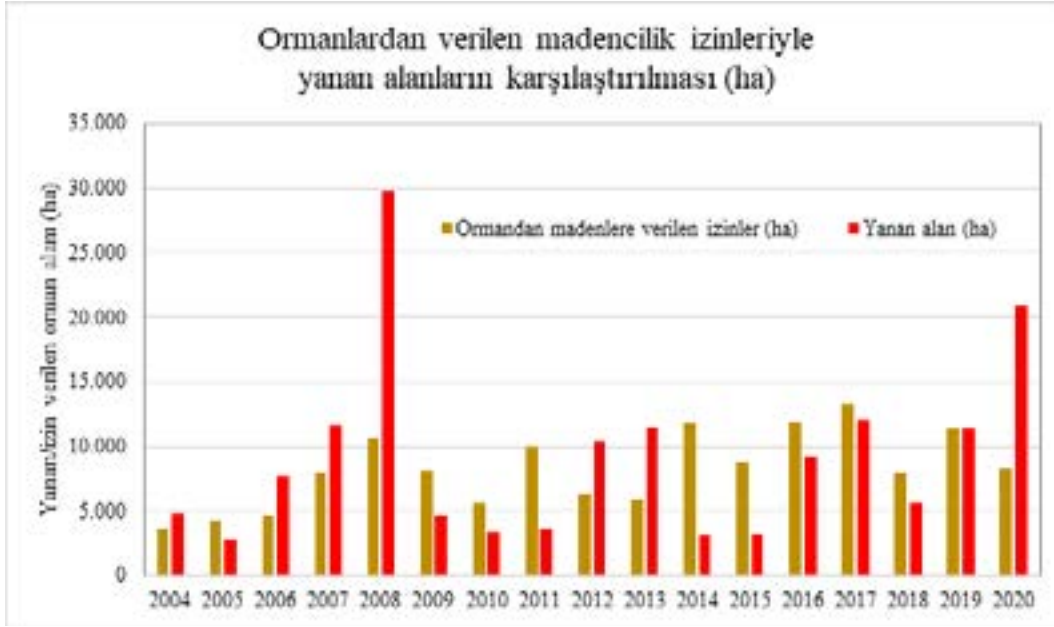
Aşağıdaki bölümde maden şirketlerinin bazı söylemlerinin doğruları açıklanmaya çalışılmıştır.

4. Madencilik faaliyetlerinin ormanlar üzerindeki etkilerine dair gerçekler

İddia 1: Ülkemiz orman alanların sadece binde 2,9'nda (%0,29) geçici süre ile madencilik faaliyetlerine tahsis edilmiştir ve bu alan 65.883 hektar kadardır.

Gerçek 1: Ülkemiz orman alanlarından madencilğe tahsis edilen orman alanı miktarı 141.810 ha'a ulaşmıştır. İddiada belirtilen 65.883 ha orman alanı sadece 2012-2018 yılları arasında ormanlardan verilen madencilik izinlerini kapsamaktadır. Bu miktar 2018 sonrası yıllar da dikkate alındığında 85.017 ha'a ulaşmıştır. 2004-2020 yılları arasında yangınlar ile yanan orman alanı miktarının 155.822 ha ve madencilğe tahsis edilen orman alanının ise 140.466 ha olduğu dikkate alındığında izin verilen alanın boyutları daha iyi anlaşılmaktadır (Şekil 4). Üstelik yanan orman alanları yeniden ormanlaştırılırken maden sahaları uzun yıllar orman haline gelmemektedir. Hatta mermer, bazalt gibi bazı taş ocaklarının önemli bir kısmının da yeniden ormanlaştırılması neredeyse imkansızdır.

Ormanlardan sadece madencilik faaliyetlerine izin verilmemektedir. 2012-2020 yılları arasında ormanlardan verilen izin alanlarının sadece %25'i madencilik iznidir. Orman Kanunun 17. ve 18. Maddeleri kapsamında verilen izinlerle 2020 yılı sonuna kadar ormanlardan verilen toplam izin miktarı 748 bin ha'a ulaşmıştır. Bu miktar 22,9 milyon ha kadar olan orman alanlarının %3'üne karşılık gelmektedir. Ormanlardan izin verilen bazı tesislerin kalıcı olduğu ve bir daha orman haline gelmeyeceği dikkate alındığında bu değer hiç de azımsanmayacak miktardadır. Üstelik yine bir daha orman olmayacak 626 bin ha'a ulaşan 2/B uygulamaları, Orman Kanuna eklenen Ek 16. Madde ile yerleşime uygun bozuk ve verimsiz bazı orman alanlarının da orman dışına çıkarılması ile birlikte ormanlarımız üzerinde oldukça yoğun bir baskı olduğu ortadadır.

Şekil 4. Ormanlardan verilen madencilik izinleriyle yanan alanların karşılaştırılması (OGM, 2021'den yararlanılarak oluşturulmuştur)

İddia 2: Ülkemiz genelinde orman alanları ve ağaç serveti artmaktadır.

Gerçek 2: OGM'nin resmi verilerine göre orman alanlarımız genişlemekte ve bu alanlardaki ağaç serveti ve artım da artmaktadır (Tablo 1). Ancak bu artış orman envanterimizin aynı yıl yapılamaması ve 10 ya da 20 yıllık dönemler halinde gerçekleştirilmesinden kaynaklanmaktadır. Biraz daha açılacak olursa örneğin yersel ölçmelerle 2010 yılında alan, servet ve artım miktarları ölçülen bir orman alanı hızlı gelişen kızılçam, sahil çamı gibi türlerden oluşuyorsa 2020 yılında, daha yavaş gelişen meşe, kayın gibi ağaç türlerinden oluşuyorsa 2030 yılında yeniden ölçülmektedir. Bu orman alanında örneğin 2011 yılında bir madencilik faaliyetine ya da diğer tesislere izin verilmişse fiilen orman olmayan bu alan 10 ya da 20 yıl daha orman olarak gösterilmeye devam etmektedir. Sonrasında da "ağaçsız orman alanı" olarak adlandırılarak envantere kaydedilmektedir. Nitekim bu durum Orman Genel Müdürlüğü 2019 Yılı Sayıştay Denetim Raporunda da ifade edilmiştir (Sayıştay, 2020). Raporda OGM'nin uluslararası norm ve standartlara uygun bir ulusal orman envanterinin bulunmadığı açıklanarak, orman envanterinin dayandığı amenajman planlarının ormandan alınması gereken hasılat miktarını, yerini, yıllarını ve sırasını kararlaştırmak amacıyla yapıldığı, amenajman planlarında biyolojik ve sosyo-ekonomik değişkenlerin olmadığı gibi, meşçere bilgilerinin uluslararası norm ve standartlara

uygun olarak toplanmadığı, bu planlardaki örnekleme alanlarının sayısal yoğunluğu ve aralıkları ulusal orman envanterine göre daha fazla olsa da 10-20 yıl önceki verilere dayandığı ifade edilmektedir (Sayıştay, 2020). Nitekim Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından uydu görüntülerinden yararlanılarak değişik yıllara ait arazi örtüsü CORINE sınıflandırmasına göre belirlenmektedir. Bu arazi sınıflandırmasına göre 1990-2018 yılları arasında orman alanlarımız 76.498 ha azalmıştır (Tablo 2). Uydu görüntülerini kullanılarak hazırlanan diğer bir orman verisi de Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından her yıl hazırlanan Sera Gazları Ulusal Envanterinde kullanılan ve Orman Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan verilerdir (Tablo 3). Bu veriye göre de ülkemiz orman alanları 1990-2019 yılları arasında 185 bin ha azalmıştır.

Tablo 1. OGM (2020)'ye göre Türkiye orman alanları (Tolunay, 2021)

Yıl	Verimli orman alanı (ha) ¹	Boşluklu kapalı orman alanı (ha) ²	Toplam orman alanı (ha)
1973	8.856.457	11.342.839	20.199.296
1999	10.027.568	10.735.680	20.763.248
2005	10.621.221	10.567.526	21.188.747
2010	11.202.837	10.334.254	21.537.091
2015	12.704.148	9.638.787	22.342.935
2020	13.264.429	9.668.571	22.933.000
2020-1973 fark	4.407.972	-1.674.268	2.733.704

¹Kapalılığın (ağaç tepe çatısının toprak yüzeyini örtme oranının %10'dan fazla olduğu ormanlar

²Kapalılığın (ağaç tepe çatısının toprak yüzeyini örtme oranının %10'dan az olduğu ormanlar

Tablo 2. CORINE arazi sınıflandırmasına göre Türkiye orman alanları (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021'den Tolunay, 2021 tarafından hazırlanmıştır)

Yıl	Verimli orman alanı (ha) ¹	Boşluklu kapalı orman alanı (ha) ²	Toplam orman alanı (ha)
1990	11.713.054	8.718.381	20.431.435
2000	12.200.373	8.387.132	20.587.505
2006	11.638.447	8.645.094	20.283.540
2012	11.621.447	8.756.889	20.378.336
2018	11.525.788	8.829.149	20.354.937

2018-1990 fark	-187.266	110.768	-76.498
----------------	----------	---------	---------

Tablo 3. TÜİK (2021)'e göre Türkiye orman alanları (Tolunay, 2021)

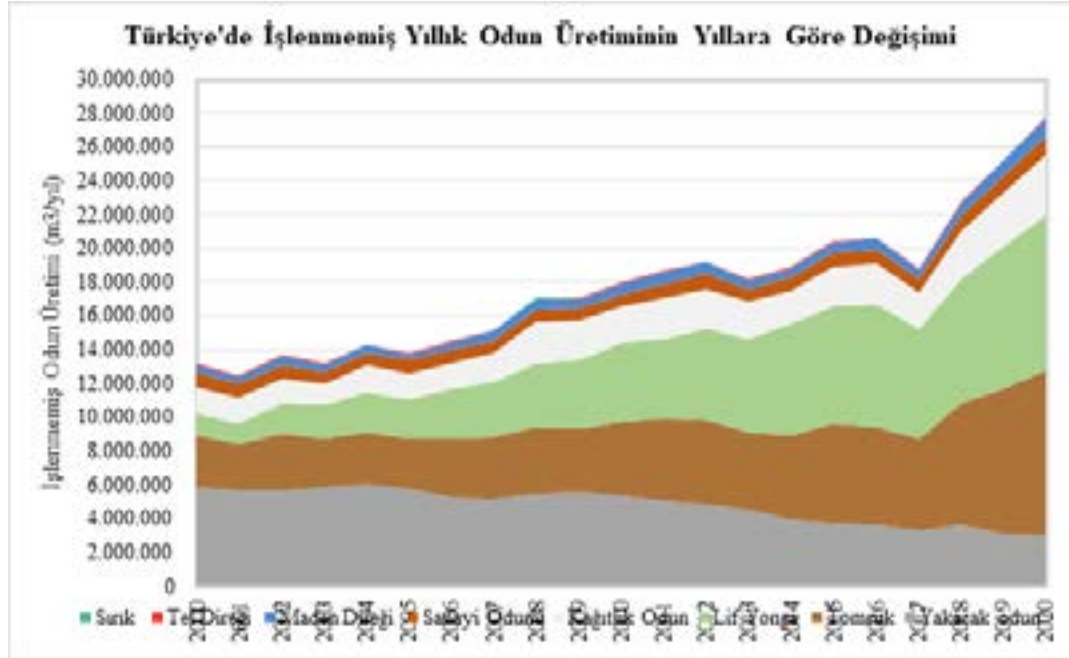
Yıl	Verimli orman alanı (ha)	Boşluklu kapalı orman alanı (ha)	Toplam orman alanı (ha)
1990	19.721.000	3.258.000	22.979.000
1995	19.699.000	3.248.000	22.947.000
2000	19.664.000	3.242.000	22.906.000
2005	19.637.000	3.218.000	22.855.000
2010	19.583.000	3.184.000	22.767.000
2015	19.548.000	3.171.000	22.719.000
2017	19.583.000	3.183.000	22.766.000
2018	19.602.000	3.184.000	22.786.000
2019	19.610.000	3.184.000	22.794.000
2019-1990 fark	-111.000	-74.000	-185.000

Özetle ülkemizdeki orman alanlarının orman amenajman planlarına dayanarak arttığını iddia etmek doğru değildir.

İddia 3: Orman Genel Müdürlüğünce 2020 yılında sanayinin odun ihtiyacını karşılamak için ormanlarımızdan 28,5 milyon m³ ağaç kesimi yapmıştır.

Gerçek 3: Bu iddia kısmen doğrudur. Sadece 2020 yılı itibarıyla üretilen odun miktarı 28,5 milyon m³ değil, 27,8 milyon m³'tür (Şekil 5). Bu küçük hata ster olarak verilen yakacak odun miktarının m³'e çevrilmemesinden kaynaklanmaktadır. Her ne kadar iddia gerçek olsa da ormanlarda artan üretim miktarının madencilik için kesilen odun miktarını küçük göstermek için kullanılması doğru değildir. Çünkü aşırı odun üretimi de madencilik izinleri gibi ormanlara zarar veren bir uygulamadır. Ülkemizdeki odun üretimi 2018 yılında yaşanan döviz krizinden sonra o tarihe kadar odun hammaddesi ihtiyacını ithalat ile karşılayan başta ahşap esaslı lif yonga sektörü olmak üzere odun kullanan sektörün iç piyasaya yönelmesinden kaynaklanmaktadır. Bu aşırı odun üretimi de ormanlarımıza zarar veren bir uygulama olup, Orman Genel Müdürlüğünün odun üretimini plansız bir şekilde arttırması da yoğun olarak eleştirilmektedir. Hatta odun üretimini arttırmak için endüstriyel ağaçlandırma, gençleştirme, bakım gibi uygulamalar da yoğunlaşmıştır. Ülkemizin çoğu yerinde özellikle ağaç tarımı olarak adlandırılabilir endüstriyel ağaçlandırmaların hatalı olduğu, eğim, toprak, yükselti, iklim gibi bazı ekolojik kısıtlar göz ardı edilerek

doğal ormanların kesilmesi de kamuoyunun tepkisini çekmektedir (Tolunay, 2018). Madencilik ve diğer çoğu izinde de ormanlar tıraşlama kesildiği ve dolayısıyla odun üretimi arttığı için de 2000 yılına göre odun üretimi 2 katına çıkmıştır.

Şekil 5. Türkiye’de 2000-2020 yılları arasında ormanlardan yapılan işlenmemiş odun üretimi (OGM, 2021’den yararlanılarak oluşturulmuştur)

İddia 4: Madencilik için kesilen ağaç miktarı yüz binde bir seviyelerinde olduğu, kesilen alanların rehabilitesi ve alınan bedellerin ağaçlandırmaya ayrılması ve ağaçlandırma çalışmalarına devam edilmesiyle ülkemiz orman alanlarının ve varlığının istenilen büyüklüğe ulaşması sağlanacaktır.

Gerçek 4: Bu iddiada verilen madencilik için kesilen ağaç miktarının yüz binde bir seviyelerinde olduğu doğruluğunu teyit etmek mümkün değildir. Çünkü OGM tarafından madencilik ya da diğer kullanımlara izin verilen alanlardan kesilen ağaç sayısı ya da odun miktarına dair resmi bir veri paylaşılmamaktadır. İddiaya kaynak olarak OGM’nin TBMM Madencilik Araştırma Komisyonunda 24.02.2010 tarihli açıklaması gösterilmektedir. Ancak bu karşılaştırma doğru bir karşılaştırma değildir. Çünkü OGM tarafından çeşitli amaçlarla (gençlik bakımı, seyreltme, aralama, gençleştirme vb.) amaçlarla ağaç kesimi yapılmaktadır. Bu kesimler sonrasında ormanlarda ağaç sayısı azalsa da ormanlar orman

vasfını kaybetmemektedir. Hatta gençleştirme çalışmalarından sonra ağaç sayısı artmaktadır. Madencilik için ise maden ruhsatı olan bir alandaki tüm ağaçlar kesilmekte, sonrasında ocak ve işletme tesisleri nedeniyle arazi şekli ve kullanımı da değişmektedir. BM Gıda ve Tarım örgütüne göre ormanın uzun süreli olarak (10 yıl ya da daha uzun süreli) diğer arazi kullanımlarına (tarım, mera, yerleşim su yüzeyi vb.) dönüştürülmesi, ya da ormanın kapalılığının % 10'un altına düşmesi ormansızlaşma olarak kabul edilmektedir (FAO, 2000). Dolayısıyla çoğu madencilik faaliyeti ile ormanlar 10 yıldan daha uzun süreli kaybedildiği için madencilik faaliyetleri bir ormansızlaşmaya yol açmaktadır. Hatta bazı madenlerin faaliyet sonrasında yeniden orman olması da mümkün değildir. Nitekim 2014-2018 yıllarını kapsayan Maden Sahaları Rehabilitasyon Eylem Planına göre terkedilmiş ya da faaliyetin sona erdiği 5.144 ha maden sahasının rehabilitasyonu planlanmıştır (OGM 2013). Ancak yapılan incelemede 1.247 ha orman alanının rehabilitasyonunun mümkün olmadığı da raporda yer almıştır. Diğer bir ifadeyle bazı madencilik faaliyetleri sonrasında tahrip olmuş orman alanlarının yeniden ormanlaştırılmasının mümkün olmadığı resmi raporlarla da teyit edilmiştir. Özellikle mermer, bazalt, kireçtaşı, mıcır gibi bazı madencilik faaliyetlerinden sonra geriye som anakaya kaldığı ve faaliyet öncesinde sıyrılan toprağın yeniden sahaya serilmesi halinde toprak derinliğinin ağaç yetişmesine yetmediği için rehabilitasyonu mümkün olmamaktadır. Ek olarak atık havuzları oluşturulan ya da derin ocaklarda su birikmesi nedeniyle yapay göllerin oluştuğu madencilik faaliyetlerinde de faaliyet sonrasında bu alanlar ormanlaştırılamamaktadır. Böylece madenlere verilen ormanların yeniden restore edilememesi nedeniyle bir ormansızlaşma gerçekleşmektedir. Ayrıca madenlere tahsis edilen alanlar zaten orman olduğu için buraların rehabilite ya da restore edilmesiyle orman alanlarının artması mümkün değildir ve bu nedenle iddia doğru değildir.

İddia 5: Orman alanlarında madencilik faaliyetleri tamamlanan kısımların faaliyetin tamamen bitmesi beklenmeksizin etap etap rehabilite edilerek orman idaresine teslim edilmektedir.

Gerçek 5: OGM tarafından maden şirketleri tarafından rehabilite edilip OGM'ye teslim edilen alan miktarı resmi olarak açıklanmamaktadır. Başta kömür ocakları olmak üzere bazı maden sahalarının firmalar tarafından ağaçlandırılarak OGM'ye teslim edildiği, Ağaçlı'daki (İstanbul) eski kömür madeninde olduğu üzere ağaçlandırılan bazı maden sahalarının yine maden şirketi tarafından işletildiği örnekler bulunmaktadır. Ancak çok sayıda terk edilmiş ya da ağaçlandırılmasının maden şirketleri tarafından yapılması gerekirken ağaçlandırılmayan örnekler de bulunmaktadır. Ormanlardaki maden alanlarının rehabilitasyonu madencilik faaliyetleri ile birlikte başlamakta ve faaliyet

sona erdiğinde rehabilitasyon çalışmalarının da sona ermesi gerekmektedir (Sezer ve Gençay, 2017). Rehabilitasyon alışmaları bitirilememişse bir yıl ek süre verilebilmektedir. Faaliyeti sonra ermiş maden alanları izin sahibi tarafından rehabilite edilmemişse rehabilitasyon OGM tarafından yapılmaktadır. Bu durumda masraflar izin sahibinin vermiş olduğu çevre ile uyum teminatından alınmakta, bu bedel yetmezse izin sahibinden rızaen ya da yasal yollarla alınmaktadır (Sezer ve Gençay, 2017). Ancak faaliyeti sonra eren madencilik faaliyetlerinin ne kadarının izin sahibi tarafından gerçekleştirildiği, ne kadarında ise çevre uyum teminatının yakılarak OGM tarafından yapıldığına dair bir resmi veri bulunmamaktadır. Madencilik platformlarının bu iddialarını doğrulamaları için böyle bir veriyi de açıklamaları gerekmektedir. Diğer yandan faaliyeti sona eren maden sahalarında yapılan rehabilitasyon çalışmalarının ne kadar başarılı olduğu ve bu alanların eski haline dönüp dönmediği de tartışmalıdır. Çünkü bu tür alanlarda maden sahalarının eski haline dönmesi esastır. Ancak ülkemizde çoğunlukla sadece fidan dikilerek faaliyetin sona erdiği maden sahalarının rehabilite edildiği iddia edilmektedir. Ancak sadece fidan dikilerek rehabilitasyon yapılması mümkün değildir.

İddia 6: Tahsis edilen alanların büyük çoğunluğunun çok bozuk baltalık ve bozuk baltalık alanlar olduğu, orman alanlarındaki madencilik faaliyetleri için 2018 yılı itibarı ile Orman İdaresine 1 milyar 639 milyon TL bedel ödendiği ve bu bedelin yaklaşık 295 milyon TL'si ağaçlandırmalar için harcandığı,

Gerçek 6: Madencilik faaliyetlerine izin verildiği alanların niteliği (kapalılık vb.) hakkında kamuoyuna açıklanmış bir veri bulunmamaktadır. Orman alanlarından verilen izinler Orman Kanunun 16. Madde ile 17/3 ve 18 İnci Maddelerinin Uygulama Yönetmeliklerine göre verilmektedir. Ancak Mülga Orman ve Su İşleri Bakanlığının 3 Mart 2014 tarih ve 2014/1 sayılı genelgesi ile maden ve enerji üretimi için yapılacak müracaatlarda uygulanacak usul ve esaslar belirlenmiştir. Buna göre I. grup, II (a) ve II (b) grubu madencilik faaliyetlerine tepe kapalılığı %71'den fazla olan orman alanlarında izin verilmemektedir. III. ve IV. Grup madencilik faaliyetlerinde ise böyle bir sınırlama bulunmamaktadır. İddiada belirtilen çok bozuk ve bozuk ormanlar ise tepe kapalılık oranları %10'dan aşağı olan orman alanlarıdır. 2014/1 sayılı genelgede 9 Nisan 2015 tarihinde yapılan değişiklikle kapalılığı %71'den fazla olan (amenajman planlarında kapalılığı 3 rumuzu ile gösterilen) koruya tahvil işletme sınıfında olan baltalıklar ile mak3 rumuzlu maki sahalarında yapılacak müracaatların değerlendirmeye alınacağı açıklanmıştır. Dolayısıyla verimli baltalık ve maki ormanlarında da madenciliğin önü açılmıştır.

Orman alanlarından verilen ormancılık dışı uygulama izinlerinden sadece

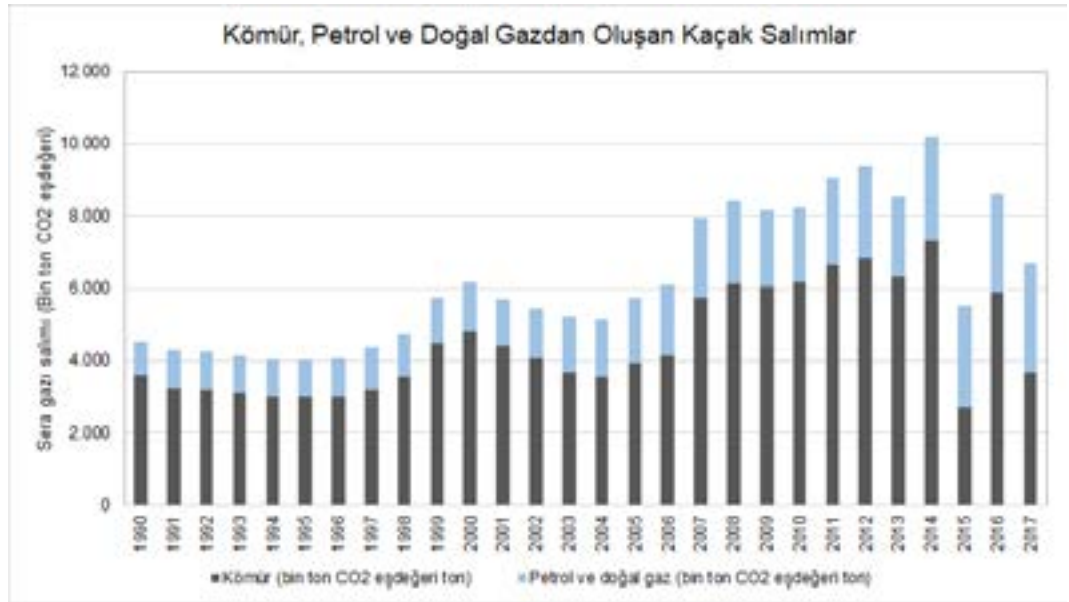
madencilik faaliyetlerinden değil, diğer birçok faaliyetten de değişik adlarla bedeller alınmaktadır. Bu bedeller Orman Kanunu'nun 17/3 ve 18. Maddelerinin Uygulama Yönetmeliği ile düzenlenmiştir. OGM tarafından arazi izin bedeli, ağaçlandırma bedeli, erozyon bedeli adlarla alınan bedellerin maden, enerji ya da diğer izinlere dağılımı açıklanmamaktadır. OGM Faaliyet raporlarında toplam olarak verilen izinlerden alınan gelirler raporlanmaktadır. Madencilik platformları verilen tüm bedelleri kendileri ödemiş gibi göstererek bir bakıma algı yaratmak istemektedirler. Şekil 3'te de gösterildiği üzere alan olarak madencilik izinleri toplam izin verilen alanların %25'ine karşılık gelmektedir. OGM faaliyet raporlarında ormanlardan verilen izin gelirlerinin tamamının madencilikten geldiğini iddia etmek doğru değildir.

İddia 7: Orman izin bedellerinin çok yüksek olduğu,

Maden şirketlerinin söylemlerinin pek çoğunda ormanlardan verilen izinlerin çok yüksek olduğu vurgulanmakta ve diğer bazı ülkelerdeki izin bedelleriyle karşılaştırmalar yapılmaktadır. Ülkemizde ormanlardan verilecek madencilik izinlerinden alınacak ağaçlandırma ve arazi tahsis bedelleri Orman Kanunun 16. Maddesinin Uygulama Yönetmeliğine göre belirlenmektedir. Bu yönetmeliğe göre madencilik faaliyetlerinin çeşitli kategorilerine, ormanların kapalılık durumuna ve illere göre katsayılar belirlenmiş olup bu katsayılara göre bedeller belirlenmektedir. Dolayısıyla illere göre ve ormanların niteliğine göre alınacak ağaçlandırma izin bedelleri değişkenlik göstermektedir. Ancak genel olarak ağaçlandırma bedelleri 1 ha orman alanının yeniden ağaçlandırılması için gerekli bedellere karşılık gelmektedir. Bu ağaçlandırma bedeli ormanların madencilığe tahsisi ile vazgeçilen ekosistem ürün ve hizmetlerini içermemektedir. Örneğin 80 yaşında gençleştirilmesi gereken bir kızılçam ormanı 20 yaşında iken madencilığe tahsis edilmişse 60 yıllık artımdan da vazgeçilmiş olacaktır. Böylece söz konusu ormandan elde edilecek odun miktarının önemli bir kısmı ülkemiz açısından zarar olarak kayıtlara geçecektir. Diğer yandan madencilik faaliyetleri nedeniyle orman olarak kullanılmayan orman alanlarının atmosferden aldığı karbon, ürettiği oksijen ve su, iklim düzenleme, erozyonu önleme, odun dışı orman ürünleri, yaban hayatı ve bitkilere sağladığı habitat fonksiyonlarından da vazgeçilmektedir. Bu nedenle ormanlardan madencilik ve diğer faaliyetlere verilen izinlerde sadece ağaçlandırma bedeli değil vazgeçilen ekosistem hizmetlerinin de dikkate alınması gerekmektedir ve dolayısıyla madencilik faaliyetlerinden alınan bedeller aslında oldukça düşüktür.

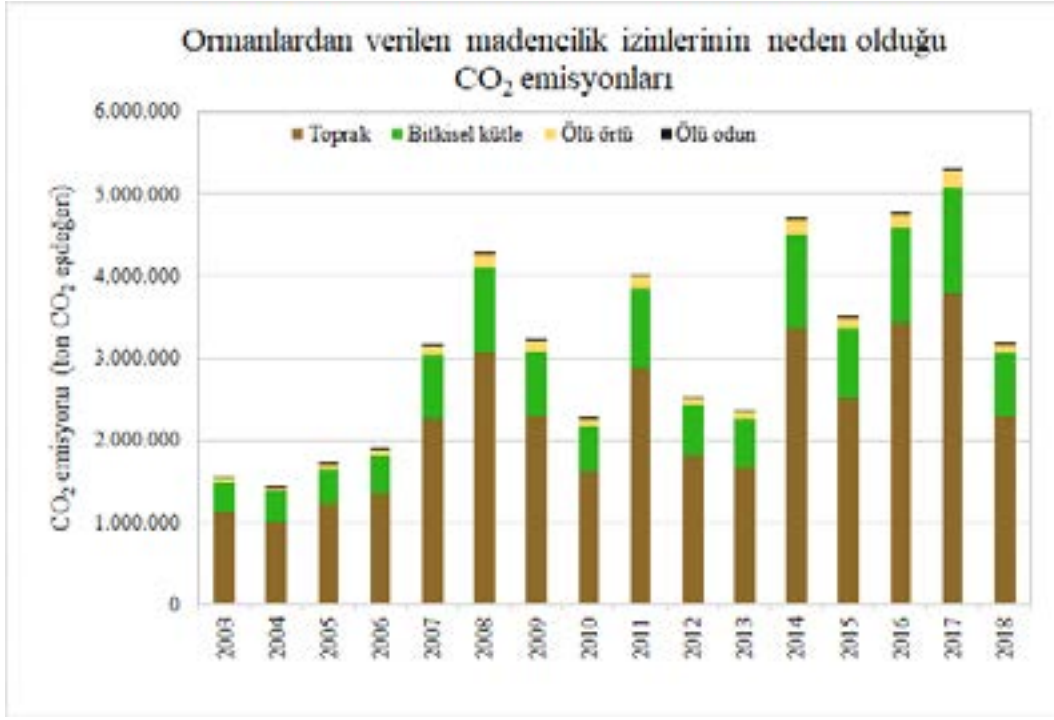
5. Madenciliğin diğer etkileri

Madencilik önemli bir sera gazı salım kaynağıdır. Ulusal sera gazları envanterimize göre madencilik sektöründen kaynaklanan sera gazı salımları 6,7 milyon ton CO₂ eşdeğeridir (TÜİK, 2019) (Şekil 6). Buna göre madencilik faaliyetlerinden kaynaklanan kaçak salımlar ve kapatılmış kömür ocaklarından oluşan salımlar tüm salımlarımızın %1,6'sına karşılık gelmektedir (Tolunay, 2019)

Şekil 6. Maden, petrol ve doğal gaz üretiminden kaynaklanan sera gazı salımları (Tolunay, (2019) tarafından TÜİK (2019)'dan yararlanılarak oluşturulmuştur)

Zaman zaman 10 milyon ton CO₂ eşdeğerinin de üzerine çıkan bu sera gazı salımlarına arazi kullanım değişikliklerinden kaynaklanan sera gazı salımları dahil değildir. Tolunay (2019) tarafından madencilik faaliyetlerinin neden olduğu arazi tahribatlarından kaynaklanan sera gazı salımları hesaplanmıştır. Sonuç olarak orman alanlarında yol açılan sera gazı salımları nedeniyle madencilik faaliyetlerinin neden olduğu sera gazı salımlarının yıllık 1,4 milyon ton CO₂ eşdeğeri ile 5,3 milyon ton CO₂ eşdeğeri arasında değiştiği belirlenmiştir (Şekil 7) (Tolunay, 2019).

Şekil 7. Ormanlara verilen maden izinlerinin neden olduğu arazi kullanım değişiklikleri kaynaklı CO₂ salımları (Tolunay, 2019)

6. Sonuç ve öneriler

Madencilik sektörü son yıllarda ormanları ve diğer ekosistemlere zarar veren en önemli tehdit unsuru haline gelmiştir. Madencilik sektörü vahşi madencilik uygulamaları nedeniyle toplumda yükselen tepkileri görmezden gelerek, hatta bu tepkilerin ardında başka nedenlerin olduğunu ima ederek lobicilik faaliyetlerine yönelmiştir. Siyasi partiler üzerinden yaptıkları girişimlerde madenlerin tükenebilir kaynaklar olduğunu görmezden gelmiş, hiçbir planlama yapmadan ve gelecek kuşakların da madenlere ihtiyacı olduğunu görmezden gelerek tamamen kâr odaklı yaklaşımlarını kabul ettirmeye çalışmışlardır. Halbuki hatalı madencilik uygulamaları kangren haline dönüşmeye başlamıştır. Bunun için maden platformlarının öncelikli olarak sorunları doğru analiz etmeli, özellikle bir kamyon ve bir kepçe ile madencilik faaliyeti yapan şirketleri kendi içlerinde denetlemeli öncelikli hedef olarak kar etmeyi değil, ülkenin kendi maden ihtiyaçlarını sürdürülebilir bir şekilde karşılamayı ana amaç olarak belirlemelidir. Enerji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ÇED süreçlerinde madencilik faaliyetlerinin ormanlar ve diğer ekosistemler üzerindeki etkilerini azaltmaya yönelik önlemlerin doğruluğunu incelemesi ve

faaliyet esnasında da kontrollerini yapması gerekmektedir. Bu konuda taahhütlere uymayanlara kapatma ve ağır para cezaları verilmelidir. Ülke genelinde arazi planlaması yapılmalı, madencilik faaliyetlerine izin verilebilecek ya da verilmemesi gereken alanlar belirlenmelidir. Özellikle I. ve II. grup madencilik faaliyetlerine orman alanlarında izin verilmemelidir. Madencilik faaliyetlerinin fayda/maliyet analizlerinde mutlaka vazgeçilen ekosistem hizmetleri de dahil edilmelidir. Diğer yandan madencilik faaliyetleri önemli sera gazı kaynağıdır ve aynı zamanda da su kullanımı da oldukça yüksektir. Sektör, madencilik faaliyetlerinden kaynaklanan sera gazı salımlarının envanterini doğru bir şekilde yapmalı ve bu salımları azaltmak için çalışmalıdır. Madencilik faaliyetlerinde daha az ve enerji su tüketimi için teknoloji geliştirme ve Ar-Ge çalışmaları yapılmalıdır. Sektör aynı zamanda iklim değişikliğinin de etkisi altındadır ve şirketler bu durumu göz ardı etmektedir. Bu durumda neden olunan heyelanlar gibi çeşitli afetlerin artmasıyla sonuçlanmaktadır. İklim krizinin olası etkileri planlama aşamasında dikkate alınmalı ve ÇED Yönetmeliğinde iklim değişikliğine bağlı afetlere yönelik önlem alınması yönünde değişiklikler yapılmalıdır. Bunların haricinde stratejik madenler tanımlanmalı, ihracat adı altında ülke kaynaklarının doğanın talan edilmesi uğruna yabancılara satılmasının önüne geçilmelidir.

Kaynaklar

FAO, 2000. FRA 2000 on Definitions of Forest and Forest Change. Food and Agriculture Organization of the United Nations, Forest Resources Assessment Programme, Working Paper 33, Rome, Italy

Köse, M., 2019. Yaşam İçin Maden. Başak Mat. Tan. Hizm. İth. İhr. Tic. Ltd. Şti.

Maden Platformu, 2021. İklim Değişikliği-Madencilik İlişkisi. Maden Platformunun TBMM Küresel İklim Değişikliği Araştırma Komisyonunda yaptıkları sunum https://www.tmdr.org.tr/modules/blog/datafiles/FILE_DB287C-563F93-691C4E-6D54DE-2419A0-59694D.pdf (Erişim Tarihi: 05 Eylül 2021).

OGM, 2009. Orman Genel Müdürlüğü Stratejik Plan 2010-2014. Orman Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

OGM, 2012. Orman Genel Müdürlüğü Stratejik Plan 2013-2017. Orman Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

OGM, 2013. Maden Sahaları Rehabilitasyon Eylem Planı. Orman Genel Müdürlüğü

OGM, 2021. Ormancılık İstatistikleri [2020]. Ankara: Orman Genel Müdürlüğü. <https://www.ogm.gov.tr/tr/e-kutuphane/resmi-istatistikler> (Erişim Tarihi: 05 Eylül 2021).

Sayıştay, 2020. Orman Genel Müdürlüğü 2019 Yılı Sayıştay Denetim Raporu <https://www.sayistay.gov.tr/reports/download/1392-orman-genel-mudurlugu> (Erişim Tarihi: 05 Eylül 2021).

Sezer, A.O., Gençay, G., 2017. Devlet Ormanlarında Verilen Maden İzin Sürecinin İncelenmesi (Eskişehir Orman Bölge Müdürlüğü Örneği). Bartın Orman Fakültesi Dergisi, 19(1): 204-217.

Tarım ve Orman Bakanlığı (2021), CORINE Arazi Sınıflandırması <http://corinecbs.tarimorman.gov.tr/corine> (09.05.2021).

TMD, 2019. Maden Sektörü STK'larından Ortak Basın Açıklaması, Türkiye Madenciler Derneği <https://www.tmder.org.tr/blog/maden-sektoru-stklarindan-ortak-basin-aciklamasi/> (Erişim Tarihi: 23 Kasım 2019).

Tolunay, D., 2017. Dünyada ve Türkiye'de Ormansızlaşma (Kitap Bölümü). Ormancılık Politikaları ve Orman Köylülerinin Durumu]. Cumhuriyet Halk Partisi Yayınları, 153-192.

Tolunay, D., 2018. Odun Hammaddesi Talebinin Karşılansında Çare Endüstriyel Ağaçlandırmalar mı? Orman'dan Endüstriye, Orman Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi Bülteni, Ağustos-Eylül-Ekim 2018: 37-45.

Tolunay D., 2019. Madencilik ve İklim Krizi Arasındaki İlişkiler. Madencilik Konuşuyoruz Çalıştayı 8-9 Aralık 2019, Muğla, Muğla Büyük Şehir Belediyesi. s.66-88

Tolunay, D. 2021. Türkiye'de Ekosistem Tahribat Faktörü Olarak Habitat Ve Arazi Kullanım Değişiklikleri. Memleket Siyaset Yönetim Dergisi (Hakem Değerlendirmesindeki makale)

TÜİK, 2019. Turkish Greenhouse Gas Inventory 1990-2017. Ankara: Turkish Statistical Institute. <https://unfccc.int/documents/194819> (Erişim Tarihi: 05 Eylül 2021).

TÜİK, 2021. Turkish Greenhouse Gas Inventory 1990-2019. Ankara: Turkish Statistical Institute. <https://unfccc.int/documents/271544> (Erişim Tarihi: 05 Eylül 2021).

URL-1. "Madencilik sektörü başkanlarından ortak çağrı!" 8 Temmuz 2019 tarihli haber <https://www.haberler.com/madencilik-sektoru-baskanlarindan-ortak-cagri-12221258-haberi/> (Erişim Tarihi: 23 Kasım 2019).

MADENCİLİK VE HALK SAĞLIĞI

Ali Osman Karababa¹⁸

Halk Sağlığı kavramını 1923 yılında Wislow “organize edilmiş toplum faaliyetleri sonunda, çevre sağlık koşullarını düzelterek, kişilere sağlık bilgisi vererek, bulaşıcı hastalıkları önleyerek, hastalıkların erken teşhis ve tedavisini yapacak bir sağlık örgütünü kurarak, toplumsal faaliyetleri her kişiye sağlığını sürdürebilecek bir yaşam düzeyi sağlayacak şekilde geliştirerek hastalıklardan korumayı, yaşam sürelerini uzatmayı, beden sağlığı ile çalışma gücünün artırılmasını sağlamayı amaçlayan bir bilim ve sanattır” diye tanımlamıştır.

Tanımda da görüldüğü gibi Halk Sağlığı biliminde temel ilke korumak olarak belirtilmiştir. Bu da risklerin önceden belirlenmesini, olası ise risklerin tamamen ortadan kaldırılmasını, değilse en aza indirilmesini gerektirmektedir. Elbette burada önemli olan risklerin kaçınılmaz olmasıdır.

Madencilik “yer kabuğunda bulunan cevher, endüstriyel hammadde, mineral, kömür ve taş gibi her türlü madenlerin yeraltı ve yerüstü işletme yöntemleri ile çıkarıp endüstriye kazandırma işlemidir” şeklinde tanımlanmaktadır.

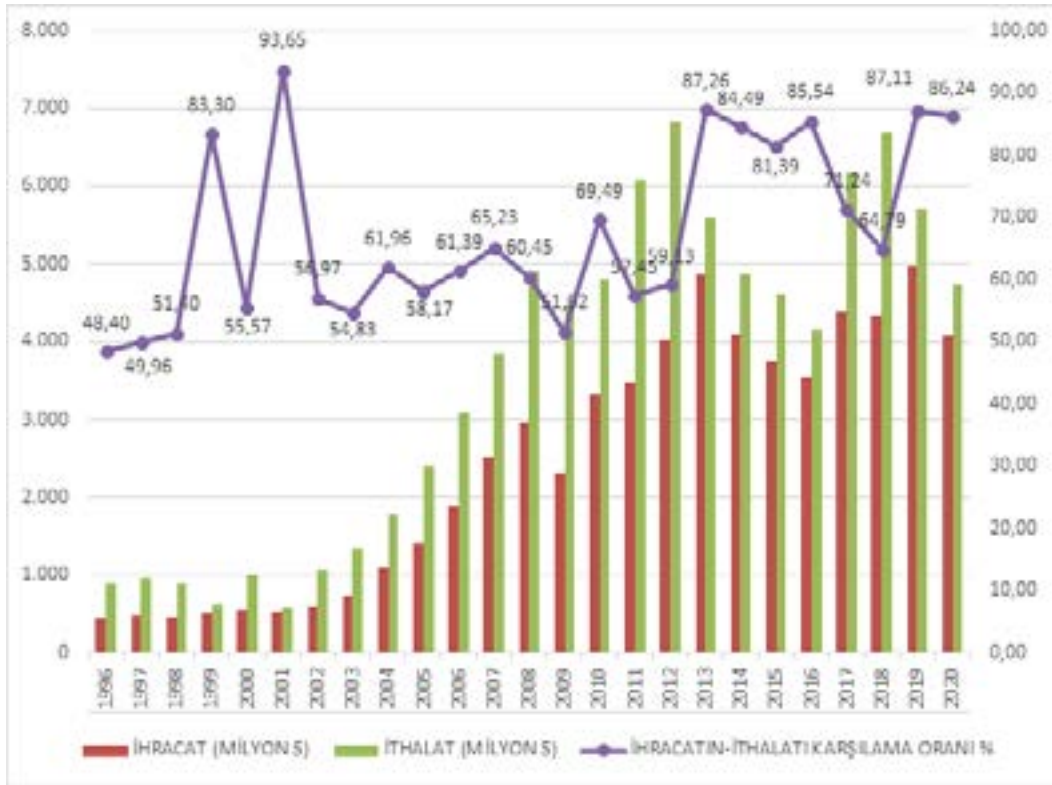
Bu iki kavramı tanımladıktan sonra dikkat çekilmesi gereken nokta madencilik ve maden işletmeciliğinin doğaya ve insana en az zarar verecek şekilde ve ülke gereksinimlerini karşılayacak kadar yapılması zorunluluğudur. Ayrıca madenin çıkarılması ve işlenmesi toplumsal gereksinimler açısından bir şekilde zorunlu olmalıdır.

Bu noktadan hemen ülkemizin maden ihracat ve ithalat verilerine bir göz atmakta yarar bulunmaktadır. Şekil 1’de görüldüğü gibi, Maden Teknik Arama Enstitüsünün (MTA) verileriyle, grafikteki son değerlendirme yılı olan 2020 yılında yaklaşık 4 milyar dolarlık ithalat, 5 milyar dolarlık ise ihracat gerçekleştirilmiştir.

MTA verileriyle Türkiye 2018 yılında (daha güncel veriye ulaşamamıştır) 15.715.119 ton endüstriyel hammadde, 8.170.675 ton doğal taş, 5.455.195 ton metalik cevher, 134.212 ton ise enerji hammaddesi ihraç etmiştir. Yani maden-

ler çıkarılmış ancak ürüne dönüştürülmeden başka ülkelere cevher olarak satılmış ve satıştan 4,3 milyar dolar gelir elde edilmiştir. Yine 2018 yılında toplamda 54.686.542 ton cevher ithal edilip karşılığında yaklaşık 6,7 milyar dolar ödenmiştir.

Yukarıda vurgulamak istediğim de tam bu noktadır. Madencilik ve maden işletmeciliğinin çevresel ve toplumsal maliyetlerinin yüksekliği ve yeraltındaki miktarlarının tükenmesi söz konusu olması nedeniyle “toplumsal gereksinim düzeyinde madencilik işlevlerinin gerçekleştirilmesi” ilkesiyle hareket edilmelidir. Elbette süs ve yatırım amacıyla çıkarılan değerli taş ve madenlerin bu değerlendirme dışında tutulması ve çıkarılmaması gerekliliğine vurgu yaparak.

Şekil 1. Türkiye'nin yıllara göre maden ihracat ve ithalat verileri, ihracatın ithalatı karşılama oranları (MTA)

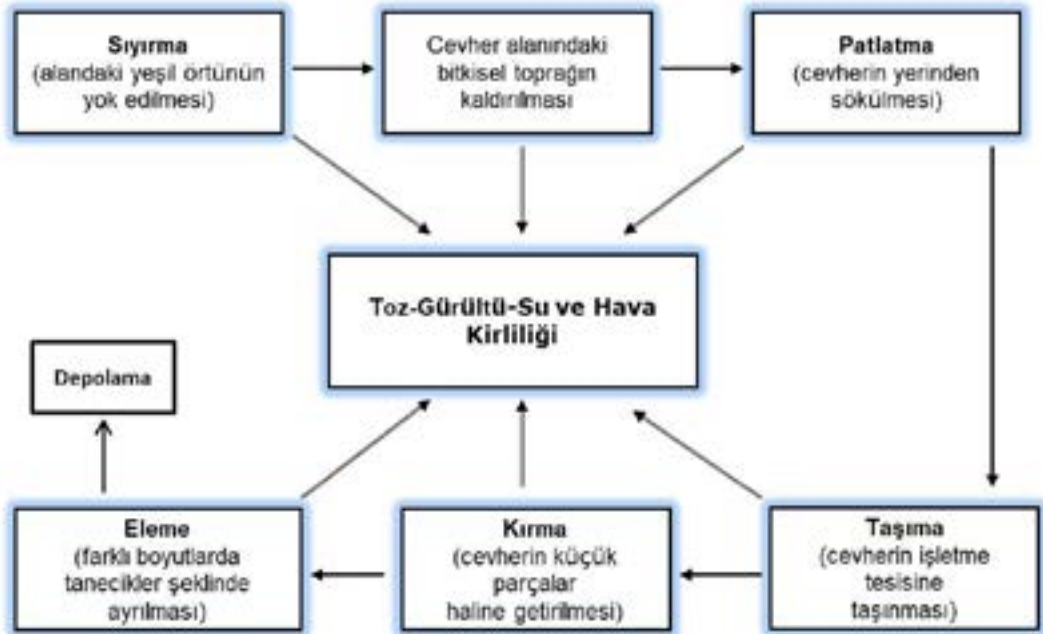
Madenlerin çıkarılması sürecine dair madenler özelinde bazı değişiklikler olabilse de Şekil 2'de görüldüğü gibi genel bir akış şeması sunulabilir.

Bir bölgede maden varlığı araştırmalarla bulunduktan sonra ekonomik olarak çıkarılabilir olduğuna rezerv belirlemek amacıyla yapılan sondajlarla karar

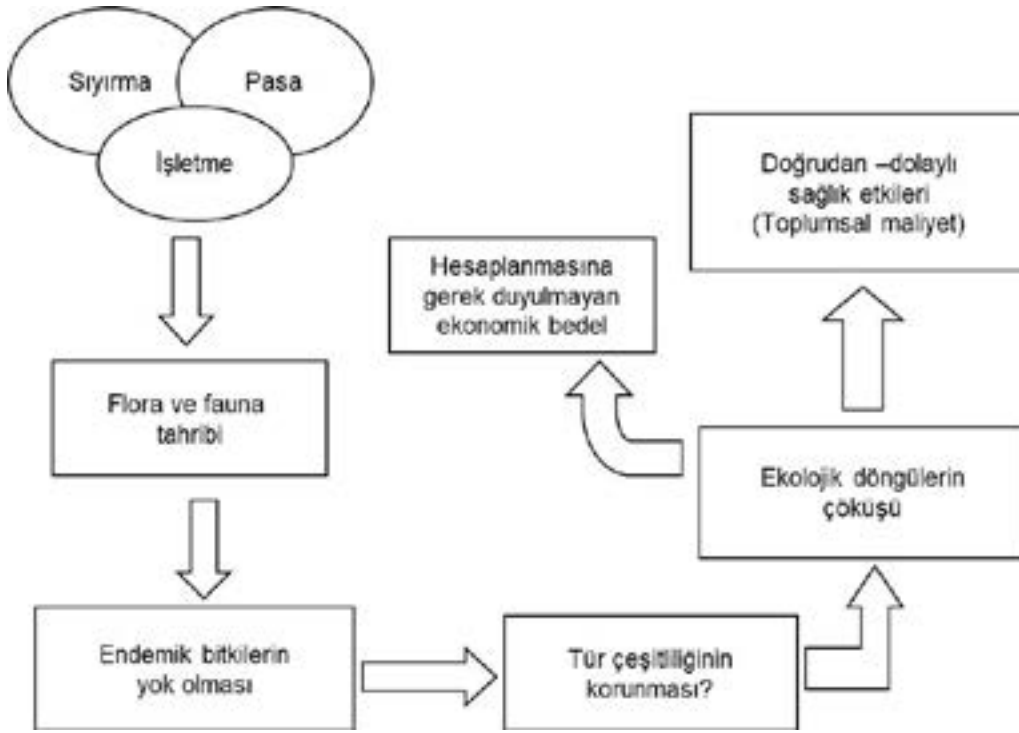
verilir. Bugüne kadar yapılan gözlemler sonucu bu aşamada bile ekosisteme zarar verildiği, yeraltı su varlıklarımızın kirlendiği saptanmıştır.

Rezervin uygunluğu sonrasında (elbette gerekli izinler alınmış, ÇED uygun kararı çıkmış olmalı) sıyırma işlemi adı verilen yüzeydeki tüm yeşil örtünün kaldırılarak ekosistemin yok edilmesi aşamasına geçilir. Ardından da akış şemasındaki sıra ile bitkisel toprak kaldırılıp ruhsat alanında belirlenen bölgeye taşınır. Sonrasında cevhere ulaşmak için pasa adı verilen içinde ya hiç ya da ekonomik düzeyde cevher olmayan ve adına pasa denilen toprak kitlesi çıkarılıp yine ayrılan alana yığılır. Sıra cevherin bulunduğu katmanlara gelmiştir ve cevher çıkarılıp işletme alanına taşınır ve buradaki tesislerde cevherden maden elde edilir.

Cevherin çıkarılıp işletme alanına taşınmasına kadar olan süreçte karşımıza çıkan en önemli çevresel riskler; toz oluşumu, gürültü kirliliği, hava ve su kirliliğidir.

Şekil 2. Maden cevherinin çıkarılma süreci akış şeması

Şekil 3. Madencilik ve maden işletmeciliği sürecinde ortaya çıkan maliyetler

Şekil 3’de görüldüğü gibi madencilik ve maden işletmeciliği süreçlerinde (sıyırma işlemi, yığılan pasalar ve işletme süreci) flora ve fauna tahribi, bölgedeki endemik canlıların zarar görmesi ve buna bağlı doğadaki tür çeşitliliği kayıpları ve sonuçta ekolojik döngülerin zarar görmesi ile ekosistemin çöküşü gündeme gelecektir. Aynı zamanda ortaya çıkan çevre kirliliğinin insanlar dahil canlılara verdiği zararlarla hem çevresel hem de toplumsal maliyet oluşacaktır. Türkiye ve benzeri ülkelerde var olan mevzuatta işletmelerin oluşturdukları çevresel ve toplumsal maliyetleri ödemedikleri görülmektedir. Bu da işletme maliyetlerini çok azaltarak bu tür faaliyetler açısından ülkemizi çekici kılmaktadır.

Maden işletmeleri ve taş ocakları özellikleri ve mevzuattaki yerleri nedeniyle 1. Sınıf Gayrisihhi Müessese konumundadırlar. Bunun anlamı çevre ve sağlık açısından verdikleri zararlar en üst düzeyde olduğudur. Bu nedenle yerleşim alanları dışında konuşlandırılmalı ve tanımlanan yer seçimi kurallarına uygun olmalıdırlar.

Yer seçim kuralları dendiğinde ise bu tesislerin yaşam alanlarından uzakta,

tarım alanları dışında, hakim rüzgarların tozu yaşam alanlarına ve tarım alanlarına taşıyamayacağı bir yerde olmalı ve etrafında koruma bandı bulunmalıdır. Bugün uygulanan mevzuat çerçevesinde koruma bandının maden işletmelerinde en az 50 metre olması gerekmektedir.

Resim 1. Çimento fabrikası ve taş ocaklarının durumu (İzmir)

Resim 1’de İzmir ili Bornova ilçesi Naldöken mahallesinde bulunan çimento fabrikası (küçük daire içinde) ve hammaddenin bir bölümünün sağlandığı taşocakları (büyük daire içinde) görülmektedir. Fotoğraftan da anlaşılacağı gibi çevre mevzuatına göre 1. Sınıf gayri sıhhi işletmeler grubuna giren fabrika ve taş ocakları yukarıda belirtilen yer seçim kurallarına uygun olmamakla beraber ve tüm toplumsal itirazlara karşın, Anayasa’nın 17. Ve 56. Maddeleri ve çevre mevzuatı hiçe sayılarak çalışmasını sürdürmektedir.

Bu konuya değinmişken dikkat çekmek istediğim bir nokta da Türkiye’nin çimento üretiminde dünya sıralamasında ilk 5’te yer almasıdır. Çevresel maliyeti çok yüksek ancak ekonomik girdisi oldukça düşük bir üründe böyle bir noktada olmak elbette sevinilecek bir durum değildir.

Resim 2. Bergama-Ovacık Altın Madeni İşletmesi (3.3.2021)

Resim 2’de Bergama-Ovacık Altın Madeni İşletmesi yer almaktadır. Resimde 1. Sınıf tarım arazisi niteliğindeki Bergama ovası üzerine konuşlandırılmış işletme alanı görülmektedir. Bu fotoğraftaki 1 ve 2 numara ile gösterilenler ilk iki atık baraj gölünü (işletme süreleri dolup kapatılmış), 3 numara ise işletmenin ilk cevher alınan ve cevher bittikten sonra ise oluşan çukurun atık barajı olarak kullanıldığı noktayı göstermektedir. İşletmenin hemen yakınında ise Ovacık yerleşimi bulunmaktadır. Bu işletmede de yukarıda belirtilen çevre mevzuatı kurallarının uygulanmadığı görülmektedir.

Asit-maden drenajı:

Resim 2 ile ilişkilendirerek özellikle altın madenciliğinde sık karşılaştığımız “asit-maden drenajı” adı verilen olaydan bahsetmek gerekir. Özellikle ekonomik değeri olmayan ve pasa adı verilen küçük taneli toprak ve kayalar içindeki sülfürler süreç içinde ıslık nem ve sıcaklığın etkisiyle sülfirik asite dönüşmektedir. Altın madeninin bulunduğu cevher alanlarında bileşikler halindeki arsenik, antimon, cıva, kurşun, demir, nikel, krom, kobalt, çinko vb. ağır metaller sülfirik asit etkisiyle serbestleşerek toprak ve su kirliliğine, buradan hareketle de gıda kirliliğine neden olurlar. Bergama-Ovacık’ta pasa dağlarının 1. Sınıf tarım arazilerinin üzerine konuşlandırıldığı ve bu tarım arazilerinin altında akifer adı verilen yeraltı su varlıklarının bulunduğu göz önünde bulundurulduğunda

durumun ne denli ciddi olduğu anlaşılacaktır. Bu yörede iki içme suyu kaynağı örneğinde ilgili mevzuatta verilen limitin 23-25 katı ve üç artezyen suyu örneğinde ise 9-13 katı arsenik bulunmuştur. Bu değerler de toplumsal ve çevresel risklerin büyüklüğünü göstermek açısından çok önemlidir.

Kazalar:

Madencilik ve maden işletmeleri hem iş sağlığı ve güvenliği anlamında hem de çevresel risk oluşturmak anlamında büyük önem taşımaktadır. Maden işletmelerinin atıklarının toplandığı baraj göllerinde baraj seddinin yıkılması bu kazalar içinde en sık rastlanılan türdür. Resim 3'te bu tür bir kaza örneği sonucunda neler olabileceği görülmektedir. Literatür incelendiğinde dünyada çok sayıda kazanın gerçekleştiği görülmektedir.

Resim 3. Macaristan'da bulunan bir alüminyum fabrikasının atık barajının çökmesi sonrası yakınındaki kentin görünümü (4.10.2010)

Ülkemizde Kütahya Gümüşköy'de bulunan gümüş madeni işletmesinde de 7.5.2011 tarihinde benzer şekilde atık baraj gölü çökmesi olayı yaşanmıştır. Her ne kadar resmi makamların yaptıkları açıklamalar sürecin kontrol edildiği yönünde olsa da yöredeki içme sularında önemli düzeyde kirlenmenin olduğundan bahsedilmektedir.

Kültürel değerlerin yok edilmesi:

Resim 4’de Latmos dağının bir fotoğrafı yer almaktadır. Burada jeolojik açıdan korunması gereken çok ilginç şekillerde kayalar çok yaygın olarak bulunmaktadır. Bu kayaların bir bölümünün altında ise 12 bin yıl öncesine tarihlenen resimler bulunmaktadır. Bu bölgede giderek yaygınlaşan kuvars işletmeleri korunması gereken jeolojik yapıları yok ederken altlarındaki kaya resimlerinin de yok olma tehlikesi giderek artmaktadır.

Resim 4. Latmos Dağı’ndan bir görüntü

Sağlık etkileri

Madencilik ve maden işletmeciliği faaliyetleri sonucu ortaya çıkan sağlık etkilerini ekolojik yıkım ve çevre kirliliği başlıkları üzerinden değerlendirdiğimizde aşağıdaki sağlık sorunları sayılabilir.

Şekil 4’de ekolojik döngülerdeki çöküşün göç, sel, toprak kayması, kuraklık, beslenme bozuklukları ve bulaşıcı hastalıklara (su kaynaklı ve vektörlerle bulaşan) neden olabileceğini göstermektedir.

Şekil 4. Ekolojik döngülerin çökmesi sonucu ortaya çıkması beklenen sorunlar

Hava Kirliliği: Solunum sistemi hastalıklarının ortaya çıkmasında ve hastaların ölüm hızında artış, Amfizem, Kronik bronşit, KOAH (kronik obstrüktif akciğer hastalığı), Pnömonyozlar, Kriptojenik fibrotik alveolitis (hastalığın etiyolojisinde çevresel toza maruz kalış önemli bir etken olarak kabul edilmektedir).

Gürültü kirliliği:

1. **İşitsel etkiler:** Uzun erimli gürültüye maruziyet sonucu önce işitme eşiğinde düşüklük ve izleyen bir sorun olarak da sağırılık

2. **Fizyolojik etkiler:** Kalp atım hızında artış (taşikardi), kan basıncında artış (hipertansiyon), uyku bozukluğu ve uykudan yeterince yararlanamama

3. **Psikolojik etkiler:** Sinirlilikten başlayıp kişilik bozukluklarına kadar varabilen sağlık sorunları

4. **Performans etkileri:** Dikkat toplamada güçlük, kazalarda artış, günlük iş veriminde azalma ve iş kazalarında artma

Silika: Kum kaya ve mineral kayaçlarının yapısında yer alan temel unsur olup yer kabuğunda ikinci en sık bulunan mineraldir. Kristal silikaya (insan karsinojeni) maruz kalma sonucunda Silikozis, Kronik bronşit, bazı bağ doku hastalıkları, Akciğer kanseri gibi sağlık sorunları ortaya çıkabilir.

Ağır Metaller: Farklı sistem ve organ kanserleri, solunum ve dolaşım sistemi hastalıkları, Anemi, Tiroid bezi hastalıkları, karaciğer ve böbrek işlevlerinde bozukluklar, sinir sistemi hastalıkları, hipertansiyon, düşükler, düşük doğum ağırlıklı bebekler.

Sorunlar ve çözüm önerileri

- Birçok bilimsel çalışmada madencilik etkinlikleri sonucunda üç alıcı ortam olan hava, su ve toprağın kirletildiğini göstermektedir. Ortaya çıkan çevre kirliliği ise bu alanların yakın çevresinde yapılan tarımsal üretimi olumsuz etkilemekte ve besin döngüsü sonucunda gıdalarımız da kirlenmektedir.

- Madencilik ve maden işletmeciliği süreçlerinde verilen izinler ve yapılanların etkin biçimde denetlenmemesi nedeniyle “Sağlık hakkı”, “Sağlıklı çevrede yaşama hakkı”, “Temiz hava soluma hakkı”, “Yeterli ve sağlıklı gıda ve suya erişim hakkı” engellenmektedir.

- Madencilik ve maden işletmeciliği süreçlerinin sağlık etkilerinin değerlendirilebilmesinin en geçerli yollarından birisi de Sağlık Bakanlığı tarafından toplanan hastalık ve ölüm verilerinin uzmanlar tarafından değerlendirilmesidir. Bu değerlendirmenin yapılabilmesi için “Sağlık verilerine erişim” engellenmemelidir. Ancak bugüne kadar bu amaçla yapılan girişimlere olumlu karşılık verilmemiştir.

- Ekolojik yıkımlar doğanın bir parçası olan insanın da sağlığını etkilediği için; Halk Sağlığı uzmanları hem ÇED hazırlık sürecinde, hem de olay hukuksal ortama taşındığında bilirkşi olarak yer almalıdır.

- Madencilik ve maden işletmeciliği süreçlerinde oluşan çevre kirliliğinin yarattığı toplumsal maliyetin değerlendirilebilmesi için ÇED sürecine Sağlık Etki değerlendirmesi (SED) eklenmelidir.

MADENLERİN SU VARLIKLARINA ETKİSİ

Erhan İçöz¹⁹

Madenciliğin su varlıkları üzerindeki etkisi birkaç başlıkta ele alınabilir:

- Madenlerde su kullanımı
- Madenlerin suları kirletmesi
- Yer altı sularına etkisi
- Ormanların yok edilmesinin etkisi
- Su kullanımının sağlığa etkisi
- Dolaylı etkiler

Bu başlıkların her birisi, canlı yaşamının temellerinden olan su varlıklarını olumsuz etkileyen konulardır. Bu nedenle de iyi irdelenmelidir. Bu irdeleme bizi, madenciliğin gerekliliği üzerine düşündürmeli, alınabilecek önlemlerin radikal olarak alınmasını sağlamalıdır.

Madenlerde Su Kullanımı

Madencilik çalışmalarındaki su tüketimi, madenciliğin su varlıkları üzerindeki en görünen etkisidir. Su, öncelikle canlıların hakkıdır. Yaşamın sürdürülebilmesi, suya bağlıdır. Madencilikte kullanıldığında ise doğal olarak canlıların hakkının gasp edilmesi anlamına gelir.

Madenler suyu hem tüketiyor hem kirletiyor (Mülkiye Haber, Tarih: Ocak 28, 2016)

“Türkiye İstatistik kurumu açıklamasında, su, atıksu ve atık istatistikleri sonuçlarına göre maden işletmeleri, 2014 yılında 220 milyon m³ su çekti (bu verilerin, beyan edilen tüketime göre olduğuna dikkat edilmelidir). Çekilen suyun %54,7’si kuyu, %25,4’ü deniz ve kaynak, %6,7’si ocak içi su, %4,2’si akarsu, %2,3’ü göl-gölet ve %6,7’si diğer su kaynaklarından temin edildi.”

Yerüstü madenciliği yapılan maden ocaklarında yeraltı madenciliğine göre çok yüksek miktarda su kullanıldı ve atık oluşturuldu. Maden işletmelerinde oluşan ve ağırlıklı olarak mineral atıklardan meydana gelen 755 milyon ton atığın %91'i yerüstü madenciliğinden kaynaklandı".

Ülkemizin ilk altın madeni olan Bergama- Ovacık Altın Madeninin, Bergama ilçesinin kullandığı kadar su tükettiği bilinmektedir.

En çok su kullanan maden sektörü ise kömür madenciliğidir. Ülkemizde, kömür madenciliği çok geniş alanlarda yapıldığı için, kömür madenciliğinin su tüketim ve kirletme sorunu daha da önem kazanmaktadır.

Kömüre dayalı termik santrallerin su tüketimini de kömür madenciliğinin su kullanımına eklemek yanlış olmaz. ENKA Aliğa Termik Santrali ÇED raporuna göre bu termik santral, İzmir'in kullandığı suyun 4 katı su ile soğutma yapacağı planlanmıştır. Diğer termik santraller için de benzeri su kullanımları olacağı kesindir (Greenpeace: Kömürlü termik santraller, 1 milyar insanın tatlı su ihtiyacını tüketiyor!).

Aşağıdaki harita, Türkiye'deki kömür sahalarını gösteriyor. Ne kadar büyük bir alanın tahrip olacağı ve ne kadar fazla su kullanılacağı bu haritadan net bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'deki belli başlı kömür sahaları

Sadece kömür değil tabii su tüketimi yüksek olan.

“Türkiye’nin mermer işleme tesislerinin toplam plaka üretim kapasitesi 13 milyon metrekare civarındadır” (TMMOB Maden Mühendisleri Odası). Aşağıdaki şekillerde, mermer işleme tesislerinin su tüketimi gösterilmektedir.

Madencilik, 2018, Özel Sayı, 135-142 DOĞALTAŞ ÜRETİMİ VE SU İLİŞKİSİ

Aşağıdaki çizelgeden, sadece mermer plakaları için bile ne kadar su kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Çizelge 1. Blok ve Plaka üretimi Sanal Su ve Su Ayak İzi Miktarları

PAZARLANAN ÜRÜN	SANAL SU (Litre)	SU AYAK İZİ (Litre)	
		MAVİ SU	GRİ SU
Ham Blok (m³)	630	630	-
Katrak Plaka (m²)	2.670	534	2.136
Katrak Plaka Honlu (m²)	4.170	834	3.336
Katrak Plaka Cilalı (m²)	6.370	1.274	5.096
Katrak Plaka Cilalı Ebatlı (m²)	6.650	1.330	5.320

Bu iki örnek, madencilüğün su varlıklarımız üzerindeki baskısını ortaya koymaktadır. On binlerce maden işletmesi ve onlara bağlı işletmelerin varlığı göz önüne tutulduğunda, sularımızın madenler tarafından ne kadar kullanıldığı anlaşılabacaktır.

Madenciliğin, su varlıklarını kirletici etkisinin, madenlerdeki su kullanımından çok daha vahim sonuçları vardır.

Madenler suyu hem tüketiyor hem kirletiyor (Mülkiye Haber, Tarih: Ocak 28, 2016)

“TÜİK verilerine göre, Maden işletmeleri tarafından 2014 yılında deşarj edilen toplam 139 milyon m³ atık suyun %73,4’ü denize, göle veya akarsuya, %8,9’u atık barajına, %6,8’i ocak içine, %3,5’i araziye, %2,9’u foseptiğe ve %4,5’i diğer alıcı ortamlara deşarj edildi.

Deşarj edilen 139 milyon m³ suyun, sadece 24 milyon m³’lük kısmı arıtıldı. Arıtılan atıksuyun %92,7’sine fiziksel ya da kimyasal arıtma, %7,3’üne ise biyolojik arıtma uygulandı”.

GÖRDES NİKEL MADENİ ATIK HAVUZU

Zorlu Holding’e ait Meta Nikel A. Ş.’ye ait Manisa- Gördes ilçesindeki nikel maden işletmesinin atık depolama havuzları doldu. Havuzun alt tarafında bir vadi var. Baraj taşarsa, atık sular bu vadiye akacak. İzmir ve Manisa’nın içme sularında tehlike yaratma olasılığı yüksek! Bilindiği gibi bu havuzlarda, binlerce ton sülfürik asitli atık sular toplanmaktadır.

“Gördes Nikel Madeni, Özellikle Gölarmara Gölü ile Gediz Nehri ve Gediz

Havzası yeraltı su kaynaklarını tehdit ediyor. Sudaki ve havadaki ağır metal kirliliği, kurumların bilimsel raporları ile tespit edilmesine rağmen, bu gerçekler kamuoyu ile paylaşılmıyor ve aksine halen nikel işletmesinin genişletilmesi projelendiriliyor” (Salihli Çevre Derneği Başkanı Av. Seçil Ege Değerli).

İvrindi Altın Madeni ise, Burhaniye’lilerin çok sevdiği yüksek kaliteli Düdüklü Suyunun beslenme alanında yer alıyor. Bu madende oluşacak kirliliklerin, uzun erimde Düdüklü suyunu kirleteceği çok büyük olasılıktır. Düdüklü suyunun veriminin azalması ve hatta kalmaması da olasıdır.

Solda İvrindi Altın Madeni, Sağda Düdüklü Çeşmesi

Bugün ülkemizde, temiz akabilen akarsularımız yok denecek kadar azdır. Bir örnek olarak B. Menderes Nehrini alacak olursak, Dinar yakınlarındaki kaynaktan pırl pırl çıkan sular, Denizli’ye çamur rengi gelirken Ege Denizine ulaşamamaktadır bile. Tabii ki sadece madenler değil bunun sorumlusu ama madenler ve onlara bağlı sanayinin bu konuda küçümsenemeyecek kadar büyük payı bulunmaktadır.

Madenlerin Yeraltı Sularına Etkisi

Madenlerde kullanılan suyun önemli bir bölümü, kullanıldıktan sonra deşarj edilmek zorundadır. Bu suların çoğunluğunun arıtılmadığını yukarıda gördük. Bu atık suların yeraltı sularına karışması kaçınılmaz bir sonuçtur. Diğer yandan, özellikle yer altı madenciliğinde, galerilerin yeraltı su seviyesine ulaştığı durumda, yeraltı suyunu kirletmesi ve asit kaya drenajı oluşması çok sık karşılaşılan bir durumdur. En bilinenlerinden birisi, Efemçukuru Altın madeninin, Efemçukuru köyü içme suyu sondaj kuyusunu kirletmesidir.

Bergama Ovacık altın madeninin, sözde güvenli kapasitedeki atık havuzu, 2007 yılındaki aşırı yağışlar sonucu taşarak siyanür içerikli atık sular, sebze ve meyve üretimi yapılan Bergama Ovasına yayılmıştı. Dolayısıyla, burada yetişen sebze ve meyveleri yiyen insanların, hangi sağlık sorunlarıyla karşılaştıklarına yönelik bir araştırma ise ne yazık ki bulunmamaktadır.

Bergama-Ovacık'taki kuyulardan aldığımız su örneklerinin analizinde, 230 mikrogram/lit arsenik olduğu ortaya çıktı. Bilindiği gibi, arsenik için üst limit 10 mikrogram/lit **düzeyindedir. Altın Madenciliğinin, sularımızı da kirlettiği açıkça görülmektedir.**

Aşağıdaki fotoğraf bize, kirliliğin nesiller boyu devam edeceğini, yani torunlarımıza bırakacağımız mirası göstermektedir. 1930'lu yıllarda 40.000'e yaklaşan nüfus, günümüzde 2.000 civarındadır çünkü insanlar, Balya'yı terketmek zorunda kaldı.

Madenlerde, Su Atım Sorunları (Madencilik Dergisi CİLT: XV Sayı: 3)

“Yeraltı suyu sorununa yaklaşımda bulunurken, bilinmesi gereken en önemli noktaları şöyle sıralamak olasıdır: Yeraltı su kaynağı, miktarı, tabakaların geçirgenliği ve su depolama yeteneği. Oysa doğada, hele karmaşık bir jeolojik yapının olduğu yerlerde tüm bu koşulları sağlamak olanaksızdır.”

Bu, yeraltı sularını kirletmesinin çok büyük olasılık olduğunun bir itirafıdır.

Yukarıdaki fotoğrafta görüldüğü gibi, madenlerin çok büyük bölümü, yeraltı sularının beslenme alanı olan dağlık bölgelerdedir. Buralardaki madenlerin işletilmeleri sırasında, bir yandan yeraltı suları kirletilirken diğer yandan, beslenme koşullarının yok edilmesiyle, yağışlar yer altına süzülemede ve yeraltı sularında önemli bir azalmaya neden olmaktadır.

Yeraltı sularına bir başka etki ise, madenlerde yapılan büyük patlatmalardır. Patlatmalar sonucu, yeraltı sularına kimyasallar karışmakta, çatlakların bazıları kapanırken bazılarının ise yönü ve genişliği değişmektedir. Kısacası, yeraltı suyu rejimi değişmektedir.

Madenler Nedeniyle Yok Edilen Ormanların Su Varlıklarına Etkisi

Günümüzde küresel iklim değişikliğinin olumsuz etkileri hissedilir derecede artarken, orman alanlarının önemli bir bölümü madencilığe tahsis edilmektedir.

Maden sahası olarak izin verilen ormanlık alanlarda sel, erozyon vb. diğer olumsuz doğa olaylarına daha fazla maruz kalındığı ortada:

“Son 5 yılda verilen ruhsatlarla Türkiye’nin 10’da 1’i maden sahası”

CHP’li Karaca Türkiye’deki maden arama faaliyetlerindeki son durumu CİMER’e sordu. Cumhuriyet’ten Hazal Ocak’ın haberine göre bakanlığın yanıtında, Türkiye’de mevcut durum itibarıyla ruhsat hukuku yürürlükte olan maden arama ruhsat sahalarının toplam alanı da 7 milyon 709 bin 205 hektar. Bakanlığın yanıtlarını değerlendiren Karaca, “Bu büyüklük, ülkemizin yüzölçümü dikkate alındığında 10’da 1’i demektir” dedi.

Yok Edilen Ormanlar ve Direnen halk

Yeni Ormancılık yasasıyla, en iyi nitelikteki ormanlarda bile taşocağı dahil her türlü maden arama ve işletme imkanı getirildi. Ekim 2017’de yapılan yasa değişikliğiyle de su havzalarının koruma alanları daraltıldı. Daha önce 5 km’den daha yakında madencilik yapılamazken bu mesafe 1 km’ye düşürüldü. Ayvalık Bilfer Demir Madeni ve atık depolama alanı ise dereye sıfırdır.

Prof. Doğanay Tolunay, Maden Yasası’ndaki değişiklikle, dünyanın sayılı ekosistemine sahip olan Kazdağları, Artvin gibi yörelerin yerli ve yabancı firmaların kullanımına açıldığına dikkat çekiyor.

Bakanlık verilerine göre, son 13 yılda madenlere açılan orman alanı 99 bin 124 hektarı buluyor. Ormanlılar Derneği’ne göre ise 2015-2017 döneminde rehabilite edilen maden alanı sadece 3 bin 678 hektardır.

Kısacası, doğal baraj kabul edilen, yağış rejimini düzenleyen ormanların yok olmasıyla, iklim krizi artıyor ve su varlıkları azalıyor.

Madenlerin Kirlettiği Suların Sağlığa Etkileri

Madenlerin kirletici etkisi, yer altı ve yer üstü sularında çeşitli kimyasalların birikmesine neden olmaktadır. Yer altı ve yerüstü sularını içen tüm canlılar, bu kimyasallardan etkilenecek besin zincirine katılmaktadır. Ayrıca tarımsal üretim de kirlenmektedir. Sonuç olarak, tüm canlılar için ciddi sağlık riskleri ortaya çıkmaktadır.

Söke- Kisir Köyü uranyum madeni, terkedildikten onlarca yıl sonra bile kanser yapmaya devam ediyor. Kisir Köyünden geçen dereye ölçülen radyasyon düzeyinin çok yüksek çıkması bunun en somut delilidir.

Manisa- Köprübaşı uranyum madeninin, hemen yakınındaki Gediz Nehri ve Demirköprü barajına etkileri ise araştırılmamıştır.

Kanser vakalarının kaynağı Ovacık Altın Madeni mi? (EVRENSEL 08.11.2018)

Kanser köy'ün haykırışı: Biz ölüyoruz!

Muhtar ve eşi, protesto için kafalarını kazıtıyor

Eşme'de, 28 Haziran 2006'daki aşırı yağış sonrası, ikibine yakın insan, benzer zehirlenme belirtileriyle hastanelere koştu. ELELE hareketinden Dr. Oya Otyıldız, EGEÇEP Dönem Sözcüsü ve KMO Ege Bölge Şb. Bşk Ertuğrul Barka ve Prof. Dr. Gürel Nişli, 9 kişiden kan örneği alarak Ankara'da tahlil ettirdi. SONUÇ: hepsinin kanlarındaki siyanür oranı, en üst limitin 10-40 katı fazla çıktı. Üstelik kan örnekleri, zehirlenmelerden 2 gün sonra alınmıştı. Yani, siyanürün yarılanma ömründen sonra bile çok yüksektir.

YIĞIN LIÇİ

VE SONUCU

BU DA KÜTAHYA'DAN: SEBEP ve SONUÇ

Üstelik, benzer atık havuzu kazaları dünyanın her yerinde yaşanıyor ve onbinlerce canlının ölümüne neden oluyor. En bilinenlerinden birisi Romanya-Baia Mare Çevre Felaketi'dir

Madenlerin, Su Varlıklarını Tüketmesi ve Kirletmesinin Dolaylı Etkileri

Dolaylı etkiler, Ekolojik dengenin bozulmasıyla su varlıklarının adaletsiz paylaşımı, maden yakınlarındaki su varlıklarının azalmasının yöre canlılarını göçe zorlaması ya da komşu arazi sahiplerinin, su kullanım kavgaları, iklime olan olumsuz etkisi nedeniyle ortaya çıkan çeşitli sorunlar sayılabilir

Madenlerin sularımızı kirletmesine karşı, yaşam savunucuları tepkilerini yılmadan sürdürüyor.

Kaynaklar

Bagatır, B. Ve Doğru, B: İklim Krizini Hesaba Katmadan Artık Ne Ormancılık Ne de Madencilik Yapılabilir

ÇŞB – Selçuk Üniversitesi (2018): Arıtılmış Atıksuların Yeniden Kullanımı

Ekoloji Birliği Hukuk Raporu (2021): Gördes Nikel Madeni'nin Zehirli Atık Barajı Ege'nin Bir Başka Kabusu Olacak

Gündüz, O. (2012): Terk Edilmiş Balya (Balıkesir) Kurşun Çinko Maden Atıklarının Ağır Metal ve Doğal Radyo-aktivite İçeriği ve Çevre Kalitesi Açısından Değerlendirilmesi

Mutlutürk, M. (2018): Doğaltaş Üretimi ve Su İlişkisi (Madencilik Dergisi Özel sayı)

Orman Kanunu'nun 16. Maddesinin Uygulama Yönetmeliği

Sezer, A. O. Ve Gençay, G (2017): Devlet Ormanlarında Verilen Maden İzin Sürecinin İncelenmesi (Eskişehir Orman Bölge Müdürlüğü Örneği)

Şakıyan Ateş, Ş. Madencilik ve Teraltıları (TÜPRAG Metal Madenciliği yayını)

Şimşek, C., Gündüz, G., Elçi, A. (2012): Terkedilmiş Balya (BALIKESİR) Pb-Zn Maden Atıklarının Ağır Metal ve Doğal Radyoaktivite İçeriği ve Çevre Kalitesi Açısından Değerlendirilmesi (Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi sayı 1)

T. C. Kalkınma Bakanlığı: Onbirinci Kalkınma Raporu (2019- 2023)

TÜİK (2014): En Çok Su Kullanımı Maden Ocaklarında Gerçekleşti

Türkiye Madenciler Derneği: Orman İzinlerinde Madencilik Sektörünün Sorunları ve Çözüm Önerileri

WUliam M. Greenslade (1975): Mining Congrees- Joanna

2.OTURUM FORUM

Cemalettin Küçük: Madenciliğin politik ekolojisini değerlendirmek için baktığımızda bütün hocalarımızın sunumları içerisinde katılacağımız yahut katılmadığımız çok değerli bilgiler var ve tartışarak ileriye taşıyabiliriz. Örneğin Begüm Hoca'nın bahsettiği çevresel adaletin sınırları nelerdir, adalet hangi koşullarla örtüştürülebilir, bir tartışma konusudur. Onur arkadaşımızın söylediği hayatımızda yoğun maden kullanıyoruz kısmında Doğanay hocanın elbette ki maden çıkarılacaktır ama miktarı ne kadar olmalıdır ya da gerçekten çıkarılmalı mıdır noktasında da farklı bir tartışma söz konusudur. Erhan hocam ve Ali Osman hocam da sağlık anlamındaki etkilerine değindiği için o kısımlar da tartışılmalıdır.

Cemil Aksu: Hocalarımıza teşekkür ediyoruz. Daha önceki oturumda da dediğimiz gibi biz bir yol arıyoruz yaşam alanlarımıza (ormanları, suları, toprağı gibi birçok ekosistemi) müdahalesi olan madencilik furmasına nasıl daha güçlü yanıt verebiliriz konusunda. Aynı zamanda da bu işi nasıl daha temelli yapabiliriz, bunu konuşmalıyız. Küresel yıkıma yönelik üreteceğimiz yanıt mücadeleyi bu yola yönlendirecektir bu yolda da nasıl başarılı adımlar atabiliriz değerlendirmemiz gerektiğini düşünüyoruz. Sunum yapan hocalarımıza ortak bir soru soracağım. Madenciliğin ormanlara, sulara, halk ve canlı sağlığına ve iklime etkisi var fakat bir mücadelenin ana halkasını nereden kurmamız gerekir? Bütün ekoloji hareketlerini içine katabilecek bir talep üretebilir miyiz? Cerattepe'de de bunu tartışmıştık. Örneğin Avrupa'da şöyle bir talep oluşmuştu "siyanür yasaklansın". Türkiye'yi düşünelim örneğin orman alanlarının mutlak korunması açısından nasıl bir talep üretebiliriz? Sadece talep üretmek de değil bu talebin altını doldurmak için nasıl bir mücadele örgütlemeliyiz? Biz başından beri bunu konuşuyoruz ekoloji mücadelesinin çoklu bir yapısı var ama herkesin dahil olacağı ortak bir talep üretemedik.

Derya Akyol: Öncelikle sunum yapan hocalarıma ben katkılarından ötürü teşekkür ediyorum. Ben biraz bölgeden yola çıkarak konuyu ele almak istiyorum. Mesela Mardin'de Cengiz Holding'in Eti-Bakır işletmesi var ve etrafı kalekollar ile çevrili, askeri bölge ilan edilmiş bir yer. Onun dışında her yıl tekrarlanarak çıkan ve güvenlik gerekçesiyle söndürülmesi engellenen orman yangınları oluyor. Biz artık orman yanıyor demiyoruz ormanlar yakılıyor diyoruz ve seferinde güvenlik diyerek bu durumu meşrulaştırıyorlar. Biz bu se-

beple ekoloji mücadelesinin politiğini tartışmamız gerekir diye dile getiriyoruz sürekli. Cemil'in dediği gibi bütünleşmediğimiz sürece doğru yöntemi belirleyemeyeceğiz. Tamamen mücadelenin birleşmesi gerekli diye düşünüyorum.

Süleyman Eryılmaz: Ben de tüm katkı sunanlara teşekkür ediyorum. Düne bakıldığında bugün ekoloji hareketleri daha fazla etkileşim ve dayanışma içerisinde elbette. Belki de bugün ve yarın yapacağımız oturumlarda ilk defa madenciliğin politik ekolojisiyle tanışan arkadaşlarımız katılıyor olacak. İşler birleşmedi serzenişine katılamıyorum. Aslında dayanışma içerisindeyiz. Kürt illerinde yapılan ekolojik yıkıma eskiye göre daha başka noktadan ses çıkarıyoruz artık, önemli bir adım. Bu noktadan sonra ekoloji hareketleri birleşmedi ayrı mücadeleler yürütülüyor diyemeyiz. Sempozyumumuz da mücadelelerin birleştiğini gösteren nokta olmaya başladı. Yarından sonra çok daha fazla dayanışma içerisinde olacağımızı ben görüyorum. Cemil de bahsetti az önce, siyanür liçi yönteminin yasaklanması üzerine bir kampanya yapmayı öneriyorum sempozyum çıktılarından birisi olsun. Siyanür liçi yönteminin dışında farklı yöntemlerle de yapılabilir ama tabii ki orada da bunu mu uygulasınlar gibi bir tartışma yaşanabilir. AB ülkeleri 2010 yılında yasakladı siyanür liçini ama cevherler ayrıştırılması için farklı ülkelere gönderiliyor yine siyanürlü liç yöntemiyle. O yüzden bunu öneriyorum.

Erhan Kahraman: Katılan bütün arkadaşlara ben de teşekkür ediyorum. Burada verilen emekler çok güzel. İki nokta var değinmek istediğim birincisi Çevre Adaleti Atlası-EJAtlas'ın burada konuşulmuş olması Cemil'in söylediği mücadeleyi nasıl ortaklaştıracağımıza bir cepheden belki cevaptır. İkinci Doğanay hocama bir sorum olacak. Madenlere bizim neden ihtiyacımız var? Özellikle altın madenciliğine sadece iyi bir iletken diye mi ihtiyacımız var yoksa ekonomik anlamda bir spekülatif noktaya mı ihtiyacımız var. (Doğanay Tolunay yaptığı sunumda madenlere ihtiyacımız olduğuna değindiği için bu soru Erhan Kahraman tarafından Doğanay Tolunay'a yöneltildi) Bir diğer noktada da tüm katılımcılara bu soruyu sormak istiyorum. Ne için enerji kimin için enerjisi sorusu.

Ceren Arkant: Merhabalar herkes, öncelikle kısaca kendimi tanıtayım halk sağlığı doktoruyum aynı zamanda çok yeni çevre sağlığı uzmanlığım da var. Öncelikle tüm katılımcılara ve bu etkinliği düzenleyenlere teşekkür ederim. Kendi adıma çok şey öğrendiğimi düşünüyorum aynı zamanda da aklıma şu takıldı. Hukuksal olarak insan hakkı olarak çevre hakkı bağlamında konunun tartışılmasının önemli olduğunu düşünüyorum. Begüm hocanın sunumunda bahsettiği sağlık ile ilgili haklar gibi hakların hukuksal olarak açılmasını önemsiyorum. Yarın ki oturumlarda yer alan hukuk oturumunda daha da derinleştirebiliriz.

Fatoş Negiş: Çok teşekkür ediyorum. Derya söylemek istediklerimi aslında toparlayarak ifade etti. İçinden çıkalamaz derecede artık ekolojik, ekonomik ve sosyal bakımdan yıkım varken benim de hayalim artık sen ben demeden bütün içimizdeki insani egoları bastırıp tümüyle Cemil'in sorusuna da yanıt olacak hepimizin bir araya gelerek ortak bir muhalefet örmesi olacaktır. Hareketlerin geçmiş hatırlatmalarından ve egolarından sıyrılarak bir araya gelmesi gerekiyor. Zaman tüm varlıklar ve değerler açısından çok kısıtlı. Dolayısıyla bunun yolunu açmamız gerekiyor. İnsan olarak kimiz neyiz önemimiz yok önemli olan bundan sonra iktidara karşı geniş çaplı mücadele edebiliyor olmamız.

Murat Akbaş: Tabii ki dün değil düne göre bir bilinç değişikliği, bir nitelik değişikliği ve nitelik sıçraması var ama yeterli değil. Artık ekoloji konusu toplantılardan eyleme yönelen ve sürece müdahale eden kendi bakışını da belirli anlamda netleştiren bir safhaya evrilmek zorunda. Ekoloji mücadelesini tanımak için çok geride ve de yolun başındayız. Artık dayanışmayı da aşmak gerekli. Dayanışma o gün yapılan bir duruma omuz vermektir. Oysa soruna biz dahiliz. Ekoloji mücadelesinin demokrasi mücadelesinden ayrı tutulamayacağını hepimiz biliyoruz. İkizdere örneğini hep vermeye çalışıyorum çünkü hem mevcut iktidara hem de sermayeye karşı verilen mücadelenin somut örneği. Bir yanda Cengiz bir yanda onu savunan kolluk kuvvetleri yani sistemin silahlı militarist gücü. Biz artık dayanışmayı bu yüzden aşarak sürece nasıl müdahale edeceğimizi tartışmalı ve netleştirmeliyiz. Bunun için bir çalıştay öneriyorum temel konularımızda netleşmemiz gerektiği için. Yereldeki mücadeleler ve kazanımlar elbette önemli ama sistem bir biçimiyle aslında yaşama saldırıyor. Bir gün İkizdere oluyor bir gün İzmir'de Deniz Poyraz oluyor. Hasankeyf sular altında kaldığında Kaz Dağları oraya ses veriyorsa bunun bilinçli bir nitelik sıçramasını artık iradeleştirmemiz gerekir. Önerim tek tek konuşmaktan ziyade bunları siyasal sürece de müdahale edebilecek tartışmaları yürüteceğimiz bir çalıştayın mutlaka yapılması ve sürdürülmesidir.

Begüm Özkaynak: Çok teşekkürler, katkıların bütünleyici olduğunu düşünüyorum. Madenciliğin çevre mücadelesinin odağında yer aldığını düşünüyorum ben de. Madencilik sektörünü gözlemlemek aslında enerji döngü akışı ve sosyal metabolizmaya bağlı. İleriye dönük sistemik bir dönüşüm var mı anlamamız açısından çok kritik önemde. Bir yandan da finansal ekonominin madde akışıyla nasıl bağlantılı olduğunu konuşuyor olmamızı çok kıymetli buluyorum. Çok kullanılmayan bir terminoloji ama sosyal metabolizmayı ölçersek ki göstergeleri var mücadele bu tür göstergeleri araç edinebilirse önemli olacaktır. Ve elbette söylemin sistemik dönüşümle hegemonik gücün kontrol edemeyeceği ve tekeline alamayacağı bu tartışmaların yürütülmesi çok kıymetli diye düşünüyorum.

Doğanay Tolunay: Çok teşekkür ediyorum. Bana sorulan soru madenleri nerede kullanıyoruz şeklinde oldu. Bir mücadele yürütüldüğünde karşı taraf-taki insanların ne söylediğini iyi etüd etmek gerektiğini düşünüyorum. Çünkü belirli argümanlarla çok küçük bir azınlık karar vericilere giderek çok kolay bir şekilde uzanıyorlar. Hatta madencilik dışında bütün sistemi ve sermayeyi yöneten insanların söylemine dikkat edin aynı algoritmayı yeniler. İstihdam, GSYMH katkısı diye söylerler dolayısıyla bunlara karşı bir argüman geliştirmemiz de gerek. Hatta ben daha üst çerçeveden şöyle bakıyorum: tamamen işler lobilerle devam ediyor kanunların yönetmeliklerin çıkarılmasında kendinizi ekonomik anlamda anlatabiliyorsanız karar vericileri istediğiniz yönde değişikliğe getirebiliyorsunuz. O yüzden emekçilerin, köylülerin alanda madencilikten daha çok ekonomiye katkı yaptığını anlatmamız bir yol olabilir mi? Üzerine çalışılabilir mi? Diğer yanda evet madenleri kullanıyoruz. Altını bir yana koyuyorum altın bir meta aracıdır. 2020’de biz 400 tondan daha fazla altın ithal etmişiz. MB altın rezervine baktım ben 500 tondan fazla altın rezervi var. Düğün vb yoktu biz neden 2020 yılı içinde bu kadar altın aldık bilmiyorum ama bu madenler sonuçta kullanılıyor. Araçlarda, bilgisayarlarda, eşyalarda birçok alanda kullanıyoruz madenleri yoksa bunları kullanamazdık ama bunun yanında düşünmemiz gerekenler biz karşılığında ne yapıyoruz noktası. Geri dönüşüm yapabiliyor muyuz çünkü geri dönüşümü ne kadar fazla yaparsak yeni çıkaracağımız ham madde azalacak. Alternatif ürünler var mı örneğin kömür çıkarmayalım odun yakalım ama doğal ormanları değil. Tarım alanları gibi yerlerde ağaç yetiştirip kullanabiliriz ama ormanları değil. OGM bunu alıp tamamen içini boşalttı ve endüstriyel plantasyon adı altında mevcut ormanı traşlamak için kullandı. Bazı konularda çözüm diye sunduklarımız yine şirketlerin ve sermayenin lehine kullanılıyor. Sonuçta madeni de bu şekilde kullanıyoruz araca binip, bilgisayar kullanıp... Daha az nasıl tüketmemiz gerekiyor bunun stratejisini oluşturmamız gerekiyor. Bence para kazanmak için değil ihtiyaç gidermek için alanlar kullanılmalıdır. Tamamen yasaklayamayız ama belki madencilğe tamamen kapalı alanları konuşabiliriz. Örneğin doğal ormanlık alanları, vahşi yaşama ayrılacak alanları daha net belirleyerek tamamen kapatabilir miyiz bunları konuşabiliriz. Sorunlardan bir tanesi de kendi ihtiyacımızı karşılamayıp ihraç etmek. İhracatı azaltabilir miyiz bu yeni tür sömürgeciliği yani burada ucuza üretip dışarıda satıyorlar. Para kazanmaksa ham madde olarak götürmek yerine katma değeri yüksek ürünler yapılabilir mi bunları tartışmamız da gerekebilir. Konuşulacak çok fazla nokta var ama tamamen karşıyız dersek çözümsüz kalabiliriz ister istemez kullanıyoruz. Ama altını kullanmıyorum tabi benim mücadelele olmuyor toplumsal ve kültürel olarak fazla kullanılıyor.

3. OTURUM

EMEK ve EKOLOJİ
MÜCADELELERİNİN ORTAKLIĞI

ADİL GEÇİŞ: EMEK VE EKOLOJİ MÜCADELELERİ İÇİN MAYIN TARLASI

Aykut Çoban

Emek ve ekoloji mücadelelerinin ilişki biçimleri, çeşitli açılardan gösterilebilir. Bunlardan biri, emek sömürsünün ve doğanın yağmalanmasının, kapitalizme özgü meta üretim sürecinin birbirinden ayrılamaz iki parçası olduğunun vurgulanmasıdır. Bütün metalar, emek ve doğa sömürsüyle üretilirler. Bu çerçevede, doğanın talan edilmesine ve metalaştırılmasına karşı ekoloji mücadelesiyle, emeğin sömürsüne karşı sendikal mücadele birbirini gerektirir, birbirini bütünler. Böylece bu iki mücadele anti-kapitalist bir zeminde buluşurlar. İkincisi, emek hareketi gibi ekoloji mücadelesinin de sınıf mücadelesi olduğunun belirtilmesidir. Toplumsal eşitsizliklerden (yoksulluktan, işsizlikten, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim adaletsizliğinden) ve ekolojik eşitsizliklerden (hava ve su kirliliğinden, taş ocaklarından, madenlerden, iklim değişikliğinden...) etkilenenler, emekçi sınıflardır. Bu gibi toplumsal ve ekolojik sorunları yaratanlar ise devletin de yardım ve yataklık yaptığı sermaye sınıflarıdır. Emek ve ekoloji mücadelelerinin özneleri de toplumsal ve ekolojik sorunlardan etkilenenler olarak emekçi sınıflar, yoksul halklar ve ezilen kesimlerdir. Mücadeleyi iki kola ayrılıp yürütseler de karşılarındaki güç de aynıdır, sermaye düzenidir. Bu sosyolojik, daha doğrusu sınıfsal zemin, emek ve ekoloji mücadelelerinin ortak paydasıdır.

Mücadelelerin ortaklaşmasına ilişkin üçüncü bakış açısı da emeğin toplumsal yeniden üretimi kavramından çıkarılabilir. Emekçilerin emekçi nesiller olarak üremeleri ve her gün işe sağlıklı olarak gidip sermaye çarklarını döndürmeleri, emekçilerin toplumsal yeniden üretimi kavramıyla ele alınır. Örneğin, evde tarımsal zehir içeren besinler, işyerinde kanserojen maddeler, mahallede asbest, kentte hava kirliliği hem gelecek emekçi neslin hem de günümüzde emekçinin sağlığını ve iyiliğini tehdit eder. Kaldı ki bir fabrikanın yarattığı kirlilik gerek işyerinde gerek iş dışında, mahallede ve kentte emekçileri zehirler. Demek ki ev, işyeri, mahalle ve kent olarak mekânsal ölçekler, emekçilerin ekolojik sorunlardan etkilendiği yerlerdir. Bu nedenle emekçilerin işyerinde

hak arayışı ekolojik bağlama sahiptir, dahası sendikal mücadele işyerinin dışında ve ötesinde de ekolojik olmak zorundadır. Böylece emekçilerin işyeri dışındaki ölçeklerde yürütülen ekoloji mücadeleleriyle yolları, sürekli olarak birleşir. Emek ve ekolojinin çeşitli mekânsal ölçekleri ortak kesen ilişkisi, bu iki mücadelenin evde, işyerinde, mahallede ve kentte iç içe geçmesi için uygun zemin oluşturur.

Bu üç açıdan ele alarak, emek ve ekoloji hareketlerinin birleşik mücadelesinin gerekliliğini çeşitli yazı ve konuşmalarımda daha önce tartışmıştım.²⁰ Türkiye’de Madenciliğin Politik Ekolojisi Sempozyumu’nun, “Emek ve Ekoloji Mücadelelerinin Ortaklığı” başlıklı bu oturumunda kendimi tekrar etmemek için adil geçiş konusuna odaklanmak istedim.²¹ Sempozyumun ana konusunun madencilik olmasını da göz önünde bulundurarak, kömür madenciliğinin terk edilmesi sürecinde adil geçiş sorununu ele alabileceğimi düşündüm. Adil geçiş, iklim politikasının bir parçası olan kömürden çıkış uygulamasının emekçilere yönelik sonuçlarıyla doğrudan ilgili. Adil geçiş, birinci gün oturumlarında dile getirilen kapitalist sistem içinde bir çözümün olanaklı olup olmadığı konusuydu da yakından bağlantılı. Adil geçişin, emek ve ekoloji mücadelelerinin ilişkileri bakımından da çok önemli bir boyutu var. O da şu soruyla yansıtılabilir: Adil geçiş yaklaşımı, emek ve ekoloji mücadelelerini birleştirmeye mi yoksa çatışmaya mı götürür? Bu yazıda adil geçiş bu yönleri ve boyutlarıyla birlikte tartışmayı amaçlıyorum.

Adil Geçişin Kapsamı

Sermaye düzeninin kurumlarının topluma sundukları şöyle bir reçete var. İklim sorununun nedeni karbondioksit ve öteki sera gazı salımlarıdır. Çözüm salımların azaltılması, “net sıfır karbon” bir başka deyişle karbonsuzlaştırmadır. Bunun için fosil enerji yakıtları, kömür madenciliği ve termik santraller terk edilecektir. Karbonsuzlaştırma sürecinde işsiz kalanlar için de adil geçiş paketi uygulanacaktır. Bu gibi politikalar, yeşil dönüşüm, yeşil yeni düzen, yeşil mutabakat adlarıyla da anılırlar.

Petrol ve doğalgazın terk edilmesinin oldukça gecikmeli olacağı belli, ama kömürden çıkış için ağır aksak da olsa süreç başladı denebilir. Nitekim bu yıl İngiltere’de yapılan G-7 (gelişmiş yedi ülkenin liderleri) zirvesinde yer alan

20 İlgilenenler için her birine sırasıyla birer örnek vermem gerekirse: Aykut Çoban, “Doğanın Metalaştırılması,” Toplum ve Bilim, Sayı 143, 2018, 209-241; “Eşitsizlikler Zemini,” Express Dergisi, Sayı 139, Kasım-Aralık 2013, 20-21; Çevre Politikası: Ekolojik Sorunlar ve Kuram, Ankara, İmge, 2020, 142-155.

21 Bu yazı o sempozyumda, 27 Haziran 2021 tarihinde yaptığım “Adil Geçiş Sorunu” başlıklı, çevrimiçi konuşmanın geliştirilmiş halidir.

ülkeler, 2021 yıl sonu itibariyle, salım azaltma önlemi olmayan termik sant-rallere doğrudan hükümet desteği ve uluslararası yollarla mali destek verme-yeceklerine söz verdiler. Bu sözlerin inandırıcılığı ayrı bir sorun, kuşkusuz. G-7 liderleri kömürden hızlı bir çıkışın gerekli olduğunu ilan ettiler ve kömürden çıkışın etkilenen işçiler bakımından adil geçişle ele ele gitmesini vurguladılar. AB ve BM kurumları da salımları azaltacak politikalarla birlikte adil geçiş vaat ediyorlar. Çeşitli çevreci STK'lar ve kimi sendikalar da adil geçiş söylemini be-nimsemiş durumdalar.

Türkçede “adil geçiş,” hatta daha çekici kılmak isteyenlerin yeğlediği “adil dönüşüm” İngilizcede “just transition” kavramının karşılığı. Bu kavram, dar an-lamda karbonsuzlaştırma sürecinde işini kaybedenlere kabul edilebilir iş, er-ken emeklilik, tazminat ve yeni meslek edindirme kursu fırsatı verilmesini ifa-de eder. Kapitalist ekonomide bir süredir işsiz olanlara da yeşil ekonomide iş olanağı doğacağı belirtilir. Avrupa Birliği bünyesinde, gerekli mali desteklerin dağıtılacağı bir Adil Geçiş Fonu kurulmuştur.²² Kavrama, daha geniş anlamda siyasal bir içerik kazandırma çabası da var. Buna göre adil geçiş, iklim değışik-liğini kararlı bir düzeyde tutabilmek için çevre bakımından sürdürülebilir bir ekonomiye ve sürdürülebilir bir istihdam düzenine geçiş anlamında kullanı-lır. Sürdürülebilir kalkınma stratejisinden türeyen bu kullanımda yoksulluğun giderilmesi, enerji üretiminin yerelleşmesi, toplumsal ilişkilerde hakkaniyet, hakçalık, kimsenin arkada bırakılmaması, ırk ve toplumsal cinsiyet eşitsizlikle-rinin azaltılması, toplumsal bölüşüm adaleti talebi üzerinde durulur. Bununla birlikte şu kadar sayıda yeni iş yaratılması gibi somut politika hedefleri, genel-likle terimin dar anlamda kullanımıyla uyumludur.

Polonya’da 2018 tarihinde yapılan İklim Sözleşmesi 24. Taraflar Konferan-sı’nda “Dayanışma ve Adil Geçiş Silesia Deklarasyonu” kabul edilir. İmzacı ül-keler bu deklarasyonla, nitelikli yeni işler yaratarak işgücünün adil geçişini ba-şarmanın, salımların azaltılmasını sağlamak bakımından önemini vurgularlar. Çünkü adil geçiş, Paris Anlaşması’nın uzun erimli hedeflerine ulaşmak için ge-rekli halk desteğini elde etmeyi sağlayacaktır. Deklarasyonda altyapının iklime dirençli kılınmasının ve düşük karbon ekonomisinin yeni istihdam olanakları yarattığının altı çizilir. Yüksek istihdam oranlarının, uygun toplumsal koruma-nın, çalışma standartlarının ve işçilerle yerel toplulukların iyilişlerinin ge-liştirilmesi amacıyla tüm paydaşlar arasında toplumsal diyalog sağlanmasının önemi not edilir. Salımlar azaltılırken ve değışen iklime uyum planları yapılır-ken adil geçişin göz önünde tutulması istenir. Azgelişmiş ülkeler nitelikli işler

22 Bkz. AB Adil Geçiş Mekanizması internet sayfası https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal/finance-and-green-deal/just-transition-mechanism_en

yaratacak düşük salımlı ve sürdürülebilir iktisadi etkinlikleri özendirmeleri konusunda desteklenecektir. Gelişmiş Kuzey ülkelerinde bir geçişin başladığını söyleyebiliriz. Yenilenebilir enerji üretimi, ulaşımda elektrikli otomobil, konutların yalıtımı ve elektrikli ev aletlerinin enerji verimliliği konularında son yıllarda hızlı bir gelişim izleniyor. Yenilenebilir enerjiye geçişin gerekçelerinden birinin iklim olduğu da söylenebilir ama iktisadi nedenleri göz ardı edilemez. Özellikle kömürden kaçışta maliyet belirleyici etmen. IRENA'nın hesaplamalarına göre, çevre ve sağlık etkileri dikkate alınmadığı durumda bile yenilenebilir enerji santralı, termik santralden daha ucuza kuruluyor. Yeni kurulan yenilenebilir enerji santrallerinin işletme maliyetleri de faaliyetteki termik santrallerinkinden daha düşük.²³

Yine de elektrik enerjisi üretiminde kömürden uzaklaşma dünyada yaygın ve baskın bir eğilim değil henüz. Kömürden kaçış, özellikle AB'de, bir ölçüde ABD'de ve Britanya'da desteklenen bir politika.²⁴ Dolayısıyla kömürden çıkışa eşlik eden adil geçiş yaklaşımının da Avrupa merkezli olduğunu söyleyebiliriz. Bu yaklaşıma karşın, geçişin adil olacağı çok kuşkulu... Gerekçelerini aşağıda tartışacağım.

Şu soruları sorarak başlayabiliriz: Türkiye'de tanık olduğumuz üzere, adil geçiş yaklaşımını tümüyle görmezden mi gelmeli? Var olan içeriğiyle sahiplenmeli mi? Yoksa toplumsal mücadeleyi yükselterek yalnızca adil geçişe değil aynı zamanda iklim politikasına da emek-ekoloji birleşik mücadelesinin mührünü mü basmalı?

Karbonsuzlaştırma, kömürü terk et, termik santralden vazgeç kampanyaları, bir adil geçiş programına gereksinim duyar. Bu zaten zorunludur, eşyanın doğası gereğidir. Yer altında ve yer üstünde, en kötü koşullarda, sağlığı ve yaşamı pahasına çalışarak ekolojik eşitsizliğe maruz bırakılan işçilerin, kapanan işletme nedeniyle bir de toplumsal eşitsizlik sarmalında açlığa terk edilmeleri kabul edilemez. Ayrıca fosil yakıtlara bağlı etkinliklerin terk edilmesinin yol açtığı işsizlik, toplumsal tepkilere neden olacaktır. Yerel ekonominin çöküşü ve buna bağlı başka toplumsal sorunlar da derinleşecektir. Bunlar, geçiş sürecinin görmezden gelinemeyecek ve çözüm bulunması gereken gerçekleri. Kaldı ki bu kadarını, BM kurumları, AB politika-yapım aygıtları, G-7 liderleri, hatta sermaye örgütleri de belirtiyorlar. Adil geçiş politikaları önerilmesinin görünürdeki nedenleri de bunlar zaten. (Altta yatan sınıfsal siyasal nedeni az ilerde

23 IRENA, International Renewable Energy Agency, Renewable Power Generation Costs in 2020, Abu Dhabi, 2021.

24 Christine Shearer vd., Yükseliş ve Çöküş 2020: Küresel Kömürlü Termik Santral Takibi, Çev. A. Bereket, Global Energy Monitor, Greenpeace International, CREA, CAN ve Sierra Club, 2020, s.5.

ele alacağım.)

Piyasa Hatası Değil Yapısal Çelişkiler

Adil geçiş, istihdam olanaklarının genişletilmesi olarak düşünüldüğünde zaten anayasal olarak uzun zamandır korunan çalışma hakkının yeni bir ambalajla ifade edilmesinden başka bir şey değildir. Benzer biçimde, iklim değişikliğinin tehdit ettiği yaşama hakkı ve çevre hakkı da aslında uzun zamandır hemen her ülkenin anayasasında yer almaktadır. Adil geçiş programı, zaten bugüne değin gerçekleştirilmiş olması gereken bu hakların, aslında yaşama geçirilebilir olduğunu bir kez daha vaat etmektedir! Kritik soru, bugüne kadar sürekli başarısız olunan işsizlik, yoksulluk ve iklim konularının kapitalizm içinde gerçekten bir çözümünün var olup olmadığıdır.

Kömür madeni ya da termik santral kapatıldığında şirket toplanıp gider. Kapanan işletmenin işçilerinin geleceği, oradaki kasaba halkının geçimi sorunu, o şirketin ve pazar ekonomisinin ilgi alanı dışındadır. Adil geçiş anlayışı, işçilerin işe yerleştirilmesi ve yerel topluluğun refahıyla ilgili kamu yatırımlarının yapılmasını vurgular. Bu durumda adil geçiş karbonsuzlaştırma sürecinde beliren “pazar hatası”nın devlet müdahalesiyle düzeltilmesi olarak anlaşılabilir.

Bu çerçevede ele alındığında şu iki yaklaşım bir kez daha karşı karşıya gelir: Piyasa ekonomisinin “hataları”nın kapitalizm içinde çözülebileceğini ileri süren yaklaşım ve bunun karşısında kapitalizmin ekolojik yıkım, işsizlik, gelir bölüşümü eşitsizliği gibi toplumsal ve ekolojik adaletsizlik sorunlarının “yapısal” olduğunu ve kapitalizm içinde çözülemeyeceğini savunan yaklaşım.

Burjuva iktisatta ekolojik sorunlar ve iklim değişikliği, “olumsuz dışsallıklar” olarak piyasa hatası kabul edilirler. Ama otuz yıldır uygulanan politikalarla çözüm üretilmediği gibi derinleşerek varlıklarını sürdürüyorlar. Dahası çözüm olarak uygulanan politikalar yeni sorunlar yaratıyor. Piyasa ekonomisinin “iklim hatası” karbonsuzlaştırma politikasıyla düzeltilmeye çalışılırken bu kez işsizlik, yerel ekonomilerin çökmesi, yerel toplumsal sorunlar, iş için göç, emekçilerin daha da yoksullaşması, yenilenebilir enerji kaynaklarıyla enerji üretilmesinin yarattığı ekolojik sorunlar, elektrikli otomobillerin yol açtığı açmazlarla karşı karşıya kalınır.

Örnek olsun, benzinliden elektrikli araçlara geçilmesi, pil üretimi için madencilik, pili şarj etmek için elektrik üretimi, yakıt olarak hidrojen gazı elde etmek için enerji harcanması, kaporta için metal madenciliğinin sürmesi gibi çok sayıda ekolojik sorunu da beraberinde getirir. Öngörülen araç sayıları sorunun boyutları hakkında fikir verecektir: Dünyada pilli, hibrit şarjlı ve yakıt hücreli elektrikli otomobil ve hafif ticari araç sayısının, şimdiki 11 milyon se-

viyesinden 2030’da 350 milyona ve 2050 yılında ise 2 milyara çıkması beklenmektedir.²⁵ Öte yandan, Britanya’da Otomobil Motorları Üreticileri ve Satıcıları Derneği, hükümet, “sıfır salım” hedefleriyle uyumlu biçimde hareket ederek gerekli adımları atarsa elektrikli otomobil sektöründe 2030 yılına kadar 40 bin nitelikli iş olanağı doğacağını ileri sürmektedir. Ters durumda sektör rekabet gücünü kaybedecek, 90 bin kişi işsiz kalacaktır. Dernek, pil üretiminin acilen hızlandırılmasını ve yollara 2,3 milyon adet pil doldurma istasyonunun yapılmasını talep etmektedir.²⁶ Hızla büyüyen bir dünya pazarı, otomobil ve elektronik aygıt pillerinde kullanılan lityum bakımından zengin maden yataklarına sahip olan Bolivya’da, Amerikan otomobil şirketi Tesla’nın askeri darbede rol üstlenmesinde etkili olmuştur. Yeşil dönüşümün kara yüzü, talebi artan gelişmiş Kuzey ülkeleri ile bu gibi madenleri yağmalanacak az gelişmiş Güney ülkeleri arasındaki eşitsiz ekolojik yıkım ilişkilerinin derinleşeceğine işaret etmektedir.

Karbonsuzlaştırma sürecinde işçiler işsiz kalınca, şanslılarsa elektrikli otomobil fabrikalarında, elektrikli otomobil için gerekli lityum, bakır, kobalt madenlerinde, yenilenebilir enerji santrallerinde, güneş paneli üreten fabrikalarda, inşaat işlerinde çalışacaklar. Bu gibi işler, adil geçişi sağlayacak yeni iş alanları arasında gösterilir. Adil geçişin vaat edilen yeni iş alanlarında emek sömürsü ise ortadan kalkmayacak. Çünkü işçiler emek güçlerini satacaklar, karşılığında bir miktar ücret alacaklar, onların emeğiyle üretilen ürünlere ise şirket, kâr adı altında el koyacak. Kaldı ki, adil bölüşüm de sağlanmış olmayacak çünkü kömür madencisi, “kabul edilebilir” başka bir maden işinde ya da yenilenebilir enerji santralinde, sömürü oranı bile azalmadan eskisine benzer, belki daha da az miktarda bir ücretle çalışacak. Sınıfsal ilişkiler ve sömürü düzeni, her zaman olduğu gibi yine adil olmayacak. Kömür madenciliğine son verip güneş ve rüzgârdan elektrik üretimi için gerekli olan nadir toprak elementleri madenciliğine başlanması, ekolojik adaleti de getirmeyecek. Çünkü bunlara, göz boyamak için her ne kadar “yeşil element” dense de yapılan iş, kâr elde etmek amacıyla yeryüzünü alt üst eden madencilik etkinliğidir.

Nitekim, ilgili yazında yer alan çok sayıda araştırmayı birlikte değerlendiren bir çalışmanın bulguları, dünyanın pek çok ülkesinde rüzgâr enerji ve hidroelektrik santralleri, elektrikli otomobiller, ev güneş panelleri, bina iyileştirme, tarım, arazi kullanımı ve ormancılık konularında iklim önlemleri kapsamında ki uygulamaların toplumsal ve ekolojik eşitsizlikler yarattığını göstermektedir.

25 International Energy Agency, Net Zero by 2050 - A Roadmap for the Global Energy Sector, 2021, s.134.

26 The Guardian, 29 Haziran 2021, https://www.theguardian.com/business/2021/jun/29/uk-electric-car-industry-battery-factories-smmt-jobs?CMP=tw_t_a-environment_b-gdneco

Yoksul, emekçi kesimlerin, yerel toplulukların payına çitleme, yoksun bırakma, hak ihlalleri, mülksüzleşme, ekolojik örselenme, ayrımcılık, şiddet düşerken egemen kesimler servet artışı, güç yoğunlaşması ve elitizmden yarar sağlamışlardır.²⁷ İklim değişikliğine çözüm getireceği ileri sürülen iktisadi etkinliklerin zararları, kapitalizmin var olan eşitsizliklerine uygun olarak ve onları derinleştirerek yoksul kesimlere dağıtılmaktadır.

Sendikal Eklenti

Aslında adil geçiş kavrayışı, sendika çıkışıdır. Yaklaşımın öncülerinden biri, ABD’de Petrol, Kimya ve Atom İşçileri Sendikası (OCAW) lideri olan Tony Mazzochi’dir. 1990’lı yılların başında çevre koruma önlemlerinin yol açabileceği iş kayıpları için işçilere mali yardım ve mesleki eğitim desteği verilmesi, bir fon oluşturulması düşüncesini savunur. Aynı sendikanın girişimiyle 1997 yılında Adil Geçiş İttifakı kurulur. İzleyen yıllarda sendikal ilgi devam eder. Dünyada 170 milyon işçiyi temsil eden Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu (ITUC) 2009 tarihli Kopenhag [İklim] Anlaşması’nda işgücünün adil geçiş kavramının da yer alması için çalışma yürütse de başarılı olamaz.²⁸ Ama bir yıl sonra Cancun’da yapılan ve İklim Sözleşmesi’ne taraf ülkelerin katıldığı 16. Taraflar Konferansı’nda alınan kararlarda adil geçiş kavramı da kullanılır.

Birkaç yıl sonra da kavram, anlaşma metnine girer. Adil geçişe yer veren bir cümle, 2015 tarihli Paris [İklim] Anlaşması’nın maddeleri arasında olmasa da önsözünde yer bulur. O cümlede, “ulusal olarak tanımlanmış kalkınma önceliklerine uygun olarak, kabul edilebilir ve nitelikli işlerin yaratılması ve işgücünün adil geçiş gerekliliklerinin dikkate alınması” vurgulanır.

Adil geçiş kavramının tarihsel köklerinde sendikal bağ olmakla birlikte yaklaşımın içeriği, başta Uluslararası Çalışma Örgütü olmak üzere, Birleşmiş Milletler (BM) örgütleri tarafından doldurulur.²⁹ AB’de resmi politikalara giren adil geçiş yaklaşımının, kömür madenciliği konusunda yer yer uygulanması çabası da var. Ama adil geçişin, uygulamadan daha çok, vaat edilen bir politika ol-

27 Benjamin K. Sovacool, “Who Are the Victims of Low-carbon Transitions? Towards a Political Ecology of Climate Change Mitigation,” *Energy Research and Social Science*, Sayı 73, 2021, <https://doi.org/10.1016/j.erss.2021.101916>

28 Labour Network for Sustainability ve Strategic Practice, “Just Transition” – Just What Is It?, Maryland, 2016, s.7-8, <https://www.labor4sustainability.org/uncategorized/just-transition-just-what-is-it/>

29 Örn., ILO, Uluslararası Çalışma Örgütü, Resolution Concerning Sustainable Development, Decent Work and Green Jobs, Cenevre, 19 Haziran 2013; ILO, Guidelines for a Just Transition towards Environmentally Sustainable Economies and Societies for All, Cenevre, 2015.

duğu görülüyor, şimdilik.³⁰ Başka bir deyişle, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün adil geçişle ilgili yönlendirici ilkelerinin uygulandığını söylemek güç. Emek açısından kısaca belirtmek gerekirse adil geçiş, sendikaların incelikli biçimde geliştirdikleri ve mücadeleyle somut olarak talepleştirdikleri bir konu da değil. Böyle olunca adil geçiş politikası, sermaye-devlet cephesinin biçimlendirdiği ve serbestçe at oynattığı bir alan. Destekleyen sendikaların, yüzeysel içerikli bu anlayışı genellikle sorgulamadan benimsedikleri anlaşıyor.³¹

Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu, 2016 yılında bir Adil Geçiş Merkezi kurar. Kendi sitesindeki bilgiye göre Merkez, sendikaları, işverenleri ve hükümetleri toplumsal diyalog içinde yan yana getirir ve Adil Geçiş masasında emeğin de yer almasını sağlar. Silesia Deklarasyonu'ndaki diyalog arayışı, Merkez tarafından da vurgulanmıştır. Merkezin betimlemesine göre adil geçiş, bütün işçiler için kabul edilebilir işleri, toplumsal korunmayı, eğitim fırsatlarını ve daha yüksek bir iş güvencesini garanti eden bir plandır. ITUC üyesi konfederasyonlar arasında Türkiye'den DİSK, KESK, HAK-İŞ ve TÜRK-İŞ de yer almaktadır.

Benzer biçimde, iklim politikası talep eden STK'lar da yeni işsizler yaratılmamasını isterler. Örneğin, Bir Milyon İklim İş Kampanyası, iklim değişikliğine karşı mücadele eden STK'ların ve çeşitli sendikaların desteğiyle başlatılmıştır. Yayımladıkları raporda şu alanlarda yeni istihdam olanakları ele alınır: yenilenebilir enerji, konutların dönüştürülmesi sürecinde inşaat işleri, ulaştırma, eski sanayinin iyileştirilmesinin gerektirdiği işler, tarım, atık yönetimi, yeşil işlerin gerektirdiği becerilerin öğretildiği kurs ve eğitim işleri.³²

Adil geçiş, bir STK ağının raporunda, fosilden yenilenebilir enerjiye geçiş sürecine uyum sağlama fırsatının emekçilere tanınması olarak savunulur.³³ Adil

30 David Coats, A Just Transition? Managing the Challenges of Technology, Trade, Climate Change and COVID-19, Alex Ferry Foundation, 2020; Labor Network for Sustainability ve Strategic Practice, a.g.e., s.28-32; Judson Abraham, "Just Transitions for the Miners: Labor Environmentalism in the Ruhr and Appalachian Coalfields," New Political Science, 39(2), 2017, 218-40.

31 Bkz., ITUC, Climate Justice: There Are No Jobs on a Dead Planet, 2015, s.16-20; ITUC Just Transition Centre, Just Transition: A Report for the OECD, 2017; ITUC Just Transition Centre, Just Transition in the International Development Cooperation Context, 2020; DGB, German Federation of Trade Unions, The German Consensus on Coal, 2020; New Zealand Council of Trade Unions, Next Steps on Just Transition to Good, Green Jobs, 2019; Trades Union Congress, A Just Transition to a Greener, Fairer Economy, Londra, 2019.

32 The Campaign against Climate Change, One Million Climate Jobs, Üçüncü Baskı, 2014, https://www.campaigncc.org/sites/data/files/Docs/one_million_climate_jobs_2014.pdf

33 CAN, Climate Action Network Europe, İklim Dostu Bir Ekonomiye Adil Dönüşüm Nasıl Gerçekleşebilir?

geçiş benimsyen sendikalar, yayımladıkları çalışmalardaki değerlendirme ve vurgularla, düzenledikleri kampanyalarla, tam da bu fırsata talip olmuş görünüyorlar. Bu ise sendikaları, sermaye düzeninin rayına sokar. Şöyle ki...

İşçilerin İsyan Olasılığının Boğulması

Elimizdeki bulguları sıralayalım. Enerji piyasasındaki rekabete dayanamayan kömür madenlerinin ve termik santrallerin kapandığına ilişkin kimi örnekler Batı’da şimdiden gözlenebiliyor. Teknolojik gelişmelerin de yardımıyla yenilenebilir enerji karşısında kömür madenciliği ve termik santralden elektrik üretimi artık iktisadi olarak pahalı hale geldi. Ayrıca karbonsuzlaştırma planı olan ülkelerde hükümetler, yenilenebilir enerji sermayesine önemli destekler sağlıyorlar. Bu gelişmelerin sonucu olarak kapanan fosil işletme sayılarının önümüzdeki yıllarda artması sürpriz olmayacak. O nedenle, kimi ülkelerde ve AB’de fosil sermayeyi de gözetecek biçimde uzun dönemli dönüşüm planı, fosil işletmelerin kapanması sürecinde emek cephesini sorunlu hale getirir. Öte yandan 19. yüzyıldan bu yana maden işçileri, dünyanın çeşitli yerlerinde sermayenin ve hükümetlerin başını çok ağrıttılar. Bunun yakın dönemden birkaç örneği, Thatcher dönemi İngiltere’sindeki uzun madenci grevi, Özal dönemindeki Zonguldak büyük madenci grevi ve yürüyüşü, Somali madencilerin “öyle mi alay komutanı?” sorusuyla anımsanacak olan, geçen yıl başlattıkları Ankara yürüyüşüdür. Madencilerin ve sanayi proletaryasının direniş örnekleri, sermaye düzeni için travmatiktir, hiçbir zaman unutulmaz. Karbonsuzlaştırma planı sermaye çıkarlarına uygun adım ilerlerken, düzen açısından sorun, işçi sınıfı için yoksullaştırıcı toplumsal etkilerin ortaya çıkıyor olması değildir. Asıl korku, neoliberal politikalar toplumsal devleti yıkıma uğratmışken yeni işsizlerle daha da ağırlaşan sınıfsal koşullarda işçilerin ayaklanma olasılığıdır.

Kömür madenlerinin ve termik santrallerin kapanmasıyla oluşacak işsizlik yükü, sermayenin travmasını uyaran bir işçi sınıfı isyanı olasılığı yaratır. Karbonsuzlaştırma planının Aşıl topuğu burasıdır. Karbonsuzlaştırmanın iktisadi yükü kamu bütçesinden halkın sırtına vurulurken işçi sınıfının başkaldırması, sermaye çıkarını gözetken politikaları baltalayacaktır. Adil geçiş senaryosunun uygulamaya konulmasının altta yatan siyasal ve sınıfsal nedeni budur: Dev uyanmadan, işçi sınıfının ayaklanma olasılığı bertaraf edilmek istenir. Sendikalar adil geçiş onay verdiklerinde üyeleri olan işçilerin tepkilerini soğutma rolüne soyunurlar. Buna ek olarak ikincisi, yürürlükteki iklim politikalarına sendikalar eliyle geniş halk desteği de devşirilmiş olacaktır. Adil geçiş tartışmasının gelişmiş Kuzey’de yüklendiği işlev, sendikaları, ağırlaşan iklim sorununun gösterdiği üzere işe yaramadığı artık gizlenemeyen resmi iklim poli-

tikasına yedeklemektir. İşçi sınıfının tepkileri soğutulur, iklim politikalarına da halk desteği bulunur. Ve böylece işsizliğe, yoksulluğa, toplumsal ve ekolojik eşitsizliklere, yürürlükteki yetersiz iklim politikalarına karşı emekçilerin ayaklanma olasılığı, daha oluşmadan yok edilir.

Sendikaların çoğu, yalnızca ücret artışına ve istihdama odaklanırlar. Böyle bir sendikal anlayışla ekolojik bir tartışmanın tarafı olamazlar. Bu anlayışın sonucu olarak kömür madenlerinin ve termik santrallerin kapatılmasına, işsizliğe yol açacağı ve ücret kayıpları olacağı için sendikaların karşı çıkmaları beklenir. Çünkü neredeyse sendikanın varlık nedeni ücret pazarlığıdır. Sendika cephesinde oluşabilecek bu karşıtlığı aşmak üzere adil geçiş önerisiyle, sendikalara, “başka iş alanlarında yüksek ücretli yeşil istihdam olanakları yaratılıyor” denilmektedir.

Fosilden çıkarken işsiz kalanlara başka bir “fırsat” olarak “meslek edindirme eğitim kursları” sunulacaktır. Meslek edindirme eğitimi, bir yanıyla başkaldırı olasılığını bertaraf etmek üzere bilinç yıkama etkinliğidir, öbür yanıyla da “yeşil dönüşüm” sektörlerinde gereksinim duyulabilecek kimi işler için meslek eğitimi verilmiş emekçileri hazırda tutmaktır. Şirketler gereksinim duyacakları beceri kazandırılmış emekçilere o havuzdan erişebilirler. Şirketler, kamu bütçesiyle finanse edilen bu eğitimin mali yükünü de üstlenmemiş olurlar. Yenilenebilir enerji sermayesi, elektrikli otomobil şirketleri, “yeşil dönüşüm” aktörleri kamu bütçesinden çeşitli düzeneklerle yıllarca mali destek elde edecektir. Buna karşılık işsiz kalan emekçilere kurs, işçilerin kesintileriyle oluşturulan işsizlik sigorta fonundan ölmeyecek kadar ve geçici süreyle işsizlik aylığı, emekliliğine az kalan orta yaşlılara emeklilik hakkı verilecektir. Bir kısım “şanslı” işçi iş de bulacaktır. Ne var ki, kimi araştırmalarda, yeni girilen işlerin gelir kaybı yarattığı³⁴ dahası Almanya’da güneş enerjisi sektöründe olduğu gibi “yeşil istihdam” olarak sunulan yeni iş alanlarında bir süre sonra çalışan sayısında çok ciddi bir azalmanın gözlendiği belirtilmektedir.³⁵ Demek ki, adil geçişin işçilere sunduğu tüm bu “olanaklar” birlikte değerlendirildiğinde “adil” geçiş, kazanan şirketler ve kaybeden işçiler muhasebesinde emek açısından hiç de adil değildir.

34 David Coats, a.g.e., s.12.

35 B.K. Sovacool, B. Turnheim, A. Hook, A. Brock, M. Martiskainen, “Dispossessed by Decarbonisation: Reducing Vulnerability, Injustice, and Inequality in the Lived Experience of Low-carbon Pathways,” World Development, Sayı 137, 2021, s.7.

Türkiye’de Adil Geçiş

Adil geçiş tartışması, Türkiye’nin toplumsal gündeminin üst sıralarına çıkmıyor henüz. Onu besleyecek iklim politikaları geliştirilmediği için toplumsal karşılığı olmayan entelektüel bir tartışma. Türkiye, Paris Anlaşması’nı onaylamadı, resmi bir karbonsuzlaştırma politikası yok. Tersine “yerli ve milli kömür” madenciliği yapmak, “yerli ve milli” doğalgaz ve petrol çıkarmak hedefleri var. İşçiler adil geçiş kavramından haberdar değil, sendikalar ilgisizler. Hükümetin emekçilerin yaşam koşullarını iyileştirmeye yönelik herhangi bir politikası ufukta bile görünmüyor. Büyük sermaye ise Türkiye’nin Avrupa Yeşil Mutabakatı’na uyum sağlaması gerektiğini ısrarla savunan bir tutuma sahip.³⁶ İklimle ilgilenen kimi STK’ların da adil geçiş konusuna yer veren çalışmalarından, raporlarından ve gündem oluşturmaya yönelik çabalarından söz edilebilir.

Örneğin Greenpeace Akdeniz, Zonguldak için “adil dönüşüm kampanyası” başlattığını duyurdu. İmza da toplanan kampanyada, kömür madenleri ve termik santraller bölgesi olan Zonguldak’ta kömürün terk edilmesi vurgulanıyor. İmza kampanyasında Zonguldak için sunulan öneriler, Avrupa merkezli adil geçiş yaklaşımında gördüklerimizle benzer: İşini kaybedecek olanlar için fon oluşturulması, ücretsiz olarak meslek edindirme kursu verilmesi, iklim dostu iş kuracak olanlara mali destek ve kredi sağlanması, yenilenebilir enerji alanında istihdam olanaklarının artırılması, kömürün bozduğu arazilerin iyileştirilmesi ve kente kazandırılması.³⁷

ITUC’un Adil Geçiş Merkezi Direktörü Samantha Smith, “dünyanın farklı yerlerindeki tecrübelerimize göre, hükümet ve işverenlerde işçiye saygı yoksa adil dönüşüm tartışmaları için şartlar oluşmuyor” görüşünde. Çünkü işverenler ve hükümet, saygı duymadıkları sendikalarla toplumsal diyalog kurmaya gerek görmeden kararları alıp uyguluyorlar.³⁸ Bu değerlendirme doğruysa adil geçiş, güçlü bir sendikal hareketi gerekli kılmaktadır. Sendikalar saygınlıklarını ise ortaya koydukları mücadeleyle kendileri yaratırlar. Bununla birlikte emek hareketinin güçlü olduğu bir durumda, bu gücünü adil geçiş talebiyle sınırlandırması da pek mantıklı olmayacaktır. Sendikalar, çerçevesini sermaye düzeni kurumlarının biçimlendirdiği bir adil geçiş planını tartışmak yerine,

36 Örneğin şu çevrimiçi toplantıya bkz. “İklim Nötr Hedefi İçin İş Dünyası Çabaları Webinarı” <https://www.youtube.com/watch?v=snfVjiyYEzw>

37 “Greenpeace: Zonguldak İçin Başka Bir Hayat Mümkün,” 12 Temmuz 2021, <https://yesilgazete.org/greenpeace-zonguldak-icin-baska-bir-hayat-mumkun/>

38 Burak Yalçınıyigit ve Bulut Bagatır, “Termiksiz Bir Yaşamda Kömür İşçileri,” 22 Ocak 2021, <https://www.iklimhaber.org/termiksiz-bir-yasamda-komur-iscileri/>

bir eko-sendikal programla emeğin kendi taleplerini hükümete ve işverene dayatma yolunu seçebilirler. Bu mücadeleyle saygınlık kazanırlar, güçlenirler ve kendi taleplerinin takipçileri olurlar.

“Türkiye işçi hakları ve özgürlükleri bakımından dünyanın en kötü on ülkesi arasında” yer almaktadır.³⁹ Türkiye’de işçilerin sendikalaşma oranı yüzde 11’dir. Özel sektörde bu oran yüzde 6’dır. Özel istihdam bürolarının kurulmasına olanak tanıyan 2016 yılındaki yasa değişikliğiyle getirilen kiralık işçilik statüsünde iş güvencesi ortadan kalkmış, sendikal hakların kullanımı, emeklilik, iş güvenliği ve sağlığı gibi toplumsal koruma düzenekleri iyice zayıflatılmıştır. Çalışanların üçte ikisinin ücreti, asgari ücret düzeyindedir.⁴⁰ Bu verilere göre, Türkiye’de işçi sınıfı, sendikasız, güvencesiz ve işsizlik, yoksulluk, açlık darboğazında cebelleşmektedir. Sendikal hakların önündeki engeller yanında otoriter ve totaliter uygulamalarla emekçi kesimleri, kadınları, Kürtleri, Alevileri siyasetleştirilmeye, tek tipleştirmeye çalışan anti-demokratik bir siyasal rejimi de bilançoya eklemek gerekir. Başarılı adil geçiş örneklerinde gözlendiği söylenen, “sendikalara saygı duyulması ve toplumsal diyalog ortamının bulunması” koşullarının Türkiye’de geçerli olmadığı kesin.

Ekoloji Mücadelelerinin Sendikalara Boğdurulması

Bu toplumsal ve siyasal farklılıklar dikkate alındığında, yukarıda gelişmiş Kuzey ülkelerinde adil geçişte sendikalara biçilen role ilişkin ileri sürdüğüm tezin Türkiye bakımından karşılığı, anlamı, güncelliği nedir?

Türkiye çok yaygın işsizliğin olduğu bir ülke. Çeşitli hesaplamalarda gerçek işsiz sayısının on milyonu aştığı vurgulanmaktadır.⁴¹ Yeşil düzen, yeşil mutabakat, yeşil dönüşüm, adil geçiş, bunlar yeni iş alanları vaat eden politikalar demeti olarak sunulmaktadır. Örneğin Dünya Bankası’nın bir raporunda, aralarında Türkiye’nin de olduğu, gelişen pazar ekonomisi olarak adlandırılan 21 ülkede, yeşil dönüşüme yapılacak yatırımla önümüzdeki on yılda 213 milyon yeni iş yaratılacağı müjdesi verilir.⁴² SHURA Enerji Dönüşüm Merkezi’nin taze

39 Gazete Duvar, 6 Temmuz 2021, <https://www.gazeteduvar.com.tr/turkiye-isci-hak-ve-ozgurluklerin-de-dunyanin-en-kotu-10-ulkesi-arasinda-haber-1527762>

40 Atilla Özsever, “Otoriter Emek Rejimi,” BirGün Gazetesi, 16 Haziren 2021, <https://www.birgun.net/haber/otoriter-emek-rejimi-348512>

41 Mustafa Sönmez, “İşsizlik Mızrağı Kamufleji Deldi” Al-Monitor, 16 Mart 2021, <https://www.al-monitor.com/tr/contents/articles/originals/2021/03/turkey-unveils-unemployment-data-pandemic-army-of-job-less.html>

42 International Finance Corporation, Ctrl-Alt-Delete: A Green Reboot for Emerging Markets, Washington

raporuna göre, Türkiye’de yalnızca “yenilenebilir enerji alanındaki yeni yatırımlar, 2018-2030 döneminde 590.000 kişiye istihdam sağlayabilir.”⁴³

Yeşil dönüşümün istihdam yaratacağı söylenen iş alanlarını anımsayalım: Yenilenebilir enerji sektörü, binaların yalıtımı ve düşük karbonlu yeni konutların yapıldığı inşaat sektörü, atık yönetimi... Türkiye’de bu alanlardaki projelerin bir an önce yaşama geçirilerek “yeşil istihdam” yaratılması gerekçesiyle sendikalarından destek istenecektir. Türkiye kömürden çıkış planı açıklamadığı için, buradan gelebilecek ek bir işsizlik riski olmadığı gibi, yeni yaratılacak milyonlarca işten söz edilmektedir. Sendikalar için istihdam, doğal olarak çekici bir vaattir. Bu nedenle, sendikalar; rüzgar, hidroelektrik, jeotermal, biyokütle enerji santralleri projelerine, “yeşil inşaat” işleri için gerekli malzemenin sağlanacağı kum, mermer, taş ocaklarına, ahşap için orman tahribatına, atık bertaraf işletmesine, çöp yakma tesisine, kısacası “adil dönüşüm” vaadine ikna edilebilirler.

Ne var ki, Türkiye’nin her yerinde yükselen ekoloji mücadeleleri, en çok, en kararlı ve tutkulu biçimde, saydığım tüm bu projelere ve işletmelere karşı çıkıp, direniyorlar. Bu durumda ekoloji mücadeleleri, adil dönüşümün ve iklim politikalarının önünde birer engele dönüşürler. Ekoloji mücadelelerine karşı sendikalar ise yeşil dönüşüm sermayesinin ve devletin yanında konumlanırlar. İşçiler, ekoloji mücadelelerinde yer alanlara, “bu projeler, ‘yeşil’ dönüşüm ve ‘yeşil’ istihdam sağlıyor, adı üstünde yeşil, siz ne diye direniyorsunuz?” sorusunu yönelteceklerdir. Böylece, ekoloji mücadelelerinde yer alan köylülerin kitlesel direnişinin karşısına sendikaların yönlendirdiği işçilerin kitlesel gücü çıkartılmış olur. Böylece işçiler, ekoloji mücadelesi karşısında grev kırıcılara dönüşürler. Türkiye’nin bir karbonsuzlaştırma planı olmadığı halde sendikaların adil geçişi benimsemelerinin yol açacağı bu sonuç, yenilenebilir enerji projelerine, taş ve mermer ocaklarına, çöp yakma tesislerine, orman tahribatına karşı oluşan toplumsal direnci, sendika ve çevreci STK kamuoyuyla hizaya getirmek olacaktır. Sendikaların ekoloji mücadelesine ilgisiz olmasından daha kötüsü, yerel ekoloji direnişlerine düşman edilmesidir. Sendikalar var olan içeriğiyle adil geçişe eklemlenirlerse, emek ve ekoloji mücadeleleri karşı karşıya geleceklerdir. Bu bağlamda Türkiye’de adil geçiş ve yeşil mutabakat politikası, emek ve ekoloji mücadeleleri arasında (bir işbirliği köprüsü kurmak bir yana) çatışma yaratma eğilimindedir.

DC, 2021, s.13.

43 SHURA Enerji Dönüşümü Merkezi, Türkiye’de Elektrik Sistemi Dönüşümünün Sosyo-Ekonomik Etkileri, İstanbul, Sabancı Üniversitesi, 2021, s.14, ayrıca bkz. s.119-120’deki tablolar.

Adil geçiş politikasının, gelişmiş Kuzey ülkelerinde yetersiz iklim politika-sına halk desteği oluşturan etkisini yukarıda vurgulamıştım. Adil geçişin bu ikincil işlevi, Türkiye için de geçerlidir. Pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de yenilenebilir enerji üretimi, satış garantili, devletten mali destekli, dolayısıyla kârlı bir alan. Bunun yanında büyük sermaye, hem AB ile ticaret hacminin “sınırdan karbon uygulaması” nedeniyle daralmaması için hem de “yeşil fonlar”-dan yararlanma hevesiyle Türkiye’nin bir an önce Avrupa Yeşil Mutabakatı’na uyum sağlayan politikaları yaşama geçirmesini istemektedir. Sendikalar adil geçişe ikna edildiğinde, sermayenin bu talebi, emekçilerin desteğini elde ederek güçlendirilmiş olur. İkna edilen sendikalar, sermaye düzeninin uluslararası iklim politikasının kullanışlı araçları olarak hizmet ederler. Sendikalar, sermayenin hükümete yönelttiği Avrupa Yeşil Mutabakatı’na uyum sağlanması talebinin, halkla ilişkiler ajansına dönüşürler.

Sermayenin çevre konularında sendikaları yanına alması, birbirine tam olarak karşıt iki ayrı yönde olabilmektedir. Adil geçiş yaklaşımında gördüğümüz gibi, “yeşil istihdam” vaat edilen sendikalar, yetersiz iklim politikalarının, yenilenebilir enerji projelerinin, yeşil mutabakatın destekçileri yapırlar. Bunun tam tersi yönünde sendikalar, yine istihdam gerekçesiyle bu kez kömür şirketlerinin çıkarlarını savunmak üzere sermayenin borazanlığına da soyunurlar. Bunun bir örneği, Yatağan Termik Santrali’nde örgütlü sendikanın, işletmenin önünde basın açıklaması yapan çevrecilere karşı, emekçi sağlığını bozan ve ık-lime düşman bir tesisi, canhıraş savunan tutumunda bulunabilir.⁴⁴

Benzer biçimde, çarpıcı başka bir örnek de ABD’de fosil sermaye grupları-nın milyonlarca dolarlık mali desteğiyle çalışmalarını yürüten Heartland Enstitüsü’nün Polonya’daki Dayanışma Sendikası ile 24. Taraflar Konferansı sırasında kurduğu işbirliğidir. Sermaye düzeninin çeşitli aktörlerinin uluslararası iklim politikalarını müzakere ettikleri ve Silesia Deklarasyonu’nu ilan ettikleri günlerde, Heartland Enstitüsü ve Dayanışma Sendikası, ortak bir bildiri yayımlarlar. O bildiride, bilim insanları arasında, iklim değişikliğinin nedenleri ve sonuçları konusunda bir oydaşma bulunmadığını ileri sürerler. Bir başka deyişle, bildiri, iklim değişikliğinin kömür gibi fosil yakıtlarla olan doğrudan bağı konusunda bilim dünyasında sanki bir anlaşmazlık varmış, fosil enerji masummuş havası yaratmayı amaçlar. Enstitü ile Sendika, iklim politikaları geliştirmek için birlikte çalışma yürüteceklerini ilan ederler. En önemli ortak görevleri olarak

44 Yatağan ve Bergama örnekleri için bkz. Özer Akdemir, “Adil Geçiş’ İşçi Sınıfı İsyan Etmesin Diye Mi?” Evrensel Gazetesi, 4 Temmuz 2021, https://www.evrensel.net/yazi/89035/adil-gecis-isci-sinifi-is-yan-etmesin-diye-mi?utm_source=twitter&utm_medium=twitter_ap&utm_content=77&utm_campaign=04-07-20218:10

iklim ve enerji konusunda “halk eğitime” yoğunlaşacaklarını vurgularlar.⁴⁵

Sermaye kesimleri, çevre koruma, iklim, istihdam ya da istihdam kaybı konularında işçileri yanlarına alarak bir “iletişim stratejisi” uygularlar. Sermaye çıkarları, hiçbir zaman kamuoyunu inandıracak bir gerekçe olamaz. Oysa işçiler eliyle bu konular gündeme sokulursa daha inandırıcı görünür. Sermayenin çevre ve iklim politikaları bakımından ittifaklar aradığında, işçileri ve sendikaları ayartmasının nedeni budur.⁴⁶

Ne Yapmalı?

Fosil sermaye grupları “yerli ve milli” kömür politikaları ve termik santrallerin işletilmesi için, buna karşılık “yeşil dönüşüm”den çıkarı olan sermaye gruplarıysa yenilenebilir enerji, elektrikli otomobil, Avrupa Yeşil Mutabakatı politikaları için sendikaları ve işçileri yanlarına çekmek isterler. Sermayenin her iki yönde işletilen “iletişim stratejisi”ni boşa çıkarmak, şirketlerin, sendikaları çevre konusunda halka ilişkiler ofisi olarak kullanmalarına engel olmak gerekir. Sendikalar ve öteki emek örgütleri, sermayenin çıkarını değil de işçi sınıfının yararını savunan politikalar geliştirmeye zorlanmalıdır. İnsanın onurlu bir yaşam sürmesini sağlayan bir iş ve ücrete sahip olması, emek hareketinin tarihsel mirasıdır, vazgeçilmez ve sürekli bir mücadele alanıdır; buna hiç kuşku yok. Ama sendikal mücadele, yalnızca iş ve ücret talebinden ibaret olamaz. İşçi sınıfının yararına politikaların önemli bir adımı da işyerindeki ekolojik sorunların yol açtığı iş cinayetlerini, ekolojik bozulmanın emekçi ve halk sağlığına etkilerini, ekolojik talepleri, sendikal mücadelenin ve toplu iş sözleşmelerinin içrek ve ayrılmaz parçası kılmasıdır.

Kömür madeni ya da termik santral işsizlik gerekçesiyle savunulduğunda emek ve iklim/ekoloji birbiriyle uzlaşmaz bir karşıtlık içindeymiş yanılması yaratılır. Bunun sonucu olarak işçi sınıfı ile iklim/ekoloji mücadeleleri birbirine düşman edilir. Buna karşılık, “yeşil dönüşüm,” istihdam ve iklim gerekçesiyle savunulduğunda ise söz konusu projeler “temiz,” iklime, ekosisteme ve yerel halka zararı bulunmayan, hatta adil bölüşümü de sağlayan iktisadi etkinliklermiş yanılması doğar. Bu kez de bu projelere karşı çıkan yerel ekoloji direnişçilerinde yer alanlarla iş beklentisi içinde olan emekçiler birbirine düşman edilir.

45 The Heartland Institute, “Joint Declaration between Solidarity and the Heartland Institute, 5 Aralık 2018, www.heartland.org

46 Stefania Barca, “On Working-Class Environmentalism: A Historical and Transnational Overview,” *Interface: A Journal for and about Social Movements*, 4(2), 2012, 69.

O halde, emek ve ekoloji açısından bakıldığında, fosil enerji de yeşil dönüşümle adil geçiş de savunulamaz. Emek ve ekoloji mücadelelerinin “ya fosil ya adil geçiş” ikilemine saplanmayı reddederek “ne o ne de bu” geniş görüşüyle hareket etmeleri mümkündür. Bu, sermaye düzeninin emek ve ekoloji arasında icat ettiği bir çatışma alanından, birlikte mücadele etme zeminine sıçramak demektir. Birleşik mücadelede yan yana gelindiğinde hem emek hem de ekoloji hareketinin birbiriyle uyumlu taleplerini somutlaştırmak, güçlü ve sonuç alıcı biçimde dile getirmek olanağı doğar. İki mücadeleyi birbirine düşürme potansiyeli bulunan adil geçiş tartışması, birleşik mücadelenin gerekliliğine dair bir kez daha yapılan bir çağrı, bir uyandırma zili olarak kullanılabilir. Adil geçişin önümüze konan içeriği bir kenara atılarak birleşik mücadelenin kendi programını, hedeflerini, stratejisini ve taktiklerini geliştirmesinin zamanı gelmiştir. Emek-ekoloji birleşik hareketi, toplumsal mücadeleyi yükselterek iklim politikasına kendi mührünü basmak zorundadır.

İklim sorunu insanlığın en büyük sorunudur, ama bu kriz, sorunun nedeni olan sermaye düzeninin önerdiği politikalarla çözüme kavuşturulamaz. Emek ve ekoloji mücadeleleri, sermaye-devlet-BM bloğunun, sürdürülebilir kalkınma, yeşil dönüşüm, adil geçiş programları dayatan ideolojik hegemonyasına teslim olmak zorunda değiller. Birleşik mücadele, bu ideolojik esaretten kurtulup, karşı hegemonik bir perspektifle kendi politikalarını ve taleplerini belirleme gücüne ve kapasitesine sahiptir.

Böyle bir perspektifle ele alındığında geliştirilecek emek-ekoloji politika programında yer alacaklar listesi uzundur. Örnekleme için birkaçı şöyle sıralanabilir. Toplumsal üretimin amacının, yönünün, sektörlerinin belirlenmesi; iktisadi merkezi planlamanın ekolojik ilkeleri; işyerinde özyönetim, hiç değilse işyerinde yönetime katılma; sendikal örgütlenmeyi ve ekolojik mücadeleyi baskı altında tutan yasal ve uygulamadaki engellerin aşılmasını hedefleyen acil mücadele/müdahale takvimi; sağlık, eğitim, toplu taşıma, internet, müzecilik gibi kamu hizmetlerine ücretsiz erişim hakkı; temiz havaya ve içilebilir suya erişim hakkı; emeğin sömürülme oranını gerçekten ve belirgin biçimde azaltan bir “adil bölüşüm” düzenlemesini belirsiz bir geleceğe ertelemekten hemen yaşama geçirecek somut iktisadi ve siyasal mekanizmalar; karbonsuzlaştırma çerçevesinde kapatılan madenin, termik santralin yerine konulacak iktisadi etkinliğin belirlenmesine yerel topluluğun karar vermesi; bu yeni etkinliğin kolektif mülkiyeti ve özyönetimi; işyerinde ve toplumda toplumsal cinsiyet eşitliği önlemleri; “gri” ya da “yeşil” olsun piyasa ekonomisinin neden olduğu ekolojik yıkımın ve ayrıca şirketlerin çok çeşitli alanlarda sürdürdüğü ekolojik yağmanın engellenmesi için somut önlemler; şirketlerin bugüne kadar yarattıkları iklim etkilerinin geçmişe yönelik mali yükünü hemen üstlenmelerini sağlayacak sıkı somut önlemler; şirketlerden böylece elde edilen bütçeyle ik-

lim değişikliğinin etkilerine halen maruz kalan toplulukların ve ekosistemlerin iyileştirilmelerine yönelik somut acil eylem planları; üzerinde özel mülkiyet kurulmasının yasaklanacağı doğa varlıklarının listesi; endüstriyel tarım ve hayvancılığa adet, arazi, kapasite ve benzeri sınırlar konulması; konutun meta olmaktan çıkarılması, emekçi kesimlerin barınma hakkının gerçekleştirilmesi, ranta dayalı inşaat sektörünün küçültülmesi; servet edinmeye konulacak tavan miktarın belirlenmesi... Eşit, özgür ve ekolojik bir topluma “adil geçiş” için, hem emeğin ve doğanın haklarını tesis etmek hem de sermayenin yürüttüğü toplumsal ve ekolojik yıkımı engellemek, dolayısıyla sermayeyi boyunduruk altına alacak sert önlemlerle işe başlamak gerektiği açıktır. Emek örgütleri ve ekoloji direnişleri, belirli bir strateji çerçevesinde bu programdaki hedeflerden öncelikli gördüklerine karar vererek, bunları taktik hamleler olarak talepleştirip mücadeleyi geliştirebilirler.

Emekçilerin hak kayıpları ve ekolojik yıkımın geri döndürülemez olması gerçekleri göz önünde tutulduğunda birleşik mücadeleyi bir an önce inşa etmenin önemi kendiliğinden ortaya çıkar. Bu nedenle, belirli taleplere dayalı olarak, ister bir sendikayla yerel bir direniş arasında, ister mahalle, yerel, bölgesel bir ölçekte, ister havza bazında, ister nükleer karşıtı, iklim, orman, dereler ve benzeri bir konu/tema temelinde olsun, emek-ekoloji öznelerinin en kolayına hangisi geliyorsa o düzlemde bir araya gelmeleri, ortak mücadelede daha çabuk yola koyulmalarını sağlayacaktır.

Sonuç

İngiltere’de bir termik santralin suyla soğutma sisteminde kullanılan 117 metre yüksekliğindeki dört kulesinin imha edilme görüntüleri, internette yayınlandı.⁴⁷ Santral yarım milyon konuta elektrik sağlayan bir kapasiteye sahipti. Her ne kadar Rugeley Termik Santrali 2016 yılında kapatılmış olsa da bu görüntüler, enerji ve iklim politikası bakımından yeni bir dönem mi başlıyor sorusunu çağırıştırabilir. Ne de olsa çalıştığı kırk altı yıl boyunca milyonlarca ton kömür yakıldı, milyonlarca ton su kullanıldı, milyonlarca ton kül ve karbondioksit atmosfere bırakıldı, iklimi değiştiren yüzlerce yıl sürecek etkiler oluşturuldu, milyonlarca canlıya yaşam zehir edildi. Kapatılmasının üzerinden beş yıl geçmesine karşın yerel ekonomiye ve istihdama ilişkin bir düzenleme yapılmadığı gibi, santral alanı da inşaata dayalı bir rant projesi için ayrıldı. Az buz değil, iyi zamanlarında santralda 850 kişi çalışıyordu. Şirketin internet sitesinde yapılan açıklamada, gerekli imar izinlerinin tamamlandığı, santral alanının “düşük karbonlu” 2300 konutluk bir yerleşim yerine dönüştürülme

47 “Rugeley Cooling Towers Demolition,” 6 Haziran 2021, <https://www.youtube.com/watch?v=M3YifqfU-Ka8&t=0s>

çalışmasına başlandığı belirtilmektedir.⁴⁸

Termik santral gibi çimento üretimi de iklim değişikliğine etkisi yüksek bir iktisadi etkinlik. Çorum'da uluslararası bir şirket, işlettiği çimento fabrikasında üç yıl önce üretimi durdurdu. Altmış dört yıllık bu fabrikanın kapanmasının arkasında iklim, çevre ve benzeri bir neden bulunmuyor. Çalışan doksan işçi, fabrika kapatılırken işten çıkarılırlar. Çorum Belediyesi, tesisi arazisiyle birlikte satın alır ve fabrikanın yıkımını başlatır. Belediye Başkanı, Şubat ayında devir işleminin yapıldığı törende, "bu araziye yatay mimariyi esas alan yeni bir şehir kuracağız" açıklamasını yapar.⁴⁹

İngiltere, adil geçişin benimsendiği Silesia Deklarasyonu'nu kabul eden ülkeler arasında. Ayrıca sendikalar ve STK'lar adil geçişle ilgili ses getiren çeşitli kampanyalar da yapıyorlar. Türkiye ise Silesia Deklarasyonu'nu imzalamadı, adil geçişle ilgili resmi bir politika belgesi de oluşturmadı. İki ülkedeki bu farklılığa karşın, iki örnekte de işçiler adaletsiz bir geçişten kurtulamamışlar. Her iki ülkede işçiler ortada bırakıldıkları gibi, yerel topluluk da bir iki yıl içinde inşaat bittiğinde kendi kaderiyle baş başa kalacak. Bu gibi örnekler adil geçiş yaklaşımının üstündeki yaldızı kazıyarak sermaye düzeni için işlevselliğini saptamayı zorunlu kılıyor.

Bu yazıda, adil geçişin, gündemde yer bulduğu ülkeler ile STK'lar eliyle gündeme sokulmaya çalışıldığı Türkiye'de emek ve ekoloji ilişkisi bakımından olası sonuçlarını, bu ilişki bakımından yaratabileceği farklılığı araştırdım. Bu amaçla, iki tezi tartışmaya açtım. Birincisi, adil geçiş politikası, gelişmiş Kuzey ülkelerinde işçi sınıfının isyan olasılığının bastırılmasına yöneliktir. İkincisi de, adil geçiş politikası Türkiye'de ekoloji mücadelesinin bastırılmasına yöneliktir. Her iki çabanın kullanışlı araçları olarak sendikalara rol biçilmektedir. İlkinde işçi sınıfının kurumsal kelepçeleri olarak, ikincisinde ekoloji mücadelesinin grev kırıcıları olarak sendikalardan hizmet beklenmektedir. Her iki durumda bu senaryoları boşa çıkartmak ödevi, işçi sınıfına, emek hareketine, sendikalara, sendika üyelerine, emekçilere, ekoloji mücadelesi örgütlerine ve aktörlerine düşer. Sermaye düzeninin bu planını bozmanın yolu, emek ve ekoloji mücadelelerinin ayrı ayrı durmak ve karşı karşıya gelmek yerine yan yana, ortaklaşa hareket etmeleridir.

Adil geçiş önerisi, ilk bakışta, istihdamla çevre koruma arasında köprü kurma çabası olarak sunulur. Bu köprü, emek ve ekoloji mücadeleleri arasında da

48 9 Nisan 2021, <http://www.rugeleypower.com/closure-news/>

49 Elvan Yılmaz, "Çorum'da 64 Yıllık Çimento Fabrikası Yıkıldı," Gazete Duvar, 9 Temmuz 2021, <https://www.gazeteduvar.com.tr/corumda-64-yillik-cimento-fabrikasi-yikildi-haber-1528038>

diyalog kurulması izlenimi uyandırır. Bununla birlikte, gerekçelerini yukarıda belirttiğim üzere, emek ve ekoloji mücadeleleri, adil geçiş politikasında bir araya gelmek şöyle dursun ya içiştir edilerek ya da birbirlerine karşı kıskırtılarak etkisizleştirilirler.

Bu ise emek ve ekoloji mücadelelerinin birleşik mücadelesinin gerekliliğini, bir kez daha su yüzüne çıkarır. Sermaye düzeninin sunduğı ve bir mayın tarlası olan adil geçiş yaklaşımı yerine kendi programlarını, strateji ve taktiklerini geliştirme olanağını kullanmalıdırlar. Bu iki mücadele bir araya gelerek ortak sorunlarını ortak talepler olarak somutlaştırıp birleşik mücadeleyi yükselttiğinde, birbirinin değil sermaye düzeninin mezar kazıcıları olurlar.

Emek ve ekoloji mücadeleleri arasında bir çelişki yoktur. Adil geçiş tartışmasına da kaynaklık eden çelişkiler, bu iki mücadelenin örtüşen zemininden kaynaklanmaz. Bunlar sermaye düzeninin halka dayattığı yapay çelişkilerdir: “İşsizlik mi altın madeninde iş mi istersin?” “Kömür madenciliğinde mi çiğerin hasarlanmasını istersin yeşil dönüşümün nikel ya da lityum madeninde mi?” “Termik santralde iş mi istersin köylüyü ve börtü böceğı susuz bırakacak “temiz” enerji kaynağı hidroelektrik santrali mi istersin?” “İşsizlik yüzünden açlıktan ölmeyi mi yoksa iklim değışikliğine bağılı olarak selden ya da aşırı sıcaktan ölmeyi mi yeğlersin?” Bunlar emek ve ekoloji mücadelelerini karşı karşıya getirecek sorulardır ve sermaye düzeninin doğrudan sonuçlarıdır.

Bu sorulara karşılık gelen politikalar reddedilmelidir. Hem iş hem de iklim sorununu çözecek politikalar istiyoruz. Hem emek sömürsünün ortadan kaldırıldığı bir çalışma ve iş örgütlenmesi hem de enerji açlığının ve doğa yıkımının sona erdirildiğı bir enerji düzeni istiyoruz. Hem ekolojik sorunları hem de eşitsizlik, açlık, yoksulluk ve işsizlik sorunlarını çözmek istiyoruz. Her ikisini aynı anda talep etmeye hakkımız var. Eşit, özgür ve ekolojik toplum istiyoruz. Ve bunu ancak sömürülenler, ezilenler ve ekolojik yıkımdan etkilenenler olarak ortak mücadeleyle başarabiliriz.

EMEK VE EKOLOJİ GÜNDEMİNİN ORTAKLIĞI: AL-YEŞİL GÜNDEM VE EYLEM HATLARI⁵⁰ Aslı Odman⁵¹

[‘Emek ve Ekoloji Gündeminin Ortaklığı’ oturumunda](#), insan türünün emek-çileştirilmiş halinin bedeni üzerinden ekoloji gündemi sorunlarına ilerlemek istiyorum. Bu alanın jargondaki ismi işçi sağlığı ve iş güvenliği, malum. İşçi sağlığını sırf işyerinde uygulanan teknik prosedürlere indirgemediğiniz anda, alanın olmazsa olmazları üzerinden ekolojiye ilerlememek mümkün değil. Sırf çalışan bedenin canlı tutulması teknik alanında kalarak, bunu ekolojinin bedeni içerisindeki yerinden soyutlayarak ele aldığımızda ise nasıl da amaçladığımız dönüşümün ters köşesine düştüğümüzü göstermeye çalışacağım.

Dolayısıyla burada ‘emek’ dediğim zaman kastettiğim “sendikalar yeniden nasıl yapılır ?” sorusu değil. Dar anlamda kurumsallaşmış emek mücadelesi de değil tek başına. Toplumsal - ekolojik kopuş mücadelesini nasıl örgütleyebiliriz sorusunun adımları üzerine konuşuyoruz. İçinden geçtiğimiz dönemin aciliyeti, oturup peygamberleri beklemeyi değil, hepimizin müstakbel felaketleri haber veren Truvalı Kassandra haline gelmemizi mecbur bırakıyor. Tabi kehanetlerimiz gayet akliselim vakalara dair bilgilere indirgenmiş, basitleşmiş, neredeyse ‘malumu ilamlara’ dönüşmüş bu dönemde. Ve bunlara dair inancı da örgütleyerek, eylemsizlik, sinizm ve görmezden gelme lanetlerini de kırmaya çalışmak gerekiyor. Bu yüzden sorunu sadece emek ve ekoloji mücadelesinin kendinden menkul ortaklığı ile sınırlanmayarak toplumsal türlerin ve kürenin kurtuluş mücadelesini, kopuşu kurmanın hatlarından daha azından bahsetmiyoruz kanımca burada. Bunların şimdi, şu anından konuşmak, kutup yıldızına yönelimin dilinden de konuşmak değil mi?

Bugün Türkiye’de kıyımın yaşandığı, enkaz enkaz üstüne binen hangi alana bakarsanız bakın, orada onlarca toplumsal mücadele filizlendiğini görüyoruz. Baskı büyük, zira toplumda direniş pratikleri var ve darmadağın da olsa

50 27.06.2021 tarihli tebliğin, en son 21.09.2021’de metne dönüştürülmüş hali.

51 İstanbul İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi Gönüllüsü, Akademisyen

filizlenmeyi bırakmıyorlar. Üzerlerine onları tamamen boğacak beton dökülmüyor. Bazen tersine de dönebilen koskocaman bir umut var, dayanışmaların spontaneliğinden, bolluğundan doğan. Bu sosyal hareketlerin neresinde olursak olalım, onların içinde hangi perspektifi benimsemiş olursak olalım; emek, etnik, ekoloji, çocuk, kadın/lgbti+, kent, mülteci, hayvan, kültürel haklar, ırkçılık karşıtlığı ...herhangi bir perspektifi gerçekten benimsediğinizde [o alanın diğer var olan yıkım alanları ve mücadelelerle olan ilişkiseliliğini görmemek](#) imkânsız. Bu mücadeleler arasında çapraz bağları ortaya çıkarmaya çalışmak, sonradan yapılabilecek bir şey de değil. Nasıl pişmiş aşı su katılmaz ise. Bütünsel olarak tüm savunularda, kıyım ve yıkıma karşı mücadelenin ortak hatlarını oluşturmak, ortak pratik, veri, dil, köprülerini oluşturmak, 'kendi' dahil olduğumuz mücadele alanının gündelik pratiğinde dışarıda bıraktıklarını en başından içermek çabası bu. Kapitalizmin her sosyal alanı ve algıyı parçalayarak tasnif etmesine, yönetmesine karşı bir ön alma, bir adım bu.

Al-Yeşil Gündem derken, "Al" ve "Yeşil" renkleriyle kodlanan mücadele geleneklerinin ana ilkelerini somut durumun somut tahlilleri vesilesi ile ortaklaştırmayı ve aynı anda sahiplenmeyi kastediyorum. Bu tabir Paul Burkett'in "Marx ve Doğa" kitabının alt başlığı aynı zamanda. Sermaye birikim krizleri, çevre krizi ve emek rejiminin dönüşüm anlarını iç içe analiz etmek için değer, insani gelişimin doğal koşulları, üretim ve çalışma zamanının doğal ve toplumsal sınırlarını Marx'ın eser bütününden, *corpusundan* dolaylayarak analiz etmiş Burkett. Bu ilişkiler kuran ve bütünsel bakış açısı ve bunun ışığındaki eylem pratiklerini ele alabilmek için katkıma bu başlığı seçtim.

Peki neden sadece geleneklere atıf değil de, bir de 'gündem ve eylem' hatları? Gelecek tahayyülümüzü, şimdi ve bugün, dayatılan gündem dışında kurmak zorunluluğuna ve yeni coğrafyaları merkeze almaya bir davet bu. Şimdiye, şimdinin yıkım ve kayıp mekanlarına bakmaya ve aralarındaki ilişkileri mücadele alanında da kurmaya bir davet. Kurtuluşu [milenarist/binyılcı denilen](#), sektör bir ermişler grubu için, gelmesi kesin olan felaketin sonrasına ertelemeyen, yöneltmeyen, gayet dünyevi ve bu kurtuluşa da müstakbel bir zafer garantisi bağlamayan bir yaklaşım. Kıyımın emarelerini, örgütlenmenin unsurlarına şimdi, şu anda dönüştürmeye çalışan bir yaklaşım. Ne yapacağız, Kızıl denizi bölme garantimiz yoksa, hangi denize doğru ilerleyeceğiz, geçit nerede, ilk adım ne olacak, kimlerle adım atacağız, hızımız, yönümüz ne olacak, yolumuzun maddi ve manevi iase ve ibatesini nasıl sağlayacağız?

Hakikat-sonrası çağda bu kadar bilgiye, şok terapisi yoğunluğunda günde me boğulmuşken, her sabah muktedirlerin, şirket aristokratlarının bir başka kendi birikimlerini devam ettirme ve postlarını kurtarma odaklı gündemi ve politika kozalarına dolanmış, bu yoğun saldırı altında acil olarak bir savunma-

dan diğerine koşarken uyanırken buradan kurtulmak için ne yapmalı? Yaşam-
sal muhalefetin gündemini, bu gündeme bağlı olarak ilişkilerimizi, eylemimizi
salt tepkisellik dışında nasıl örmemiz gerekiyor?

Bugün burada anlatacaklarım benim sadece 2007'den beri, önce Tuzla Ter-
saneler Bölgesi İzleme ve İnceleme Komisyonu, sonra da İstanbul [İşçi Sağlığı
ve İş Güvenliği Meclisi](http://www.isigmeclisi.org) gönüllüsü olarak iş cinayetleri nedenleri, coğrafyala-
rı, işkolları, havzaları, cinsiyet, yaş ve vatandaşlık durumlarını takip ederken
edindiğimiz bilgi ve iç görüye dayanıyor. Bedenin ölümü, zihin, ruhsallık ve be-
denin hastalığı üzerinden, 'rutin', doğal kapitalist üretim ilişkilerine doğru bir
bakış bu. Sistematiği kıyım, enkaz, ölüm ve hastalıktan beri gelerek, olağan ka-
pitalizmin işleyiş tarzına bir bakış. İşte bu takibin sonuçları, 2011'den beri bu
sarı-siyah tablolarla ifadesini bulan aylık ve senelik "İş Cinayetleri Raporları"
ile size sunuluyor (Şekil 1 ve 2).

Şekil 1 ve Şekil 2: 2020 ve 2019 İş Cinayeti İnfografikleri, www.isigmeclisi.org

Bu basın, sosyal medya ve emek örgütlenmelerinin taramalarından derle-
nen, erişebilen iş cinayetleri verilerinin doldurulduğu tablolar işçi sağlığı, halk
sağlığı ve çevre sağlığı algı zincirini oluşturmakta bir kapı görevi görebilirler.

Fakat en baştan söylemem lazım, bu zinciri kurmak için faydalanmayı önerdiğim bu tablolarda [paradoksal olarak meslek hastalıkları verilerini göremiyoruz](#). Burada rakam olarak gördüğünüzü [en tedbirli hesaplama ile iki](#), bazı [araştırmaların sonucuna göre ise da beş ila altı ile çarptığınız zaman](#) o dönem içinde meslek hastalıklarından ölenlerin “takribi” bir rakamına ulaşıyoruz. Gene bir sene içinde hayatını kanserden kaybedenlerin en muhafazakar tahmin ile yüzde onunun mesleki kanserlerden öldüğü hesaplanıyor (Türkiye’de senede yaklaşık 130.000 kansere bağlı vefat üzerinden hesaplırsak, gene en az 13bin sadece mesleki kanserlere bağlı ölen çalışan olmalı.) Devlet öyle bir tanı sistemi kurmuş ki, o bürokratik sigorta aparatını aşır da hastalık ve hastalıktan ölümünün meslek, iş, çalışma ile ilişkisini hukuken kurmak, yani tanı almak neredeyse imkansız hale gelmiş. Bizim de Meclis olarak ulusal veri toplayan bir gönüllüler ekibi olarak bu sistemik olarak oluşturulan karanlığa niceliksel olarak ışık tutmamıza imkan yok. Bu tablolara ancak basın, sosyal medya ve emek örgütlenmelerinden topladığımız ani, kesin, keskin olanı, yani günlük “kaza” kılığındaki ölümleri yansıtabiliyoruz. İş cinayeti raporları yalnızca sayılabileni gösterme ile kendini kısıtlayan değil, gösterilmeyen ve üstü örtülenin varlığını ifade edebilmek için de yapılan bir iş. O sene en az 2000 insan iş cinayetlerinde canını verdi dediğimiz anda, en az 10 bin ila 13 bin insanın da aynı sene uzun vadeye yayılan iş cinayetleri anlamına gelen meslek hastalıklarının uzun vadeli sonuçlarından öldüğünü ve gayet yüksek bir kapitalist sınıf bilinci ile görünmez kılındıklarını tahayyül etmemiz gerekiyor. İşte o gösteremediğimizi tahayyül etme mesaisi işçi sağlığını, halk sağlığı üzerinden ekolojiye bağlayan alanı oluşturuyor.

Meslek hastalığı esasında üretim sürecinde doğayı yağmalayan, metalaştıran, kaynağa çeviren, bunu yaparken de insan bedenini, zihnini, ruhsallığını, ömrünü, onu emekçiye, işçiye çevirerek kullanan ve metalaştıran kapitalist birikim sürecinin olmazsa olmazıdır. Kapitalist üretim süreci belli maddeleri kimyasal fiziksel mühendislik süreçlerle topraktan çıkarır, hammadde ve enerji kılar, aynı şekilde insan bedenini de işçileştirir ve bunları üretim araçları olarak somut bir coğrafya parçasında makineler aracılığı ile birleştirir. Ki o coğrafya parçaları küresel tedarik zincirleri oluşturan sermaye ağları ile birbirine bağlanmıştır. Sonra bu metalar, kendileri de başka bir veçhede üretici olan tüketicilere satılır. Yani bu doğanın bedenini kazan şirketlerin, kapitalizmin örgütlü faillerinin, işçinin bedeni ve tüketicinin bedenini de ayrı ayrı tasnif ettikleri, işledikleri ve izler bıraktığına dair bütünsel bakış çok önemli.⁵²

52 Emek ve Ekolojiye aynı anda bu bütünsel bakışı, Türkiye’deki çevre mücadelelerinin içinden ve sistematik takibinden gelerek geliştiren aşağıdaki yeni değerlendirmelere de bakılması faydalı olacaktır: Fevzi Özlüer, Ethemcan Turan, Sinan Erensü, ‘Türkiye’de Ekoloji Mücadelesi: Sınıfsal ve Tarihsel Arayüzler Ara-

Demek ki esasında kapitalist üretim süreçlerinin girdilerinde kullanılan dönüştürülmüş doğa parçaları olan kimyasallar, tozlar, sair toksik malzemeler, pestisitler, radyoaktivite vs aracılığı ile insanları üretirken öldüren meslek hastalıkları Türkiye’de tamamen halı altına süpürülmüş. **Meslek hastalıkları gündemi emek-ekoloji gündeminin ortaklığını meşru ve elzem kılan en önemli unsurlardan ve mücadele alanlarından biri.** Bir [çiftçi ya da mevsimlik tarım işçisi](#) tarım ve ot ilacı, azotlu gübre gibi kanserojenlere maruz kalırken, aynı zamanda sınıfsal konumu ne olursa olsun onun ürettiği, [hasadını yaptığı ürünleri alıp çocuğuna yedirenler](#) esasında aynı riske başka bir şekilde maruz kalıyor. Meslek hastalıkları işçinin bedeninde öncelikle etkisini gösterir ve bunun üstü örtülürken, daha sonra da tüketici dediğimiz kesime musallat oluyor. İlk işçinin bedeninde bireysel olarak algılanabilir ama etkilerinin üstü örtülen yavaş ölüm teşkil eden zehirler, daha sonra su, hava, toprak yoluyla daha büyük bir havzada birikip, daha bütünsel bir çevre felaketi haline geliyorlar. [İşçinin bedeninin, çevre felaketini alameti olması](#) işte böyle bir şey. İşte bu yüzden iş cinayetlerini, adım adım çevre felaketine götüren yavaş suçlara dair tutunacak dal, bir emare bir mücadele başlangıcı noktası olarak görüyoruz. Henüz meslek hastalıkları bu bütünsel mücadeleyi kurmanın bir alanı, bir manivelası, somut ani can kurtarma faydası olan aynı zamanda stratejik bir örgütlenme, bir müdahil bilgi alanı olarak kurulmamış durumda.

Çarkların dönmesinin, üretimin kutsandığı, çalışmanın toplumdaki en meşru, en olmazsa olmaz tanınma şekli haline geldiği, tüm varlığımızın çalışmamız üzerinden ölçüldüğü bu “meşru kapitalizmin makbul çalışma hayatında”, sadece her gün çalışma mahallerinde ve çalışma kaynaklı en az 20 ila 30 insan hayatını bırakıyor diyebilmek bile, kapitalist çalışmanın meşruiyetinin temelini hedef alacak güçte bir bilgi. Olağan çalışma hayatı, olağanüstü savaş koşullarından daha fazla insan öldürüyor. (Şekil 3). Çalışma mahallerinin birer cinayet mahalli haline geldiğini ortaya koymak gerekiyor. Özellikle işçi sağlığı - halk sağlığı- çevre sağlığı zincirini, emek-ekoloji mücadelesinin ortak hattını kurarken meslek hastalıklarının içine itildikleri karanlıktan çıkaracak gündem ve mesainin çok önemli olduğuna inanıyorum. Koskoca bir boşluk var o alanda!

sında Nereden Nereye?’, İsyanın ve Umudun Dip Dalgası, [ed: Erensü/Turhan/Özlüer/Gündoğan, 2016, Tekin Yayınevi], 15-39; Ekoloji Kolektifi, ‘Emeğin Ekolojisini Yaratmak’, aynı kitaptan, 59-63; Sinan Erensü, ‘Beklenmedik Bir Emek-Çevre Koalisyonu: Murgul’un Kısa İsyanı’, In D. Yıldırım and E. Haspolat (eds.), Karadeniz’i Anlamak, İstanbul: Ayrıntı. 2016; Sinan Erensü, ‘Gezi’nin İlhamını Yerelde Aramak: Karadeniz ve Çevre Mücadeleleri’, aynı kitapta.

Şekil3: Konopacki'nin 28 Nisan 2010 İş Cinayetlerinde Anma ve Yas Günü İçin Çizdiği Afiş

“Yüce Tanrı, eğer tüm servetinin bedeli kan ise, biz bu bedelin tamamını ödedik!”

Erişebildiğimiz neredeyse hepsi ani çalışma ölümlerine baktığımızda ise son senelerde, ne olursa olsun tarım ve orman işkolunun iş cinayetlerinde birinci sıradan inmediğini görüyoruz. Ki anlatmaya çalıştığım gibi tarım ile uğraşanın bedenine işlenen uzun vadeli hastalık ve ölüm sebebi meslek hastalıklarının sonuçları bu tabloda yok. Bu tabloda tarlalara taşınırken kitlesel olarak ölen mevsimlik tarım işçilerinin, orman köylerinde, patentli tohum, dolar bazlı kimyasal gübre, mazot, kimyasal ilaç derken

borç kışkacında sözleşmeli üreticiliğe düşen, kendi mülkiyetindeki tarlalarda, şirket seralarında işçileşen, aynı borç kışkacında toprağını rant projelerine satan, en iyi ihtimalle başkasının toprağında ortakçı, icarcı veya işçi olan, ufak bir emekli maaşı ile geçinmeye çalışan, tarımdan çekilmedi ise, öz-sömürüyü artıran çiftçilerin üretim baskısı, uzun çalışma saatleri ve sistemik ihmal koşulları altında ‘kaza’ kisvesi altındaki ölümleri var. Ki tüm bunlar ciddi bir köysüzleşme ve tarımda proleterleşme yaşandığı dönemde gerçekleşiyor. Bir çalışma statüsünün radikal olarak, yok olurcasına dönüşmesine öznelerinin kitlesel beden ölümü eşlik ediyor. İnşaat işkolunda ise ölümlerin ilk sıradan inmediği 2017 öncesi idi. İnşaat işçisinin ölümünü, doğayı paramparça eden mega projeler, alt yapı projeleri, enerji projeleri, konut inşaatları bağlamına yerleştirdiğinde gene aynı düşünce ve eyleme zinciri kurulmuş oluyor. Bu kıyım ve yıkım üzerinden Türkiye’nin üretim coğrafyasını görüyoruz. Madencilikteki iş cinayetlerinin Türkiye’nin mutlak sayılarındaki azlığı, bu sektörün belli bölgelerle sınırlı olması ve kitlesel kazalar olmadığında ‘sayısal olarak’ çok görünür olmamaları, ikincisi de diğer tüm işkollarında olduğu gibi meslek hastalıklarının kayda geçirilmiyor olmasıdır. Bu zincir kurma egzersizini tüm can kaybı kaydettiğimiz işkolları için, ‘beyaz yakalı’ olarak tabir edilen işkollarında çalışanlar için de yapabiliriz, yapmalıyız.

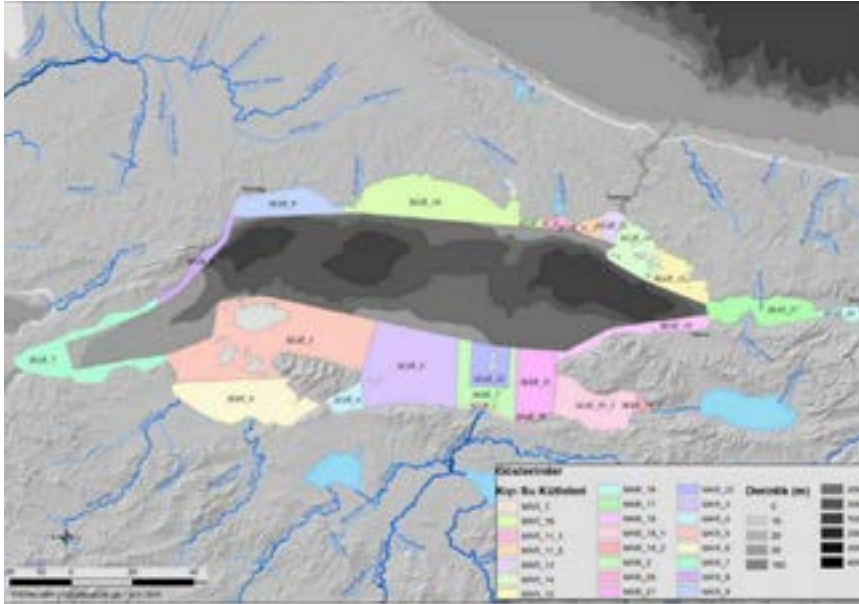
Bir işçinin ölümünü çevre felaketinin işaret fişegi olarak tanımladığımızda,

kapitalist emek alanını ‘işçici’ bir özcülük ve idealizm içinde değil, kitlesel, tüm türleri kapsayan, gezegensel bir kıyımı anlamaya, değiştirmeye bir kapı olarak gayet somut olarak bedeni, zihni ve ruhsallığı içinde konumlandırmış oluyoruz.” Parlak bir işaret fişeği’ kavramını şu şekilde açmaya çalışayım: Aynı kapitalist üretim rejimi içinde, hayvan fabrikalarında, endüstriyel hayvancılıkta her yıl milyarlarca hayvan öldürülüyor, yaban hayattan beslenen biyo-çeşitlilik kayboluyor dediğimizde verili statüko içinde aynı dikkati elde edemiyoruz. Kapitalizmin hukuki olarak kodifiye edilmeye başlandığı ilk anlardan itibaren hayvanları “mal” addeden bir insan-merkezli kültür içinde, ondan kopmaya yeltenen ortak bir mücadele kurmaya çalışıyoruz. Ama insan türü merkezli, insanın da kapitalist sistem dahilinde çalıştırılabildiği kadarının makbul olduğu hukuk ve haklar kültürü çerçevesinde çalışan insanların olağan halinin ölüm ve hastalığı sistemik olarak dayattığı üzerinden bir müdahil bilgi alanı kurmak, diğer türlerin de kıyımını kapsayacak ekolojik yıkımı ele alabilmemizi sağlayabilir.

İşçi sağlığı - halk sağlığı - çevre sağlığı zincirinin bütününe e-ekoloji, e-emek veya emekan gibi kodlar verebiliriz. Oluşmamış ama günümüzdeki en belirgin emekan mücadelelerine dair bir kaç örnek vermek isterim: Mesela “2000 yıllık Marmara Denizi’nin ölümünün ilanı’ olarak ifade edilen müsilaaj konusu, geniş kamuoyunda şimdiye kadar ki ufak yerel ölçekteki çevre felaketlerinden daha fazla ilgi uyandırdı diye düşünüyorum. Coğrafi ve sınıfsal önyargılar tabi ki bunda etkili oldu ama bir mücadele hattını kurarken kamu-sallaşmanın önemini yadsıyamayız. Ama kıyımın kamusallaşabilen kısmı olan müsilaajdan önce, yani ‘Denizin ölümünden önce’ o denizin suları, derin deşarj ile atığını atan Tuzla-Gebze-Dilovası-Körfez, Ergene Havzası, çevre felaketi açısından “Bermuda şeytan üçgeni” diye tabir etmek istediğim Lüleburgaz, Çerkezköy, Çorlu fabrikalarında, atölyelerinde; güneye inelim, Bursa’da metal fabrikalarında ya da Bandırma’da tavuk fabrikalarında, veya Çanakkale’de termik santrallerde ölen işçilerin, tüm tarım alanında bedenlerinde pestisitlere maruz kalan mevsimlik tarım işçileri, çiftçilerinin bıraktığı canları ve sağlıkları ile kayıpları ile ‘dolup taşmıştı’ bile (Şekil 4) . Ve bunlar çoğunlukla adli bir vaka olarak lanse edilip kesinlikle aynı kamuoyunun ilgisinden uzak tutuluyordu. Ama ne oldu, katman katman bu insanların ölümü, sağlıklarından, ömürlerinden çalınanlar koca bir denizin bedeninin ölümünü yarattı. Artık Büyükada’daki evinden, Marmara Adası’ndaki , Erdek’teki yazlığından bakıp da, “denize giremiyoruz, balık yiyemiyoruz” diyen, doğrudan bu işçilerin bedenine toksikleri yazan üretim süreçlerinin içine dahil olmayan, çoğu zaman da kendisini toplumdaki ayrıcalıklı tüketim imkanlarıyla tanımlayanların gündemine de Dilovası’ndaki, Ergene’deki çiftçinin, mevsimlik tarım işçisinin, fabrika işçisinin gündemi girmiş oldu. Bir potansiyel olarak. Örülmesi gereken bir mücadele

gündemi olarak.

Mesele, çevrenin bedeninde ölüm gerçekleşmeden önce, bir ekosistem ölümü gerçekleşmeden önce işçinin ölümünü bu bütünsel bağlamda tematize ve politize edebilmek, bilgisini ve eylemi buradan kurabilmek. Yani ilişkisel bir analizle, şirketler Dilovası'nda üretim sürecinde kullandığı kimyasallarla meslek hastalığına yol açarak işçiyi 'rutin üretim sürecinde' öldürülüp, bu cürüm cezasız kaldığında, o üretimin atığı da 'dışsallaştırılıp' çok daha büyük bir sınıf mozaığının yaşamsallığı anlamına gelen Marmara Denizi gibi koca bir ekosistemi de gözlerden ırak ve yavaşça öldürmektedir. İşçiyi öldüren işçiyi öldürmekle kalmaz, üretilen meta ağı üzerinden tüketiciyi, ekosistemi de öldürür. Bu ölüm zincirinin halkaları arasında zamansal fark vardır. Demek ki o zamansal farkın da farkına vararak sebatla ve bütünsel olarak işçi sağlığı alanı emek ve ekoloji mücadelelerinde örülmelidir. Eko-kıyıma neden olan süreçleri, işçi bedeninde yıkım ve ölüm yaratan meta zincirinin başında konumlandırıp, şirket ağlarını çıplaklaştırarak, haritalayarak, bunun ilişkilerini derleyerek ilerlemek çok önemli. Bu örnekte, Marmara Denizi'ni kuşatan sanayi ve tarım havzalarındaki iş cinayetleri, meslek hastalıkları, kirlenme ile Marmara Denizi'nin ölümü arasındaki ilişkiselliği ortaya çıkaran bir çalışmayı esas alan bir mücadele.

Şekil 4: 23 Aralık 2016 tarih ve 29927 sayılı Mükerrer Resmi Gazete'de yayımlanan [«Hassas Su Kütleleri İle Bu Kütleleri Etkileyen Alanların Belirlenmesi Ve Su Kalitesinin İyileştirilmesi Hakkında Yönetmelik»](#) ile hassas ve az hassas ilan edilen alanlar.

Covid-19 pandemisi de bize yeni emek rejiminin yeni çevre rejimiyle ve ekolojik sınırlarla beraber düşünülmesini dayatıyor. Fakat bu iki ayrıştırılmış alanı beraber analiz edecek bile araçlardan büyük ölçüde mahrumuz esasında. Sadece politikada, sosyal hareketlerde, emek hareketlerinde, çevre hareketlerinde değil, bilimde de. Günümüzün sendikal yapılarına emek mücadelesi alanındaki yapılara, sosyalist hareketin parçacıklarına bakınca, bu gündemi yaratmak için ihtiyacımız olan alet-edevatın yönlendirilmesine olan gecikmişliğimize baktığımız zaman, uçurumun kenarına gelip aşağıya düşmeden önce uçmayı öğrenmek gibi bir mesai var. Şimdi o zaman ne yapabiliriz?

İşçi sağlığı, halk sağlığı ve çevre sağlığı bir bütün olarak gördüğümüzde, ilişkiselliği kurduğumuzda kapitalizmin gizli öznesi olan sermaye ağları üzerinden geriye sarmamamız ve şirket ağlarını çalışmamız gerektiğini düşünüyorum. Şirket suçlarını, suçtan geriye doğru suçun işlendiği mekanlara, iş kollarına, fabrikalara, tarlalara, seralara, madenlere doğru ve üretim sürecine çekmemiz gerektiğini. Bu kesinlikle bir iş kolu mücadelesi olamaz. Yaşam-mekan-mücadele teması odaklı olarak ele alınabilir. Mücadele teması derken, asbest üzerinden kentsel dönüşüm, gemi söküm üzerinden koskoca bir havzanın sağlığı, mikroplastikler üzerinden geri dönüşüm tesislerindeki yangın ve iş cinayetleri gibi şu anda boş bırakılmış alanları örmekten bahsediyorum. [Asbestli, daha hangileri olduğunu, nerelerde olduklarını bile belgeleyemeden sökülüp on binlerce binayı](#) söken ve hafriyatını taşıyan işçilerin bedeni üzerinden, kentsel dönüşümle mücadele alanında o lifleri soluyan tüm canlıların sağlığını kurmaktan bahsediyorum.

[Aliğa'da](#) sipariş defterleri dolup taşan dünyada sadece dört ülkede var olan küresel endüstriyel gemi söküm alanından biri olan Aliğa Gemi Söküm Bölgesi'nde seri olarak ölen işçilerin, buradaki bütünleşik çevre yüküyle hastalanan Aliğalıların, toprağının, havasının sorunu olarak ele alınmasından bahsediyorum. Bu sadece bir vaka, mesela Aliğa'da sökülmesi için anlaşması bağlanmış, binlerce ton toksik madde yüklü askeri gemi Sao Paolo/Foch'u Türkiye'ye sokmamak ve gemiyi tüm toksik malzemeleri ile üretenlerin bu toplumsal masrafı üzerlerine almaya zorlamak için uluslararası-yerel olarak kurulacak bir mücadele üzerinden de ele alınabilir. Bu alandaki ihlallerin en önemlilerinin de bütünleşik olarak belgelenip, ele alınmaktan henüz uzak olduğumuzu ama burada büyük imkanlar olduğunu görüyorum.

Keza gıda alanı: Hem işçilerin gıdaya adil erişimi, hem de sağlıklı gıda hasasitesi yüksek olan kesimlerin önceliklerini, [çiftçiler ve tarım işçilerinin üstü örtük kalan kanserleri](#) ve yasaklanması gereken tarım ilaçları ve etkileri konusu ile beraber havza bazında ele alabilmeli, belgeleyebilmeliyiz. Soma'da Denizli'de olduğu gibi, bir nesilde çiftçilikten, maden veya sera işçiliğine geçişte

emekçinin bedeni, zihni ve ruhsallığına olanlar ile, toprağa, ağaca, suya, havaya olanlar arasındaki paralellikleri yan yana ve ortak ele alabilmeliyiz.

Avrupa'nın ithal çöpü ile coşan, [fazlasını onlarca geri dönüşüm tesisi yangını kisvesi altında kül eden](#) büyüyen plastik sanayi üreticileri şirketlerinin iş cinayeti suçlarını, [mikroplastiklerin uzun vadeli etkilerine karşı çevre mücadelesi](#) içinde ele alabilmeliyiz. Yani emek-ekoloji mücadelesini sadece doğayla birincil olarak yüz yüze kalan tarım, maden, orman sektörleri için söz konusu bir mücadele değildir. Sendikaların da ekolojik mücadeleyi kavrayışlarındaki en önemli engelden biri bu sanırım.

Bunun için kurucu çaba verecekleri, iki rutini kırma ve yeniden kurma me-saisinin beklediğini görüyorum. Bunlardan birine emek mücadelesi, diğerine ise çevre mücadelesi öznelerinin rutininde sık sık rastlıyoruz.

1. İstihdam ve ekonomi odaklı, çoğu zaman somut işyeri odaklı bile olamayan ekonomik veya üst ölçekli-siyasi sendikacılık rutinini kırarak, normali karşısında işyeri ve yaşam alanlarını beraber ele alan yaşam/mekan odaklı bir gündem ve örgütlenme pratiğini kurmak :

Meslek hastalığına yol açan üretim süreç, malzeme ve çevresel faktörlerin (işyerinde, hastanelerde, ölüm kayıtlarında, mahkemelerde...) yerel çevre hareketleri ile tespiti, bunların dava konusu yapılması vs. emek-ekoloji mücadelesinin iç içe geçtiği bir alan. Keza, içinden geçtiğimiz derin yoksulluk, borçlanma ve gıda enflasyonu ortamında emekçilerin sağlıklı gıdaya erişimi, işçilerin tarım üreticileri ile işçilerin gıdaya erişim birliklerinin kurulması, market zincirine bağlı kalmadan işçiler ve üreticiler arasındaki ağların kurulması, bu da emek mücadelesinin alanında bulunuyor. Ne yediğimiz, ne içtiğimiz, hangi havayı soluduğumuz, bütün bunları sendikal gündem haline getirmek süreci, örgütlenmenin kendisi değil mi? İşçileri çocukları ile beraber ele aldığımızda, emek adaleti ve nesil adaleti üzerinden, tekrar çevre adaleti mücadelesine varıyoruz.

Biraz önce [“al gündem emek” ile “yeşil gündem ekolojiye” dair hatırlatmak istiyorum](#). Artık emek mücadelesi kitleleri arkasından sürükleyecek, bu yangın yerinde bir patika sunacaksa, yalnızca dar manada insan türünün çalışmaya mahkûm işçi sınıfına daraltamamalı bakışını. Kendisiyle beraber sömürülen, kendi türü dışındaki canlıların ve doğanın sömürsünü bu krizin parçası olarak ele almak zorunda. Yani artık emek hareketinin diline, eylemine, işbirliğine ekoloji gündemi dahil edilmek zorunda. Yani işte ne olursa olsun “istihdam istiyoruz, işyerimiz çevreyi kirletiyorsa da yine de istihdam, ücretlerimizi istiyoruz, sosyal haklarımızı istiyoruz, modern bir ev, tüketim dünyasında biz de üst sınıflar gibi arzularımızı dindirmek istiyoruz, örtük olarak dünyanın yağma-

sından biz de pay istiyoruz” popülizmi üzerine bir emek örgütlenmesi kuramaz. Ekonomik sendikacılık, kendi kendini yeniden üretebilme kaygıları ile içine kapandı ve miadını doldurdu diye düşünüyorum. Yaşamın tüm veçhelerini içine alan, emek sömürsünü bu dünyaya giriş kapısı olarak gören direnişlerin dilini, ekiplerini, alet-edevatını kurmak gerekli diye düşünüyorum.

2. Gelelim çevre mücadeleleri alanında, bağlantılar kurmayı zorlaştıran, hatta bazen engelleyen ikinci rutine. Çevre ‘savunusu’ alanının, şirketlerin, failleri gözden ırak tutan STK’ların Kamusal Sosyal Sorumluluk (KSS) ve Halkla İlişkiler (PR) faaliyeti olmaktan çıkartmak için, çevre yıkımı sonuçlarını sıkı sıkıya üretim süreçleri ve buradaki sınıf çatışmaları ile ilişkilerini kurarak ele almak elzem geliyor. Sırf akılda değil, şirket ağları üzerinden, tedarik zincirleri üzerinden, şirket kır-kent ortak yatırımları üzerinden mekanda da. Bu konuda elde, kurumsal emek-çevre alanındaki emek ve meslek örgütlerinden dört ilericisinin bir ‘yan yana’ durma rutini var. DİSK, KESK, TTB, TMMOB ortak basın açıklamaları ile uzun bir masada yan yana oturarak bu rutini kuruyorlar. Ama çoğu zaman bir yuvarlak masa etrafında bir sorun ve mücadele alanının bilgisini, yerelden ve uzmanlardan derlenmiş bir mücadele takvimi içinde kurmak için değil. Dönüştürme gücü kurma siyaseti yerine, kurumsal görünürlük siyaseti ağır basıyor ve her meslek grubu kendi uzmanlık diline ve basın açıklamalarına kapanıyor. Somut sorun odaklı ortaklaştırılan müdahil bilginin bu görünürlük ve içe dönük kurumsal gündemlerin önüne geçme zamanı geldi geçiyor bile.

Somut, tematik yan yanalıkların kurulmasında şirket takipleri, sermaye haritalamaları henüz kurulmamış bir alan. İngilizcede ‘Corporate Watch’ denilen alan, çevre, emek ve tüketici örgütlerinin şirketlerin ‘ensesinden ayrılmadığı’, tüm hareketlerini, iç örgütlenmelerini takip ettiği inisiyatiflerden ilk aşamada sayılabilecek olan bazıları şunlar: [Center for Corporate Accountability \(promoting worker’s health and safety 2000-2009\)](https://corporatewatch.org/), <https://www.corp-research.org/home-page>, [Violation Tracker](#), [Reports](#), [Corporate Rap Sheets](#), [Guide to Strategic Corporate Research](#), [Dirt Diggers Digest](#)). Türkiye’de ise bu alan henüz [emekleme](#) aşamasında. ‘Güçlülerin yavaş suçlarını’ ve ilişkilerini, yatırım ağlarını çalışmak, sürekli şirketlerin ensesinde olmak için kolektiflerin kurulması gerektiğine inanıyorum. Tarihsel dönüşümün öznesi, faili, bu yüzden de ‘Tek Tür’ bütünlüklü anlayışı kapsamında çevre, halk ve işçi sağlığı alanında tanık olduğumuz suçlarda şirketleri, sermayenin örgütlü formunu bu kadar gözlerden kaçırın ne olmuşsa olmuş, artık bu eğilimi tersine bükmememiz gerektiği açık. Bağ kurma zeminini sermayenin hane ve bedeni de dahil eden tüm kılcal damarlarının arasındaki ilişkileri, ücretlendirilmemiş emekten, tedarik zincirlerine, devletle ayrıcalıklı ve yoz ilişkilerden, formel işyerlerine kadar tarayarak kurduğumuzda bunun bir ortak

hareket ve tazyik noktaları arama sürecine de dönüşeceğine inanıyorum.

Bu kısalık içinde epey soyut kalmış sunumumu bir iki başlık ile sonlandırmak istiyorum. Emekan ortak mücadelelerini örmek için öncelikli konular, havzalar veya şirketler var mı, belirleyelim! Asbest ve kentsel dönüşüm? Nükleer, Akkuyu? Cengiz İnşaat ve Şurekası Yatırım Ağı? PR politikaları açısından daha makbul kültürel sermayesi ve uluslararası sözleşmeler ile bağlanmışlığı yüksek Koç, Eczacıbaşı, Sabancı gibi şirketlerin yatırım coğrafyalarında yıkım ve kıyımlar? Tarım ilaçları üreten tekeller ile çiftçiler-tüketiciler-doğa zinciri? Meslek hastalıklarında belgeleme? Geri dönüşüm sektörü (işçiler, yangınlar, iş cinayetleri, mikroplastikler, su/hava...) “Yenilenebilir enerji” denilen alanında kıyımlar? Hayvan ‘fabrikalarında’, endüstriyel hayvancılıkta mezbahalarda çalışma ve katliam...

Hangisine, hangilerine yoğunlaşırsak yoğunlaşalım, bir optik ayar yapmaya gerek olacak. şimdinin zamanına ve yıkımlarına bakmak için bir mercek ayarı yapmak yönelimi tespit etmek için. Bu mercek ayarı bir kaç hareketten oluşuyor kanımca. Yaza yaza değil, yapa yaza kuracağımız bir yolun taşlarından bunları ayırıştırabiliyorum:

- Mücadele gündemini emekan perspektifi ile seçmek (sorunsalı, temayı formüle et!);
- Mücadele ağının içeriğini ve aktörlerini dökmek ([Check-listesi hazırla](#));
- Mücadele takvimi ve işbölümüne karar vermek;
- Mücadele kazanımlarını kısa-orta vadede belirlemek;
- Bilgi zemini, bilgi ortaklaştırması, hukuki mücadele, uluslararası ve ulusal taban örgütleri ile ilişkiler, sokak mücadelesi ve iletişim hattını tasarlamak ve mücadelenin tüm bilgilerini ve kazanım/duygusal beklentileri alanı sosyal medya kampanyası üzerinden kurulabilirmiş gibi harcamamak;
- Hukuki mücadeleyi bir manivela olarak aktif olarak bilimsel bilgi ve kamuoyu desteğini sabitleyecek rutinlerle örmek...

Venedik'in Hinterlandındaki Porto Marghera İşçi Komitelerinin Çevreciliği: “(Toplumsal ve Ekolojik) Hasara (*nocività*) Karşı”

Bu sunuma, İşçi-sınıfı ‘çevreciliğinin’ zayıf olduğu iddia edilen 1960-70’lerde Veneto Bölgesi Venedik ilinin içinde ve kuzeyinde kalan yoğun petrokimya sanayi bölgesi Porto Marghera işçilerinin siyasi komitesinin ‘Hasara Karşı’ manifestosu, talep ve eylemlerine dair kısa bir bilgi notu koymak isterim. İtalyan Komünist Partisi ve buna yakın CGIL sendikasının prodüktivist yaklaşımlarına muhalefet ile, çalışma hayatında sadece işçilerin bedeni değil yabancılaştıran zihinleri ve ekoloji üzerinde de ‘hasar’ yaratan kapitalist üretim ve yeniden üretim ilişkilerine karşı bütünsel bir eleştiri, eylem hattı ve talepler bütünü formüle eden Porto Marghera işçilerinin hafızaları günümüzün emek-ekoloji bütünlüğündeki mücadelelerine ışık tutar nitelikte. Fabrikalar ve işçi mahalleleri bütünlüğü içinde, meslek hastalıkları, yabancılaştırmadan kaynaklanan psiko-sosyal riskler ve çevre yıkımına karşı ‘Hasara-Karşı’ yaklaşımının somut talepleri, kapitalist işi temelinden sorgulayan ilkeler ve pratikler üzerine kurulmuş. Öncü işçiler, özellikle bölgenin en büyük fabrikası Petrolchimico’da çalışan teknisyenler ve entelektüellerin birliği içerisinde gelişmiş bu akım. Yahudi soykırımı sırasında Nazilerin ileri kimya teknolojisinin toplama kamplarında kullanması hafızasına sahip bir kimya teknisyeni olan Augusto Finzi öncülüğünde formüle edilmiş. Bu akıma desteğe koşan Hardt, Negri gibi entelektüelleri bilip, bu kuram bütününe sadır olduğu bu önemli işçi örgütlenmesi deneyimini yeni keşfediyor olmak benim için Türkiye’nin tercüme sol literatür kültürünün baktığı ve bakmadığı, tercüme ettiği ve etmediği, iktibas ettiği ve etmediği alanları de tekrar düşündürdü. Sağlık hakkı mücadelesini, sadece daha ‘zehirli’ iş alanlarında çalışanlar için değil, tüm işçi mahalleri, gayri menkul spekülasyonu alanına sokulan barınma koşulları, yeniden üretim alanı ve işçinin yabancılaştıran zihni için talep etmeleri, daha fazla iş daha fazla ücret değil, daha az zehire maruz kalınan daha az çalışma saati ve daha fazla ücret perspektifini, ‘büyüme, hızlanma’ değil, uzun vadede neyin, ne kadar, ne için üretileceğinin özerk olarak belirleneceği ‘küçülme’ ereği içinde konumlandırımları, fazla mesai ve gece çalışmasını ‘işçinin ömrünün paraya dönüşmesinin işçi eliyle desteklenmesi’ anlamına geleceği için reddetmeleri, çalışma sağlığını çalışma ortamında değil kapitalist üretimin tüm çevreye izini bıraktığı işçinin bedeni üzerinden tanımlamaları, mahalle / yaşam alanı mücadelelerini fabrika mücadelelerinin basitçe bir devamına indirgemezken, sınıfsal eksenini hiç gözden kaçırmadan, sistem tarafından işçi-veli-tüketici-vatandaş olarak bölünmüş kategorilerde ele alınmalarının emek örgütleri tarafından tekrar edilme hatasına düşülmemesi vurguları, daha adı koyulmadığı bir dönemde kapitalist değer üretimini, yaşamın üretiminin önüne koymaya devam eden ‘yeşil kapitalizm’e getirdikleri reddiye, işçi mahallelerine ‘dışsallaştırılan’ ka-

pitalizmin zehirli havası, çöpü ve suyunu işçi örgütlenmesinin sorunu olarak konumlandırmaları, işe ulaşım zamanının iş zamanından sayılması ve ödenmesi gibi yeniden üretim alanlarını üretimin sorunu haline dönüştüren talepleri, ve ‘ya sağlığın ya işin’ ikilemi, “iş şantajına” karşı çıkmaları, çalışanların psiko-sosyal dengelerinin kapitalist iş ile bozulmasını ‘çevre hasarlarından’ saymaları ve görünür kılmaları, sağlık ve hayat kaybının parasallaştırılması ve bireysel tazminatlara kapatılmasını temelden reddetmeleri, tedavi edici değil önleyici sağlık sistemi vurguları, meslek hastalıklarından ölüm ve verimlilik kayıpları yeterince artınca, işyerinde meslek hastalığı yaratan ortam, malzeme ve makinelerin yerine daha ileri teknolojilerin geleceği ama bunun yabancılaşmayı ve emek kontrolünü artırıp psiko-sosyal, ruhsal hastalıkları artıracaklarına dair tamamen doğru olduğu gelecekte anlaşılabilecek öngörüler, bu yüzden ‘Hasara-karşı’ çalışma süreleri, shiftler, çalışma hızı, çalışma gruplaşmaları gibi tüm emek kontrol mekanizmalarını da ele almaları, ve iş organizasyonunun çevre ile girdiği tüm ilişkileri içinde bütünsel hedef almalarından öğrenecek, ilham alacak çok şeyimiz var. (Kaynak: Lorenzo Feltrin & Devi Sacchetto. 2021. [“The work-technology nexus and working-class environmentalism: Workism versus capitalist noxiousness in Italy’s Long 1968”](#), Theory and Society (2021) 50:815–835) [“İş-Teknoloji Bağı ve İşçi Sınıfı Çevreciliği: İtalya’nın Uzun 1968’inde İşçilik, Kapitalist Hasara Karşı”]

Görsel: 27 Şubat 1973'te, Porto Marghera işçi grubu – sanatçı Giovanni Rubino'nun yardımıyla – işçilerin "ilerleme" sunağına gömülerek kurban edilme-yi reddetmelerini sembolize etmek için İsa'nın gaz maskesi taktığı bir yerleş-tirme sahneledi. Bu sahne işçi mücadelelerinin en ikonik görüntülerinden biri haline geldi. Kaynak: Lorenzo Feltrin, 2021, "[Kayıba Karşı: Porto Marghera İş-çilerinin Siyasi Komitesi](#)"

MADEN SEKTÖRÜNDE EMEKÇİLER ve EKOLOJİ GÜNDEMİ

Başaran Aksu⁵³

Böyle bir etkinliğin parçası kıldığınız için teşekkür ediyorum. Hem Polen Ekoloji'ye hem de Ekoloji Birliği'ne. Ben Aykut ve Aslı hocalarımızın sunumlarından sonra daha saha odaklı bir konuşma yapmamın doğru olacağına kanaatindeyim. Ben iki hocamın sunumlarıyla paralel düşündüğümü ifade edeyim. Özellikle “adil geçiş”i yutturma çabaları karşısında Aykut hocanın çizdiği çerçeveye anlamlı oldu. Bu Türkiye’de de yeni yeni hem emek zeminindekilerin hem ekoloji mücadelesi içindekilerin önüne ideolojik-pratik set çekmeye dönük bir hamle olarak gündem olacaktır.

Madencilik ile Türkiye’deki sanayileşmenin ihtiyaçları arasındaki bağlara ilişkin Aslı’nın işaret ettiği sorunların işkolu sendikacılığı ile karşılanamayacak kadar yoğun olduğunu belirtmek gerekir. Uluslararası işbölümü içerisinde ve Türkiye kapitalizminin ihtiyaçları doğrultusunda bir saldırı programı var. Burada hem emeğin bedeninin yağmalanması (sömürü) hem de doğanın metalaştırılması süreçleri aynı anda söz konusu. Ve bu vahşet pratiklerini inşa ede ede devam ediyor sermaye güçleri. Bu vahşet hem iş cinayetleri olarak hem de doğanın talan edilmesi hem de bunlara bağlı olarak yaşanan canlı ölümleri biçiminde yoğunca yaşanıyor. Anadolu’nun dört bir tarafı hem enerji-maden havzalarında hem sanayi havzalarında muazzam ölçekte bir yağma faaliyeti sürdürülüyor. Türkiye’de Artvin dışında organize sanayi bölgesi (OSB) olmayan il yok. OSB’ler ilçelere kadar yaygınlaştırılmış durumda. Ve bunlar tarım havzalarının yağmalanmasının sonucunda oluşturulmuş. Buralarda kamu tarafından çalışma koşullarının, emek ilişkilerinin denetimi dahi söz konusu değil. Yapılan denetimler de işverenlerle işbirliği içinde gerçekleşen birer seramoni. İşçilerin ya da bölge halkının taleplerini dikkatine alan bir kamu denetçiliği de söz konusu değil. Dolayısıyla herhangi bir kuralın olmadığı, kolluğun ve yerel bazı güçlerin (tarikatların, sendikaların, partilerin, mayfaların) da sürecin parçası olduğu bir yağma ve talan sürecinden söz ediyoruz.

Özellikle 2015-2020 arasında, bırakın “kömürden çıkış”ı, Soma-İzmir hat-tında ve başka bölgelerde yeni devasa kömür işletmeleri açıldı. Özyeğin, Koç, Fernaz, Batı Anadolu, Colin gibi büyük şirketler tarafından. Bir taraftan da kö-mür madenciliğinde nitelikli madencilğe (Altın, Gümüş, Nikel) geçiş yaşıyor. Maden işkolunda resmi olarak çalışan sayısı -taşımacılık, enerji gibi başka iş kolları ile bağlantılı madencilik- 210 bini aştı. 2015’te 150 bin civarında iken, bugüne kadar 60 bin yeni işçi katıldı maden sektörüne. Ve ağırlıklı olarak altın, gümüş, bakır, Çine Milas havzasında sliksisli felpast, kuars gibi madenlerde hızlı bir ruhsat verme süreci gelişti. 2015-2020 arasında 3987 maden ruhsat ihalesi yapıldı ve bunlardan 1148’i ruhsata dönüştü. Sadece 2020 yılında iha-leye çıkartılan 2114 maden sahasının 901 adedi için ruhsat düzenlendi. Yani Türkiye’de 7 milyon 709 bin hektarlık bir alan maden sahası.

Bu maden furyasının en temelinde elbette Türkiye kapitalizminin uluslara-rası işbölümüne bağlı olarak sıfır sermaye ile doğanın metalaştırılması yoluyla üretime hız kazandırmasıdır. Örneğin İliç’te devasa bir sahada altın madencili-ği yapan Anagold şirketi var. Koca bir dağ silsilesini çökerten ve oldukça tekno-lojik araçlarla bu işi yapan bir süreç yaşıyor. Ve burada İyi Partili iki onurlu çevre mücadelelisi dışında, bütün kasaba satın alınmış durumda. Şirket, üc-ret politikası ile işçileri susturuyor, sendika zaten satın alınmış bir unsur, o da bir bastırma aracı olarak işlev görüyor, yerel siyasal patronaj şirketten küçük de olsa bir pay alması karşılığında toplumun susturulmasında rol oynuyor ve koca bir havza şirkete peşkeş çekilmiş oluyor.

Biz burada sendikal pratik olarak çevre/ekoloji merkezli doğanın metalaş-tırılması pratiklerine önsel olarak itiraz ediyor, tutum alıyoruz. Ücret sendi-kacılığı yapmıyoruz, işçiler buna ne der/demez kaygısı gütmüyoruz. İşçilere bunu anlatmak gayretinde olmalıyız. Bu faaliyetlerin doğal, toplumsal yaşam-da üç-beş yıl sonra nasıl bir durum/tahribat yaratacağını anlatarak. Fakat bu politik bir konu. Sendikal sınırları, demokratik kitle örgütü sınırlarını da aşan bir politik programlar gerektiren bir konu. Fakat politik program, politik hedef denildiği zaman da şu an süren örgütlenme çabalarını, mücadeleleri küçümse-yen, görmezden gelen, onun merkezci önemini hafifseyen bir yerden söylemi-yorum. Bu ihtiyatla konuşuyorum.

Ama sonuçta uluslararası işbölümü ile merkezi bir şekilde Türkiye kapita-lizminin de ihtiyaçlarına göre planlanan ve gelişen bir metalaştırılma saldırısı sözkonusu ve buna karşı da toplumsal siyasal düzlemde bir mücadele ve ör-gütlenme gerekir. Karşımızdaki güçler, özellikle maden ve enerji sektöründe, tehlikeli gruplar. Kimin hangi maden sahasını alacağı, kimin nerede taşeron olacağına kadar birçok konuda mafya gruplarının da dahil olduğu ilişki me-kanizması karar veriyor. Devletin resmi nizamı içerisinde olan sendikaların

yönetimlerinin belirlenmesi ve bu maden ruhsatlarının dağıtılması süreçleri Korkut Eken ve Mehmet Ağar'ın olduğu ekibin fonksiyonları var. Dolayısıyla bunların karşısına ekolojik nedenlerle emeğin hakları nedeniyle yapılan itirazlara da resmi ve gayri resmi saldırı mekanizmaları, susturma, caydırma vb. mekanizmaları devreye sokuluyor. Satın alma yöntemi, tehditle telkinle susturma yöntemleri devreye giriyor. Bu güçlükleri, bu tehlikeli yapıları aşacak olan şey, her bir noktadaki mücadelenin birliğini sağlayacak bir politik ufkun, programın ortaya çıkması lazım.

Elbette bu da ha deyince ortaya çıkacak bir şey değil. Bundan on yıl önceki çevre/ekoloji mücadeleleri ile şu anki mücadeleleri karşılaştırdığımızda ciddi bir ilerleme olduğunu görüyoruz. Çünkü bugün burada konuştuğumuz konular bu on yılın birikimi sonucunda geldiğimiz noktayı gösteriyor.

“Kömürden çıkış” tartışmasında, bu ‘çıkış’ın yalan olduğunu, Türkiye’de bu OSB’lerin enerji ihtiyacına dönük içerde bir planlama olduğunu altını çizmek gerekir. Koç ve Fernaz şirketleri, Soma’da halihazırdaki yerlerinin yanına yeni kömür sahaları açtılar. Özyeğin grubu, Çinlilerle ortak yeni bir işletme açtı. Bu yeni madencilik furçasının eskisinden de bazı farkları var. Örneğin Soma katliamından önce yeraltı maden işçiliğinde “klasik ayak” diye ifade edilen kazma kürekle çalışıldığı bir üretim söz konusu iken artık yüksek teknoloji girdileri söz konusu. Devasa hiltelerin, monorayların, makinelerin kömür üretiminde kullanıldığını görüyoruz. Bu makineleşmeye bağlı olarak, normalde işçi sayısının düşmesi gerekirken tersi bir şekilde işçi sayısının da arttığı bir süreç yaşanıyor. Bu yeni üretim teknolojilerinin işçilerin ciğerlerini parçaladığını görüyoruz ve bu çok yaygın. Çünkü kazma kürekle yapılan çalışmaya göre bu devasa hiltelerin, monorayların çıkardığı tozlaşma korkunç düzeyde yüksek gerçekleşiyor. Yani üretimdeki makineleşme, üretim oranları arttırırken işçinin soluduğu havadaki kömür tozu, kimyasal toz oranını da yüzlerce onbinlerce kat arttırıyor. Bu durum, birkaç yıllık çalışma sonucunda çok sayıda genç işçinin ciğerleri tüketiyor.

Biz Sağlık Bakanlığı Soma Hastanesinden Celal Bayar Hastanesinden Dokuz Eylül Araştırma Hastanesine kadar, bütün çabalarımıza rağmen akciğer ve diğer hastalıklarla ilgili verileri açıklamaları talebimize karşılık bulamadık. Yani bu havzalardaki sağlık verileri saklanıyor. Bu nedenle bu meslek hastalıkları ne düzeyde yaşanıyor, net olarak tespit edemiyoruz. Bu işkollarında da işverenler, kendi belirledikleri sendikalarla çalışıyorlar ve bu sendikalara da işverenlerin doğrudan temsilcileri katılıyorlar. Maden işkolundaki en büyük sendika olan Türkiye Maden İş sendikası, özelleştirme süreci öncesinde kamuda örgütlü bir sendika ve özelleştirmeye karşı direnişleri de olan bir sendika ama özelleştirme süreci ile birlikte büyük maden şirketlerinin denetimine geçmiş bir

sendika şu anda. Nurettin Akçul Ciner Holding'in Çayırhan İşletmesinin eski muhasebe müdürü iken -orada yapılan bir toplu iş sözleşmesinde işveren adına imzası bulunan biri- silah zoruyla önce şube başkanı, 6 ay sonra da sendikanın genel başkanı yapılmış biri. Halen de sendikayı yönetmeye devam ediyor. Biraz önce bahsettiğim maden sektörünü yöneten ekip bunu böyle koordine etti.

Bu ilişki ağı, yerel rant dağıtım mekanizmalarıyla da -işçilerin üye olduğu oradaki yöre derneğiyle, tarikat bağlarını, mafya gruplarını da- tedarik, taşımacılık, küçük ihaleler üzerinden bir ittifak kuruyor. Buna karşı verilen bir çevre mücadelesinin, ya da hak arayışının karşısına resmi kolluk güçlerinin de dahil olduğu bir böylesi bir güç çıkıyor.

Organize sanayi bölgeleri ve maden havzaları kritik bir mesele, maden ve enerji havzalarındaki sıfır maliyetle sermaye üretimi Türkiye'deki egemen sınıfın, en verimli sermaye birikimi yaratma sahası. 1000 ton posadan 6 gram altın üretiyorlar İliç'te ve korkunç bir hızla ve büyük bir üretim var. Aynı şey Çanakkale'de Lapseki'de Nurol üretiyor. Fatsa'da, Balıkesir'de, Kütahya'da başka şirketler benzer üretimler yapıyorlar. Bu şirketler açısından bu sektörler mevcut koşullarda oldukça avantajlı, fark yaratıcı sermaye birikim alanı sağlıyor. Dolayısıyla bu işleyişi korumak için seferber olmuş, agresif bir devlet siyaseti ile karşı karşıyayız.

Bu sürecin elbette temel bir yönü de Anadolu'daki proleterleşme süreci. Tarım politikaları da bunun bir parçası. Ciddi bir proleter nüfus, yedek sanayi ordusu oluşmuş durumda. Büyük kentlere göç etmeyen insanlar küçük ölçekli sanayi havzaları, organize sanayi havzalarının etrafında birikiyor. Bu proleterleşme olgusu ve mülksüzleşme süreci, yoksulluk ve açlık korkusunu beraberinde getiriyor. Mevcut ekonomik krizle beraber açlık sorunu ilk kez bu ciddiyette gündeme geldi ve pandemi ile beraber derinleşti. Bu süreçte görünür olan bazı çelişkiler var. Bir taraftan Ünye'deki bir madene karşı verilen direniş ile Ünye OSB'de ve Fatsa OSB'deki işçilerin direnişi ve hak arayışı birbirinden uzak değil, bilakis iç içe aynı sınıf mücadelesinin farklı görünüşleri olduğudur. Emeğin talanı ile doğanın metalaştırılmasını aynı erk, aynı ilişki ağı aracılığıyla gerçekleştiriyor.

Bu proleterleşme olgusu, Anadolu'nun dört bir tarafında hem çevre mücadeleleri açısından hem hak mücadeleleri açısından bu proleterlerde yeni bir çelişki, huzursuzluk biçimleri açığa çıkarmış durumda. Bu çelişki şu: 1940'lı yıllardan beri Türkiye'de merkez sağ, milliyetçi, muhafazakar İslamcı siyasi oluşumlarla birlikte hareket etmiş olan bu yoksul emekçi kesimler çok büyük oranda bu artık proleterleştiler ve aç kaldıklarını, yoksullaştıklarını ve gözlerinin önünde köylerinin doğasını yağmalandığını aynı anda gözlemlediler. Ve bu

arada dün kendilerinden biri olan bazı kişilerin, birlikte aynı camiye, aynı kahveye gittikleri birilerinin bu siyasi, tarikat, mafya ilişkileri sayesinde bu yıkım süreci içinde zenginleştiklerini gördüler. Kendi yoksullaşma süreçleri ile doğalarının metalaştırılmasının kaynağının tam da bu ilişkiler olduğunu gördüler. Bu yeni bir olgu. Yeni proleter emekçi halk gerçekliği. Bu durum karşısında da ilk kez devletlerinin -çünkü hak aramak için yasaya başvurduklarında- hukukun, devletin kendi karşılarında olduğunu gördüler. Ya da ilk önce devletin kolluk güçlerinin kendilerinin karşısına dikildiğini gördüler; hem çevre mücadelesinde hem emek mücadelesinde. Zaten diğer mekanizmalar, valilik, siyasi partiler vb. kendi hakkını almasını değil de bu hak talebini unutmaları için devreye girdiğini gördüler. Bu daha önceden istisnai bir durumken şimdi oldukça yaygın bir durum olarak yaşanıyor. Konya'da da Kütühya'da da, Erzin-can'da da...

Bu toplumsal gelişmenin nasıl bir yerde toparlanacağı, ekolojik, sendikal mücadelelerle nasıl toparlanacağı önümüzdeki zamanın konusu. Ama her durumda bu yerel mücadelelerin önemini dışlayan söylem ve pratiklere düşmeden bu sürecin içinde yer almak gerekir. Bu yerel direnişler, çabalar, arayışlar olmadıkça merkezden söylenen siyasi program, söylemlerin çok karşılığının olmadığını, olmayacağını görmek lazım. Mesele bu hareketlerin havza düzeyinde, il düzeyinde deneyimlerin açığa çıkmasını beklemek, bunun için çabalamak. Ben gelişmelerin bu yöne doğru evrildiğini görüyorum, düşünüyorum. Zamanla da bunun gerçekleşeceğine de inanıyorum.

EKOLOJİK YIKIM VE TARIMA ETKİLERİ

Adnan Çobanoğlu⁵⁴

Konuya madenlerin tarıma ne tür etkileri olduğundan başlayarak, tarım politikalarının, enerji politikalarıyla ve bu politikaların iklim krizine etkilerini ve ekolojiyle bağıntı kurmak istiyorum.

Maden aramaları ve çıkartma işlemleri sadece yakın çevresindeki doğayı yok etmiyor, aynı zamanda kilometrelerce uzaktaki iklimi ve ekosistemi de etkiliyor. Eşme Kışladağ Altın Madeni'nde yaşananlar bu süreçleri gösteren en iyi örneklerden birisidir. Kışladağ Altın Madeni'nde "siyanürlü liç" yöntemiyle altın ayrıştırılmakta ve bu ayrıştırma için kullanılan siyanürlü havuzlar bulunmaktadır. 2006 yılında yağın yağmurlar atmosferdeki zehirli gazları yeryüzüne indirmiş, sıvı haline gelen gazlar Eşme'de yaşayan insanların, bitki ve hayvanların üzerine yağmış ve bu yağışların etkisiyle zehirlenerek hastalanan insanlar hastanelerde tedavi görmüştür. Zarar bununla da kalmamış 2006 yılında Eşme'de zehirlenmelerin olduğu dönemde Sarıgöl Ovası'ndaki bütün üzümelerde yağmur yağmasından sonra 1 günde asmasında çürümüş, sergide kurumaya bırakılan üzümler de kurumamıştır. 2006 yılında üzüm üreticilerinin üzümleri büyük ölçüde bağlarında çürüdü. Halbuki on yıllardır yağışlar zarar verme yerine faydalı olur, yağmur yağdığı zaman üzüm üreticisi "üzümlerin tanesi irileşecek, pırıl pırıl olacak, kalite artacak" diye sevinirdi.

O dönem Üzüm Üreticileri Sendikası (Üzüm-Sen) olarak bunun nedenlerini araştırdık ve Eşme'de yaşananlarla bağlantısını kurduk. Bu konuda Tarım Bakanlığı'na açık mektup yazdık. İl, ilçe Tarım Müdürlükleri'ne dilekçe yazdık, dedik ki "Siyanürlü liç yönteminden kaynaklı havaya salınan asit buharlarının asit yağmuru olarak dönmesi mi olayın gerçekleşmesine neden olmuştur?" Bize bu konuda net cevap verilmedi. "Yağmur yağdı, böyle oldu" gibisinden gayri ciddi bir cevap verildi. O dönemki Manisa milletvekili bizim "Açık Mektup"umuzdaki iddialarımızı ve araştırılmasına dönük taleplerimizi TBMM'nde "Soru Önergisi" olarak verdi. Ona da bize verilen cevap benzeri bir cevap verildi. 2006 yılından bu yana Sarıgöl'deki üzüm üreticileri yağmura karşı bağlarını haziran ayından başlayarak naylon örtülerle örterler. Petrol ürünü olan bu ör-

tülerin yapımı, nakliyesi, örtülmesi aynı zamanda yoğun bir enerji kullanımını da gerektirir. Üzüm sezonu başında kilometrelerce kare bağ alanı petrol ürünü o plastik örtülerle örtülür. Bu aynı zamanda üzüm üreticisi için ciddi bir mali külfettir de. 2-3 yıl kullanılan bu örtüler doğada tonlarca plastik atık oluştururlar. Bu durum Kışladağ Altın Madeni'nin doğaya, ekolojiye, üreticilere ve ülke ekonomisine verdiği zarardır. Ve ne yazık ki siyasi iktidarlar şirketler para kazanacak diye bu zararları görmezden gelmektedirler.

İşin aslı aslında bir yanıyla şu; insanlık tarihinde tarımsal üretim başladı-ğından bu yana insanlar bir yönüyle doğaya müdahale etmişler bir yönüyle doğayla barışık yaşamaya çalışmışlardır. Bu nedenle dünyada iki türlü ekosistem gelişmiştir. 1 -doğal ekosistemler, 2- insan eliyle oluşturulan ve süreç içerisinde uyumlaştırılan ekosistemler. Ekosistemler toprağıyla, suyuyla, bitkileriyle, hayvanlarıyla, mantarlarıyla, bakterileriyle, iklim koşullarıyla bir bütündür. Bu bütünden herhangi bir parçanın bozulması demek ekosistemde tahribat yaratılması anlamını taşır. İşte Sarıgöl bölgesindeki ekosistemin bozulması, yağmurların asit yağmuru olarak gelmesi Kışladağ Altın Madeni'yle başlamıştır. Ancak bununla da kalınmamıştır.

Madencilik sadece yeraltındaki katı elementlerin çıkarılması değil aynı zamanda minerallerin de çıkarılması işidir. Ve bu mineral çıkartma işlemleri de ekosistemlere zarar vermektedir. Bunu biz jeotermal santraller yaygınlaşmaya başladığında tarımsal üretimde yaşanan olumsuzluklarla çok net görmeye başladık. Çünkü o jeotermal akışkanların içerisindeki toprağı ve bitkiye zararlı birçok maden gün yüzüne çıkartıldı. Jeotermal Elektrik Santralleri'yle (JES) birlikte de havaya kükürdioksit, su buharı vb. gazlar salınmaya başladı. Bu durum ciddi bir iklim değişikliğine yol açtı. Bu nedenle Alaşehir'deki, Salihli'deki üzüm üreticileri, Aydın yöresinde incir üreticileri bunun zararlarını görmeye, tepki göstermeye başladılar. Bu tepkiler JES'ler ilk yapılmaya başladığında ortaya çıkmayan ve şimdi bile cılız denilebilecek tepkiler. Köylülerin HES'lere dönük gösterdikleri tepkiler gibi güçlü tepkiler değil. Çünkü HES'ler sermayenin ortak müştereklere dönük saldırısı ve özelleştirmesi söz konusu. Su kaynaklarından o yörenin bütün canlıları yararlanmaktayken suların hapsedilmesiyle birlikte suları hapseden şirket yararlanmaya başlamıştı. Dolayısıyla daha önce sulara erişebilen köylüler ve diğer canlılar sulara erişemez oluyordu. Bu nedenle köylüler bu haklarını (sulara erişim haklarını) kaybetmemek için mücadele yürüttüler. Ama JES'lerde öyle değil; JES şirketleri çiftçilerden arazilerini değerinin çok üstünde paralarla satın aldılar veya kiraladılar. 2000'li yıllarına başlarından itibaren uygulanan Neoliberal tarım politikaları küçük çiftçilerin tasfiyesini amaçlamakta ve üreticiler tarımsal üretim yaparak yaşamlarını idame edemez hale gelmişlerdi, dolayısıyla para kazanamayan çiftçiler için tarlasını değerinin üzerinde satmak veya kiraya vermek "kurtuluş" olarak görülmeye

başlamıştı. (Ayrıca ne liberalizmin “Temiz, Yenilenebilir Enerji kaynağı” propagandasının da etkisini yok saymamak gerekir.) O nedenle JES şirketlerine tepki göstermemişlerdir. Ancak JES’lerin zararlarını görmeye başlayınca mücadele içine girmeye başlamışlardır.

Ekolojik tahribat sadece gözle görünür çevre tahribatı değildir. Ekolojik tahribat aynı zamanda bir sistemin de yok oluşunu beraberinde getiriyor. Öyle ki iklim koşullarındaki, toprağın, suyun özelliğindeki herhangi bir değişim bazı ürünlerin de üretilmemesini, bazı canlı türlerinin yok oluşunu da beraberinde getirmektedir. Ülkemiz açısından baktığımızda, Türkiye 2000’den fazla endemik bitkisel türün olduğu bir ülkedir. Endemik bitki türünden kasıt şudur: O bitkiler dünyanın başka hiçbir bölgesinde yetişmez, sadece o bölgede yetişir. Bunun nedeni de iklim, toprak ve su koşullarıdır. Bu bütünlük içerisinde o ürün ancak o bölgede yetişebilir. Bu durumda olabilecek en ufak bir değişim ise bu ürün ve bitkilerin üretilmemesini beraberinde getirir. Bu yönüyle baktığımızda ekoloji sadece madenlerin, enerji şirketlerinin çevre tahribatı da değildir. Aynı zamanda uygulanan tarım sistemi de iklim değişikliğine ve ekolojik tahribata yol açmaktadır. 1960’lardan bu yana hızlı bir şekilde gıdayı kontrol etmek, gıdayı metalaştırmak isteyen sermaye tarımsal üretimde kimyasal kullanımını ve enerji yoğun tarımsal üretimi teşvik etmiştir. Bu kullanılan kimyasallar yer altı sularına, toprağa, iklime etki eder hale gelmiştir.

Son yıllarda sürekli iklim krizinden bahsediliyor. Bu krize devletler ve şirketler çözüm önerileri sunmak üzere bir araya gelip “İklim Zirveleri” yapıyorlar. Kamuoyunda en çok tartışılan “Zirve”lerden birisi de “Paris İklim Zirvesi”dir. Ancak “Paris İklim Zirvesi”nin kararları tartışılırken “Paris İklim Zirvesi”ndeki muhalefet hareketlerinin çözüm önerileri ve eylemleri gündeme alınmamakta, tartışılmamaktadır. Ama Devletler “İklim Zirvesi” yaparken Çiftçi-Sen’in de bileşeni olduğu La Via Campesina (Çiftçi Yolu) ve dünyanın farklı ülkelerinden gelen ekoloji hareketleri, çiftçi hareketleri Paris’te Alternatif İklim Zirvesi yapmış ve demişlerdir ki; “gerçekten iklim krizine gerçekçi çözümler sunmak istiyorsanız endüstriyel tarım uygulamalarından vazgeçin!” demişlerdir. “Endüstriyel tarım” deyince büyük tarım çiftlikleri akla gelmesin, küçük üreticilerde 60’lı yıllardan itibaren onun bir parçası haline getirilmiştir. Kimyasal zehir üreten şirketlere, enerji şirketlerine bağımlı bir tarımsal üretim yapar hale getirilmişlerdir. Endüstriyel tarım uygulamaları kimyasallarla toprağın altındaki binlerce canlıyı, bakteriyi öldürür. O bakteri ve canlılar toprağı bitkisel üretim için hazırlayan ücretsiz işçilerdir. Dünya küçük çiftçileri bunların farkında olarak bir araya gelmişler ve 25 yıldan fazla bir süredir “yerelde mücadele, küresel direniş” şiarıyla La Via Campesina mücadele etmekte, “iklim krizine gerçekçi çözümler sunmak istiyorsanız küçük aile tarımını, agroekolojik tarımsal üretimi destekleyin!” demektedir.

Toprağın aynı zamanda tıpkı ormanlar gibi önemli bir karbon emici özelliği vardır; emdiği bu karbonları bitkilerin yetişmesinde kullanır ve gıdaya dönüştürür. Ama sen kimyasallarla toprağın altındaki binlerce canlıyı, bakteriyi öldürdüğünde toprağın toprak olma, karbon emme ve emdiği karbonları da gıdaya dönüştürme özelliğini ortadan kaldırırsın. Bu “toprak”larda artık bitkisel üretim söz konusu olamadığı gibi havaya salınan karbonlar da olduğu gibi atmosferde kalır, sera gazı oluşturur ve iklim değişikliği söz konusu olmaya başlar. Her iklim değişikliği de “yumurta mı tavuktan çıkar? Tavuk mu yumurtadan çıkar?” misali tarımsal üretimi olumsuz etkiler. Bu nedenledir ki dünyanın birçok yöresinde iklim krizi nedeniyle tarımsal üretim yapamayan binlerce çiftçi bulundukları coğrafyayı terk etmeye başlamış, “İklim Mültecileri” oluşmuştur. İncelendiğinde görülür ki savaş mültecilerinden sonra en yoğun yaşanan mültecilik iklim mülteciliğidir.

Bu yönleriyle baktığımızda bizler gerçekten de bir ekoloji mücadelesi yürütmek istiyorsak sadece gözle görülen çevre tahribatlarına değil, ilk başta gözle görülmeyen ama ekolojik sistemi yok eden endüstriyel gıda sistemine de karşı bir mücadele yürütmemiz gerekmektedir. Çiftçi-Sen’in de bileşeni olduğu La Via Campesina bu mücadelenin adını “Gıda Egemenliği Mücadelesi” olarak ortaya koymuştur. La Via Campesina 15 yıldan fazla sürdürdüğü tartışmalar ve mücadeleler sonucunda kısa adı “Köylü Hakları Deklarasyonu” olan “Köylüler ve Kırsalda Yaşayan Diğer İnsanlar Deklarasyonu”nu yayınladı ve bu Deklarasyonu da 2018 yılı sonunda Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda kabul ettirdi. Türkiye Cumhuriyeti Devleti ise çekimser oy kullanmıştır. Çünkü Köylü Hakları Deklarasyonu birçok ekolojik konuya değinmiştir; herkesin sağlıklı temiz suya, sağlıklı toprağa, sağlıklı tohumla, sağlıklı havaya, sağlıklı gıdaya erişim hakkı olduğundan bahseder ve devletleri de bu konuda yükümlüler yükler. Ama bu yükümlülüklerden kaçmak isteyen devletler (bizim ülkemizde olduğu gibi) bu deklarasyonu yok saymaya çalışmaktadırlar. Önümüzdeki süreçlerde Çiftçi-Sen’in ve Dünya çiftçilerinin küresel örgütü La Via Campesina’nın mücadele seyri “Köylü Hakları Deklarasyonu”nu devletlere uygulattırmak mücadelesi olacaktır.

Köylü Hakları Deklarasyonu ve Gıda Egemenliği aynı zamanda şunu ifade etmektedir; herkesin ekolojik koşullarda yaşama, kendi kültürüne uygun gıdasını seçme, üretme ve tüketme hakkının olduğunu, bunun içinde katılımcı, demokratik bir planlamanın olması gerektiğini de ifade eder.

Son olarak Türkiye’deki endüstriyel tarım politikalarının yaratacağı bir başka ekolojik tahribattan da bahsetmek istiyorum: Geçen sene Tarım ve Orman Bakanlığı’nın yaptığı “Tarım Şurası”ndan sonra bir nevi “toprak reformu” yapılıyor, devlet toprakları şirketlere teslim edilmeye başlandı. Tarıma

Dayalı İhtisas Organize Sanayi Bölgesi adı altında Dikili'den başlayarak birçok tarım arazilerinde sera kurulacak, jeotermallerle ısıtılacak. Şirketler, bazı yerel yönetimler, ticaret odaları, tarım kredi kooperatif birlikleri, sanayi odası, ihracatçılar birliği vb. ortak şirketler kurarak bu çalışmalarını yürütmekte. Devlet de mevcut hazine arazilerini bunlara hibe ediyor. Böylelikle şirketlerin tarımsal üretiminin önü açılıyor Bunun amacı şudur: Aykut hocanın da dediği gibi kapitalizm, sermaye; doğayı metalaştırıyor buna ek olarak ben de şunu söyleyeyim evet doğayı metalaştırıyor gıdayı da metalaştırmaya ve kontrol etmeye dönük politikalar ve hamleler yürütülüyor. Ekoloji mücadelesiyle sınıf mücadelesi, çiftçilerin mücadelesi, işçilerin gıdaya erişim hakkı mücadelesi bir araya gelebilirse, birlikte bir mücadele hattı tutturula bilinirse, bu çerçeve ile hareket edilirse kaybedenler sermaye sınıfı olacaktır, kaybeden kapitalizm olacaktır. Çünkü bu perspektif aynı zamanda antikapitalist bir perspektiftir. Yeni bir toplumsal düzen kurma arayışı olarak da bu ekolojik mücadelesini birleştirmek ve tartıştırmak anlamlıdır. Bu sempozyumun buna vesile olması dileğiyle...

Dipnot:

Gıda Egemenliği için bkz:

Gıda Egemenliği Hemen Şimdi! / A.Çobanoğlu <https://www.karasaban.net/gida-egemenligi-hemen-simdi-adnan-cobanoglu/>

Yerel Seçimlere Giderken-I / Ne istiyoruz: 'Gıda Güvenliği' mi, 'Gıda Egemenliği' mi?/A.Çobanoğlu <https://www.karasaban.net/yerel-secimlere-giderken-i-ne-istiyoruz-gida-guvenligi-mi-gida-egemenligi-mi-adnan-cobanoglu/>

Bir Toplumsal Projenin Adı: GIDA EGEMENLİĞİ / Ali Bülent ERDEM <https://www.karasaban.net/bir-toplumsal-prohenin-adi-gida-egemenligi-ali-bulent-erdem/>

3. OTURUM Forum

Adnan Çobanoğlu: Chat kısmında bana iki soru sorulmuş. İlki çiftçiliğin tanımı. Evet biz küçük çiftçiliğin örgütüyüz. La via campasina da küçük aile tarımı yapan çiftçilerin örgütü. Deyim yerindeyse büyük çiftçileri çiftçiden saymıyoruz. Bu anlamda çiftçiliğin yok edilmesi derken şirket tarımı yapanları değil küçük çiftçiliğin yok edilmesini kastediyoruz. Diğer soru ise mevsimlik tarım işçilerinin sağlık sorunları ile ilgili. Biz Çiftçi-SEN olarak küçük aile tarımı yapan çiftçilerin örgütlenmesi için örgütüyüz. Mevsimlik tarım işçileri boşlukta. Küçük aile çiftçilerinin de mevsimlik tarım işçilerinin de sosyal güvenceleri yok. Mevsimlik tarım işçilerinin örgütlenmesi gerekiyor mu, evet gerekiyor. La Via Campasina içerisinde mevsimlik tarım işçileri örgütleri de yer almakta. Çünkü bizim açımızdan çiftçilik yalnızca mülkiyet ilişkisine bağlı bir iş değil. Ortakçılar da yarıcılar da bizim için çiftçidir. Türkiye’de de çok yoğun bir şekilde vardır.

Bugün yaşanan gıda sistemi “3.Gıda rejimi” olarak ifade ediliyor. Burada öne çıkan şey gıda sisteminin şirketlerin kontrolüne geçen bir gıda sistemi olduğudur. Aynı zamanda bu küçük aile tarımı yapanlarında işçileşmesi demektir. Pandemi dönemindeki büyük marketlerin TV reklamlarına baktığınızda bunu çok net görmekteyiz. Bu reklamlarda marketler ısrarla “tarladan markete kadar olan bütün zinciri kontrol ettiklerini” ifade etmişlerdir. Yani küçük çiftçilerin tarlasında neyi ekeceği, nasıl ekeceği, hangi kimyasalları kullanacağı bu şirketler tarafından kontrol edilmekte, ailesinin emeği ve tarlasıyla birlikte çiftçiler sözleşmeli üretim yapmakta, tarlasını, alet ve edevatlarını, kendisinin ve ailesinin emek gücünü sözleşmeyle şirketlere kiraya vermekte, işçileşmektedir. Bu yönüyle 2000 öncesi, O 70 li yılların çiftçilerinden farklı bir çiftçiden bahsedebiliriz.

70’li yıllardaki çiftçiler küçük aile tarımı da yapsa “küçük burjuva” diye tarif ediliyordu, ediyorduk, ama gelinen noktada artık küçük çiftçilerin işçileşmesinden, proleterleşmesinden bahsediyoruz. Çünkü tüm dünyada neoliberal tarım politikaları bunu zorluyor. 3. Gıda Rejimi bu anlamda sözleşmeli tarımı öne çıkartan, sözleşmeli tarım üzerinden çiftçileri kontrol eden bir sistem haline geliyor. Bütün bu krizlerde, bütün bu yaşananlarda sermayenin çözüm önerileriyle bu uygulamadan mağdur olanların, yani küçük aile tarımı yapanların, iklim krizinden olumsuz etkilenenlerin çözüm önerileri farklılaşıyor, farklılaş-

mak zorunda da.

Sermaye insanları besleme adı altında hibrit tohumları, GDO'lu tohumları ve "Gıda Güvenliği" adı altında belli kodekslerle sınırlandırılmış kimyasal kullanımların önünü açar ve ekosistemleri yok ederken, çiftçiler ise ekosistemleri ve yaşam tarzlarını korumak, iklim krizine çözüm bulmak konusundaki önerileri ve mücadeleleri ise agroekolojik tarımsal üretim oluyor.

Tarım zaten bir anlamıyla doğaya müdahale, diğer anlamıyla da doğayla barışık, uyum içinde yaşayabilmeyi becerebilme işidir. Bu anlamıyla küçük aile tarımı yapanlar yüzyıllardır doğayla barışık, uyum içinde yaşayabilmeyi öne çıkartmaktadır. Sermaye yarattığı sorunlara çözüm önerirken ürettiği sorunlardan ve çözümlerden de para kazanmanın yollarını aramaktadır. Örneğin tarımsal üretimde kimyasallar kullanarak toprağın verimlilik özelliğini yok ettirmiş, solucanların yok olmasına neden olmuştur. Şimdi de kirlettiği toprağı iyileştirmek için solucan gübresini önermektedir. Solucan gübresi üretim tesisleri kurarak solucan gübresini satmaya başlamış, yani metalaştırmıştır. Bu sermayenin nasıl sorun yarattığının, yarattığı sorundan da nasıl para kazanmaya çalıştığının iyi bir örneğidir. Bir başka önemli örnek ise dünyanın en büyük şirketlerinden olan Bayer'dir.

Bayer dünyanın en büyük tohum ve tarımda kullanılan kimyasal zehirlerini üreten Amerikan şirketi Monsanto'yu satın almıştır. Bayer şimdi hem GDO'lu tohumlar dahil birçok tohumu üretmekte, pazarlamakta, hem toprağı, suyu, havayı, insan dahil bütün canlıları zehirleyen tarım kimyasallarını üretmekte ve pazarlamakta, hem de bu tohum ve kimyasallardan olumsuz etkilenen, hastalanan insanları ve diğer canlıları tedavi edici ilaçları üretmekte ve pazarlamaktadır.

Covid-19 salgını süreci bir kez daha gösterdi ki, ekolojik dengedeki bozulmalar bazı bakterilerin, virüslerin yeni konukçular aramasına neden olur. Bu sefer bu virüsler konukçu olarak insanları seçti. İki yıldır dünyada yaşam bir anlamıyla durdu. Bütün bu sorunların çözümü aslında sınıf çatışmasından geçiyor.

Sermayenin uyguladığı/dayattığı politikalara karşı mücadele eden emekçilerin, ekolojistlerin vb. çözüm önerileri, sermayenin çözüm önerileriyle aynılaşamaz, yakınlaşamaz, sermayenin çözüm önerilerine bel bağlanamaz. Biz sermayenin çözüm önerilerinin peşine takılmadan alternatif üretmek zorundayız. Sermaye iklim krizi yarattı çözüm olarak karbon ticaretine başladı, yani havayı bile metalaştırdı. Biz bu krizlerden kurtulmak istiyorsak kendi argümanlarımızla, kendi ortak mücadelemizi örmek zorundayız. Biz ve bileşeni olduğumuz küresel enternasyonalist küçük çiftçi örgütü La Via Campesina emekçilerin çö-

züm önerisini “Gıda Egemenliği” kavramı içinde ele almaktadır.

Başaran Aksu: (Chat kısmında)Havza bazlı mücadele ne anlama geliyor, diye sorulmuş. İkinci olarak da kömür madenciliğinde makineleşmenin işçi sayısında artışa neden olmasına, makineleşmenin işçilerin sağlığını daha hızlı tüketmesi ile bağlantılandırıldı, bu biraz açılabilir mi?

TKİ ve TTK rödevans sözleşmelerle büyük şirketlere madenden çıkardıkları tüm taş toprak kömürü satın alma garantisi veriyor. Sektördeki şirketler, olabildiği kadar kısa sürede olabildiği kadar çok üretim yapabilmek için olabildiği kadar çok işçi ile çalışıyor. Yüksek tempolu bir doğanın metalaştırılması pratiğinde sermayenin hızının arttırılmasıdır bu, insan emeğinin katkısının da büyümesini getiriyor. Klasik ayaktan teknoloji girdili çalışmaya geçilince buradaki işçi sayısındaki artışın nedeni bu. 301 işçinin katlediği Soma Eynez ocağında daha çok klasik ayak üretim vardı. Orada işçilerin “hadi, hadi” ile daha çok kömür üretmeleri için baskı yapıldığı bir yerdi. Yeni işletmelerde daha büyük makinelerle daha geniş çaplı bir üretim sözkonusu. Günde bin ton üretilcekken 15-20 bin ton üretilmesi sözkonusu. Bu da işçi sayısını arttırıyor. Bir de özellikle yerüstü madenciliğine işaret etmek lazım. Şimdi “beşli çete” diye tabir edilen iktidarın etrafında kümelenen Cengiz, Kolin, Limak, Nuro, Güriş gibi şirketler de bu maden furçasının öncü güçleri olarak yer alıyor. İnşaat alanındaki iş makineleri, o yolları, barajları, tünelleri inşa etmede kullandıkları bütün araç, ekipmanları ile bu madencilik taşıyorlar.

Tablonun bütüne baktığımızda her yerde karşımıza çıkanın aşağı yukarı aynı öznel olduğunu görüyoruz. Yani kentte, kırdaki yaşam alanlarımızı tarumar edenler aynı zamanda geniş kitlelerin yoksullaşmasını sağlayan, emeği de tarumar edenler. Emek ile ekoloji hareketinin bütünlüğünün koşullarını sağlayan bu maddi gerçeklik. Mesela Çiftay Firması, Kazdağları’nda Kirazlı bölgesinde Alamos Gold için alanı kazıyan firmanın kurucu sahibinin, geçmişte Sivas’ın İmranlı’lı, Koçgiri İsyanının bastırılmasında devletle işbirliği yapmış Ziya Aydın’ın olması ve bu firmanın hem harfiyat, hem taşıma hem inşaat işleri yapan bir firma, mesela 800 işçi çalıştırıyor sadece İliç Altın Madeninde, Develi’de de bir o kadar işçisi var, Soma’da, Divriği’nde işletmeleri var. Devlet mekanizması bu Çiftay Firmasının önünü açıyor. Aynı zamanda CHP belediyeleri bu firmanın sponsorluğunda Divriği’nde İmranlı’da festival organizasyonları yapıyor. Yani bu ilişkilerin bir yandan AKP, devlet önünü açarken, bu firmanın diğer taraftan da böyle bir ilişki ağı var. Bu ilişki ağı, yerellerdeki çevre hareketinin ya da emek hareketinin karşısındaki iktidar bloğunun çok daha geniş ve karmaşık olduğunu gösteriyor.

Havza ölçeğindeki örgütlenme de, tam da burada, Milas, Çine, Güllük, Bod-

rum, buralar bir aks sayılır, Karpuzlu'dan Milas'a doğru giderseniz, orda Eczacıbaşı'nın, Kaltun, Elsim'in, Sibelco'nun, tarihi Yapıları ve doğayı nasıl tahrip ettiğini görürsünüz. Nasıl bir üretim döngüsü olduğunu, artık taşıma işi yapan erkek emek gücünün de azaldığını, Milas'da çok sayıda kadın tır şoförün kömür taşıdığını da görüyorsunuz. Kömürcüoğlu Madencilik'te şu an bir direniş var, şoförler Nakliyat İş sendikasına üye oldu, diğer işçiler bizim sendikamıza üye, 300'lü günleri geride bıraktı direniş. Bölgede köylülükle, tarımla, proleterleşme süreci çok iç içe, sınıf kimliği ve bilinci de çok yeni yeni oluşuyor, ama oluşmuş bir mafyacı siyasi yapılar bu insanları bu sisteme mahkum etmek için ellerinden geleni yapıyorlar. Esan Şirketi, Eczacıbaşı grubunun. Bu şirket bir yandan Labranda tarihi kenti kazılarına sponsor oluyor bir taraftan da hemen yanındaki, 100 metre ilerisindeki ormanlık dağ çökertiyor beyaz maden çıkarmak için yağmalıyor. Bunların teşhiri, ifşa pratikleri bu açıdan çok önemli.

Çünkü mevzuat düzeyinde bir sıkıntı yok. Ama bunlar uygulanmıyor. Çünkü, bizzat iş denetimci arkadaşların bize söyledikleri, 2018 Kasım ayından beri emir olduğu, hiçbir yerde hiçbir işletmede iş güvenliği işçi sağlığı denetimi yapılmayacağına dair. Vaka bazlı, kamuoyuna yansıyan bir durum olursa, onun denetimi yapılıyor, dolayısıyla buradaki sahtekarlığın teşhiri çok önemli. Sendikalar da bu durumlarla pek ilgilenmiyorlar. Bu mücadeleleri takip etmek, ortaklaştırmak gibi bir dertleri yok. Çünkü sendikal nizam, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) üzerinden, Koç holdingin bu alana kadrosal düzeyde çok yatırımı var, Türkiye'den Disk'e Hakiş'e ve tabi İTUC-ETUC bağlantısıyla sermayenin işlerinin önünü açmak üzerine kurulu. Bu nedenle bu sendikaların da iki yüzlülüğünü teşhir etmek çok önemli.

Bu şirketlerden sendikalara kadar geniş bir kapsamı olan bu ağlara karşı havza düzeyinde, çiftçi sendikalarından "güzelleştirme derneklerine", çevre derneğine, bu yıkım karşısında etik, ahlaki gerekçelerle tutum alanlara kadar herkesi birleştirebilecek yerel örgütler, mücadele merkezleri, birleşik davranışlar olmazsa, Çine'deki sınırlı bir mücadele Çine ölçeğinde kalıyor, Milas'taki oradaki köylünün sorunu olarak kalmış oluyor, dolayısıyla il bölge, havza düzeyinde sorunun bütün mağdurlarını birleştirmeden ve bu mücadelelerin doğal sözcülerinin, önderlerinin önünü açmadan ne emek yağmasına ne de doğanın metalaştırılmasına karşı kalıcı bir başarı elde edemeyiz. Mücadelelerin, hakikatlerin de zorlamasıyla ve çok sayıdaki yenilginin tecrübeleriyle bu bahsettiğim birlik zemini yönünde ilerlediğini düşünüyorum.

Merih Akın Yücel: Ben bir iki katkı koymak istiyorum bu işin mücadelesi- ni veren emekli biyoloji öğretmeni ve ekolojist olarak. İzmir Çevre Gönüllüleri Platformu sözcüsüyüm ve platform olarak EGEÇEP (Ege Çevre ve Kültür Platformu) bileşeniyiz. EGEÇEP bilim kurulundan jeoloji yüksek mühendisi Tahir

Öngür'den, yine EGEÇEP'ten Efemçukuru çalışmaları yapan bir başka arkadaşımızdan öğrendiğim kadarıyla bir şeyler paylaşacağım. Tahir Öngür hocam derki açık havada siyanürle yapılan altın madenciliğinde için Ph'nın 11-12 olması gerekir. Bu düzey değiştiği anda (yani ph asite dönüştüğü anda) sodyum siyanür hidrojen siyanür denilen çok zehirli bir gaza dönüşerek havaya karışıp çevresindeki tüm canlıları zehirliyor. Altın madenciliğinde yaklaşık 120 yıldır siyanür kullanılıyor. Çünkü siyanür küçük zerrecikli/düşük tenörlü altını yapııştırıp çekebiliyor. Altınlı kayalar kırılıyor, çok ufak taneciklere ayrılıyor ve yığılıyor. Onun üzerine sodyum siyanür püskürtülüyor. 2006 yılında Kışladağ'da olan olay ise bu sırada yağmur yağmasıydı. Liçe sodyum siyanür püskürtülmüştü. Yağmur yağınca ortamın ph değeri bazikten (11-12'den) asite (sodyum siyanürden hidrojen siyanüre) dönüştü. Sonrasında rüzgarla İnel Köyü'ne geldi. Yedi kilometre ötedeki köylüleri zehirledi. Köylüler titreme, kasılma ve kusma belirtileriyle doktora gittiler. Alınan kan örneklerinde "arsenik bulunmamıştır" denildi. Oysaki arseniğin saçta, tırnakta incelenmesi gerekiyordu. Orada siyanür arayacak laboratuvar da yoktu. Bir doktor ve hemşire arkadaşımız köye gitti. Köylülerin kan örneklerini aldı. Bu örnekler Ankara'da bir laboratuvarda tahlil edildi. Tahlil sonucunda köylülerin kanında normal düzeyin 40 misli üstünde siyanür çıktı. Bu yüzden çok tehlikeli. Kireç katılarak bazik yapılması gereken liçten de yağmur yağınca hidrojen siyanür çıktı ve soluyan her canlıyı öldürdü. Koyunlar ölü doğum yaptı, köylüler kanserden öldü uzun yıllar boyunca. Savaş Dilek hocam da Efemçukuru'nda çalışmalar yaptığı için oranın toprak yapısını biliyor. Diyor ki, buranın toprak yapısı arsenopiritli. Burada maden aramak için kazma vurulduğu zaman arsenik ve pirit birbirinden çok kolay bir şekilde ayrılıyor ve arsenik sulara karışıyor. Oysaki orası İzmir'in en arseniksiz su bölgesiydi ve bu nedenle oraya Çamlı Barajı yapılacaktı. İzmir Büyükşehir Belediyesi baraj için başvuru yapmıştı. Ama maden şirketi orada çalışacağı için bu başvuru geri çevrilmişti. Bu yüzden barajın yeri hala duruyor. Ama İzmir'e Gördes Barajı'ndan su getiriliyor. Ancak Gördes Barajı'nda da su kaçırın çatlaklar oluşmuş durumda. İzmir susuzlukla savaşıyor ve yer altı suları da arsenikle zehirleniyor. Bu sular arıtılarak şehre veriliyor. Fakat köylülerin kuyularındaki arıtılmamış sularla sulanan ürünler soframıza geliyor ve biz bunları yiyoruz. Bu yalnızca Efemçukuru için değil Menemen ve Bergama için de geçerli. Havza bazında yapılan bu katliamları durdurmamız gerekiyor.

Deniz Gümüşel: Mümkünse ben de adil geçiş dair bir iki cümle söylemek istiyorum. Aslına bakarsanız adil geçiş sistemi madenciliğin bütün sektörlerini kapsayan ekstraktivist kapitalizme alternatif üreten bir söylem değil. Bütün fosil yakıtlara dair de bir şey söylemiyor. Özellikle spesifik olarak Avrupa'da kömürden çıkışın bir stratejisi olarak ortaya konan bir yaklaşım. Dolayısıyla buradan başlayarak çok masum bir yaklaşımdan bahsetmek mümkün değil.

Doğalgaz ve petrol de en az kömür kadar iklim krizinden sorumluyken neden bütünsel olarak tüm fosil yakıtlardan bahsetmiyoruz? İkincisi ise nereye geçiş? Kömürden çıkışı “bu da bir başlangıçtır” diye değerlendiresek bile çözüm önerisinin oldukça karmaşık bir resim ortaya koyduğunu söylemek mümkün. Bunu değiştirmizde temelde kapitalist üretimin yenilenebilir enerji ile yenilenmesi, yeşillendirilmesi karşımıza çıkıyor. Enerjinin kimin ve ne için üretildiği sorularını da adil geçiş tartışmasının bir bileşeni olarak ele almamız gerektiğini düşünüyorum. Adil olmayan bu durum çoktan işçi sağlığı ve güvenliği açısından sektördeki emekçilerin sırtına bindirilmiş bir yük durumunda. Adil geçiş emekçiler açısından düşünüldüğünde; sistem iki- üç yıllık çalışma süresinde ciğerleri sönen işçileri yeniden hangi sektörde kullanabiliriz sorusunu sorarak emeği tekrar ve tekrar metalaştıran bir sürece işaret ediyor. Dolayısıyla kömür işçilerinin yeniden eğitilip yenilenebilir enerji sektöründe istihdam edilmelerini öne sürüyor. Fakat işçiler bedensel ve ruhsal anlamda sağlıklı durumda mı? Bir de bu işçilerin iş gücü piyasalarının ihtiyaçlarına yönelik olarak hareketlendirilen, eğitilen fakat kendi geleceğine dair hiçbir söz hakkı tanınmayan bir işçi grubu olduğunu da göz önünde bulundurmak gerekiyor. Bu durum daha önce kömür havzalarında yaşanan durumun yeniden üretilmesi demek. Örneğin Soma’da, Milas’ta daha farklı bir manzara göremezsiniz. Kendi halinde çiftçilikle uğraşan insanlar yaşadıkları yerlerde yer altından kömürün çıkarılıp elektrik üretilmesi için topraklarından edildiler, mülksüzleştirildiler. Şanslılarsa maden işçisi olabildiler. Çünkü açıkçası madenler EPİ-AŞ yönetimindeyken o havzanın insanları da bu işletmelerde yer bulamadı. Dolayısıyla büyük bir kısmı başka kentlere göç etmek zorunda kaldılar. Şimdi (adil geçişle birlikte) bir kez daha insanları kendi istek ve iradeleri dışında mobilize ediyorlar. Ancak kömür sektörü yalnızca emekçiler açısından değil doğa açısından da adaletsiz bir manzara sunmakta. Öncelikle kömür havzalarında çok büyük bir ekolojik yıkım var. Örneğin 130 bin nüfuslu Milas’ta ve 35-40 bin nüfuslu Yatağan’da toplam 1500 tane maden işçisi var. Ama 1500 insanın dışında topraktan doğrudan faydalanan çiftçiler var. Bu insanlar kırk yıldır kömürün yarattığı tahribat nedeniyle ciddi gelir kayıplarına uğruyorlar. Dolayısıyla adil geçiş o havzanın, o bölgenin bütünüyle kömürün yarattığı yıkımdan nasıl kurtulacağına dair -ekonomi, halk sağlığı ve ekolojik sağlık açısından- araştırmaların yapıldığı, politikaların üretildiği bir süreç olmak zorunda. Çünkü kömür sektörü yalnızca bugünün değil gelecek kuşakların hayatlarına da ambargo koymuş bir sektördür.

Erol Malçok: Antalya Gıda Topluluğu üyesi olarak bulunduğum alandan işçiler ve sendikalar açısından temellendirerek çözüm önerileri neler olabilir üzerine konuşmak istiyorum. Örneğin sendikalar adil gıda üzerinden hareket eden gıda toplulukları ve kooperatiflerle iş birliği yaparlarsa üzerine kar konulmamış, aracısız gıdaları işçilere ulaştırabiliriz. Bunun için her sendikanın

(eğer bulunduğu yerde gıda toplulukları ve kooperatifler varsa) onlarla direkt iletişime geçmesi gerektiğini düşünüyorum. Bu yolla çok hızlı sonuç alınabileceğini görüyoruz. Örneğin Hopa’da çay üreticilerine saldırı olduğunda kendi topluluğumuzda bir duyuru yayınladık. Duyurunun yayınlanmasından sonra hemen Antalya’da Hopa çayın hepsinin satışı gerçekleşti. İnsanlar çayı sürekli tüketiyorlar. Fakat adil çaya nasıl ulaşılacağı konusunda bilgileri yetersiz. Bu durumda örgütlü hareket etmenin, toplulukların sendikalarla ve diğer kurumlarla bağı çok önemli. Diğer yandan bizim aşmaya çalıştığımız bir başka nokta ise: toplulukların veya kooperatiflerin adil gıda dedikleri gıdalar orta ve üst sınıfın alabileceği fiyat aralığında oluyor. Bu fiyatları nasıl alta çekebiliriz veya emekçilerin daha yoğun yaşadığı yerlere nasıl ulaştırabiliriz? Bu sorun belki sendikalarla hareket edilerek çözülebilir. Son olarak Friday for Future’den arkadaşlar okullara ekoloji dersi koyulması için bir kampanya yürütüyorlar. Eğitimci arkadaşların onlarla iletişime geçmesi gerekiyor. Ekosistem nedir ve nasıl bozuluyor konusunda eğitim sendikalarının ekoloji örgütleriyle dirsek temasında bulunmaları gerekiyor.

4. OTURUM

EKOLOJİ MÜCADELESİNDE HUKUK

MADEN HUKUKUNDAKİ DEĞİŞİM Cömert Uygur Erdem

1985 tarihli Maden Kanunu'nda, 2004 yılında yapılan değişiklikler öncesinde; 1987 yılında bir kez, 1999 yılında bir kez, 2001 yılında iki kez olmak üzere toplam dört kez değişiklik yapılmıştır.

2004 yılı sonrasında, toplam 21 kez değişiklik yapılmıştır. Yapılan değişikliklerden ikisi, 09.07.2018 tarihinde yayımlanan 700 ve 703 sayılı KHK'lar ile gerçekleştirilmiştir. 3213 sayılı Maden Kanunu'nundaki en köklü değişim, 2004 yılında yapılan değişiklikler olmuştur. 2004 yılında yayımlanan değişiklikler ile ilgili bir eleştiri yazısında;

Bu yasa değişikliğinin temel anlayışı, özetle; "Çevrenin geliştirilmesi, insan ve çevre sağlığı ile ülkemizin doğal ve kültürel zenginliklerinin korunması, madencilik faaliyeti önünde bir engeldir. Hiçbir sınırlama olmadan, ülkenin ormanlarında, sulak alanlarında, milli parklarında, koruma altına alınmış doğal kültürel sit alanlarında madencilik yapılmalıdır. Bu amaçla madencilik faaliyeti önündeki çevre ve insan sağlığı ile doğanın korunmasına ilişkin mevzuat engelleri tamamen kaldırılmalı yada işlevsiz kılınmalıdır,"⁵⁵ denilmiştir.

2004 yılında getirilen değişiklikler, sonraki yıllarda yapılan değişiklikler ile birlikte madencilik alanının denetimsizleşmesine ve daha fazla uluslararası şirketlerin faaliyet gösterebileceği bir sektör haline dönüştürülmesine, yaşam alanları ile korunması gereken doğa alanlarının madencilığe açılmasına yol açmıştır.

Korunması Gereken Doğa Alanlarında Madenciliğin Önü Açılmıştır

3213 sayılı Maden Kanunu'nun 7. Maddesinde, 1985 yılında yayınlanan haliyle; *"Orman, ağaçlandırma alanlarında askeri yasak bölgelerde ve sit alanları yakınlarında madencilik faaliyetlerinde bulunulması ilgili Kanun hükümlerine*

55 5177 Numaralı Maden Kanununda Ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanunu'nun değerlendirilmesi, Av. Arif Ali Cangı ve Av.Ömer Erhat tarafından Cumhurbaşkanına gönderilen yazıdan alıntı. <http://www.antimai.org/ba/arifcangi5177.htm>

göre izne tabidir” denilmekte iken,

2004 yılında getirilen değişiklikler ile 3213 Sayılı Yasa’nın 7. Maddesinin birinci fıkrası; *“Orman, muhafaza ormanı, ağaçlandırma alanları, kara avcılığı alanları, özel koruma bölgeleri, milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtı, tabiatı koruma alanı, tarım, mera, sit alanları, su havzaları, kıyı alanları ve sahil şeritleri, karasuları, turizm bölgeleri, alanları ve merkezleri ile kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgeleri, askerî yasak bölgeler ve imar alanları ile mücavir alanlarda madencilik faaliyetlerinin çevresel etki değerlendirmesi, gayri sıhhî müesseseler ile ilgili hususlar dahil hangi esaslara göre yürütüleceği ilgili bakanlıkların görüşü alınarak Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılacak bir yönetmelikle belirlenir”* denilmiştir.

3213 sayılı Maden Kanunu’nun 7. maddesinin birinci fıkrasında yer alan iptali istenilen düzenleme ile belirtilen yerlerde yapılacak madencilik faaliyetlerinin, çevresel etki değerlendirmesi ve gayri sıhhî müesseseler ile ilgili hususlar dahil olmak üzere hangi esaslara göre yürütüleceği Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılacak yönetmeliğe bırakılmıştır.⁵⁶

Anayasa Mahkemesi’nin 15.01.2009 tarihli ve 2004/70 E., 2009/2 K. sayılı kararı ile *“belirtilen yerlerdeki madencilik faaliyetlerinin yürütülmesine ilişkin esasların yasada düzenlenmesi gerekirken, iptali istenen kural ile bu hususlara ilişkin düzenlemenin Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılacak yönetmeliğe bırakılması Anayasa’nın 43, 63. ve 168. maddelerine aykırıdır ”* gerekçesi ile anılan düzenleme iptal edilmiştir.

Anayasa Mahkemesi’nin iptal kararı sonrasında, 10.06.2010 tarihinde getirilen değişikliklerde Maden Kanunu’nun 7. Maddesi yeniden düzenlenmiştir. AYM kararında yer alan “yasada düzenleme yapma” koşulu yerine getirilerek (!), belirtilen alanlarda ve yakınlarında yapılacak madencilik faaliyetleri ile ilgili Maden Yasasında düzenleme yapılmıştır.

2004 öncesinde, korunması gereken alanlarla ilgili özel yasalar kapsamında alınması gereken izin prosedürlerinin işletilmesi gerekirken; 10.06.2010 tarihli değişiklikle, Enerji ve Tabii Kaynakları Bakanlığı ve Maden İşleri Genel Müdürlüğü⁵⁷, söz konusu izin süreçlerinde yetkili hale getirilmiştir. Önceki haliyle, izin alınması gereken kurumlar ise, görüşü alınan kurumlar haline getirilmiştir.

56 AYM, 15.01.2009, 70/2

57 14/2/2019 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 7164 Sayılı Yasanın 5 md. ile “Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü” olarak değiştirilmiştir.

Maden Yapabilecek Firmalar Genişletilmiştir

Maden Kanunu’nun Maden Hakkı başlıklı 6. Maddesinde; maden hakkına sahip olan gerçek ve tüzel kişiler sayılmıştır. 6. Maddenin birinci fıkrasında yer alan, “madencilik yapabileceği statüsünde yazılı” ibaresi 14/2/2019 tarihli ve 7164 sayılı Kanunun 7 nci maddesiyle madde metninden çıkarılmıştır. Söz konusu değişiklik ile, statüsünde madencilik yapabileceği yazmayan firmalar da maden hakkına sahip hale getirilmişlerdir. Bu ise, madencilik yapabilmek için yeterliliğe sahip olmayan firmaların da bu alanda faaliyet yürütmesinin önünü açmıştır. Uygulamada bu alanda yeterliliğe sahip olmayan firmaların vahşi madencilik uygulamalarına ilişkin bir çok şikayet bulunmaktadır.

Teşvikler Genişletilmiş, Devlet Hakkı Düşürülmüştür

Maden Kanunu’nun 9. Maddesinde, maden teşvik tedbirleri düzenlenmiştir. 1985 tarihli düzenlemede, madencilik sektörünün, kalkınmada birinci derecede öncelikli yörelerde yapılacak yatırımlara sağlanan haklardan yararlanabileceği düzenlenmiştir. 2004 yılında getirilen değişikliklerle, “Madencilik faaliyetleri Bakanlar Kurulu tarafından belirlenen teşviklerden yararlandırılır” denilerek, verilecek teşvik imkanları artırılmıştır. Yani, Bakanlar Kurulu’nun belirleyeceği, kalkınmada birinci derecede öncelikli yörelerde yapılacak yatırımlara sağlanan haklar dışındaki haklardan da faydalanma imkanı yaratılmıştır.

2004 yılında Maden Kanunu’nun 9. Maddesine getirilen bir diğer değişiklik ise maddenin ikinci fıkrasındaki; “Ürettiği madeni yurt içinde ve kendi tesisinde işleyip ek katma değer sağlayanlardan, bu tesislerde üretimde değerlendirilen maden miktarı için Devlet hakkının % 50’si alınmaz.” hükmü olmuştur. Bu şekilde, devlet hakkının belli bir oranından feragat edilerek, yeni teşvikler yaratılmıştır.

28.02.2018 tarihinde, Maden Kanunu’nun 9. Maddesinin ikinci fıkrasına; “ve IV. Grup (c) bendi madenlerden altın, gümüş ve platin için ise Devlet hakkının % 40’ı” ibaresi eklenmiştir. Bu şekilde, altın, gümüş ve platin ile ilgili madenler için, Ürettiği madeni yurt içinde ve kendi tesisinde işleyip ek katma değer sağlayanlardan, bu tesislerde üretimde değerlendirilen maden miktarı için Devlet hakkının %40’ı alınmayacaktır.

2018 yılında getirilen diğer teşvikler⁵⁸;

58 <https://www.morogluarseven.com/tr/news-and-publications/maden-faaliyetleri-bakimindan-yeni-tesvikler-getirildi/> adresinden alınmıştır.

*İşletme izni düzenlendiği tarihten başlamak üzere, ilk on yıl süreyle: II. Grup ve IV. Grup maden sahaları için ve ihtisaslaşmış Devlet kuruluşları ile bunların bağlı ortaklıklarına kanun kapsamında devredebilen maden sahaları ile bu kuruluşlar ve bunların bağlı ortaklıkları ile Özelleştirme İdaresi Başkanlığı tarafından ihale edilecek maden sahaları için, 6831 sayılı Orman Kanunu ("**Orman Kanunu**") kapsamında ağaçlandırma bedeli hariç, artık herhangi bir bedel alınmayacaktır.*

Grup işletme izinli maden ruhsat sahalarının cinsi, rezervi, bulunduğu bölge, tenörü, istihdamı, yatırım ve ülke ihtiyaçları dikkate alınarak ara ve uç ürün üretmek şartıyla, bu ruhsatlardan işletme izni düzenlendiği tarihten başlamak üzere, 10 yıl süreyle Orman Kanunu kapsamında ağaçlandırma bedeli hariç diğer bedellerin alınıp alınmayacağını Bakanlar Kurulu belirleyecektir.

Yukarıda belirtilenler dışındaki sahalarda işletme izni düzenlendiği tarihten başlamak üzere ilk 10 yıl süreyle Orman Kanunu'na göre alınan arazi izin bedelinin %50'si alınacaktır.

Kantar Fişi Zorunluluğu Kaldırılmıştır

2004 yılında getirilen değişiklik sonrasında; kantar fişi alma zorunluluğu kaldırılarak; "Üretilen madenin sevk fişi ile sevkiyatı zorunludur" denilmiştir. Bu şekilde, üretilen madenin sevkiyatında, ne kadar maden sevk edildiğini tespitine ilişkin kantar fişi alma zorunluluğu kaldırılmıştır. Bu durum ise, üretilen ve sevk edilen maden miktarının tespitinde, maden işletmesinin sevk fişinde yer alan beyanların esas alınmasına yol açmaktadır. En yakın kantardan alınan kantar fişi, sevk edilen maden miktarının 3. Kişi tarafından da tespit edilmesini sağlayan, bir denetim mekanizması idi. 2004 yılında getirilen değişiklikle, bu denetim mekanizması ortadan kaldırılarak, uygulamada üretilen ve sevk edilen miktarın daha düşük beyan edilmesine yol açma riski taşımaktadır. Bu durum, ruhsat süresi içerisinde taahhüt edilenden daha fazla üretilmiş madenin sevkine, sevk edilenden daha azının devlete beyan edilmesi suretiyle vergi vb. ödemelerin daha düşük gösterilmesine yol açma tehlikesine yasal zemin hazırlamaktadır.

Çevre Kanunu ve ÇED Yönetmeliğinde Yapılan Düzenlemeler ile Denetim Azaltılmak İstenmektedir

Çevre Kanunu'nda Yapılan Düzenlemeler

2004 yılında yayınlanan 26.05.2004 tarih ve 5177 sayılı Maden Kanunu'nda ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunun 28. Maddesi ile 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 10. Maddesine "Petrol, jeotermal kaynak ve maden arama faaliyetleri, çevresel etki değerlendirmesi (ÇED) kapsamı dışındadır"

fıkrası eklenmiştir.

Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunun 26.04.2006 tarih ve 5491 sayılı yasa ile 2872 sayılı Çevre Kanunun 10 uncu Maddesine, “*Petrol, jeotermal kaynaklar ve maden arama faaliyetleri, Çevresel Etki Değerlendirmesi kapsamı dışındadır.*” Fıkrası eklenmiştir eklenmiştir.

Anayasa Mahkemesi “*petrol, jeotermal kaynaklar ve maden arama faaliyetlerinin çevresel etki değerlendirilmesi kapsamı dışında tutulması Anayasa’nın 56. maddesine aykırıdır*” gerekçesi ile Çevre Kanununun 3. Fıkrasındaki hükmünü iptal etmiştir.⁵⁹ Anayasa Mahkemesi kararının gerekçesi değerlendirildiğinde; maden arama faaliyetlerinin, herhangi bir sınır değere tabi olmaksızın bütünüyle çevresel etki değerlendirmesine tabi tutulması gerektiği anlaşılmaktadır. Nitekim, anılan süreçte Çevresel Etki Değerlendirmesinde yapılmak istenen değişiklikler de Danıştay tarafından iptal edilerek, maden arama faaliyetleri ÇED sürecine tabi tutulmuştur.

ÇED Yönetmeliği’nde Yer Alan Düzenlemeler

Madencilik projelerinde, ruhsat alanlarının tamamının ÇED sürecine tabi tutulması gerekmektedir. Ancak, uygulamada toplam ruhsat sahalarının belli kısımları çalışma alanı olarak gösterilerek, sadece belirtilen alanda yapılacak madencilik çalışmasının çevresel etkileri araştırılmaktadır. Maden firmaları, süreç içerisinde kapasite artışları yaparak, her seferinde gösterdikleri alanların tekil olarak değerlendirilmesini sağlamaya çalışmaktadırlar.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, kapasite artışlarıyla ilgili çevresel etki değerlendirmelerinde, sadece kapasite artışı gösterilen alanla ilgili çevresel etki değerlendirmesi yapılmasını, gösterilen alanın kapasitesi üzerinden ÇED raporu hazırlama zorunluluğunun olup olmayacağına ilişkin düzenlemeler yapmıştır.

Bakanlığın ÇED yönetmeliğindeki değişikliğinin Danıştay tarafından yürütmesi durdurulunca, Maden Lobisinin yoğun baskısı sonrasında Danıştay İdari Dava Daireleri kurulu içtihadı değiştirecek bir karara imza atmıştır.

Danıştay’ın açtığı yolun uygulamada nelere mal olduğu Sayıştay’ın Çevre ve Şehircilik Bakanlığı 2019 isimli raporuna yansımıştır. Sayıştay’ın Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile ilgili raporunda, ÇED Raporu ya da Proje Tanıtım Dosyası hazırlaması gereken bazı işletmelerin, söz konusu belgeleri hazırlamamak için kapasitelerini olması gerekenden daha düşük gösterdiği tespit edilmiştir. Sa-

59 Anayasa Mahkemesi’nin 15.01.2009 tarih ve 2006/99E, 2009/9 K. Sayılı kararı

yıştay'a göre; yatırımcı kişi ya da kuruluşların, ÇED raporu hazırlamamak için; ÇED Gerekli Değildir kararı alabilmek için ya da kapsam dışı kalabilmek için kapasitelerini ya da ÇED sahalarını olduğundan farklı göstermektedir. Yatırımcılar bu amaçları için, yapacakları yatırımı parça parça işletecek farklı isimlerdeki şirketler üzerinden ya da bitişik ve işletmecisi aynı olan ruhsat sahalarından ayrı ayrı sundukları belgelerle göstermektedir.

Maden Yasası'ndaki Değişimler ve Ekoloji Mücadelesi

3213 Sayılı Maden Yasası'nda 2004 yılı ve sonraki tarihlerde getirilen değişiklikler ile; ormanlar,

milli parklar, özel koruma bölgeleri, ağaçlandırma alanları, tabiat parkları, tabiat alanları, tabiat anıtları, özel koruma bölgeleri, doğal ve kültürel sit alanlarında yapılan madencilik faaliyetleri yaygınlaşmıştır. Aynı biçimde, su havzaları, sulak alanlar, karasuları, içme suyu havzaları, tarım alanları, meralar, kıyılardaki madencilik faaliyeti artış göstermiştir.

Maden firmaları, bir yandan teşvik politikaları, devlet hakkının düşürülmesi gibi düzenlemeler ile daha fazla bu alana yönlendirilmiş, diğer yandan ÇED süreçlerindeki prosedürler azaltılarak denetimsizleştirilmiştir. Çanakkale Kazdağlarındaki Kirazlı madeni projesi için 195000 civarında ağacın, ÇED raporunda verilen taahhütlere aykırı olarak kesilmesini buna örnek verebilir.

Madencilik sektörü, tamamen özel şirketlere terk edilirken, devlet hakkı düşürülmüş, firmalara vergi, sigorta gibi alanlarda yapılan düzenlemeler ile kolaylıklar sağlanmıştır. Neticesinde, çok uluslu maden firmalarının Türkiye'deki madenler üzerindeki hakimiyetleri artmıştır.

HUKUKA KARŞI HUKUKLA MÜCADELE

Arif Ali CANGI⁶⁰

Başlık benim değil, sempozyumu düzenleyen arkadaşların başlığı. Ancak var olan durumu da iyi anlatıyor. Ekoloji hukukunun uygulamasının ne hale geldiğini, bunun hukukla düzeltilme arayışını çağırıştırıyor. Benim sunumum da bunun denemesi olacak.

Bergama ile Başlayan Altın Madenciliği

Madenciliğin ve Çevre Hukuku ile çelişkisi 1990 yılların başından itibaren Bergama’da başladı. Altın madenciliği Türkiye’ye Ovacık Altın Madeni ile girdi. Önce taşımız toprağımız altınmış diye sevinen Bergamalılar, işin gerçeğini öğrenince, eşine ender rastlanır bir yaşamı savunma hareketini yarattılar. Bilimsel çalışmalar, hukuksal girişimler, sivil itaatsizliğin en güzel örneğinin sergilendiği çoğunluğu kadınlardan oluşan etkili toplumsal direnişiyle, Bergama hareketi 1990 yıllarda iz bıraktılar.

Bugün Türkiye’nin neresinde olursa olsun, bir çevre sorunu ve ona karşı mücadele varsa, Bergama hareketinin izlerini taşır. Bergama hareketine yönelik dezenformasyon ve psikolojik hareket örneklerinin aynısı zaman zaman diğer hareketler için de gündeme gelir. Alman Vakıfları yalanı bunun en çok kullanılanı. Bergama hareketinin sloganlarından birisi “her yer Bergama, hepimiz Bergamalıyız”dı. Bunun bir anlamı şuydu; “kirli altın madenciliğini Bergama’da önleyemezsek, ülkenin her tarafına yayılacak”. Bergama hareketinin, en önemli yanı etkili toplumsal hareket olmasıydı, bir diğer yanı da alınan yargı kararları, AİHM kararlarıyla çevre hukukuna kazandırdıklarıydı.

Bu kazanımların önüne geçmek için uluslararası maden şirketlerinin hazırladığı metinler kanun haline getirilerek Maden Kanunu ile madenciliğin yarattığı kirlilik ve yıkımı önleyen yasalarda ciddi değişiklikler yapıldı, madencilik adeta dokunulmazlığı olan faaliyete dönüştürüldü. Söz konusu olan madencilik olduğu zaman, temiz suya erişim hakkı, mülkiyet hakkı, ormanların korunmasına dair anayasal güvenceler, kültürel ve doğal varlıkların korunmasına iliş-

kin yasal düzenlemeler, imar ve planlama zorunlulukları yok sayıldı yerel yönetimlerin ruhsatlandırma ve denetleme hakları ortadan kaldırıldı. Artık her türlü izin ve ruhsat merkezi iktidar ile onun ildeki temsilcisi Valilik tarafından veriliyor, yerel yönetimlerin su havzasında olan madenleri bile denetleme yetkileri yok. Madenciliği önceleyen yasal düzenlemelerle artık, ormanlar, mera-lar, su havzaları, sit alanları, geçimlik topraklar artık korumasız. Kazdağları'nın büyük bölümünün ruhsatlandırılmış olması her gün bir yerlere sondajlar vurulması, dağların madencilerin istilasına uğraması, Bergama'dan başlayan siyasi ve hukuki sürecin sonucudur.

Bugün artık Bergama-Ovacık Altın Madeninden Cerattepe'ye, Fatsa'dan İliç'e, Kazdağları'ndan Kışladağ'a, Efemçukuru'ndan Bakırtepe'ye, Madra'dan Mastra'ya, Amasya'dan, Tokat'tan Emirdağ'a, Muratdağı'na altın olan ülkenin her karış toprağı altın madenciliği için delik deşik ediliyor, tehlikeli kimyasallar ve ağır metallerle geri dönüşü olmayacak şekilde kirletiliyor.

Madencilik, Çevre Hukukunun Kemiriyor

Madencilikte çevre hukukunun temel ilkelerinin yok sayılması henüz arama faaliyetleri aşamasında başlıyor.

Çoğunlukla daha önce MTA tarafından tespiti yapılan maden sahaları, Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü tarafından ihaleye çıkartılıyor, ihaleyi alan şirkete arama ve işletme ruhsatı ve izni veriliyor.

Arama faaliyetleri aşamasında çevresel etki değerlendirmesi dahi yapılmıyor. Bu konuda uzun yıllardır elde edilen hukuksal kazanımlar var, ama ne yazık ki bugün tersine dönmüş durumda.

Çevre Kanunu'nun 10.maddesindeki "Petrol, jeotermal kaynaklar ve maden arama faaliyetleri, ÇED kapsam dışıdır" düzenlemesi, Anayasa Mahkemesi'nin 8.7.2009 tarih ve 27282 sayılı R.G.'de yayımlanan, 15.1.2009 T. 2006/99 E. ve 2009/9 K. Sayılı kararı ile iptal edilmişti. Mahkeme kararı önemli değerlendirmeler içermekteydi.

Anayasa'nın 56. maddesinin birinci ve ikinci fıkrasında "Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevi-dir." hükmü yer almaktadır.

Anayasa'nın 56. maddesinin gerekçesinde, vatandaşın korunmuş çevre şartlarında, beden ve ruh sağlığı içinde yaşamını sürdürmesini sağlamanın Devletin ödevi olduğu, Devletin hem kirlenmenin önlemesi hem de tabii çevrenin

korunması ve geliştirilmesi için gereken tedbirleri alması gerektiği belirtilmiştir.

Yasa'nın değiştirilen 10. maddesinde belirtilen çevresel etki değerlendirme- si, aynı Yasa'nın değiştirilen 2. maddesine göre gerçekleştirilmesi plânlanan projelerin çevreye olabilecek olumlu ve olumsuz etkilerinin belirlenmesinde, olumsuz yöndeki etkilerin önlenmesi ya da çevreye zarar vermeyecek ölçüde en aza indirilmesi için alınacak önlemlerin, seçilen yer ile teknoloji alternatif- lerinin belirlenerek değerlendirilmesinde ve projelerin uygulanmasının izlen- mesi ve kontrolünde sürdürülecek çalışmaları ifade eder.

Günümüzde çevrenin kirlendikten veya bozulduktan sonra eski hale ge- tirilmesinin çok külfetli olması, hatta kimi durumlarda olanaksız bulunması nedeniyle, kirlenen çevreyi temizleme veya bozulan çevreyi onarma yerine, olumsuz etkileri baştan önlemenin yöntemleri aranmaktadır. ÇED, kalkınma ve ekonomik gelişme için yapılacak yatırım ve faaliyetlerin, doğayı tahrip et- meden ve çevreyi kirletmeden gerçekleştirilmesinde kullanılan yöntemlerden birisidir. ÇED ile korunmaya çalışılan temel unsur, çevre ve bu çevre içerisin- deki varlıklardır.

ÇED kapsamı dışında tutulan arama faaliyetlerinin, biyolojik çeşitlilik üze- rinde ya da doğada değişiklikler meydana getirebileceği, bu değişikliklerin uzun dönemli etkilerinin olabileceği, bu nedenle çevre için riskler taşıdığı açıktır. Bu açıdan kural kapsamındaki arama faaliyetinde, mevcut risklerin ortadan kaldı- rılabilmesi ve önlenebilmesi için ÇED'in öngörülmesi, Anayasa'nın 56. maddesin- de Devlete verilen çevrenin korunması yükümlülüğünün bir gereğidir.

Kuralla, petrol, jeotermal kaynaklar ve maden arama faaliyetlerinin çevresel etki değerlendirilmesi kapsamı dışında tutulması Anayasa'nın 56. maddesine aykırıdır. Kuralın iptali gerekir.

Ulusötesi maden şirketlerinin siyasi iktadara ve hatta muhalefet partilerine yönelik lobicilik faaliyetleri etkili olmuş olsa gerek, Anayasa Mahkemesi'nin bu kararına rağmen, üzerinden 7-8 yıl geçmeden Maden Kanunun 17.madde- sine son fıkra eklenerek Anayasa Mahkemesi kararı aşıldı. 28.11.2017 tarihli 7061 sayılı Kanunun 48. Maddesi ile "...Jeolojik haritalama, jeofizik etüd, sis- mik, karot, kırıntı ve numune alma ile bunlara yönelik sathi hazırlık işlemleri içeren faaliyetler için çevresel etki değerlendirmesi kararı aranmaz" düzenle- mesi getirildi.

7061 Sayılı Kanunun iptali için de Anayasa Makemesi'ne başvuruldu, ama her nedense, daha önce AYM tarafından anayasaya aykırı bulunan maden ara- malarına ÇED muafiyeti getiren 48.madde iptal dilekçesine dahil edilmedi.

Not düşmekte yarar var; *Anayasa Mahkemesi'nin 05.07.2018 tarihli 2018/7 Esas 2018/80 karar sayılı (RG 06.10.2018) iptal davası Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri Engin ALTAY, Özgür ÖZEL, Engin ÖZKOÇ ile birlikte 127 milletvekili tarafından açılmış.*

Bu madde sayılan arama yöntemleri dışındaki maden, petrol ve jeotermal kaynak arama projeleri de ÇED Yönetmeliği'nin EK-2'de SEÇME-ELEME KRİTERLERİ UYGULANACAK PROJELER LİSTESİNDE yer aldığını not düşmeden geçemeyeceğim, yani çoğunlukla ÇED gerekli değildir kararı veriliyor.

Çevresel Etki Değerlendirilmesi (ÇED) nden muaf tutulması ya da ÇED Gerekli Değildir kararı verilmesi ile ruhsat sahibi madenciye her yolu açıyor.

ÇED de Güvence Yaratmıyor, 2009/17 sayılı Genelge Vakası

Yukarıdaki tespitten, çevresel etki değerlendirmesinin güvence yarattığı anlamı çıkmasın. ÇED sürecinin en önemli unsuru olan karar süreçlerine katılım yani halkın katılımının hiçbir önemi kalmamış durumda. Halk projeyi kesinlikle istemese de ve hatta toplantı yapılmasına izin vermese de bu hiç dikkate alınmadan ÇED olumlu kararı verilebiliyor.

ÇED raporlarının çoğunluğu kopyala/yapıştır kolaycılığı ile hazırlanmış, proje alanında yeterli bilimsel çalışma yapılmadan çalakalem hazırlanan bir kırtasiye yığını.

Diğer yandan ÇED raporlarını hazırlayan kişilerin ücretlerini doğrudan proje sahibi şirketten almaları da rapor hazırlayıcıların bilimsel ve objektif olabilmelerinin önlerinden en büyük engellerden birisidir.

Dönemin Çevre ve Orman Bakanı Veysel Eroğlu'nun imzası ile yayınlanan "ÇED Yönetmeliği Uygulamaları" konulu 13.02.2009 tarihli "2009/7 sayılı Genelge" ÇED'in güvencesini ve hukuk güvenliğini ortadan kaldırmıştır. Genelgede, " ... ÇED olumlu kararları hakkındaki yürütmenin durdurulması/iptal kararları hakkında ÇED olumlu kararı verilen ÇED raporunun bir ya da birkaç bölümüne ilişkin ise yürütmenin durdurulması/iptal kararı, ÇED raporunun diğer bölümlerini olumsuz etkilemiyor, yani kararın tümünün yeniden ele alınıp değerlendirilmesini gerektirmiyorsa, ÇED raporunun hazırlanmasına ilişkin tüm sürecin en baştan tekrarlanmasına gerek bulunmamaktadır." Denilmektedir. Uygulamada genelgenin bu düzenlemesi de aşılarak, mahkemenin iptal gerekçesi ne olursa olsun, yer seçimi yanlışlığı da olsa kararın uygulanmasına geçilmeden 2009/7 sayılı genelgeyle yeni bir ÇED olumlu kararı veriliyor.

2009/7 Sayılı genelge uygulamasında ÇED Raporunun hazırlanmasına ilişkin tüm sürecin en baştan tekrarlanmasına gerek yok, halkın katılımı toplantısı

yapılmadan sadece eksik veya yetersiz görülen kısımların yeniden düzenlenerek hazırlanan ÇED Raporu Bakanlığa sunuluyor, İnceleme Değerlendirme Komisyonu (İDK) toplantısı sonucunda ÇED nihai yapılıyor, ne kadar itiraz gelirse gelsin ÇED olumlu kararı veriliyor.

Genelgenin kendisi tek başına yargı kararının yok sayılması ve dolayısıyla hukuk güvenliği ve hukuk devleti ilkesine aykırı, Halkın katılımı toplantısı atlanarak, çevre hakkının unsurlarından olan bilgi edinme ve karar alma süreçlerine katılma hakkı yok sayılıyor ve Çevre Hukukunun temel ilkesi olan İhtiyat ilkesi görmezden geliniyor.

Acele Edilerek, Hukuk Güvenliği Ortadan Kaldırılıyor

2577 Sayılı İdari Yargılama Usulü Kanuna 18.06.2014 tarihli 6545 Sayılı Kanunun 18.maddesi ile eklenen 20/A maddesi ile çevre davalarında uygulanmak üzere ivedi yargılama usulü getirildi.

İvedi Yargılama usulünde yargılamadaki süreler yarı oranında düşürüldü, yürütmenin durdurulması talebine ilişkin olarak verilecek kararlara itiraz yolu kapatıldı, daha da kötü yanı yasa yolu olan temyiz incelemesinde Danıştay evrak üzerinde yaptığı inceleme sonunda, maddi vakıalar hakkında edinilen bilgiyi yeterli görürse veya temyiz sadece hukuki noktalara ilişkin ise yahut temyiz olunan karardaki maddi yanlışlıkların düzeltilmesi mümkün ise işin esası hakkında karar verebiliyor.

Yani; doğal yargıcın yerinde yaptırdığı keşif ve bilirkişi incelemesi sonunda alınan raporlar, tarafların tartışmaları sonucunda verdiği hüküm, Danıştayca, hiçbir bilimsel ve yerinde inceleme yapılmadan, taraflar dinlenmeden bozuluyor ve davanın esası hakkında karar verilebiliyor, üstelik bu karara karşı itiraz yolu kapalı.

Bu şekilde, ivedi yargılama usulü uygulamasıyla, çevre davalarında, doğal yargıçlık, yüzyüzelik, silahların eşitliği, üst mahkemeye itiraz hakkı gibi adil yargılanma hakkının temel ilkeleri ortadan kaldırılmış durumda.

Hukuksuzluklara Karşı Hangi Hukukla Mücadele Edeceğiz?

İleri sürülebilecek meri hukuk normları halen var. Kısaca özetlemek gerekirse;

1972 Stockholm Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı Deklarasyonu'nun 1. maddesine göre; "...İnsanın, hürriyet, eşitlik ve yeterli yaşam koşullarını sağlayan onurlu ve refah içinde bir çevrede yaşamak temel hakkıdır. İnsanın bugünkü ve gelecek nesiller için çevreyi korumak ve geliştirmek için ciddi

bir sorumluluğu vardır...”, 2. maddesine göre de; “...bugünkü ve gelecek nesiller için ihtiyaca göre özenli planlama veya yönetim ile dünyanın doğal kaynakları, hava, su, toprak, flora ve fauna dahil, özellikle de doğal ekosistemleri temsil eden örnekler korunmalıdır...”

T.C. Anayasa’nın 17/1. maddesine göre; “... Herkes yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.” Anayasa’nın 56/2 maddesi “...çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir...” kuralını koymuştur.

1992 - Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Üzerine Rio Zirvesi Sonuç Deklarasyonu’na göre “İnsanlar, doğa ile uyum içinde sağlıklı ve verimli bir hayata layıktır. Çevre konuları en iyi şekilde, ancak ilgili bütün vatandaşların katılımı ile yönetilir”.

Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu çerçevesinde hazırlanan “1998-Aarhus-Çevre Konularında Bilgiye Erişim, Karar vermeye Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi” Madde 3/9’a göre;Sözleşmeye taraf olan bir devletin ülkesinde herkes çevreyle ilgili bilgiye ulaşabilecek, bu alanlarda alınacak kararlarda söz sahibi olabilecek ve çevreyle ilgili konularda dava açabileceklerdir.

Anayasanın 90. maddenin son fıkrasının üçüncü cümlesiyle, evrensel ve bölgesel ölçekli uluslararası insan hakları hukukunun kaynaklarını oluşturan sözleşmelerden taraf olduklarımızı, denetim organlarının kararlarını da kapsayacak biçimde ulusal düzenlemelere üstün tutarak doğrudan doğruya uygulama yükümlülüğü getirilmiştir.

Diğer yandan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 2. maddesi yaşam hakkını mutlak ve vazgeçilemez temel insan haklarının başında saymaktadır. Çünkü yaşam hakkı, diğer temel hak ve özgürlüklere sahip olmanın ön koşulu olup, diğer hakların söz konusu olabilmesi, sağlıklı bir çevrede yaşama hakkının gereği gibi sağlanmasına bağlıdır. Çevre hakkı ile yaşam hakkı bu nedenle anlamlı bir bütünlük oluşturmaktadır. Çevre hakkının ise bilgiye erişim, karar alma süreçlerine katılım ve adalete erişim şeklinde 3 temel unsuru olduğu genel kabul görmektedir. Bunun düzenlendiği en önemli hukuk metni de yukarıda söz edilen Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Çevresel Karar Verme Sürecine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi (Aarhus Sözleşmesi)dir. Bu sözleşme ile çevre hukukunun gelişiminde yeni bir dönem başlamıştır. Türkiye, bu sözleşmeye taraf olmamakla birlikte AB uyum sürecinde mevzuatını uyumlulaştırma yönünde taahhütte bulunmaktadır. Anayasa Mahkemesi’nin bazı kararlarında da Aarhus Sözleşmesi hükümlerine dayanılmaktadır (Örneğin; (Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Numarası; 2013/2552, Karar Tarihi; 25.12.2016)

Diğer yandan Avrupa Konseyi Parlamentosu 27 Haziran 2003 tarihinde, çevre ve insan hakları konusundaki 1614 (2003) sayılı Tavsiyeyi kararında; “...İnsan Hakları Avrupa Anlaşmasının 2,3 ve 8. maddeleri ile anlaşmayı Kabul Protokolünün 1. maddesi ile garanti edildiği şekli ile aile ve özel hayata, sağlığa, hayata, şahsın fiziksel bütünlüğüne ve iyiliğine uygun bir korumayı sağlamak, aynı zamanda çevreyi koruma gereksinimi de özellikle hesaba katmak gerekmektedir. İnsanlara, sağlıklı, yaşanabilir ve haklara sahip bir çevrede yaşama hakkının tanınması, Devletlerin çevreyi milli yasalar ile, tercihen Anayasa düzeyinde koruma zorunluluğunu da kapsar. Aarhus Anlaşması tarafından tanınan, çevresel bilgilere, karar prosedürlerine ve çevre konulu mahkemelere halkın katılım hakkının ve bireysel hukuk haklarının garanti edilmesi”ni kararlaştırmıştır. Türkiye Cumhuriyet Avrupa Konseyi üyesi olmakla, 1614 sayılı tavsiye kararı gereğince, Aarhus Sözleşmesi hükümleri dayanabileceğimiz en önemli hukuksal metinlerdendir.

Hukukun Ekolojisi Tartışmaları

Geçen yılın ilk aylarından bu yana dünya koronavirüs (Covid_19) salgınıyla boğuşuyor. İlk olarak 1960’lı yıllarda görülmeye başlayan koronavirüs, mutasyon geçiren yeni haliyle ilk olarak Çin’in Hubei eyaleti Wuhan şehrinde ortaya çıktı ve tüm dünyaya yayıldı. Çok çabuk yayılan virüs, akciğer hastalığına neden olabilmekte ağır akut solunum yolu yetersizliği sonucu ölüme yol açıyor.

Dünya Sağlık Örgütü, son yıllarda sürekli olarak iklim krizinin, 21. yüzyılda en büyük sağlık tehdidi olabileceği uyarısında bulunuyor. İklim krizi daha bir süre daha ciddiye alınmazsa kutuplardaki buzullar tamamıyla eriyeceği, buzulların erimesi ile binlerce yıldır uyuyan i virüs ve bakterilerin yeniden canlanması öngörülüyor, insan vücudunun, bu bakteri ve virüsleri, koronavirüs kadar bile tanımadığı bir başka bir gerçeklik.

Bu kapsamda 2012 yılında yazılmış Hastalık Ekolojisi başlıklı bir makalede;

“...En önemlisi, Predict araştırmacıları ölümcül virüslerin var olduğu bilinen Brezilya ve Peru’daki Andes’in bir ucundan diğer ucuna, Atlantik’ten Pasifik’e kadar uzanan yeni otoban boyunca olduğu gibi, insanların ormanları yok ettikleri ara yüzeyleri izliyorlar. EcoHealth’in başkanı Dr. Daszak “ormana müdahalenin haritasını çıkararak bir sonraki hastalığın nerede ortaya çıkabileceğini tahmin edebilirsiniz” diyor. “Bu yüzden köy sınırlarına gidiyoruz; madenlerin yeni açıldığı yerlere, yeni yolların inşa edildiği bölgelere gidiyoruz. Bu bölgelerde yaşayan insanlarla konuşuyor ve ‘yaptığınız potansiyel bir risk’ diyoruz” deniyor.⁶¹

9 yıl önce yazılmış makaledeki tespit ve değerlendirmeler, bugünlerde yaşadıklarımıza dair bizi düşünmeye zorluyor. Bir virüs yaşamı teslim aldı, çok kalkınmış, çok zengin olan ve ağır silahları olan güçlü iktidarlarla yönetilen ülkeler de dahil olmak üzere tüm dünya virüs karşısında aciz kaldı. Korona virüsün, mutasyon geçirerek yaban hayatından insana bulaştığı bilimsel olarak kanıtlanmış durumda.

Bu da bize şunu göstermektedir; dünyada insan yaşamının sürdürülebilmesi için insanın doğanın bir parçası olduğunu kabul edip, onunla uyumlu bir yaşam kurması zorunlu.

Şimdiye kadar geçerli olan, doğal varlıkların metaya dönüştürülmesi, doğaya hükmetme uygulamalarının dünyayı getirdiği nokta, yaşadığımız pandemi ve iklim krizidir.

Bu dünyada sadece biz yaşamıyoruz; doğanın hâkimi ve sahibi değiliz. Benzer pandemilerin önlenmesi, yaşamın sağlıklı sürmesi için, atılacak her adımda yaşam alanlarının ve varlıklarının korunmasını esas alınmalıdır. Bunun yolu da doğayla uyumlu bir ekonomiyi, doğayla uyumlu bir toplumsal hayatı oluşturmaktan, kısacası yaşamın bütününe ekolojik hale getirmekten geçiyor.

İşte ekolojinin hukukunun artık güvence yaratmaması sonucunda hukukun da ekolojik hale getirilmesi tartışılmaya başlanmış durumda. Kısaca; Özel mülkiyetin bir “doğal hak” sayıldığı, doğal varlıkların yeryüzünde yaşayan tüm canlıların müşterek varlığı olması gerekirken yağmalanıp sömürüldüğü bu düzenle daha fazla yaşayamayız. Küresel çapta yaşadığımız çevresel, sosyal ve ekonomik kriz, dünyayı bir “makine” olarak gören ve insanları da onun sahibi ilan eden mekanikçi yaklaşımın sonucudur. Değişimin yolu, hukukun ekolojik ilkeler ışığında yeniden ve bizzat topluluklar tarafından oluşturulmasından geçiyor.

Var olan ekoloji hukukunun güvencesiz hale gelmesi karşısında, yaşamın korunması için, düzenlemeleri ve uygulaması ile hukukun da ekolojik hale gelmesi zorunlu gözüküyor.

FORUM

'MÜCADELELER, DENEYİMLER VE NE YAPMALI?'

Maden Şirketlerinin Yerel Halkı Kandırma Taktikleri

Roxana Pancea - Mining Watch Romania

Merhaba herkese, adım Roxana Pancea, Mining Watch Romania kurucularından biriyim. Mining Watch Romania, Romanya'daki madencilik faaliyetlerini takip eden bir örgütlerden oluşan bir ağ. Tıpkı Türkiye'de olduğu gibi biz de altın madenciliğine ve açık ocak madenciliğine karşıyız. 2000'lerin başından beri maden karşıtı mücadelede yer alıyorum. Bir süredir özellikle bir maden projesini takip ediyorum, Rosia Montana altın madeni projesini. Daha sonra ise Türkiye'de de faaliyet yürüten Eldorado Gold'a ait Certej'deki madeni takip etmeye başladım.

Bu sempozyumda da yasal mücadele stratejileri üzerine bir oturum vardı. Biz de Rosia Montana altın madeni projesini mahkemede maden şirketine ve Romanya devletine karşı yürüttüğümüz mücadele sayesinde durdurmayı başardık. Daha sonra aynıısını Certej madeninde de başardık. Orada da şu an için yürütmeyi durdurma kararı var. İki projede şu an için durmuş durumda.

Ancak aynı zamanda AB, kıta içerisinde daha çok metale ihtiyaç duyuyor ve daha fazla madencilik istiyor. Bu nedenle, Romanya da bakır, gümüş ve altın dahil pek çok maden projesinin hedefi durumunda. Resmi teklifi yapılan ya da keşif aşamasında olan çok fazla maden projesi bulunuyor.

Bugün sizinle madencilik şirketlerinin yerel halkı kandırma taktikleri üzerine konuşmak istiyorum. Bunlarda izlenen bazı belirli yollar olduğunu gördüm ve eminim ki siz de Türkiye'de benzer yolları görüyorsunuz. Bu açıdan bizim buradaki projelerde gördüklerimiz iyi bir deneyim paylaşımı olacak.

Maden şirketleri halka öncelikle bu projelerin yerel projeler olduğunu söylüyor. Finansal gücü elinde bulunduran büyük şirketlerin değil, yerel şirketlerin olduğunu söylüyor. Bu sayede projenin aslında yerel halkın çıkarına olduğu ifade ediliyor. Ancak bu, neredeyse her durumda yalan çıkıyor. Projeler için finansal piyasalarda para toplayan birçok şirket yöneticisi ile tanıştık. Projelerin

amacı minerallerin aşırı bir şekilde sömürülmesi ve çıkarılıp satılması. Onlar için önemli olan kârın elde edilmesi, yerel topluluk asla umurlarında değil.

Şirketler aynı zamanda yerel topluluk içinde de yer alıyorlar. Projenin reklamını bir kez yaptıklarında yerel topluluğa da para akıtmaya başlıyorlar. Yereldeki halkın kendileriyle ilgilenildiğini düşünmelerini sağlamaya çalışıyorlar. Yaşlılara yardım kampanyası, küçük sivil toplum projeleri ile bu algıyı yaratmak istiyorlar. Her zaman kullandıkları ana argüman ise istihdam yaratacakları. Yereldeki işsizliğin yüksek olduğu köylere gidiyorlar ve binlerce iş yaratacakları sözünü veriyorlar. İnsanlar ne yazık ki çoğu durumda bunun doğru olup olmadığını sorgulamadan şirketin söylediğine inanıyorlar.

2000'lerin başında Rosia Montana'daki şirket insanlara 20 bin istihdamın yaratılacağını söylüyordu. Bu çok büyük bir sayıydı. Daha sonra istihdam sayılarını kontrol etmek için yatırımcılarla iletişime geçtiğimizde sayının tamamen farklı olduğunu gördük. Yalnızca 700 kişi istihdam etmişlerdi. Oysa köylere üzerinde 20 bin sayısının yazdığı dev posterler asmışlar ve bu sırada Kanada'daki yatırımcılarına tamamen farklı sayılar vermişlerdi. Bu süreçten iki önemli sonuç çıkartılabilir: Bir maden şirketi yerel halk için iyi bir şey yapacağını söylediğinde mutlaka eleştirel olmak ve neden böyle yaptıklarını sormak gerekir; ikincisi ise istihdam vb. vaatler sunduklarında halka verilen bilgiyle yatırımcılara verilen bilginin aynı olup olmadığını sorgulamak gerekir.

Dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta maden projesinin boyutu. Rosia Montana mücadelesinin başında şirket Avrupa'daki en büyük madeni inşa etmek istediklerini söylüyordu. Bu, Romanya toplumunda korkutucu bir söylem olarak karşılandı. Halk, kimse Avrupa'daki en büyük madeni ülkesinde istemez diye düşündü. Sonraki yıllarda Eldorado Certej madeni için geldiğinde kimse'nin büyük bir maden istemediğini fark etmişti ve kurnazca bir taktik uyguladı. Projeyi tıpkı bir salam gibi dilimlere ayırarak duyurdu. Bunu fark ettiğimizde her bir planı inceleyebilmek için şirketin kaç tane ruhsata sahip olduğunu araştırdık. Bu şekilde parçalara ayrılmış bir projenin arazileri üzerindeki toplam etkisini görmek köylerde yaşayan insanlar için oldukça zordu. Sunulan bilgilere bakıldığında şirketin tam olarak ne planladığını anlamak gerçekten zor ve başından itibaren devlet yetkililerine projenin tamamının etkilerini sorduk.

Madencilik şirketleri her projenin başında tarihsel kirliliği temizleyeceklerini söyleyerek geliyorlar. Bu durum Türkiye'de nasıl bilmiyorum ama Romanya'da kömür madeni bölgelerinde açılan eski madenlerden dolayı büyük bir kirlilik yaşanmaktadır. Ancak eski madenler o kadar büyük çaplı madenler değillerdi. Kirlilik düzeyi önemliydi fakat yeni madenlerin yaratacağı daha büyük kirlilik ve tahribattan daha önemli değildi. Yerel halka eski kirliliği temizleye-

ceklerini ve yeni madenlerin çok daha temiz ve sorunsuz olacağını söylediler. Şirket, “gelecekteki kirlilik için endişelenmenize gerek yok, Rosia Montana ya da Certej zaten kirlenmiş yerler” diyordu. Bu son derece yanlış bir ifadeydi ve yerel halk harekete geçerek gerçeğin başka bir yönünü göstermek istedi. Kirliliğin olduğu küçük bir alan dışında buradaki doğanın ne kadar güzel olduğunu, doğanın kendi kendisini yenileyebildiğini göstermek istedi. Yerel halk ülkenin dört bir yanından insanları davet ederek alanın şirketin iddia ettiği düzeyde kirlenmiş olmadığını kendi gözleriyle görmeleri için bir festival düzenledi. Bu, Romanyalıların köylülerin neden endişeli olduklarını anlamaları açısından çok önemliydi.

Son olarak şirket projenin yasal olduğunu, AB ve Romanya’daki her bir yasal mevzuata uygun hareket ettiklerini iddia ediyordu. Bizim gibi kurumlar elbette buna inanmasa da ülkedeki pek çok insan şirketin haklı olabileceğine ve küçük bir proje yürüttüklerine inandı. Dava açarak projenin yasallığını sorguladık. Dava süreçlerinin birçoğunu kazanmayı başardık ve bu şirketin yalan söylediğinin açık bir kanıtıydı.

Yerel halkı bir dernek ya da kurum çatısı altında birleşmesi ve olabildiğince hızlı bir şekilde avukatlarla birlikte çalışmaya başlaması bu tür süreçlerde çok önemli. Sokakta mücadele ettiğiniz kadar mahkemelerde de mücadeleyi sürdürmelisiniz. Protestolar kadar duruşmalar da mücadelenin parçası. Şirketler tarafından kandırılmaya çalışılan insanlar yalnızca sizler değilsiniz. Dünyanın neresine giderlerse gitsinler, halka yalan söylemeye çalışıyorlar. Yalnızca örgütlenerek ve mücadele ederek bu kandırılmanın önüne geçebilir ve diğerlerine şirketlerin aldatmacasını gösterebilirsiniz. Sizler gibi bizim de başımıza geldi, ancak güçlü olmalı ve direnmeliyiz.

Chiatura’da Direniş ve Radikal Protestonun Bir Biçimi

Olarak Dudak Dikme Eylemi

Giorgi Ghvinjilia - Khma Collective - Gürcistan

Gürcistan’da spesifik olarak ekstraktivizm üzerine çalışmadım ancak buna karşı yürütülen mücadelelerin antropolojik yanıyla ilgilendim. Özellikle de Chiatura’da maden karşı protestoların antropolojisi üzerine çalıştım. Belki bu protestolar üzerinden ekstraktivizmle ilgili de daha büyük sonuçlar çıkarabiliriz. Gürcistan’da neden böyle bir eylem tarzı vardı? Bu eylem biçimi kökenini Gulaglardan alıyor. Gulaglarda mahkumlara yönelik şiddeti durdurmak için insanlar kendilerine zarar veriyor ve kendilerini aç bırakıyordu. Sovyetler Birliği sonrası dönemde bir protesto biçimi olarak dudak dikmek ortada uzlaşacak bir alan kalmadığını, haklı olduğunu kanıtlamanın bir yolu kalmadığını gösteren

bir anlam taşıyor. Gulaglardaki bu eylem ilginç bir şekilde SSCB'nin çökmesinin ardından Gürcistan'da maden karşıtı direnişlerde önemli bir yer tuttu. Bürokrasi, mahkemeler, polis, vb. Kurumsal yapılar tamamen satılmış durumdayken bunlar üzerinden tartışmanın daha fazla devam edemeyeceği mesajı verilmek isteniyor. Dudak dikmeyle kendinizi aç bırakarak devletle, sistemle konuşmayı kesmiş oluyorsunuz.

Chiatura, Gürcistan'ın batısında dağlarda yer alan bir şehir. 3700 madencinin günde 18 saat çalıştığı şehir 1905 devrimi sırasında Gürcistan'da Menşeviklerin tarafında yer almayan tek şehir oldu. Buradaki maden çar yönetimi-deki Rusya, Demokratik Gürcistan Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği ve son olarak da ekstraktivist kapitalist sisteme bağlı günümüz Gürcistan'ı altında 1879'dan beri farklı hükümetler tarafından işletiliyor. Maden tüm Gürcistan ihracatının yüzde 10'unu tek başına üretiyor. Gürcistan'ın en önemli ihracat kaynağı bu madenden geliyor. Dünyadaki en büyük manganiz madenlerinden birisi burada. Manganiz özellikle çeliği daha sert yapmak için kullanılan bir metal.

Sovyetler Birliği döneminde Chiatura şehri tüm SSCB'deki en ayrıcalıklı işçi sınıfı kentlerinden biriydi. Ekolojik açıdan tamamen temiz, tiyatral ve kültürel alanları gelişmiş, kurumları iyi işleyen, en uzun tatil hakkına ve en kısa çalışma süresine sahip kentti. SSCB'nin çökmesinden sonra Chiatura, SSCB'de sahip olduğu değer zincirindeki yerini kaybetti. Madenler kapatıldı ve demografik bir düşüş yaşandı. Gürcistan'ın bağımsızlığı sırasında şehir nüfusunun yüzde 30'undan fazlasını kaybetti, işsizlik patladı. Gürcistan'daki Bush yönetiminin bir projesi olan 'renkli' devrimden sonra madenler özelleştirildi ve manganiz madeni Ukrayna üzerinden ABD bağlantılı bir şirkete verildi. Şirket şehre, dış göçü durduracak ve işsizliği çözecek ilerici bir hava ile geldi. Şirket Chiatura'yı yeniden Kanada'da biten değer zincirine ekledi. Kanada'da buradan elde edilen madenler askeri malzemelerin üretimi için kullanıldı. Bu süreçte Gürcistan'daki ekoloji tahribatın yüzde 88'inin gerçekleştiği bir yer haline geldi. Chiatura 10 yıl içinde sadece ülkede değil, Azerbaycan, Ermenistan ve Türkiye dahil bölgede de en yüksek kanser oranlarının görüldüğü bir yer oldu. Yine bu süreçte bölgedeki üretimin çeşitliliğini baltalayarak tamamen tek bir madene bağımlı hale getirdiler. Tüm dükkanlar madende çalışan işçilerin tüketimine bağımlı hale geldi, eğer işçiler maaşlarını alamadıklarında tüm şehir krize giriyordu. Sonuçta işçiler itiraz ettiklerinde ya da greve gittiklerinde nihai şantajla karşı karşıya kaldılar: "Eğer yeniden greve giderseniz şirket buradan ayrılır ve şehir artık var olamaz hale gelir."

Paradoksal bir şekilde mesele konuşmakla ilgili değildi, zira medya, polis,

mahkemeler satılmıştı. Böylece dudak dikme eylemi konuşmanın ortadan kalktığı bir ortamda kendini aç bırakarak durumu göstermeyi amaçladı. Bu eylem aynı zamanda dudak diken işçilerin birlikte çalıştıkları iş arkadaşları üzerinde baskı oluşturmalarını ve böylece diğer işçilerin de iş bırakmalarını amaçlıyordu. Yani bir yandan sistem üzerinde bir baskı kurmak, diğer yandan diğer işçilerin üzerinde bir basınç yaratmak. Bana göre bu durum bizi bir şekilde bir tür liberal demokrasi çerçevesinin geçersizliğine getirdi, yani sorunların farklı kurumlar ve aktörler arasında tartışıldığı çerçevenin yitimine. Ekstraktif kapitalizmi şehri bir tür Gulag'a çevirmişti. Eğer Gulag zorunlu çalışmanın olduğu ve ücretsiz emeğin olduğu bir kamp ise Chiatura şehirde yaşayanlar için çalışmadıkları durumda şehrin yok olacağı, ailelerini ve çevrelerini koruyamayacakları bir yer haline geldi. Böylece aslında şehir onları işe alan şirket tarafından yok edilmisti.

Beni çok düşündüren bir bakış açısına değinerek bitirmek istiyorum. Eğer Sovyetler Birliği'ni Gulaglar nedeniyle suçluyorsanız - ki bunlar içinde oldukça abartılı söylemler var - ve bu protesto biçimi spesifik olarak Gulaglar içinde ortaya çıkmış Gulag tarzı bir eylem ise şu an maden sahalarında bu eylem biçiminin yayılmış olması SSCB'den neoliberal kapitalizme geçişin sonuçlarıyla ilgili bize bir şeyler anlatıyor olmalı.

Soru 1: AB siyanür kullanmayı yasakladı. Bu durumda Romanya'daki madenlerde bunu kullanamayan şirketler Türkiye'ye kayıyor olabilir mi?

Roxana: AB'nin siyanürü yasakladığına dair bir inanç var ancak bu doğru değil. Sadece Avrupa Parlamentosu'nun yayınladığı bir tavsiye kararı var. Bu tavsiye hiçbir zaman Romanya'da yasaya dönüşmedi. Siyanüre AB içinde hâlâ izin veriliyor. AB içinde planlanan tüm altın madeni projeleri, Romanya'da, İrlanda'da ve diğer yerlerde siyanür kullanılıyor.

Soru 2: Evet, AP'nin siyanür liçi ile üretim konusunda sadece bir tavsiye kararı var. Bu karar sonrasında 4 ülkede yasaklandı: Almanya, Çek Cumhuriyeti, Avusturya ve Polonya. Çok sıkı denetim söz konusu aslında ama tabi Romanya'daki durum için geçerli olmayabilir. Arkadaşlara Romanya ve Gürcistan'da kaç altın madeni olduğunu sormak istiyorum.

Roxana: Bu ülkelerde siyanür yasaklandı ancak buralarda zaten altın madeni projesi yoktu. Romanya'da şu an için aktif bir maden yok ancak sunulan projeler var. Yani, siyanürlü bir maden yok ama gelecekte kurmak istiyorlar.

Giorgi: Çok büyük bir maden Kazreti'de bulunuyor ama tamamen kapalı bir ortam. Alana gitmek için bile sarı sendikaya üye olmanız gerekiyor. Oradaki

çalışma tamamen gizli tutuluyor.

Soru 3: Madenlerin işçi sağlığına ya da yerel halka etkisi konusunda bir çalışma var mı?

Roxana: Siyasi eylem anlamında, iktidara gelmeden önce madenlere karşı olan her parti iktidarı aldıktan sonra pozisyonunu değiştiriyor, madenleri destekliyor. Bu nedenle tüm 'siyasi' çalışma sivil toplum tarafından yapılıyor. Bunlar sesi yüksek çıkan ve siyasi partilere karşı çok güçlü direnişler. Soldan sağa, merkeze politik spektrumdaki tüm siyasi partilere karşı mücadele etmek zorunda kaldık.

Giorgi: Kentteki ekolojiye dair bazı araştırmalar var. Madenlerdeki ölüm oranının çok yüksek olduğu da biliniyor. Aynı anda 10 işçinin öldüğü işçi cinayetleri yaşandı. Siyasi eylem anlamında hükümet maden şirketlerini bu tür trajediler sonrasında cezalandırdı ancak şirketler bu cezayı hiçbir zaman ödemedi ve Gürcistan'da başbakan neredeyse her yıl değiştiği için hükümetle yeniden anlaştılar. Şirket yönetimine de zaten bir devlet yetkilisini yönetici olarak yerleştirdiklerinden durumun kontrol altında olduğu imajını yarattılar. Bu yetkiliyle birlikte bir an için iyileşme olmuş gibi oluyor ancak sonra her şey olduğu gibi devam ediyor.

Soru 4: Proleter mücadeleyi engellemek için grev kırıcı işçiler olması meselesi Türkiye'dekine benziyor. Dudak dikme eylemini biraz daha detaylı anlatabilir misiniz?

Giorgi: Gulag'da bu eylem sistemle konuşmayı kestiğiniz ve kendinizi açlığa yatırdığınız anlamına geliyordu. Sarı sendikalar, polis, şirketin polisten de etkili özel güvenlik güçleri karşısında insanlar oldukça bölünmüş kalabiliyorlar ve dediğiniz gibi birbirlerinin karşısında yer alabiliyorlar. Ancak bu eylemle işçiler kendi çevrelerindeki işçiler üzerinde büyük bir etki bırakıyorlar. Chiatura'daki son eylemde 5 işçi vardı. Dudaklarını diktiler ve kent merkezinde oturma eylemine başladılar. Her geçen gün alana gelen işçi sayısı arttı, başka bölgelerden insanlar da desteğe geldi. Bunun ardından eylem tekrar tekrar kullanıldı. Şirketin işçiler arasında yarattığı bölünmeyi aşan bir eylem oldu. Bu 5 kişinin eylemi 2017'de olmuştu ve ABD büyükelçiliği önünde devam etmişti ama şu anda da devam eden eylemler var. Bu geleneksel eylem biçimi artık hapisanelerde kullanılmıyor ama maden olan şehirlerde varlığını sürdürüyor.

Soru 5: Romanya 2000'li yılların ortasında AB üyesi oldu. Çok büyük bir çevre muktesabatı onların da ulusal mevzuatına aktarıldı. Ancak uygulamada özellikle çevre korumayla ilgili gelen mevzuatın bir fark yarattığını düşünüyor mu? AB kurumları, örneğin Avrupa Komisyonu ülkelerin çevreyle ilgili perfor-

manslarını denetlerken, özellikle madencilik alanında, bütün üye ülkelere eşit davranıyor mu? Yoksa AB-15 ve yeni AB-12 ülkeleri arasında bir ayrımcılık var mı, yani AB içerisinde de bir merkez-çevre ilişkisi sürüyor mu?

Roxana: AB'ye 2007'de üye olduk. Buna göre uyarlanmış bir çevresel etki değerlendirme sürecimiz var. Bu çok önemli bir nokta, çünkü o kadar bürokratik bir süreç ki hiçbir maden şirketi tüm mevzuata uymaya çalışmıyor. Elbette, biz tüm süreçlerini yakından takip ediyoruz ve AB'nin bu ayrıntılı değerlendirme sürecine aykırı bir şey yapıldığını gördüğümüz anda mahkemelere başvuruyoruz. Avrupa Komisyonu yalnızca gözlem yapıyor, müdahale etmiyor. Müdahale yetkisi Romanya devletinde. Ama AK'nin performansının hayal kırıklığı olduğunu söyleyebiliriz. Blok içindeki eski ülkelerde devlet daha güçlü ve iyi örgütlenmiş durumda. AB'ye yeni girmiş Doğu Avrupa ülkelerinde ise devletler güçsüz ve daha fazla yolsuzluğa batmış durumda. AK'nin nasıl gördüğünden çok hükümetlerin gücüyle ilgili. Doğu Avrupa'da hükümet yolsuzlukları olduğundan AK çok fazla karışmıyor, buna güçleri yok.

Ali Osman Karababa: Baia Mare ile ilgili sorular vardı, ne olduğuna ilişkin, onu açıklamak istiyorum. Baia Mare, Romanya'daki eski altın madeni. Bu altın madeninin atık baraj gölünün duvarı yıkıldığı için binlerce ton toksit atık Tuna Nehri'ne karıştı. Bu olay o dönemin Avrupa'daki ve Türkiye'deki basınında yer aldı. AB sınırları içerisinde oluşan en önemli çevre felaketlerinden biri ve en büyük altın madeni kazalarından biri olarak kayda geçti. Altın madenciliğinde çok ciddi sayıda maden kazası var, bu madencilik esnasında yaratılan çevre riski ve insan sağlığı riski söz konusu. Biz ülke olarak AB'ne girmekle ilgili taleplerde bulunmuştuk. Romanya AB'ne girdi mesela ama yanıtı az önce duyduunuz; dolaplar dönüyor, AB seyrediyor. AB'nin o göreceli katı 'çevreye duyarlı' mevzuatının Romanya'da uygulanmasına yönelik herhangi bir girişimi söz konusu değil. Gürcistan da benzer şekilde. Görüldüğü kadarıyla sermaye birçok yerde yasalara karşı da olsa yoluna devam edebiliyor. Ülkemize ve yaşam alanlarımıza dair çevre süreçlerini değerlendirmeye yönelik yeni açılımlar bulabilmek için yeni fikirlere ihtiyacımız var. Yeni, güçlü, ilginç ve etkili mücadele yöntemleri için aramızdaki gençlerin söyleyecekleri çok daha değerli.

Derya Akyol: Kurumlarda ekoloji komisyonları varsa onlarla daha fazla ortaklaşmak yoksa eğer komisyonlar kurdurmaya çalışmak, kadın hareketi ile bütünleştirmek. Sendikalarla ve siyasi partilerle bu ekoloji mücadelesini birlikte örebilmek için daha çok çaba harcamalıyız.

Onur Yılmaz: Sempozyumun meseleleri bütünlük içerisinde ele aldığı için çok önemli olduğunu düşünüyorum. Sunumlar belli uzmanlık alanlarından ki-

şilerin katılımıyla gerçekleşti ve herkes kendi uzmanlık alanının bilgisinin en gelişkin halini bizlere aktardı. Ekoloji mücadelesi buralardan beslenen bir mücadele. Ancak özellikle akademide üretilen bu bilginin mücadeleye daha kullanışlı bir biçimde tercüme edilmesinin kanallarını bulmamız gerekiyor. Sunum yapan Begüm hocanın da bahsetmiş olduğu 'Çevresel Adalet Atlası'na değinmek istiyorum. Bir haritalandırmak, raporlama kaydetme çalışması, akademik açıdan daha kıymetli bir çalışma olarak görünmekle birlikte yereldeki insanların bu haritaya katkı koyduğu ölçüde bu çalışmanın merkezde durabileceği ve herkesin birbirinden gördüğü, eylem pratiklerinden, mücadele süreçlerinden öğrendiği bir çalışmaya da dönüşebilir. Yeni bu çalışma sadece akademik olmaktan çıkıp mücadelenin de pratik ihtiyaçlarını besleyen bir çalışmaya dönüşebilir.

Yine Aslı Odman hocamızın bahsettiği gibi belirli havzalardaki farklı çevresel ihtilafların hangi şirketlerin ortaklığından geçtiğini, hangi benzer üretim süreçlerinin içine dahil olduğunu bu çalışmalar üzerinden görebiliriz. Bu çalışmaları yapabilmek için elimizde malzemeler var. Herkesin vurguladığı 'birlikte hareket etmeliyiz' konusu burada somutlanabilir. O siteyi incelemek, gönüllü olmak, yerelleri birbirine bağlamak önemli. Son değinmek istediğim konu da hem Türkiye'de hem de dünyanın içerisinde bulunduğu koşullar ekolojiyi doğrudan politikanın merkezine taşımış durumda olması. Şu anda herhangi bir politik başlıkta ekolojinin üzerinde durulmadan geçilemiyor. Meseleyi artık sadece rant, inşaat vb. üzerinden açıklamanın imkânı kalmadı. Çünkü ekolojik çöküşün iklim krizinin etkileri o kadar görünür hale geldi ki... Yapacağımız her şeyin kamusal görünürlüğü çok daha arttı. Bunun sorumluluğuyla hareket etmek gerekir. Bugün madenlere karşı yürütülen mücadele madenleri fiili olarak durdurmanın etkisinin ne kadar büyük olduğu, iktidarı ne kadar sıkıştırdığı, kamusal meşruiyetinin ne kadar çok olduğu, farklı kitleleri nasıl harekete geçirdiğini gördük. Bu açıdan iddialı olmalıyız. İktidarı karşımıza alacak şekilde hareket etmeliyiz ki o bize saldırdığında daha güçlü karşılık verebilelim. Aksi halde şirketlerin kandırma taktiklerinden, uzlaşmalara, en kötüsüne değil de biraz daha iyisine razı olma gibi durumlarla karşılaşacağız. Politik bilinç açısından da sempozyumda çizdiğimiz bu bütünlüklü resim oldukça yararlı oldu.

Cemil Aksu: Ne yapmalı'ya dair farklı disiplinlerden, farklı mücadele alanlarından insanların bakış açılarından ve deneyimlerinden ekoloji mücadelesine tercüme yaparak bu soruya cevap üretmek bu sempozyumun da yapmak istediği şeydi. Metalaştırma ve metasızlaştırma tartışmalarından, sendikaların tarım, gıda toplulukları kurmasına kadar, belli havzalar üzerinden şirketlerin takip edilmesi ve deşifre edilmesine, yeşil fonların kimlere verildiğine, sendi-

kaların sadece ekoloji eylemlerine katılmanın ötesinde işyerlerinde üretimde kullanılan hammaddelerin seçimine gibi birçok şeyi gündemlerine almalarına kadar çok önemli öneriler oldu. Tüm bu öneriler üzerinde de çalışmak gerekiyor. Farklı mücadele deneyimlerini kendimize, kendi deneyimlerimizi ise başka alanlara tercüme etmek açısından çok öğretici bir süreç oldu. Başka alanlar derken kadın hareketinden, dünyadaki politik hareketlere, ekoloji hareketlerine kadar bir sürü deneyimden bahsediyorum.

Burada bir eksikliği de belirtmek istiyorum. Sermayedarların çok sevdiği bir SWOT analizi var. İyi taraflarımız ve eksik yönlerimiz neler diye bizim de durup bir bakmamız gerekiyor. İyi yanlarımızı ne kadar daha fazla sağlamlaştırırsak o kadar iyi bir yapıya kavuşuruz. 2005’lerde başlayan HES karşıtı mücadelelerden bugüne kadar önemli bir birikime sahibiz. Ama bir hafıza aktarımı sorunu yaşıyoruz. Son 20-30 yılın ekoloji mücadelesinde yer alan birçok kişi aslında aramızda, bu aktarımı yapabilmemiz açısından çok önemli. Ekoloji Kolektifi Derneği’nce başlatılan bir Ekoloji Arşivi çalışması vardı. Bu çok önemli. EjAtlas gibi çalışmaların sürdürülebilir kılınması da oldukça önemli. Atlas projesi aslında çok önce başlamıştı ama akademisyenlerle sınırlı kaldığı için sürdürülemedi. Bu tarz işlere veri akışını sağlamak mücadeledeki öznelere yapması, hangi talepler etrafında ortaklık kuracağını ortaya çıkarması açısından çok önemli.

Müsilajdan bahsediyoruz, bugün konuştuk mesela fabrikadaki işçiyi öldüren bir üretim süreci elbette ki Marmara’yı da öldürecektir. Bu iki olguyu biz nasıl bir araya getirip politikleştireceğiz? Bu önemli bir soru.

Üzerinde hem fikir olmadığımız bir konuya da değinmek istiyorum: ekoloji mücadelesinin politikliği konusu. Herkes politik olunca antikapitalist olmak zorundadır şeklinde bir mottomuz var ama bu antikapitalistlikten ne anlaşıldığı belirsiz, tariflemelerde farklılıklar söz konusu. Mesela antikapitalistiz diyoruz ama Paris Anlaşması onaylansın diye kampanya yürütüyoruz. Halbuki Paris İklim Anlaşması, iklim krizine herhangi bir çözüm üretmekten çok uzak hatta bu mücadeleye hukuki bir zemin oluşturabilecek dayanak bile değil. Bu anlaşmanın süreçlerini takip eden liberal iklim hareketleri, Biden’a umut bağlayan kesimler bile Paris Anlaşması’ndan umudunu kesmişken bizim Paris Anlaşması onaylansın kampanyalarını yürütmemiz bir çelişki, bu konuda ikna olmakta da bir direngenlik var. Burada anlatıldı mesela AB Yeşil Mutabakatı var ama Almanya yenilenebilir enerji kullanırken Doğu ve Orta Avrupa (yani başındaki Romanya, Makedonya vb.)’yı yeni bir sömürge ilişkisi olarak maden yatırımlarına boğuyor. Bize de yapmaya çalıştıkları şey bu. Bu tarz konuları

önümüzdeki dönem daha çok konuşacağız.

Kazma Bırak Kampanyası politikliği nereden kuracağımıza küçük bir örnek olabilir. İklim kriziyle aynı zamanda Doğu Akdeniz’de ve Karadeniz’de fosil yakıt çıkarılması sürecinde Yunanistan’da savaş gemilerinin bile harekete geçirildiği, savaşa ramak kalan bir durum yaşanırken biz bunun ekoloji gündemi olduğu konusunda çok geç refleks verdik. Halbuki meta fosil yakıt, sonuç savaş ve bu savaşın nasıl bir yıkım yaratabileceğini hepimiz biliyoruz. Hangi saikle ekoloji mücadelesi veriyor olursak olalım bu konuya refleks verememiş olmamız ekoloji mücadelesinin politikliğini nereden kuracağımız konusundaki belirsizlikten kaynaklanıyor. Bu konuda farklı ülkelerdeki deneyimlerin ve politikanın farklı alanlarında olan kişilerin bilgisinin paylaşılması ve dikkatimizi buraya yoğunlaştırmamız olumlu bir sonuç da getirecektir. Güçlü bir muhalefet hareketine sahibiz hem Türkiye’de hem Kürt coğrafyasında, Ortadoğu’da, yanı başımızda da Yunanistan var. Oradaki toplumsal muhalefetin gücü de çok. Şimdiye kadar ki tüm mücadeleler, yenilen mücadeleler de dahil bize üzerinden beslenebileceğimiz verimli bir toprak yarattı, dünyadaki dönüşümü yakalamak açısından yeni sorularla devam etmek gerekiyor.

Serkan Kabak: Ekoloji mücadelesiyle emek mücadelesinin birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğunu çok r. Toplumun dile getirdik ama bugün Aslı Odman çok çarpıcı bir şey söyledi. Nerede bir ‘iş katliamı yaşıyorsa orada bilin ki bir ekolojik katliam vardır, bunu kutup yıldızı olarak alabiliriz’ dedi. Ekolojinin dilini kurarken bu önemli bir söylem olabilir, bunun toplumun birçok kesimince ilgiyle karşılanabileceğini düşünüyorum.

Türkiye’deki parçalı ekoloji mücadelesi içerisinde, özellikle yerel mücadelelerde ‘iktidara laf söylemeyelim, AKP’lileri, MHP’lileri küstürmeyelim, iktidarın propaganda araçlarının hedefi haline gelmeyelim’ kaygılarını zaman zaman gözlemledik. Bu kaygıların hiçbir karşılığının olmadığını özellikle yakın zamanda yaşadığımız İkizdere örneğinde bir kez daha gördüğümüzü düşünüyorum. Ulaştırma ve Altyapı Bakanı İkizdere’de direnenler için ‘onlar bir avuç marjinal’ dedi, sonrasında ise geri adım atmak zorunda kaldı. Oradaki direniş, AKP’nin kalesi olarak bilinen bir yer. Böyle bir yerde herhangi bir ekoloji direnişi baş gösterdiğinde iktidar ezberini hiçbir şekilde bozmuyor ve kriminalize etme çabasına giriyor. Bu gerçeklik varken bizlerin Saray rejimini hedefe almamız mücadelenin politik zeminine ters düşen bir yerde duruyor. İktidar bu kadar toplumsal meşruiyetini yitirmişken, toplumun birçok kesiminden kadın hareketinden LGBTİ+ mücadelesine, emek hareketinden ekoloji hareketine kadar birçok alanda zora düşmüş bir iktidar varken bizim biraz üzerine gitme-

miz gerekir. Muhalefet partilerinin son zamanlarda ekoloji mücadelesiyle ilgili yaptıkları çıkışlar önemli ama özellikle erken seçim çağrılarını daha toplumsal daha gerçekçi ve somut adımlarla ilerletmeleri gerekiyor. Meclisteki muhalefet partilerine ve meclis dışında olanlara ekoloji örgütleri olarak şöyle bir çağrı yapabiliriz: erken seçim talebi, tüm toplumsal muhalefet, siyasi partiler, emek örgütleri, STKlar da bunu destekleyebilir. Bu talebi, ekoloji üzerinden bizim talep etmemiz gerektiğini düşünüyorum çünkü katliam gün be gün daha da derinleşiyor, ekokırım daha da önü alınamaz şekilde yaşanıyor ülkede. Bu talebi ilgisine iletmenin kıymetli olacağını düşünüyorum. Herkese tekrar çok teşekkür ederim, emeklerinize sağlık.

Umut Kocagöz: Emeği geçen herkese teşekkür ederek başlamak istiyorum ben de. Öncelikle ekoloji hareketi siyasetler üstü mü, partiler üstü-dışı mı tartışması çokça karşımıza çıkıyor. Bu tartışmayı biraz arkadan dolanarak ilerletmenin anlamlı olacağını düşünüyorum. Bugüne kadar ekoloji başlığı altında yürütülen mücadeleler bize ana akım siyaset düzleminin dışında düşünebilme ve davranabilme imkânı verdi. Bu, zaman zaman ana akım, yeterince profesyonelleşmiş devletli siyasetin karşında bir güç inşa edebilmenin de imkanını açtı. Bu patika bence çok önemli bir patika. Emek ve ekoloji örgütlerinin bir arada neler yapabileceklerini tartıştığımız yer de buraya işaret ediyor. Emekten, halktan doğru bir siyaset tahayyülünü, ekoloji ve emek cephelerinin bir arada düşünülmesiyle kurabiliyorsak siyaseti de bu minvalde görüp algılamak ve yeniden tasarlamak mümkün olabilir.

Ne yapmalı üzerine şöyle bir gözlemim var; bir süredir çok sayıda grubun sosyal medya hesabının aktifleştğini ve bir tür çoğalma gibi görünen ancak bana kalırsa profesyonelleşmeye giden bir hal var ekoloji camiasında. Belki bunu biraz sorunsallaştırmak gerekebilir. Bana kalırsa bu anlamda bir çoğalmadansa halk temelinde bir genişlemeye ihtiyacımız var. Bu da profesyonelleşme dediğim devletli siyasetin dışına çıkmakla yani halk tipi örgütlenmeleri çoğaltmakla mümkün olabilir ki ekoloji hareketi bu anlamda zengin, emek hareketi de zengin. Bu profesyonelleşme olgusunda yakın ilişkiler de çok belirleyici olabiliyor. Bu, Türkiye'deki siyaseti de belirleyen bir şey, ahbap çavuşluk, yakın arkadaşlık vs. Bu da dikkat etmemiz gereken bir husus. Genelde ilk elden çevre-doğa savunusu refleksi gösteren hareketleri konuşuyoruz ama savunmanın ötesine nasıl geçebiliriz. Mücadelenin kazanıldığı yerlerde mücadelenin açtığı biraradalığı nasıl ileri taşıyacağız? Bunu konuşmalıyız. Savunmadan öteye geçme imkânı olan yerlerde ya da onu da düşünerek belki savunmayı kurmak anlamlı. Bu, bir özyönetimci genişleme olabilir. Bir bölgede verilen mücadele nasıl olur, orada başka nasıl şeylere imkân açabilir? Burada da bahsettiğim profesyonelleşmeyi de bertaraf edecek şekilde yerel kadroların, genç

kadroların yetiştirilmesini, Cemil'in de dediği gibi bir hafıza aktarımının sağlanmasını çok önemsiyorum.

Güngör Elçi: Dünden bu yana çok değerli bulduğum sunumlar yapıldı. Tüm sunum yapanlara teşekkürler. Yapılan sunumlarda ekoloji mücadelesinin politik karakteri epeyce ortaya konulmuş oldu. Bence zaten açıktı ama epeyce dile de getirilmiş oldu. Ekoloji meselesi insan-doğa karşıtlığıymış gibi sunuluyor. Bu insan, tarihsel bir insan. İnsanın doğaya hâkim olması meselesinin hangi tarihsel süreçlerden geçtiği gayet açık. Tekil bir örnekten bahsetmek istiyorum. Bir pilot proje yürütülüyor. Türkiye'deki resmi tarafı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. BM yürütüyor, AB Uyum Stratejisinin geliştirilmesi projesi. Muğla 4 pilot ilden biri, ben de 2-3 toplantısına katıldım. BM Türkiye görevlileri de bakanlık görevlileri de AB görevlileri de "iklim değişikliği mesela Yatağan Termik Santrali'ne nasıl zararlar verecek, bunları nasıl giderebiliriz. Ekonomik sonuçları açısından bakıldığında sigortacılık sektörüne nasıl etkileri olacak, ne öngörüülecek, hangi politik karar geliştirilmeli" şeklinde konuşuyorlar. Ekolojinin, biyoçeşitliliğin, insan türünün korunması vs yani iklim krizi somutluk kazandığında bunlara ne olacağı konuşulmuyor. Türkiye'de hukuk kurallarının da işlemediği çok daha vahşi denilebilecek bir sermaye meselesi gündemde ekolojinin canhıraş çığlıkları da bu vahşi tarza karşı geliyor ama bunun sadece Türkiye'ye has bir şey olmadığı da açık. Dünden bugüne yapılan sunumlarda meselenin hem ekonomik karakterini hem de sınıfsal ve politik karakterini yeterince açığa çıkardı. Bu alandaki kafa karışıklığını yani "bizim sermayedarımız kötüdür, başka sermayedarlar iyidir" anlayışından uzaklaşmak gerektiğini, yapılan mücadelenin nihayetinde politik karakterli olduğunu düşünmek gerekiyor. Ekoloji örgütlerinin bu politik karakteri unutmadan ve geriye düşürmeden ifade ederek belli bir bütünleşmeyi sağlaması gerektiğini düşünüyorum. Yerel mücadeleler kesinlikle önemli ama bunların ülke ölçeğinde bütünleştirilen bir politik mücadele haline getirilmesi için her türlü çaba harcanmalı. Yerel örgütler de bu politik perspektiften bakarlarsa verdikleri ekoloji mücadelesinin aynı zamanda toplumsal bütünlüğü de sağladığını görebilirler.

Deniz Gümüşel: Şu anda sistem ekonomik anlamda ekolojik anlamda, halk sağlığı anlamında ve yarattığı her türlü tahakküm ilişkileri anlamında çöküyor. Bunu kadın mücadelesinde, LGBTİ mücadelesinde, emek mücadelesinde görüyoruz. Dolayısıyla bu tüm bacakları çöken sisteme alternatif olarak söz söylenebilecek alanlardan bir tanesi, belki de kurucu potansiyeli olan alanlardan bir tanesinin de ekoloji hareketi olduğunu düşünüyorum. Kurucu potansiyelden neyi kastediyoruz? Toplumsal sözleşmenin harekete geçirilmesi ihtiyacı, yeneden toplumsal sözleşme kurulması ve bunun harekete geçirilmesi. Anayasa

oldukça işlevsel bir yere sahip olabilir. Neden bir ekolojik anayasa çalışmasını yeniden harekete geçirmiyoruz? 2011 yılında yeşiller tarafından başlatılmış bir süreçmiş bu. Şu anda ekoloji hareketinin geldiği bu çokluklu, farklı renkleri, mücadele biçimlerini de içeren bu geniş kapsamlı durumda toplumu yeniden bir araya getirmenin, birlikte yaşama olanaklarını tartışmanın bir aracı olarak anayasayı kullanabiliriz. Madencilik konuşmak için oturduk buraya ama iki gündür her şeyden bahsettik, ister istemez birbiriyle bağlantılı olduğu için, toplumun ekolojisi bunu gerektirdiği için enerjiden, emekten, kadından bahsettik. Bütün bunların yerlerini yeniden tanımlamak, 'nasıl bir toplum hayal ediyoruz'u yeniden tanımlamak için böyle bir yerden yola çıkılabilir mi diye bir soru atmak istedim ortaya. Emeğe geçenlere, söz söyleyenlere çok teşekkür ediyorum.

Fatoş Nergis: Sempozyumu dışardan bir gözle değerlendirmek istiyorum. Tüm emeklere çok teşekkürler. Çok emek verilmiş bir sempozyumdu. Küçük bir eleştiri: ilk günkü ilk sunumda değerli hocamızın dili çok akademik kaldı. Bu dili bundan sonraki sempozyumlarda daha hafif bir dil haline getirme ricasında bulunmak ayıp olur mu bilemiyorum ama paylaşmak istedim. Onur'un bahsettiği harita çalışması çok önemli ama onda da yerel halkın esik kalması büyük bir handikap. Ekoloji mücadelesinde yereller çok önemli. Yerelerde hep kadınlar ön planda, daha doğrusu kadınlar ekolojik mücadelede ön planda. O haritada kadınların ve yerellerin de olması oraya işleyebilmeleri çok önemli. Bunu nasıl başarabiliriz?

Son yıllarda ekoloji mücadelesinde önemli yol kat edildi ama genel olarak hep kaybediyoruz. Hasankeyf'i kaybediyoruz, Murat Dağı'nı, Munzur'u kaybediyoruz, şehirlerin yapıları değişiyor, insanlar sürgün ediliyor, yerlerinden ve kimliklerinden ediliyor. Gezi Parkı'ndan örnek vereyim, AVM, Topçu Kışlası yapılması diye bir yıl öncesinden imza toplamaya başlamıştık. Topçu Kışlası yapılmadı, bunu başardık, harika bir şey. Ama her an her şey yapılabilir, mese-la cami yapıldı. Bir yeri kurtarıyoruz ama on yere birden hücum ediliyor tek adam rejimi tarafından.

Siyasi partilerin ekoloji mücadelesinde olmasına pek sıcak bakılmıyor, ben bunu NKP'de çok yaşadım ama aştım. Mesela Boğaziçi Üniversitesi'nde geçtiğimiz yıllarda iklim çalıştayı oldu, ben oraya Yeşiller Sol olarak değil de Doğanın Hakları Var Grubu'yla katıldım. Kimsenin siyasi partisini öne çıkarmak derdinde olduğunu düşünmüyorum ama ekoloji mücadelesi zaten politik bir mücadele 70'li yıllardan beri. Bu bana çelişkiymiş gibi geliyor. Ekolojik anayasa çalışması çok güzel bir çalışmaydı, bunu meclise de sunduk. CHP biraz esinlenmişti bundan. Şu anki mevcut rejimde ekolojik anayasa ne kadar mümkün?

Pek mümkün gözüküyor. Minik şeylerle sevinmeye çalışıyoruz ama bu kadar gayrete kazanımlarımızın daha çok olması gerekiyor. Bir araya gelememe sorununuz var. Kurtuluşumuz böyle mümkün, muhalefetin tümüyle bir araya gelmesi gerekiyor.

Erhan İçöz: Mücadelenin ayaklarını ele alacak olursak: Bilgilenme ki sempozyum bunun bir parçası, iletişim ki problemlerimizden birisi, eylem modelleri ki bunu artık gençlerin örgütlemesi gerekiyor, yaratıcılık, bunu da gençlerden bekliyoruz, biz yıllardır aynı şeyleri yapıyoruz, yenilenmemiz gerekiyor. Politikayla ilgimizi arttırmamız lazım ama bu noktada bir parti yaftası yeme ihtimalimiz var ki bu çok tehlikeli bir nokta. Ve hiçbir şekilde vazgeçemeyeceğimiz hukuk. Hukuk, ondan önce saydıklarımın hepsinin desteği ile başarılı olur. Yıllar içerisinde kazandığımız her davanın arkasından yaptıkları değişikliklerle gördük, hukuk tek başına yeterli olmuyor. Toplantımızın bir eksikliği olarak; ekoloji mücadelesinde olmayanların aramızla olmamasını söylemek isterim. Bunu ekoloji mücadelesi içerisinde olmayanlara nasıl yayabiliriz?

Cemil bellekten, siyasi partilerden ve işçi sınıfından söz etti, hepsi doğru. 2005 yılında EGEÇEP kurulduğu zaman ilk yaptığımız şey sendikalara gitmek oldu. Ama sendikalar bizi oldukça soğuk karşıladılar. Sol siyasi partiler de aynı şekilde. Bizim mücadelemiz geliştikçe, başka ekolojik mücadeleler ortaya çıktı, bugün bakıyorum sağ partiler bile çevre birimlerini oluşturmuş vaziyetler. Demek ki az şey yapmamışız, birçok şeyi başarmışız. Siyasi partilere çevrenin önemini anlatmışız. Çarpıtma ile de olsa olsun. Bugün Cumhurbaşkanı bile çevrecilikten söz edebiliyor artık. Demek ki çevreciliğin bir politik getirisi var. Bunu görmüş vaziyetler. Bunu bu nedenle devam ettirmemiz lazım. Ben 73 yaşındayım, bu yaştaki bir insan hala daha bir şeyler örgütlemeye çalışıyorsa burada bir yanlışlık var. Ben gençlerin peşinden gitmeliyim, gençler bana sadece fikir danışmalı. Bana şunu nasıl yapalım diye sormamalılar. Bu mücadelemizin en büyük eksikliği. Gençleri kazanamıyoruz, gençleşemiyoruz. Gerçi bu sempozyumun yarısı ya da yarıdan fazlası genç arkadaşlarımızdı. Ama ne olur bundan sonra siz kenarda durun, bundan sonrasını biz örgütleyeceğiz desinler. Biz sadece bilgilerimizle katkı koyalım. Emekle ekolojinin birlikteliği konusunu bir sempozyum, forum konusu yapalım. Bu basit bir konu değil. Ekoloji mücadelesi emek mücadelesinin bir parçası mıdır yoksa tam tersi mi, yoksa bunlar dayanışma içerisinde yan yana yürüyen bağımsız mücadeleler midir gibi çeşitli yaklaşımlar var, bunun mutlaka tartışılması gerekir. Düzenleyen arkadaşlara teşekkür ederim, başka mücadelelerde görüşmek üzere...

Erol Engel: Konuşmacı arkadaşlar zaman zaman Bergama'ya değindiler. Bergama gerçekten her açıdan bir turnusol. Bergama'da uzun yıllar verilen mücadele-

ler, Türkiye’deki altın madenciliğine bir barikat oluşturdu. Bu sermayenin Türkiye’de yayılmasının önüne en az on yıl set çekmiştir diyebilirim. Özellikle ‘97’deki Danıştay’ın vermiş olduğu yargı kararı. Türkiye demokratik bir ülke olsaydı altın madenciliğine o günlerde nokta konmuş olacaktı. Bu anlama özeleştirici de verebiliriz. Danıştay’ın siyanür liçi yönteminde kamu yararı yoktur kararı Türkiye’de o yıllarda altın madenciliğini durdurmuş olacaktı. Tabii o yıllar üzerinden çok zaman geçti. Geçen yıllar sonrasında şu an Türkiye’de nerede altın madeni açılıyorsa, o madeni açan firma yetkilileri otobüslerle Ovacık altın madenine taraftarlarını getirip maden turizmi yapıyorlar. O kentte madene karşı mücadele eden insanlar da varsa onlar da bize bir şekilde ulaşıyorlar. Biz de anlatılanların, altın madenciliğinin Bergama’da çok modern teknolojiyle yapılmadığını, toz pembe bir dünya kurmadığını, hemen çevresindeki 7-8 köyde insanların ciddi kanser vakalarıyla karşı karşıya olduklarını bizzat köylülerle gelen arkadaşlarımızı buluşturarak anlatıyoruz. Böylelikle insanlar Bergama’nın uzun yıllar sonra nereye geldiğini gözlemleyebiliyor. Bergama’da bu işi yapamayacağını anlayan EuroGold, Newmont, Normandy, Bergama direnişini kırmak için siyasi iktidar yandaş bir firma oluşturup Koza Altın’la yoluna devam etti.

Altın madenciliği milli, yerli şirket ile yapılsın deniliyor ya. Hayır, altın madenciliği yerkürenin en büyük felaketi. Sadece siyanür liçi nedeniyle de altın madenciliği mahkûm edilecek bir olgu değil, siyanür gerçeğinin ötesinde atık, pasa toprak bırakıyor doğada. Doğada bunlar milyarlarca ton. Ovacık altın madeni çevresi düz bir yerdi şu an çevresinde atık pasalardan Toroslar gibi dağlar oluşmaya başladı. Bu, Fatsa’da da böyle. İTÜ’den Maden Bölüm Başkanı’nın bir vurgusu vardı Sina Hoca’nın siyanürden çok dikkat çekilmesi gerekenin bu pasaların doğada ölü olarak terk edilmesidir demişti. Gelineen noktada Bergama Koza Altın’la, en son Cemaatle yolları ayırıncaya kadar çok iyi yönettiler, Koza Altın şimdi kayyum marifetiyle sadece Bergama’da değil Türkiye’nin dört bir yanında altın madeni açtı. En son Ağrı’da büyük bir yatırıma başladıklarını söylemişti TMSF Başkanı. Kayyum, şu an saraya çalışıyor, artık eskiden olan denetim de yok. Bundan 3 yıl önce borsanın başındaki müdür Koza Altın hakkında suç duyurusunda bulunmuştu. Madenden altın kalıplarında işlem yapıldığını ama kayyum yönetimince borsaya bildirimde bulunulmadığı nedeniyle bu duyuruyu yapmıştı. Siyasi iktidar daha önce Akın İpek üzerinden, şu anda da doğrudan kendisi buralarda çıkartılan altını kendi hazinesinde bloke ediyor. O borsanın müdürü bu suç duyurusundan ötürü görevinden alındı, başka kimse de bu mevzuyu deşmedi.

Bu ülkenin dağı, taşı, akarsuyu, denizlerinin karşısındaki en büyük tehlike saray yönetimi, şu andaki iktidar. Ekoloji mücadelesi elbette bir siyasi mücadeledir. Ekoloji Birliği bunun neresindedir bunu hep konuşuyoruz. Ama iyi ki

Ekoloji Birliğini kurmuşuz, 4 yıl oldu temellerini de Bergama'da atmıştık. Gelişen nokta itibarıyla sağdan sola tüm siyasi yapılarda ekoloji ciddi bir gündem. Hukukçu arkadaşlar konuyu tartışırken söylediler, yıllardır uğraşıyoruz, Bergama'da, Çukuralan'da defalarca yargı kararı aldık, keşfe gidiyoruz, dayanışmayla meblağlar toplanıp bu keşiflere gidiliyor. Ama 2009/7 sayılı genelde yargı üzerinde Demokles'in kılıcı gibi sallanıyor. Ekoloji Birliği, Türkiye'deki bütün barolar bu konuda bir kampanya yapmalı. Bu genelde olduğu sürece açılan davaların hiçbir hükmü yok. Uğraşıp didinip zafer kazandık diyoruz, boğazımızda düğümlenip kalıyor. 3573 Sayılı Zeytinçilik Yasası'nı da kevgire çevirdiler. 9 Eylül, Ege Üniversitesi'ndeki akademisyenlere paraları veriyorlar bunlar için. Zeytinlik arazinin içindeki taş ocağını çalıştırıyorlar. ÇED dosyasında da, akademisyenlerin hazırladığı dosyada rüzgar zeytinliklere zarar vermiyor gibi bir gerekçeyle İDK'dan bunları geçirebiliyorlar. Zeytinçilik Yasası geline nokta güvence olmaktan da çıktı. Bununla ilgili de bir girişimde bulunmak gerekiyor. İki gündür emek veren dostları sevgiyle selamlıyorum, hepinizin yolu açık olsun.

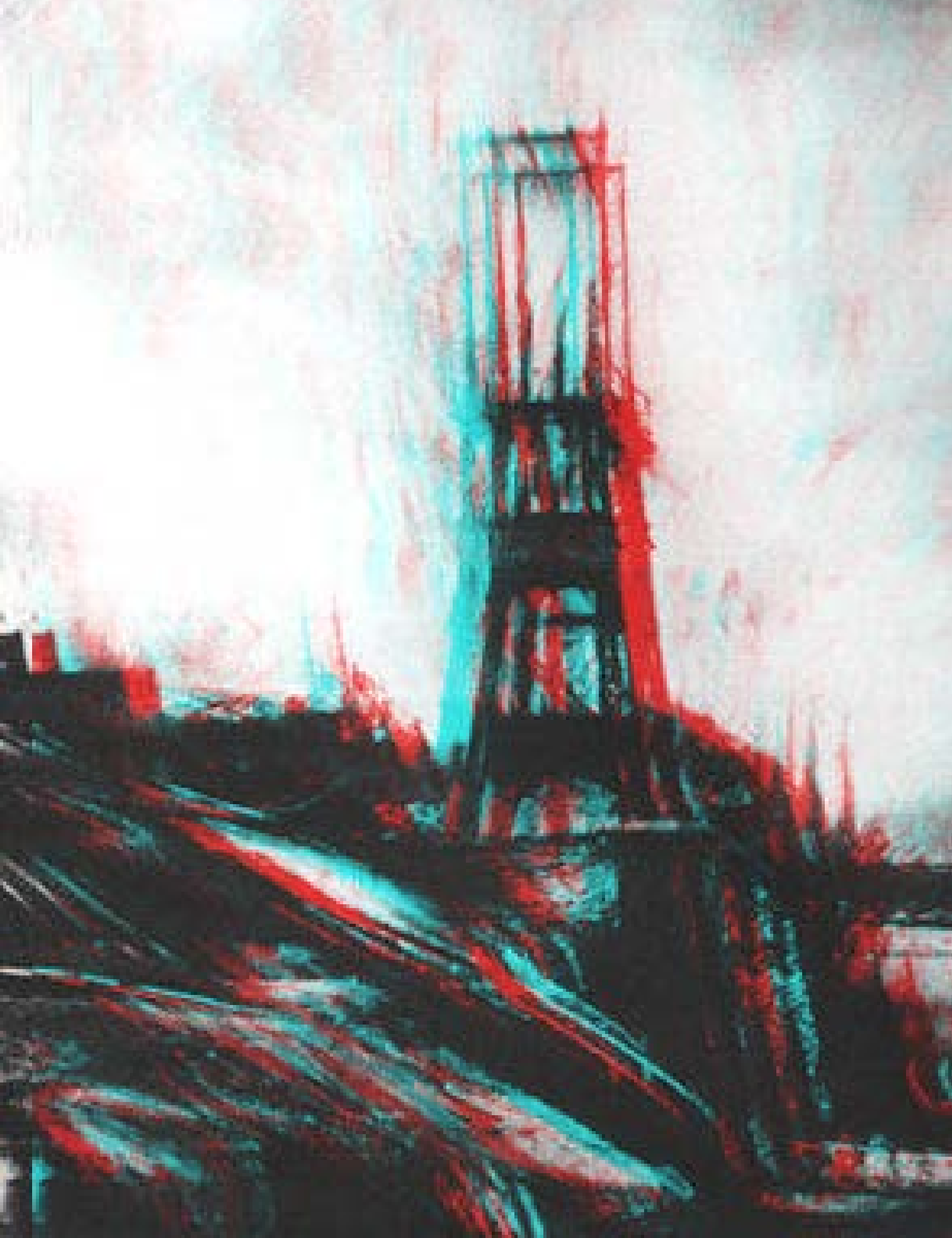
İsmail Akyıldız: Merhaba. Ben 3 konuya değinmek istiyorum. Birincisi hafıza ve bellek meselesi, ikincisi Gezi süreci ve gençlik meselesi ve yereller konusu. Hafıza, bellek meselesi çok önemli. Bu tarz sempozyumları 2 ayda bir yapmak lazım. 60-70'lerden beri bu yeni toplumsal hareketler ve bu bağlamda ekoloji hareketi, kadın hareketi, kimlik siyaseti vb. Tartışılıyor. Aykut Hoca son 101-5 senedir tartışılıyor diyor, bizde öyle ama Avrupa'da 50-60 yıldır tartışılan konular. Ekoloji hareketinin tarihsel birikimine atıfta yaparak ilerlememiş gerekiyor. Devrimler çağı deniyor, son 200 seneye baktığımız zaman aslında o kadar çok öğreneceğimiz şey var ki. Tarihten ilk öğrendiğimiz şey tarihten hiçbir şey öğrenmediğimizdir sözü meşhurdur.

Bu toplantı sürecinde çok az atıfta bulunulan ama hafızamızda bulunması çok önemli olan Gezi süreci. Ben 2005 yılında Karadeniz'deki HES mücadelesi ile ekoloji hareketine girdim, kendimi bir ekoloji aktivisti olarak görüyorum. Fakat Gezi sürecinden sonra her şey değişti, bütün mücadele anlayışımı. Gezi'de bir dönüşüm oldu ama bunu da çok fazla irdeleyemedik. O tarihlerde kurduğumuz Yeşil Direniş Gazetesi, benim içinde aktif olduğum Dayanışma ve Yaşam Yolcuları, Karıncalar ağı, Ekoloji Birliği vb. Hep Gezi'den ilhamını alan oluşumlardı ve böyle olduğu için bunların içerisinde yer aldım. Yapmaya çalıştığımız şey de çok basit; ekoloji hareketleri arasında iletişimi ve dayanışmayı güçlendirmek. Bu dayanışmayı yükselten ne varsa oraya gidiyorum. Umut'un bahsettiği yereller meselesi önemli. Biz bu yereller üzerinden bu hafızayı tazelemeliyiz. Özyönetimden bahsetti, onun da bir belleği var mesela bir Terzi Fikri var, Dersim'de Maçoğlu deneyimi var. Ekoloji hareketi üzerinden bunları çoğaltmanın yollarını bulmalıyız. Şu an elimizde ne var önce ona bakmamız

lazım. Ekoloji Birliği gayet iyi gidiyor bence fakat bunu canlandırmamız, güçlendirmemiz gerekiyor. Daha önce Ekoloji Birliği gibi oluşumlarda da yer aldım ama bu oluşumlar bir şekilde sönümlendi. Hatalarımızdan yola çıkarak buraya enerji katmamız gerekiyor. Eylem ve düşünsel pratiğimizi de Gezi'nin açtığı yolda değerlendirmeliyiz. Daha çok direniş ve birikimleri aktarmamız gerekirken önce fiziki olarak mücadelelerin içinde olmalıyız, daha sonra hafıza ve birikim bize eşlik edecektir. Önce direniş sonra teori.

Muzaffer Asma: Katkı sunan ve katılan tüm arkadaşlara teşekkür ederim. Sistem açısından karamsar olmamızı sağlayan pek çok şey var ama mücadelelerin kazanımları da söz konusu. Ve bu kazanımlar gerçek anlamda bir zihniyet değişimine doğru ilerleyen kazanımlar. Yani sadece bir yerde bir hukuk davası ya da bir yerdeki yıkımı önlemek ya da engellemek açısından elde ettiğimiz kazanımlardan bahsetmiyorum, en büyük kazanımı zihniyet dünyalarında yaptığımız kazanım olarak görüyorum. Öncelikle insan merkezli bakış açısına getirdiğimiz ekoloji ve ekosistemsel bütünlük gibi kavramların artık sıradan insanlar tarafından bile anlaşılır olması, ekoloji mücadelesinin geldiği nokta açısından önemli bir kazanım. Ayrıca kaynak, nimet vb. Kavramlarla özetlenen ve böyle görüşen dünya varlıklarının hepsinin bütünsel bir döngü içerisinde yaşamsal haklara sahip olduğunu fikrini toplumun büyük kesimi kavıyor. Büyük bir yaygınlık kazanmasa bile mücadele çeperinde yer alan insanlar bu kavramlara yabancı değil artık. Yaşamak için sahip olduğumuz doğayı korumak ve onun kendi yasalarıyla savaşmamak gereğini kavramak ve kavratmak üzerinden de çok ciddi bir mesafe katettik. Toplumlardaki zihniyet gelişimi geleceğe yönelik amaçladığımız değişimlerin en önemli halkası. Bugün burada bu değişime büyük bir katkı sunan arkadaşlarımıza teşekkür ederim.

Fusun Kayra: Herkese çok teşekkürler iki gün dolu dolu geçti. Bu sempozyum eme-sermaye ve ekoloji mücadelesi üzerinde yoğunlaşmıştı. Umarım kadın, ekofeminizm ve ekoloji mücadelesindeki ortaklıklar üzerine de bir sempozyum yapmak mümkün olur. Çünkü bu iki gün boyunca bunun eksikliğini gördüm. Bunlar ortak mücadele alanları. İstanbul Sözleşmesi ile alakalı olarak sokaklardayız son 3 aydır özellikle ciddi eylemlilikler üzerinden ilerliyoruz. Yaşama varoluş hakkımız elimizden alınıyor, yaşam alanlarının talanı, yaşam tarzına müdahale de şu an sistemin büyük dayatmaları. Tüm bunlar üzerinden bir ortaklaşma, ayrı çağrıların ortaklaşması gerektiğini düşünüyorum. Teşekkürler.

26|27 HAZİRAN 2021

Bildiriler Kitabı

www.ekolojibirligi.org

www.polenekoloji.org